

Domkyrkan som katedral – identitet och uppdrag

EN UTREDNING OM DOMKYRKORNAS
STÄLLNING I SVENSKA KYRKAN

Till kyrkostyrelsen

Kyrkostyrelsen beslöt vid sammanträde den 17 november 2019 om direktiv för en utredning om domkyrkornas ställning i Svenska kyrkan, bilaga 1.

Till ledamöter i utredningen utsågs
Levi Bergström (S), Luleå stift, ordförande
Margareta Andersson (C), Växjö stift
Amanda Carlshamre (POSK), Stockholms stift
Sven Milltoft (BA), Stockholms stift
Britt Sandström (S), Västerås stift
Biskopen Johan Dalman, Strängnäs stift
Domprosten Peter Lundborg, Linköpings stift

Utredningens sekreterare har varit Maria Adeteg, jurist vid kyrkokansliet i Uppsala.

Utredningen har antagit namnet Domkyrkoutredningen.

Vi överlämnar härmed betänkandet *Domkyrkan som katedral – identitet och uppdrag; en utredning om domkyrkornas ställning i Svenska kyrkan*. Utredningen är enig om sina förslag.

Uppsala den 29 oktober 2021

Levi Bergström

Margareta Andersson

Sven Milltoft

Johan Dalman

Amanda Carlshamre

Britt Sandström

Peter Lundborg

/Maria Adeteg

Innehållsförteckning

Sammanfattning	7
1. Förslag till ändringar i kyrkoordningen	9
2. Vårt uppdrag och arbete	12
2.1 Uppdraget från kyrkomötet 2018	12
2.2 Våra direktiv	12
2.3 Vårt arbete	13
3. Vår vision och vägen dit	15
4. Svenska kyrkans identitet och organisatoriska uppbyggnad	20
4.1 Svenska kyrkan som trossamfund	20
4.2 Organisatorisk uppbyggnad	20
4.2.1 Nivåernas uppdrag och uppgifter	21
4.3 Episkopé – tillsyn och främjande	22
4.3.1 Stiftsbildningens övergripande syfte	22
4.3.2 Stiftets uppgifter	24
4.3.3 Församlingsinstruktionen	27
5. Nuvarande förhållanden	32
5.1 Rättslig reglering	32
5.1.1 Ägande och förvaltning	32
5.1.2 Domkyrkans ställning m.m.	33
5.2 Domkyrkans verksamhet	34
5.2.1 Domprostarnas perspektiv	34
5.2.2 Kanslichefernas perspektiv	36
5.2.3 Stiftsdirektorernas perspektiv	38
5.2.4 Ordförandena i kyrkoråd och församlingsråds perspektiv	40
5.2.5 Domkyrkoorganisternas perspektiv	43
6. Uppdrag och befattningar knutna till domkyrkan	46
6.1 Domprosten	46
6.1.1 Inledning	46
6.1.2 Historisk tillbakablick	46
6.1.3 Stiftsorganisationsutredning och kyrkoordning	47
6.1.4 Tillsättning av domprost	48
6.1.5 Domprostutredningen – SKU 2013:1	50
6.2 Domkyrkoorganisten	52
6.2.1 Allmänt om reglering av kyrkomusiker	52
6.2.2 Domkyrkoorganistens uppgifter	52
6.3 Biskopen	54
6.3.1 Teologiska reflektioner	54
6.3.2 Uppdraget enligt kyrkoordningen m.m.	56
6.4 Ärkebiskopen	58
6.4.1 Kort historik	58
6.4.2 Ordningen med biträdande biskop i Uppsala stift	59
6.4.3 Ärkestiftsutredningen	59
6.4.4 Kyrkoordningens reglering	60

7. Allmän historisk bakgrund	61
7.1 Den medeltida stiftsbildningen	61
7.1.1 Biskop och stift	61
7.1.2 Superintendent	62
7.2 Biskop och domkyrka	62
7.3 Domkapitlet	63
7.4 De medeltida domkyrkorna	65
7.5 Övriga domkyrkor	66
8. Närmare historik om Svenska kyrkans domkyrkor	67
8.1 De medeltida domkyrkorna	67
8.1.1 Uppsala domkyrka	67
8.1.2 Linköpings domkyrka	69
8.1.3 Skara domkyrka	70
8.1.4 Strängnäs domkyrka	71
8.1.5 Västerås domkyrka	72
8.1.6 Växjö domkyrka	74
8.1.7 Lunds domkyrka	75
8.2 Övriga domkyrkor	78
8.2.1 Göteborgs domkyrka	78
8.2.2 Karlstads domkyrka	80
8.2.3 Härnösands domkyrka	81
8.2.4 Luleå domkyrka	83
8.2.5 Visby domkyrka	84
8.2.6 Stockholms domkyrka - Storkyrkan	85
8.3 Mariestads domkyrka	87
8.4 Kalmar domkyrka	88
8.4.1 Domkyrkans tillkomst	88
8.4.2 Domkyrkans förvaltningsorgan	89
9. Ägandet av kyrkobyggnader	91
9.1 Förhållandena innan relationsändringen	91
9.2 Diskussionerna inför relationsändringen	91
9.2.1 Kammarkollegiets betänkande och förslag	92
9.2.2 Remissutfallet	92
9.2.3 Kyrkomötet 1997	93
9.2.4 Regeringens proposition	94
10. Domkyrkans förvaltning	95
10.1 Inledning	95
10.2 Förvaltningen av de medeltida domkyrkorna	95
10.3 Förvaltningen av de övriga domkyrkorna	96
10.4 Förvaltningen enligt 1992 års kyrkolag	97
10.4.1 De medeltida domkyrkorna – fortsatt egen styrelse	97
10.4.2 Övriga domkyrkor – förvaltas som övriga församlingskyrkor	98
10.4.3 Syslomanabefattningen utgår	99
10.5 Förvaltningen enligt kyrkoordningen	99
10.6 Statligt ekonomiskt stöd till domkyrkorna	101
11. Domkyrkans övriga fastigheter	103
12. Biskopens stav och skrud – om vård av vissa kyrkliga inventarier	105
12.1 Inledning	105
12.2 Kulturmiljölagens bestämmelser m.m.	105
12.2.1 Allmänt	105

12.2.2 Om vård, förteckning m.m.	106
12.2.3 Något om diskussionen inför relationsändringen	109
13. Ekonomisk utjämning m.m.	111
13.1 Inledning	111
13.2 Utjämningsystemets framväxt	111
13.2.1 Bakgrund	111
13.2.2 Utjämningsystemets delar	112
13.3 Förändringar efter år 2000	113
13.4 2015 års utjämningsutredning	114
13.4.1 Allmänt	114
13.4.2 Stiftsbidragen	114
13.4.3 Kyrkobyggnadskomponenten	115
13.4.4 Kyrkounderhållsbidrag	115
14. Kyrkoantikvarisk ersättning	117
15. Överväganden och förslag	119
15.1 Utgångspunkter för våra förslag	119
15.1.1 Katedralens teologi	119
15.1.2 Katedral - domkyrka	124
15.1.3 Något annat än rättvisa	126
15.1.4 Hela stiftets katedral – en utmaning	126
15.1.5 Särskilt om domkyrkorna i Uppsala och Stockholms stift	127
15.1.6 Rättsliga utgångspunkter för en ökad samverkan	128
15.2 Förslag till ändringar i kyrkoordningen	132
15.2.1 Domkyrkan som stiftets katedral	133
15.2.2 Församling och stifts ansvar att verka för att domkyrkan kan fullgöra sin uppgift	134
15.2.3 Stiftets ansvar att beakta katedralen som en särskild resurs	135
15.2.4 Särskild redovisning om domkyrkan i församlingsinstruktionen	136
15.2.5 Biskopens närvarorätt vid avgöranden av vissa ärenden om domkyrkan	138
15.2.6 Domkyrkoorganisten som föredragande i kyrkomusikaliska frågor i domkapitlet	139
15.3 Övriga förslag - Finansiering	140
15.4 Övriga reflektioner	142
15.4.1 Angående biskopens stav och skrud	142
16. Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser	144
17. Konsekvenser	145
18. Kyrkoordningskommentarer	147
19. Litteratur	149
20. Bilagor	152
20.1 Bilaga 1 - Direktiv	152
20.2 Bilaga 2 - Sammanställning av svar från domprostarna	157

Sammanfattning

Vårt uppdrag och arbete

Kyrkomötet beslöt 2018 att, i enlighet med Förvaltar-skapsutskottets förslag i betänkande F 2018:3, bifalla motion 2018:61 *Domkyrkornas ställning i Svenska kyrkan*, av Johan Dalman m.fl. och uppdrog därmed till kyrkostyrelsen att utreda och föreslå förändringar av domkyrkornas organisatoriska ställning och förutsättningar i Svenska kyrkan, för att bättre stödja och ta till vara domkyrkornas unika identitet och uppdrag (KmSkr 2018:15).

Den 17 november 2019 beslöt kyrkostyrelsen om direktiv för en utredning om domkyrkornas ställning i Svenska kyrkan och den 18 december 2019 beslöt kyrkostyrelsen vidare att tillsätta en särskild utredningsgrupp om sju ledamöter, bestående av fem förtroendevalda, en domprost och en biskop, för genomförande av det givna uppdraget. Vi som fick uppdraget har arbetat under namnet *Domkyrkoutredningen*. I detta betänkande lägger vi fram förslag till ändringar i kyrkoordningen i syfte att förtydliga och stärka domkyrkans ställning som stiftets katedral och därmed som en mötes- och inspirationsplats för hela stiftet.

Vårt arbete har påverkats starkt av corona-pandemin, under såväl 2020 som 2021. Till följd av restriktioner avseende fysiska möten och resande har vi exempelvis inte kunnat genomföra sådana överläggningar och seminarium som vi inledningsvis planerade för. Kunskaps- och idéutbyte, liksom informationsinhämtning, har istället fått ske skriftligen. I avsnittet *Domkyrkans verksamhet* redovisar vi resultatet av den breda kunskapsinhämtning som vi har gjort relaterat till nuvarande förhållanden, genom att ställa frågor till såväl ämbetsbärare (domprostarna), förtroendevalda och anställda, med koppling till domkyrkan. Vi har med glädje kunnat konstatera att domkyrkorna redan idag, om än i varierande utsträckning, synes svara och sträva mot vår vision av domkyrkan som stiftets katedral. Det har samtidigt blivit tydligt för oss på vilka områden som utveckling behöver ske.

Våra förslag m.m.

Våra förslag har sin grund i den teologiskt grundade förståelsen av domkyrkan som katedral – den kyrka där cathedran; biskopsstolen, står – och därmed i synen på katedralen som ett konkret uttryck för episkopé; biskopsuppdraget. Vi valde tidigt att huvudsakligen benämna domkyrkan som ”katedralen”, detta eftersom vi menar att detta begrepp på ett mer precist sätt beskriver domkyrkans enande identitet och uppdrag. I kraft av sin roll som ett konkret uttryck för episkopé binder katedralen samman en rad grundläggande pastorala aspekter med bäring på stiftet som helhet. I avsnittet *Katedral - domkyrka* utvecklar vi vår tolkning av de båda begreppen domkyrka och katedral och varför vi menar att begreppen i viss mån kan användas parallellt.

I avsnittet *Katedralens teologi* utvecklar vi vår syn på katedralen som bl.a. ett verktyg och uttryck för episkopé. Mot den bakgrunden föreslår vi att den beskrivning av domkyrkans särställning som idag finns i inledningstexten till kyrkoordningens tionde avdelning Kyrko-byggnader, ska kompletteras genom att också ange att domkyrkan är stiftets katedral.

I avsnittet *Vår vision och vägen dit* beskriver vi vad som utgjort fokus för vårt utredningsarbete, nämligen att finna ändamålsenliga former och strukturer för en närmare och mer strukturellt hållbar samverkan mellan domkyrkoförsamling och stift. En sådan samverkan, grundad i den teologiska förståelsen av katedralens funktion, menar vi är nyckeln till att fullt ut frigöra och ta tillvara katedralens unika potential och därmed än mer stärka dess ställning som en resurs för stiftet. I detta avsnitt beskriver vi vad vi ser som svagheter och utmaningar i nuvarande förhållanden och vad vi menar krävs för att avhjälpa desamma. Slutligen innehåller nämnda avsnitt en sammanfattning av de konkreta förslag vi lägger fram till ändringar och tillägg i kyrkoordningen, nämligen följande.

- I inledningstexten till kyrkoordningens tionde avdelning *Kyrkobyggnader* ska ett tillägg göras i syfte att klargöra att domkyrkan, utöver att vara församlingskyrka och biskopens kyrka, även är stiftets katedral.
- Såväl församlingen och om domkyrkoförsamlingen ingår i ett pastorat, även pastoratet, som stiftet ska verka för att domkyrkan kan fullgöra sin uppgift som församlingskyrka och stiftskatedral.
- Stiftet ska i sitt främjandearbete beakta katedralen som en särskild resurs i relation till församlingens grundläggande uppgift och därvid verka för katedralen som en konkret gestaltning av Svenska kyrkan som episkopal kyrka i enlighet med Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära.
- I församlingsinstruktionen ska för en domkyrkoförsamling särskilt redovisas hur domkyrkan gestaltar uppdraget som församlingskyrka och stiftskatedral. Utarbetandet av församlingsinstruktionen ska i denna del ske i samråd med stiftet.
- Den rätt att delta med yttranderätt och förslagsrätt samt rätt att få sin mening antecknad i protokollet, som enligt 40 kap. 4 § kyrkoordningen tillkommer biskopen, eller någon av denne utsedd företrädare för stiftet, när en domkyrkoförsamling eller ett pastorat avgör ärenden om domkyrkans förvaltning, ska även gälla när en domkyrkoförsamling eller ett pastorat avgör ärenden som är av betydelse för vad som är angivet beträffande domkyrkan i församlingsinstruktionen.
- I frågor som rör den kyrkomusikaliska verksamheten i stiftet är domkyrkoorganisten alltid föredragande. Möjligheten att i domkyrkoorganistens ställe utse någon annan musiksakkunnig som föredragande i domkapitlet utgår.

Utöver nämnda förslag till tillägg i kyrkoordningen lämnar vi ett övrigt förslag, nämligen att ett särskilt bidrag – för sådana kostnader för katedralverksamhet som uppkommer i relation till den redovisning som ska ske avseende domkyrkan i församlingsinstruktionen – under en övergångsperiod om fem år ska utgå till varje stift med ett belopp om 1 miljon kronor per år. Efter denna övergångsperiod förutsätts stiftet ha anpassat verksamhet och ekonomi på ett sådant sätt att kostnaden för domkyrkan som stiftskatedral ryms inom stiftets ordinarie budget. Detta förslag utvecklas i avsnittet *Övriga förslag – Finansiering*.

Vi lämnar också några särskilda reflektioner när det kommer till frågor om vård av vissa kyrkliga inventarier, närmare bestämt avseende biskopens stav och skrud. Vi vill i detta sammanhang framhålla vikten av en medveten hantering av dessa kulturhistoriskt värdefulla föremål och därmed vikten av dialog mellan stift och församling gällande exempelvis vård och förvaring. Mot bakgrund av att domkyrkorna kräver särskild prioritet gällande vård och underhåll lämnar vi också några särskilda reflektioner över nivån på den kyrkoantikvariska ersättningen och vill i sammanhanget understryka vikten av att kyrkostyrelsen håller frågan om ersättningsnivåns betydelse aktuell i dialog med regeringen. Våra reflektioner i nämnda frågor återfinns i avsnittet *Övriga reflektioner*.

1. Förslag till ändringar i kyrkoordningen

Kyrkomötet beslutar i fråga om kyrkoordningen,
*dels att 6 kap. 4 §, 9 kap. 3 §, 40 kap. 3–4 §§ och 57 kap. 5 § ska ha följande lydelse,
 dels att inledningen till kyrkoordningens tionde avdelning ska ha följande lydelse.*

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 kap.

4 §

Stiftet ska främja och ha tillsyn över församlingarnas uppgift att fira gudstjänst, bedriva undervisning samt utöva diakoni och mission. Stiftet ska också främja en god förvaltning i stiftets församlingar, pastorat och samfälligheter för särskilda uppgifter och ha tillsyn över förvaltningen och över hur uppdraget som huvudman för begravningsverksamheten fullgörs. Det finns närmare bestämmelser om stiftets tillsyn i 57 kap.

Stiftet får lämna bidrag till internationell diakoni och mission.

Det finns särskilda bestämmelser i kyrkoordningen om övriga uppgifter som stiftet, biskopen, domkapitlet och stiftsstyrelsen ska fullgöra.

Stiftet ska anställa och avlöna den personal samt anskaffa och underhålla den egendom som behövs för stiftets verksamhet.

Stiftet ska i sitt främjandearbete beakta katedralen som en särskild resurs i relation till församlingens grundläggande uppgift och därvid verka för katedralen som en konkret gestaltning av Svenska kyrkan som episkopal kyrka i enlighet med Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära.

9 kap.

3 §

Sekreterare i domkapitlet är en i stiftet anställd stiftsjurist.

I frågor som rör den kyrkomusikaliska verksamheten i stiftet är domkyrkoorganisten *eller annan musiksakkunnig* föredragande. I andra frågor är en ledamot, sekreteraren eller någon annan i stiftet anställd person föredragande.

I frågor som rör den kyrkomusikaliska verksamheten i stiftet är domkyrkoorganisten föredragande. I andra frågor är en ledamot, sekreteraren eller någon annan i stiftet anställd person föredragande.

Tionde avdelningen: Kyrkobyggnader

INLEDNING

Sedan tidig kristen tid har församlingarna rest särskilda byggnader som samlingsplatser för de gemensamma gudstjänsterna. Dessa byggnader gavs namnet kyrka, samma namn som användes om det folk som samlades där. Ordet kommer från grekiskans kyriake, som betyder ”det som hör Herren till”.

Kyrkans erfarenhet visar att det behövs särskilda kyrkorum, avskilda för att tjäna församlingens gudstjänstliv, även om det inte är nödvändigt med särskilda lokaler för att Guds folk ska kunna samlas till gudstjänst. De helgade kyrkorumen är över hela landet tecken på Guds närvaro. De är för många förknippade med avgörande skeden i livet. De rymmer också mycket av en bygds identitet och är en del av det offentliga rummet. Kyrkorummet behöver vara tillgängligt för alla som söker sig till det. Eftersom det är avskilt för sitt särskilda ändamål ska där inte förekomma något som strider mot kyrkans tro, bekännelse och lära eller i övrigt kränker kyrkorummets helgd.

Domkyrkan har en särskild ställning bland kyrkorna i ett stift. Förutom att vara församlingskyrka är den också biskopens kyrka och den normala platsen för stiftets högtider och vigningsgudstjänster.

Domkyrkan har en särskild ställning bland kyrkorna i ett stift. Förutom att vara församlingskyrka är den också biskopens kyrka, *stiftets katedral* och den normala platsen för stiftets högtider och vigningsgudstjänster.

40 kap.

3 §

I varje stift ska det finnas en domkyrka.

Domkyrkan är såväl församlingskyrka som biskopens kyrka och stiftets katedral. Såväl församlingen och om domkyrkoförsamlingen ingår i ett pastorat, även pastoratet, som stiftet ska verka för att domkyrkan kan fullgöra sin uppgift som församlingskyrka och stiftskatedral.

4 §

När en domkyrkoförsamling eller ett pastorat avgör ärenden om domkyrkans förvaltning ska biskopen eller en företrädare för stiftet, utsedd av biskopen, ha rätt att delta med yttranderätt och förslagsrätt samt rätt att få sin mening antecknad i protokollet.

Den rätt som enligt första stycket tillkommer biskopen, eller någon av denne enligt första stycket utsedd företrädare för stiftet, ska även gälla när en domkyrkoförsamling eller ett pastorat avgör ärenden av betydelse för vad som enligt 57 kap. 5 § andra stycket är angivet beträffande domkyrkan i gällande församlingsinstruktion.

57 kap.

5 §

För varje församling ska det finnas en församlingsinstruktion. Församlingar som ingår i ett pastorat ska ha en gemensam församlingsinstruktion. Förslag till församlingsinstruktion ska utarbetas av kyrkoherden och kyrkorådet i samråd med domkapitlet. När det gäller en gemensam församlingsinstruktion ska kyrkorådet även samråda med församlingsråden inom pastoratet. Instruktionerna ska innehålla

1. de regler för församlingen och församlingens verksamhet som domkapitlet får besluta enligt bestämmelser i denna kyrkoordning,

2. ett pastoralt program för församlingens grundläggande uppgift att fira gudstjänst, bedriva undervisning samt utöva diakoni och mission. I det pastorala programmet ska även behandlas dels församlingens verksamhet på de andra språk än svenska som behöver användas för att församlingen ska kunna fullgöra sin grundläggande uppgift dels barnets perspektiv utifrån en barnkonsekvensanalys.

För varje församling ska det finnas en församlingsinstruktion. Församlingar som ingår i ett pastorat ska ha en gemensam församlingsinstruktion. Förslag till församlingsinstruktion ska utarbetas av kyrkoherden och kyrkorådet i samråd med domkapitlet. När det gäller en gemensam församlingsinstruktion ska kyrkorådet även samråda med församlingsråden inom pastoratet. *Avseende den redovisning som avses i andra stycket ska samrådet ske med stiftet.* Instruktionen ska innehålla

För en domkyrkoförsamling ska särskilt redovisas hur domkyrkan gestaltar uppdraget som församlingskyrka och stiftskatedral.

När det finns flera kyrkor i en församling ska redovisas hur dessa i huvudsak används.

Utöver vad som sägs i första och andra styckena ska i en gemensam församlingsinstruktion för församlingarna i ett pastorat även redovisas hur ansvaret för församlingens grundläggande uppgift är fördelat mellan församlingarna och pastoratet. Där ska också redovisas hur de befattningar som präst som ska finnas inrättade enligt 37 kap. 19 § i huvudsak disponeras.

Utöver vad som sägs i första till tredje styckena ska i en gemensam församlingsinstruktion för församlingarna i ett pastorat även redovisas hur ansvaret för församlingens grundläggande uppgift är fördelat mellan församlingarna och pastoratet. Där ska också redovisas hur de befattningar som präst som ska finnas inrättade enligt 37 kap. 19 § i huvudsak disponeras.

1. Detta beslut träder i kraft den 1 januari 2023.

2. Bestämmelsen i 57 kap. 5 § i den nya lydelsen tillämpas första gången i samband med att kyrkorådet i respektive domkyrkoförsamling – eller om domkyrkoförsamlingen ingår i ett pastorat – kyrkorådet i pastoratet, i enlighet med 57 kap. 6 § tredje stycket kyrkoordningen prövar om det ska ske en ändring av församlingsinstruktionen.

2. Vårt uppdrag och arbete

2.1 Uppdraget från kyrkomötet 2018

Kyrkomötet 2018 beslöt att, i enlighet med Förvaltarens utskottets förslag i betänkande F 2018:3, bifalla motion 2018:61 *Domkyrkornas ställning i Svenska kyrkan*, av Johan Dalman m. fl., uppdra till kyrkostyrelsen att utreda och föreslå förändringar av domkyrkornas organisatoriska ställning och förutsättningar i Svenska kyrkan, för att bättre stödja och ta till vara domkyrkornas unika identitet och uppdrag (KmSkr 2018:15).

Motionärerna till motion 2018:61 menade bl.a. att Svenska kyrkans domkyrkor, som katedraler och samlande resurser i respektive stift och i Svenska kyrkan, innehar en särställning historiskt, teologiskt och i det praktiska kyrkolivet. De påpekade vidare att denna särställning inte motsvaras, utom vad gäller domkyrkan i Lund, av en reglering i kyrkoordningen som tar hänsyn till eller stödjer domkyrkornas särskilda roll. Motionärerna menade att domkyrkornas unika uppgift i Svenska kyrkan och det svenska samhället skulle vinna på att deras identitet och uppdrag tydligare än nu formuleras i kyrkoordningen. Utskottet anförde i sina överväganden att man delade motionärernas uppfattning om att domkyrkorna har en särställning och en uppgift i Svenska kyrkan, men att nuvarande reglering och teologiska resonemang kring domkyrkorna är otydliga och inte genomlysts sedan relationsförändringen. Utskottet anförde vidare följande.

Även om kyrkoordningen benämner det som biskopens kyrka och den normala platsen för stiftets högtider och vigningsgudstjänster, önskar utskottet precis som motionärerna att domkyrkan kan fungera som en samlings- och mötesplats för hela stiftet. Detta perspektiv upplever utskottet saknas i dagens reglering och förhållningssätt kring domkyrkornas ställning, samt att det till viss del skiljer sig åt mellan stiftet.

Utskottet anförde avslutningsvis att ”Om Svenska kyrkan menar allvar med att domkyrkor har en särställning behöver det manifesteras tydligare i den inomkyrkliga regleringen och ekonomiska fördelningen” och att det sammantaget vore värdefullt att såväl utreda som föreslå förändringar kring domkyrkornas organisatoriska ställning och uppgift, samt förutsättningarna för desamma.

2.2 Våra direktiv

Kyrkostyrelsen beslöt den 18 december 2019 att tillsätta en särskild utredningsgrupp om sju ledamöter, bestående av fem förtroendevalda, en domprost och en biskop, för genomförande av det givna uppdraget. Kyrkostyrelsen hade den 17 november 2019 beslutat om direktiv för utredningen, se bilaga 1. Enligt våra direktiv ska vi vidta följande utredningsåtgärder.

TEOLOGISKT PERSPEKTIV

Belysa domkyrkans ställning, identitet och uppdrag ur ett teologiskt perspektiv. Detta innefattar en analys av de kyrkosynsfrågor som aktualiseras i sammanhanget, särskilt relationen mellan församlingarna och stiftet, inklusive domprostens roll, där domkyrkan kan betraktas som den konkreta platsen för denna relations innebörd i en episkopal och synodal kyrka. Såväl historiska som nutida och framtida perspektiv ska beaktas och internationella jämförelser göras.

ORGANISATORISK STÄLLNING

Utreda och analysera domkyrkans organisatoriska ställning, såväl ur ett rättsligt som praktiskt perspektiv. I det praktiska perspektivet ligger att beskriva på vilket sätt och av vilka aktörer som domkyrkan används idag. Utreda och om det bedöms lämpligt, föreslå alternativa former för domkyrkans organisatoriska ställning.

FÖRVALTNING OCH FINANSIERING

Ge en samlad bild av hur domkyrkans förvaltning och verksamhet finansieras. Med utgångspunkt i vad som enligt utredningspunkterna ovan framkommit beträffande teologiskt perspektiv och organisatorisk ställning, utreda och om det bedöms lämpligt, föreslå alternativa och/eller kompletterande former för domkyrkans förvaltning och finansiering.

Uppdraget vad avser att föreslå eventuella alternativa former för domkyrkans organisatoriska ställning samt förvaltning och finansiering omfattar inte Lunds domkyrka.

2.3 Vårt arbete

Vi påbörjade vårt utredningsarbete i februari 2020 och antog namnet Domkyrkoutredningen. Under arbetets gång har vi sammanträtt tolv gånger.

Vårt arbete har påverkats starkt av corona-pandemin, under såväl 2020 som 2021. Till följd av restriktioner avseende fysiska möten och resande har flertalet av våra sammanträden behövt hållas digitalt. Vi har inte heller kunnat genomföra sådana överläggningar och seminarium som vi inledningsvis planerade för. Kunskaps- och idéutbyte och informationsinhämtning har istället fått ske skriftligen.

Under utredningsarbetet har vi inhämtat synpunkter och erfarenheter från såväl ämbetsbärare, förtroendevalda och anställda, med koppling till domkyrkan. Som framgått ovan omfattar vårt uppdrag, vad avser att föreslå eventuella alternativa former för domkyrkans organisatoriska ställning samt förvaltning och finansiering, inte Lunds domkyrka. Vi har trots detta involverat Lunds domkyrkoförsamling och stift i lika stor utsträckning som andra domkyrkor när det kommer till frågor av intervjukaraktär, relaterade till verksamheten i och med koppling till domkyrkan. Detta eftersom vi ansett det viktigt att inhämta kunskap och erfarenheter även från Lunds domkyrka, inte minst sett till de särskilda organisatoriska förutsättningar som gäller där.

Vårt uppdrag har varit att "utreda och föreslå förändringar av domkyrkornas organisatoriska ställning och förutsättningar i Svenska kyrkan, för att bättre stödja och ta till vara domkyrkornas unika identitet och uppdrag". Vi har tagit oss an detta uppdrag genom att inledningsvis utreda och klargöra domkyrkornas ställning, identitet och uppdrag ur ett teologiskt perspektiv. Detta eftersom den teologiska reflektionen alltid måste utgöra utgångspunkten inför varje fråga om organisatorisk förändring i Svenska kyrkan. Svaren på frågorna om *vilken* som är domkyrkans unika identitet och *vilket* som är domkyrkans unika uppdrag, är alltså helt avgörande för vilka eventuella organisatoriska, förvaltningsmässiga och ekonomiska åtgärder som kan behöva vidtas.

I avsnitt 15.1.1, *Katedralens teologi*, utvecklar vi vår tolkning av katedralen som ett uttryck och verktyg för episkopé. Vi menar att det unika med domkyrkorna är att de, samtidigt som de i grund och botten sedan reformationen är församlingskyrkor, också utgör ett konkret uttryck för det enande biskopsuppdraget; episkopé. Genom att utgöra platsen för chatedran, biskopsstolen, symboliserar och förenar domkyrkorna Svenska kyrkans självförståelse som öppen demokratisk och episkopal folkkyrka. Mot bakgrund av denna grundläggande koppling mellan biskopsuppdraget; episkopé och domkyrkan, är det både naturligt och nödvändigt att betydande delar av denna utredning ägnas åt att belysa just biskopens och därmed även stiftets uppdrag. Fokus för detta är att undersöka domkyrkans episkopala sammanhang.

Vi valde tidigt att huvudsakligen benämna domkyrkan som "katedralen", detta eftersom vi menar att begreppet katedral på ett mer precist sätt beskriver domkyrkans enande identitet och uppdrag. I kraft av sin roll som ett konkret uttryck för episkopé binder katedralen samman en rad olika pastorala aspekter med bäring på stiftet som helhet. I avsnitt 15.1.2, *Katedral-domkyrka*, utvecklar vi vår tolkning av de båda begreppen domkyrka och katedral och varför vi menar att begreppen i viss mån kan användas parallellt.

Vårt arbete har resulterat i ett antal förslag till tillägg i kyrkoordningen, vilka syftar till att dels förtydliga domkyrkans identitet och uppdrag som – utöver församlingskyrka och biskopens kyrka – stiftets katedral, dels till att organisatoriskt och ekonomiskt stärka möjligheterna för domkyrkan att tjäna i denna funktion. I kommande avsnitt utvecklar vi i korthet vår vision om domkyrkan som stiftskatedral och vad vi menar krävs för att ge denna vision bästa möjliga förutsättningar.

3. Vår vision och vägen dit

Med utgångspunkt i våra överväganden beträffande katedralens teologi, menar vi att stiftskatedralen besitter en unik potential när det gäller att samla, ena, stärka och inspirera verksamhet och medarbetare inom hela stiftet och i förlängningen hela Svenska kyrkan. Målet för vårt arbete – vår vision – har varit att finna ändamålsenliga former och strukturer för en närmare och mer strukturellt hållbar samverkan mellan domkyrkoförsamling och stift. En sådan samverkan, grundad i den teologiska förståelsen av katedralens funktion, menar vi är nyckeln till att fullt ut frigöra och ta tillvara katedralens unika potential och därmed tydligare göra den till en samlande resurs för stiftet.

Med utgångspunkt i en redovisning av hur vi, ur ett teologiskt perspektiv, ser på katedralens uppdrag och potential, ställde vi ett antal frågor till domprostarna, för att undersöka i vilken utsträckning och på vilket sätt vår vision av domkyrkan som stiftets katedral har genomslag redan idag. Vi har också ställt frågor till stiftsdirektorerna, domkyrkoförsamlingarnas kanslichefer och kyrkorådsordföranden¹, samt till domkyrkoorganisterna, i syfte att bl.a. undersöka aktuella former av samverkan mellan domkyrkoförsamling/pastorat och stift. Genom den kunskap vi inhämtat kan vi med glädje konstatera att domkyrkorna redan idag, om än i varierande utsträckning, synes svara och sträva mot en vision av domkyrkan som stiftets katedral. Vi har dock identifierat några svagheter och utmaningar i nuvarande förhållanden, vilka på olika sätt bidrar till att begränsa stiftskatedralens fulla potential. Dessa svagheter och utmaningar menar vi sammanfattat kan hänföras till följande områden:

- obearbetad teologisk förståelse,
- bristande samsyn hos ledande funktioner inom stift respektive domkyrkoförsamling (pastorat),
- bristande balans mellan stiftskansliets och katedralens uppdrag,
- bristande medvetenhet/gensvar hos stiftets övriga församlingar vad gäller domkyrkan som stiftets katedral, samt
- brister i den ekonomiska fördelningen.

Som utgångspunkt menar vi att den teologiskt grundade förståelsen av domkyrkans identitet och uppdrag som stiftets katedral behöver stärkas. Ett sätt att öka medvetenheten om detta förhållande menar vi är att i kyrkoordningen ange att domkyrkan, förutom att vara församlingskyrka, även är biskopens kyrka samt *stiftets katedral*. För att domkyrkan/katedralen ska kunna fullgöra sin uppgift på bästa möjliga sätt, menar vi att åtgärder behöver vidtas i syfte att stärka och i viss mån formalisera den samverkan som är nödvändig mellan domkyrkoförsamling/pastorat och stift. Vår uppfattning, vilken bekräftats från flera håll, är att dagens samverkan i stor utsträckning är personbunden och beroende av fungerande relationer mellan inte minst biskop och domprost.

Prioritering och utveckling av verksamhet knuten till stiftskatedralen synliggör behovet av samsyn och samarbete inom församling/pastorat respektive stift. För stiftens del menar vi att det är avgörande att det finns en samsyn mellan biskop och stiftsstyrelse när det kommer till förståelse för katedralens funktion och potential som en unik resurs för att samla, ena och inspirera stiftets församlingar. Vi menar att en bidragande orsak till att domkyrkorna idag inte fullt ut tas i anspråk som stiftskatedraler, kan vara att det på vissa håll saknas en uttalad gemensam vision hos biskop och stiftsstyrelse gällande katedralens betydelse och potential. Detta förhållande blir sedan tydligt i utformningen av och i verksamheten vid stiftskanslierna, där stiftskatedralen riskerar att inte ges den centrala roll den bör ha som samlingsplats och andligt centrum. För domkyrkoförsamlingarnas/pastoratens del menar vi att det är viktigt att dessa låter stiftet ta plats i katedralen och detta på ett sätt där både församling och

¹ Samt i förekommande fall även till ordförandena för församlingsråden.

stift upplever katedralen som ett gemensamt forum, snarare än att stiftsorganisationen "besöker" domkyrkoförsamlingen. Som vi tidigare nämnt är vår upplevelse glädjande nog att samarbetet mellan församling och stift avseende katedralen rör sig i denna riktning och våra förslag kan därmed i viss utsträckning ses som en förstärkning och i vid mening formalisering av vad som gäller redan idag.

En förutsättning för förverkligandet av visionen om domkyrkan som stiftets katedral, är ett gensvar – en upplevelse av och förståelse för katedralens funktion – i stiftets övriga församlingar. Vi är medvetna om att det ligger en utmaning i denna tanke av flera skäl, inte minst sett till de geografiska förhållandena i flera stift. Inte desto mindre är det i en episkopal kyrka grundläggande att bibehålla och verka i en sådan strävan. Vi utvecklar våra tankar kring detta i avsnitt 15.1.4, *Hela stiftets katedral – en utmaning*.

Slutligen har vi kunnat konstatera att det finns en utmaning i att åstadkomma en ändamålsenlig ekonomi kring domkyrkan som katedral. Domkyrkoförsamlingarna/pastoraten har på många håll omfattande merkostnader till följd av domkyrkans särskilda ställning som stiftskatedral och synes på flera håll inte kompenseras för dessa i tillräcklig utsträckning.

Vi har övervägt ett flertal organisatoriska alternativ när det kommer till att stärka domkyrkans/katedralens ställning. En av våra utgångspunkter har dock varit att katedralen fortsatt, precis som alltsedan reformationen, ska fungera som såväl församlingskyrka som stiftskatedral. En annan utgångspunkt har varit att förhålla oss till de principer om förenkling, tydlighet och samlat styrelseansvar som lades fast i samband med den strukturreform som trädde i kraft på Svenska kyrkans lokala nivå 2014. De förslag till ändringar i kyrkoordningen som vi lägger fram innebär därför ett formellt tydliggörande och stärkande av domkyrkans unika roll som både församlingskyrka och stiftskatedral, inom ramen för dagens gällande organisationsstrukturer.

Vi menar att det fortsatt behöver finnas ett stort utrymme för lokala och regionala variationer när det kommer till att finna mer precisa former för en stärkt samverkan, liksom även när det kommer till att närmare avgöra vilken verksamhet som ska bedrivas i och med koppling till katedralen. Av denna anledning är våra förslag till kyrkoordningsregleringar tämligen generellt hållna, samtidigt som de ålägger såväl stift som domkyrkoförsamling/pastorat ett ansvar att verka för att domkyrkan kan tjäna sin unika funktion. Våra förslag innebär i korthet följande.

- I inledningstexten till kyrkoordningens tionde avdelning Kyrkobyggnader ska ett tillägg göras i syfte att klargöra att domkyrkan, utöver att vara församlingskyrka och biskopens kyrka, även är stiftets katedral.
- Såväl församlingen och om domkyrkoförsamlingen ingår i ett pastorat, även pastoratet, som stiftet ska verka för att domkyrkan kan fullgöra sin uppgift som församlingskyrka och stiftskatedral.
- Stiftet ska i sitt främjandearbete beakta katedralen som en särskild resurs i relation till församlingens grundläggande uppgift och därvid verka för katedralen som en konkret gestaltning av Svenska kyrkan som episkopal kyrka i enlighet med Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära.
- I församlingsinstruktionen ska för en domkyrkoförsamling särskilt redovisas hur domkyrkan gestaltar uppdraget som församlingskyrka och stiftskatedral. Utarbetandet av församlingsinstruktionen ska i denna del ske i samråd med stiftet.
- Den rätt att delta med yttranderätt och förslagsrätt samt rätt att få sin mening antecknad i protokollet, som enligt 40 kap. 4 § kyrkoordningen tillkommer biskopen, eller någon av denne utsedd företrädare för stiftet, när en domkyrkoförsamling eller ett pastorat avgör ärenden om domkyrkans förvaltning, ska även gälla när en domkyrkoförsamling eller ett pastorat avgör ärenden som är av betydelse för vad som är angivet beträffande domkyrkan i församlingsinstruktionen.
- I frågor som rör den kyrkomusikaliska verksamheten i stiftet är domkyrkoorganisten alltid föredragande. Möjligheten att i domkyrkoorganistens ställe utse någon annan musiksakkunnig som föredragande i domkapitlet utgår.

- Ett bidrag om 1 miljon kronor ska under en övergångsperiod om fem år utgå från nationell nivå till varje stift, avseende sådana kostnader för katedralverksamhet som uppkommer i relation till den redovisning som ska ske avseende domkyrkan i församlingsinstruktionen. Kyrkostyrelsen ska beakta detta i sitt framtida budgetarbete. Efter denna övergångsperiod förutsätts stiften ha anpassat verksamhet och ekonomi på ett sådant sätt att kostnaden för domkyrkan som stiftskatedral ryms inom stiftets ordinarie budget.

UPPSALA DOMKYRKA
Foto: Anders Damberg

LINKÖPINGS DOMKYRKA
Foto: Rune Carlsson

SKARA DOMKYRKA
Foto: John Fahlnaes

STRÄNGNÄS DOMKYRKA
Foto: Wilhelm Rejnuš, Linus Flodin, baraBild

VÄSTERÅS DOMKYRKA
Foto: Emil Atak

VÄXJÖ DOMKYRKA
Foto: Ingela Stewén

LUNDS DOMKYRKA
Foto: Kristina Strand Larsson

GÖTEBORGS DOMKYRKA
Foto: Eva S Andersson

KARLSTADS DOMKYRKA
Foto: Louise Hedberg

HÄRNÖSANDS DOMKYRKA
Foto: Maria Prytz

LULEÅ DOMKYRKA
Foto: Karin Holmgren Tyskling

VISBY DOMKYRKA
Foto: Mattias Wahlgren

STOCKHOLMS DOMKYRKA - STORKYRKAN
Foto: RÅA Eshwar.kb

4. Svenska kyrkans identitet och organisatoriska uppbyggnad

4.1 Svenska kyrkan som trossamfund

Svenska kyrkan är ett trossamfund som leder sin historia tillbaka till de äldsta kristna församlingarna och deras bekännelse till Kristus. Svenska kyrkans trosarv är den apostoliska tron. Dessa grundsatser framgår av inledningen till kyrkoordningen. Vidare framgår, av samma inledningstext, att Svenska kyrkans identitet, som ett trossamfund med evangelisk-luthersk bekännelse, kan härledas till reformationen av den svenska kyrkoprovinen. Den bekännelsen antogs slutligt vid Uppsala möte 1593 i ett beslut som innefattade 1571 års kyrkoordning.

Inför relationsändringen år 2000 mellan Svenska kyrkan och staten konstaterade regeringen att den långa gemensamma historien motiverade att staten genom en särskild lag anger de ramar inom vilka Svenska kyrkan även i fortsättningen ska verka. Detta innebär att det i lagen sägs vad som från statens utgångspunkt är nödvändigt för att Svenska kyrkan ska anses behålla sin grundläggande karaktär. Samtidigt är det naturligtvis avgörande att lagregleringen överensstämmer med Svenska kyrkans syn på sig själv. Att så är fallet framgår tydligt vid en jämförelse av lagen om Svenska kyrkans och kyrkoordningens grundläggande bestämmelser om Svenska kyrkans identitet och organisatoriska uppbyggnad.

Av 1 § lagen (1998:1591) om Svenska kyrkan framgår att Svenska kyrkan är ett evangelisk-lutherskt trossamfund som framträder som församlingar och stift. Vidare anges att Svenska kyrkan också har nationella organ. I lagens 2 § stadgas att Svenska kyrkan är en öppen folkkyrka, som i samverkan mellan en demokratisk organisation och kyrkans ämbete bedriver en rikstäckande verksamhet. Av 3 § samma lag framgår att Svenska kyrkan får förvärva rättigheter och ta på sig skyldigheter samt föra talan vid domstol och andra myndigheter. Vidare anges att samma rätt var för sig tillkommer Svenska kyrkans församlingar, sammanslutningar av församlingar (kyrkliga samfälligheter) och stift. Av bestämmelsen framgår att Svenska kyrkan som trossamfund är ett eget rättssubjekt, liksom att församlingar, samfälligheter och stift också är självständiga rättssubjekt, inom rättssubjektet Svenska kyrkan. Även andra bestämmelser i lagstiftningen värnar om den lokala och regionala självstyrelsen, t.ex. den subsidiaritetsprincip som stadgas i 6 § andra stycket och som anger att kyrkomötet inte får besluta i sådana enskilda frågor som det är en församlings eller ett stifts uppgift att besluta i. Utanför rättssubjektet Svenska kyrkan faller sådana organ vars verksamhet drivs i annan organisationsform, t.ex. stiftelser och föreningar.

4.2 Organisatorisk uppbyggnad

Organisationsfrågor är av stor betydelse för ett trossamfund av Svenska kyrkans karaktär. Organisationen har teologiska aspekter genom att den speglar kyrkans uppdrag och budskap. 1995 års kyrkomöte konstaterade, i samband med att frågan om ändrade relationer mellan staten och Svenska kyrkan behandlades, att "Svenska kyrkan framträder på lokal nivå som församlingar och pastorat, på regional nivå som stift och på nationell nivå genom organ som företräder Svenska kyrkan som helhet". Vidare framhöll kyrkomötet att stift och församlingar, till skillnad från Svenska kyrkan på nationell nivå är "pastorala områden".²

² Prop. 1997/98:116 s. 42.

Ovan nämnda grundläggande organisationsstruktur, där Svenska kyrkan alltså anges framträda på tre nivåer, framgår av 1 § lagen om Svenska kyrkan. I 4–6 §§ samma lag anges den närmare organisatoriska uppbyggnaden, med församlingen som lokal enhet, stiftet som regional enhet och kyrkomötet som Svenska kyrkans högsta beslutande organ. Vidare anges i 4–5 §§ också vad som är församlingens respektive stiftets grundläggande uppgift. Nämnda reglering avspeglar sig i kyrkoordningen genom väsentligen likalydande skrivningar.

4.2.1 NIVÅERNAS UPPDRAG OCH UPPGIFTER

I följande avsnitt redogörs i korthet för de kyrkliga nivåernas uppdrag och hur de förhåller sig till varandra.

4.2.1.1 Församlingarna

Församlingen är det lokala pastorala området. Församlingens grundläggande uppgift är att fira gudstjänst, bedriva undervisning samt utöva diakoni och mission. Detta framgår av 2 kap. 1 § första stycket kyrkoordningen samt av 4 § lagen om Svenska kyrkan, med undantaget att det i lagen talas om församlingen som lokal enhet, istället för pastoralt område.

I inledningstexten till kyrkoordningens andra avdelning *Församlingarna* anges att församlingen är den primära enheten inom kyrkan. Gällande församlingens grundläggande uppgift anges att syftet är att människor ska komma till tro på Kristus och leva i tro, en kristen gemenskap skapas och fördjupas, Guds rike utbreddas och skapelsen återupprättas och vidare att allt annat som församlingen utför är stöd för och en konsekvens av denna grundläggande uppgift. Vidare påpekas i samma inledningstext att församlingen har lokal självstyrelse men är samtidigt del av ett stift och Svenska kyrkan som trossamfund.

Av 2 kap. 6 § kyrkoordningen följer att det för varje församling ska finnas en församlingsinstruktion som anger hur församlingen fullgör sin grundläggande uppgift. När flera församlingar samverkar i ett pastorat har de en gemensam församlingsinstruktion. Närmare bestämmelser om församlingsinstruktionen finns i 57 kap. kyrkoordningen. Se vidare avsnitt 4.3.3, *Församlingsinstruktionen*.

4.2.1.2 Stiftet

Stiftet är det regionala pastorala området. I inledningen till kyrkoordningens tredje avdelning *Stiftet* anges att kyrkans episkopala struktur kommer till uttryck i att det finns en biskop i ledningen för varje stift.

Stiftets uppdrag anges i 6 kap. kyrkoordningen. Där anges att dess grundläggande uppgift är att främja och ha tillsyn över församlingarnas liv, samt att stiftet också har förvaltande uppgifter. Kyrkoordningens nämnda reglering av stiftet motsvaras av 5 § i lagen om Svenska kyrkan, med skillnaden att det i lagen talas om stiftet som regional enhet, istället för pastoralt område.

Stiftets uppgifter anges vidare i 6 kap. 4 § kyrkoordningen. Där anges bl.a. att stiftet ska främja och ha tillsyn över församlingarnas uppgift att fira gudstjänst, bedriva undervisning samt utöva diakoni och mission. Stiftet ska också främja en god förvaltning i stiftets församlingar, pastorat och samfälligheter för särskilda uppgifter och ha tillsyn över förvaltningen och över hur uppdraget som huvudman för begravningsverksamheten fullgörs.

Det finns närmare bestämmelser om stiftets tillsyn i 57 kap. kyrkoordningen. Av 1 § framgår att stiftet ska ha tillsyn över verksamheten i stiftets församlingar och pastorat. Vidare anges att det i tillsynen ingår

1. råd, stöd och hjälp, i frågor som rör kyrkans lära, böcker, sakrament, gudstjänst och övriga handlingar, i rättsliga frågor och i förvaltningsfrågor samt beträffande hur uppdraget som huvudman för begravningsverksamheten fullgörs,
2. utfärdande av församlingsinstruktion enligt 5–7 a §§,
3. biskopens visitationer enligt 8 kap. 2 §,
4. biskopens och domkapitlets granskning av hur präster och diakoner utövarsina uppdrag och efterlever avgivna vigningslöften,

5. prövning av behörighet att utöva kyrkans vigningstjänst enligt 31 kap. 11 och 12 §§ och 32 kap. 11 och 12 §§,
6. befogenhetsprövning enligt 31 kap. 14 § och 32 kap. 14 §, och
7. beslutsprövning enligt 8–18 §§.

4.2.1.3 Nationell nivå

Den nationella nivåns uppdrag, uppgifter och organisation regleras i kyrkoordningens fjärde avdelning *Den nationella nivån*. I inledningstexten till nämnd avdelning anges bl.a. att "På den nationella nivån representeras Svenska kyrkan av organ som står till trossamfundets förfogande." Den nationella nivåns uppgifter regleras närmare i kyrkoordningens tionde kapitel. Som en övergripande kompetensbeskrivning anges i kapitlets 1 § följande.

Svenska kyrkan är ett evangelisk-lutherskt trossamfund som framträder som församlingar och stift. Svenska kyrkan har också nationella organ. Kyrkomötet är Svenska kyrkans högsta beslutande organ. Kyrkomötet får inte besluta i sådana enskilda frågor som det är en församlings eller ett stifts uppgift att besluta i.

I kapitlet finns vidare närmare bestämmelser om ansvarsfördelningen mellan kyrkomötet och kyrkostyrelsen, samt om de nationella nämnderna. Nämnda organs uppgifter är härutöver ytterligare preciserade i fjärde avdelningens efterföljande kapitel.

När det gäller kyrkomötets – den nationella nivåns – uppgifter och kompetens framhöll 1995 års kyrkomöte att Svenska kyrkan på nationell nivå har att "ta ansvar för sina gemensamma angelägenheter i fråga om information, utbildning, normgivning, samråd och ekumeniska relationer liksom när det gäller att vara kyrkans gemensamma röst och företrädare henne inför samhället i stort".³ Gällande den såväl i lag som kyrkoordningen angivna subsidiaritetsprincipen – innebärande att kyrkomötet inte får besluta i sådana enskilda frågor som det är en församlings eller ett stifts uppgift att besluta i – har det i förarbetena klargjorts att kyrkomötet ändå måste kunna besluta generella bestämmelser på områden som hör till församlingarnas och stiftens grundläggande uppgifter, t.ex. gällande gudstjänster och diakoni.⁴

4.3 Episkopé – tillsyn och främjande

4.3.1 STIFTSBILDNINGENS ÖVERGRIPANDE SYFTE

Stiftets uppdrag och uppgifter analyserades ingående inför relationsändringen med staten. Stiftsorganisationsutredningen angav i sin diskussionspromemoria *Stift och stiftsledning – roller och uppgifter* (SKU 1996:2) i tre punkter det övergripande syftet med stiftsbildningen, nämligen 1) att vårda och värna enheten i kyrkan, 2) att ge uttryck för kyrkans sändningsuppdrag, synliggjort i församlingarna och 3) att främja församlingens utveckling.

För att bistå det kyrkliga utredningsarbetet med kyrkoordningen fanns en av centralstyrelsen tillsatt teologisk expertgrupp. I en särskild promemoria beträffande stiftet anförde den teologiska expertgruppen bl.a. följande.

Svenska kyrkan är en episkopal kyrka i vilken stiftet utgör en specifik pastoral enhet. I kyrkolagen ges en grundläggande organisatorisk bestämning av stiftet som regional enhet inom Svenska kyrkan och tjänstgöringsområde för biskopen (4 kap. 6 §KyL). Det går inte att skilja mellan biskop och stift, vare sig historiskt eller principiellt. När stiftets ställning och uppgifter diskuteras är det nödvändigt att också behandla biskopens ämbete och tjänst.

I 1995 års kyrkomötes yttrande över regeringens skrivelse om ändrade kyrka-statrelationer anges hur kyrkan framträder på olika nivåer. "Svenska kyrkan framträder på

³ 2KL 1995:1 s. 32.

⁴ Prop. 1997/98:116 s. 59 f.

lokal nivå som församlingar och pastorat, på regional nivå som stift och på nationell nivå genom organ som företräder Svenska kyrkan som helhet".

Det som sägs om att kyrkan "framträder" på olika nivåer innebär att kyrkan tar gestalt och blir synlig på flera olika sätt. Församlingarna är kyrkans grundläggande enheter därför att det är där evangelium förkunnas och sakramenten förvaltas. Varje församling är på sin ort en lokal manifestation av Kristi kyrka och av kyrkosamfundet Svenska kyrkan som en del av denna enda kyrka. Församlingarna är sammanfogade i stift. Dessa är för den skull inte att se som av församlingarna bildade sammanslutningar. Stiftet är Svenska kyrkan på den regionala nivån. Församlingarna är inte oavhängiga utan hör sinsemellan samman, de är beroende av varandra och är alltid relaterade till den vidare gemenskap som kyrkan utgör. Svenska kyrkans stiftsorganisation och episkopala struktur skall värna och främja församlingarnas liv och hela kyrkogemenskapens enhet.

Församlingar och stift skiljer sig gemensamt från Svenska kyrkan på nationell nivå genom att de är pastorala områden. Stiftet har som pastoralt område att tillse och skapa förutsättningar för att Ordet förkunnas och sakramenten delas ut och undervisning sker lokalt, så att tron väcks och uppehålls hos människor och så att diakoni och mission präglar församlingens liv. Till stiftets huvuduppgifter hör att värna och främja ett församlingsliv i öppenhet mot och i samklang med den vidare kyrkogemenskapen och kyrkans kallelse i världen.⁵

Den teologiska expertgruppen framhöll vidare följande beträffande relationen mellan biskop och stift.

Ordet "biskop" har via latinet övertagits från grekiskans episkopos. Grundbetydelsen är "tillsyningsman", en som bär ansvar för episkopi, tillsyn, omsorg. I Nya testamentet nämns episkoper, församlingsledare (Fil. 1:1, 1 Tim 3:2, Tit 1:). Det går dock inte i detta fall, lika lite som beträffande kyrkans ämbete i övrigt, att dra en direkt linje från den nytestamentliga tiden med dess mångfald av tjänster till tjänsteorganisationen i vår tid. Däremot finns en kontinuitet för episkopé-funktionen som sådan.

Tidigt i kyrkans historia, då fler församlingar bildades, skedde en utveckling som innebar att biskopen fick ansvaret för en centralort med kringliggande trakter. Härmed fanns grundstrukturen för ett stift som biskopens ämbetsområde, även om avgränsningen mot andra stift blev en långt senare angelägenhet på samma sätt som geografiska avgränsningar mellan de inom stiftet framvuxna församlingarna. (...) Vid reformationen i Svenska kyrkan bibehölls biskopsämbetet och stiftet, trots att kungamakten strävade efter en upplösning.⁶

Den teologiska expertgruppen uttalade sig även om stiftets uppgifter och organisation och framhöll följande.

Kyrkan som de heligas gemenskap med uppgiften att i ord och handling räcka evangelium till hela folket behöver organisation och strukturer för att fullgöra sitt uppdrag. Till vår kyrkas tradition hör att den organisatoriska utgestaltningen måste vara situationsanpassad för att det givna uppdraget skall kunna fullföljas på bästa sätt i ett visst samhälle och en viss tid. Detta konstateras i direktiven för det nu pågående kyrkliga utredningsarbetet samtidigt som där sägs att "kyrkans gestaltning och organisation är betydelsefull, därför att den avspeglar kyrkans budskap". Därför framhålls också att det inte är oväsentligt hur organisationen ser ut. Det är dock inte möjligt att ange en viss organisation som den enda möjliga. Grundkravet är att organisationen skall tjäna kyrkans uppgift att vara ett redskap för Guds rike.

⁵ Jfr SKU 1998:3 s. 125.

⁶ Jfr SKU 1998:3 s. 125 f.

Stiftet och församlingarna inom dess område är ömsesidigt relaterade till varandra. Detta visar sig i både uppgifter och organisation. Stiftets olika uppgifter avser kyrkans liv som levs i församlingarna. Vissa uppgifter är präglade av stiftet som ett regionalt område för samverkan mellan församlingarna och har karaktär av service och stöd, andra delar av stiftets uppgifter bära mera drag av myndighetsutövande. Denna variation i stiftets uppgifter behöver ta sig uttryck i den organisatoriska uppbyggnaden med såväl beroende som självständighet i förhållande till församlingarna. Till sitt ursprung är stiftet biskopens ämbetsområde och detta gäller fortfarande. Biskopens uppdrag som stiftets andlige ledare avser stiftets uppgifter i dess helhet. Vid biskopens sida behövs också ledningsorgan för att fullgöra olika uppgifter som hör till episkopé-funktionen. Denna historiskt givna ordning har också en principiell motivering. Det innebär att episkopé-funktionen blir utövad i samverkan mellan lekfolk och ämbetsbärare.⁷

4.3.2 STIFTETS UPPGIFTER

Med beaktande av vad Stiftsorganisationsutredningen från 1996 framhållit i sitt diskussionsbetänkande (se ovan) konstaterade den teologiska expertgruppen att stiftets uppgifter kan sammanfattas i de två huvudbegreppen främjande och tillsyn. Det angavs att dessa begrepp kan sägas stå för två kompletterande aspekter på stiftets episkopé-uppgifter. Expertgruppen anförde:

Begreppet tillsyn leder i första hand tankarna till sådant som har med kontroll och ledning att göra medan främjande är mer förbundet med service och bistånd. Denna syn bör dock nyanseras. Till en väl fungerande tillsyn hör också att ge råd, stöd och uppmuntran. Ska man främja församlingens utveckling kan det också innefatta uppgifter av kontrollkaraktär. Det går inte att dra en skarp gräns mellan tillsyns- och främjandeuppgifter. Många enskilda åtgärder från stiftets sida kan ha inslag av såväl tillsyn som främjande. Samtidigt som det finns ett överlappande eller gemensamt fält för tillsyns- och främjandeuppgifterna är det ändå frågan om två aspekter som det också finns anledning att hålla isär.⁸

Under rubriken *Episkopé – tillsyn, enhet och ledning* anförde expertgruppen bl.a. följande.

I ekumeniska samtal och dokument framhävs episkopé-funktionen som grundläggande för kyrkans organisatoriska uppbyggnad. I regel har det därvid varit kyrkans ämbete eller mer specifikt biskopsämbetet som utgjort det egentliga ämnet för samtalen. Episkopé har som tidigare redovisats (sid. 2) grundbetydelsen "tillsyn, omsorg". Som teologiskt begrepp har episkopé en betydligt vidare innebörd än tillsyn i betydelsen kontroll.

Det på ett brett ekumeniskt plan utarbetade dokumentet *Dop Nattvard Ämbete* lyfter i ämbetsavsnittets punkt 23 särskilt fram uppgiften att värna enheten.

Som Kristi kropp och Guds eskatologiska folk formas kyrkan av Den helige Ande genom en mångfald gåvor eller tjänster. Bland dessa gåvor är en tjänst av episkopé nödvändig för att uttrycka och trygga kroppens enhet. Varje kyrka behöver detta enhetens ämbete i någon form för att vara Guds kyrka, Kristi odelade kropp, ett tecken på allas enhet i Guds rike.

Samma syn på vad episkopé-funktionen omfattar återfinns i *Borgå-överenskommelsen*. Samtidigt tillkommer nya aspekter när det i överenskommelsens punkt 42 står följande.

Guds gåvors mångfald kräver samordning, så att de kan berika hela kyrkan och dess enhet. Denna mångfald och mängden av uppgifter i tjänandet kräver ett samordnande ämbete. Detta är tillsynsämbetet, episkopé, en omsorg om hela gemenskapens liv, en pastoral omvårdnad om prästerna och en äkta omsorg om hela Kristi hjord så som Kris-

⁷ Jfr SKU 1998:3 s. 128.

⁸ Jfr SKU 1998:3 s. 129.

tus befaller tiderna igenom och i enhet med kristna på andra orter. Episkopé (tillsyn) är ett hela kyrkans behov och att den trofast utövas i evangeliets ljus är av grundläggande betydelse för kyrkans liv.

Episkopé-funktionen är given kyrkan för att främja enheten och för att mitt i mångfalden hålla samman henne i den gemensamma tron. (...) Det är fråga om både enheten inom det egna kyrkosamfundet med dess kyrkotillhöriga, församlingar och ämbetsbärare och enheten med Kristi världsvida kyrka i alla tider.

(...) För stiftet blir det fråga om uppgifter av olika slag som hör samman med uppdraget att vara pastoralt område. I detta ingår att tillse att varje församling fullgör sin främsta uppgift som är att fira gudstjänst, bedriva undervisning samt utöva diakoni och mission. (...) I stiftens episkopé-funktion kan inte organisatoriska och ekonomiska förhållanden - det som ibland ses som något "yttre" - skiljas från det som avser kyrkans grundläggande uppgifter.⁹

Under rubriken *Episkopé – främjande* anförde expertgruppen bl.a. följande.

Som redan tidigare framhållits går det inte att renodla stiftets uppgifter i å ena sidan tillsyn och å den andra sidan främjande. Att ha tillsyn och att främja är alltså inte två helt skilda uppgifter även om de kan sägas ha olika tyngdpunkt. Framför allt leder det fel om tillsyn och främjande ses som en negativ respektive en positiv del av stiftets uppdrag. (...)

Församlingen har att avgöra den närmare inriktningen av församlingsarbetet och att besluta vilka resurser som skall avsättas. Stiftets främjandefunktion innebär att på olika sätt och i en lyhörd samverkan med församlingarna bidra till att dessa verkligen skall kunna ta sitt ansvar. Inte heller i detta sammanhang går det att renodla episkopé-funktionen så att uppgiften att främja församlingslivets utveckling skulle innebära att passivt invänta att stiftets tjänster blir efterfrågade. Omsorgen om församlingslivet kräver också att stiftet tar egna initiativ och pekar på sådant som riskerar att bli försummat eller på nya behov som samhällsutvecklingen medför. Det handlar alltså inte om att ta över församlingens ansvar utan att fullfölja tillsynsansvaret inom ramen för uppgiften att främja församlingslivets utveckling. I fråga om gudstjänstlivet har det t.ex. alltid funnits ett starkt inslag av tillsyn i stiftets uppdrag.¹⁰

Under rubriken *Utövandet av episkopé-funktionen* framhöll expertgruppen bl.a. följande.

Stiftet uppträder i olika organisatoriska former, vilka vuxit fram vid skilda tidpunkter och i viss utsträckning kan relateras till stiftets olika uppgifter. Att vårda och värna enheten och ge uttryck för kyrkans sändningsuppdrag är förutom till biskopen främst kopplat till domkapitlet. Organisatoriskt hör detta hemma inom den del av stiftet som ännu en tid hör till den statliga myndighetsfären. Dessa uppgifter kan sägas vara riktade från kyrkan som helhet ut till församlingarna. Stiftssamfälligheterna som obligatoriska sammanslutningar av församlingar är en organisationsform som mer ger uttryck för en rörelse från församlingarna till stiftet. Den har valts för att gemensamt skapa resurser och möjligheter att främja och utveckla församlingsarbetet.

Episkopé-funktionen innefattande tillsyn, ledning och värnande av enheten är inte förbehållen enbart en viss tjänst eller nivå inom kyrkan. Den utövas alltid för och i gemenskapen och måste återfinnas på kyrkans olika nivåer. Samtidigt har under hela kyrkans historia i Sverige, och i kristenheten långt innan dess, funnits en ordning med huvudinriktningen på episkopé-funktionen utövad i stiftet under biskopens ledning.

I Borgå-överenskommelsen framhålls att tillsyn över kyrkan och dess uppdrag är biskopens speciella ansvar (punkt 43). Där finns också ett avsnitt om hur tillsynsämbetet utövas (punkt 44).

⁹ Jfr SKU 1998:3 s. 129.

¹⁰ Jfr SKU 1998:3 s. 130 f.

Tillsynsämberet utövas personligt, kollegialt och inom gemenskapens ram. Det är av personlig art, eftersom Kristi närvaro bland sitt folk kan markeras mest verkningsfullt genom den person, som ordinerats till att förkunna evangeliet och till att kalla församlingen att tjäna Herren i en enhet av liv och vittnesbörd. Det är kollegialt för det första därför att biskopen samlar dem som är ordinerade till att dela ämbetets uppgifter och att representera gemenskapens angelägenheter. För det andra därför att biskoparnas kollegialitet förbinder den kristna gemenskapen på lokalplanet med den vidare kyrkan och den universella kyrkan med denna lokala gemenskap. Det är präglad av gemenskapen, eftersom utövandet av det ordinerade ämbetet är rotat i gemenskapens liv och kräver gemenskapens aktiva deltagande i upptäckten av Guds vilja och Andens ledning. I de flesta av våra kyrkor kommer detta till uttryck i synodal form. Tillsammans med andra ämbetsbärare och hela gemenskapen har biskoparna ansvar för att ämbetsauktoriteten i kyrkan förs vidare i ordnade former.

Att biskoparna gemensamt och var för sig i stiftet givits episkopé-uppdraget innebär inte att de kan eller bör stå ensamma i detta. Ingen kan eller bör ensam fullgöra alla dessa uppgifter utan de "kräver gemenskapens aktiva deltagande". Episkopé-funktionen delas av flera, även om det också finns sådant som biskopen ensam har att ta ansvaret för.¹¹

Expertgruppen redogjorde vidare för hur uppgiftsfördelningen efter relationsändringen borde se ut mellan biskop, domkapitel och stiftsstyrelse men också för hur vissa av stiftets uppgifter involverade andra och/eller flera delar av stiftet. Expertgruppen anförde bl.a. följande.

Vad gäller t.ex. kyrkobyggnaderna, deras bruk och inventarier är också flera av stiftets organ involverade. Egendomsnämnden företräder i vissa avseenden församlingskyrkas fastigheter och har tillsyn över pastoratets förvaltning. Domkapitlet prövar överklaganden i ärenden om upplåtelse av ett invigt kyrkorum. Kontraktsposten och i vissa fall biskopen skall kontrollera förteckningarna över kulturhistoriskt värdefulla inventarier. (...)

De exempel som här givits tydliggör att det är flera delar av stiftet som bär var sin del av ansvaret för att episkopé-funktionen. Hur ansvaret lämpligen skall fördelas kan variera. Det kan bl.a. utifrån de givna exemplen med skäl sägas att främjandet av församlingens utveckling är den mest grundläggande uppgiften och att de tillsynsuppgifter som har tydliga kontrollinslag också har detta som grundläggande syfte.¹²

Med beaktande av vad den teologiska expertgruppen framfört om stiftet, uttalade *Nivåutredningen*, i sitt arbete med förslag till kyrkoordningens reglering avseende den kyrkliga organisationen, bl.a. följande i sin överväganden.

Det är viktigt att se hela stiftets arbete som ett främjande av församlingens liv och som ett utflöde av tillsynsuppgiften. Eftersom stiftet får anses härleda sin uppgift från biskopens sändnings- och tillsynsuppgift är det viktigt att precisera stiftets uppgift just utifrån detta perspektiv.¹³

(...)

I nuvarande organisation ligger tillsynsuppgifterna på biskopen och på domkapitlet. Övriga stiftsuppgifter är anförtrodda stiftssamfälligheten (främjandeuppgiften), stiftsstyrelsen (vissa statliga förvaltningsuppgifter) eller egendomsnämnden (förvaltning av kyrklig egendom).

Denna uppdelning mellan tillsyn, främjande och förvaltning är, som framgått ovan, inte självklar och inte heller riktigt naturlig. Samtidigt är det viktigt att stiftets samlade

¹¹ Jfr SKU 1998:3 s. 131.

¹² Jfr SKU 1998:3 s. 132.

¹³ SKU 1998:3 s. 136.

uppgifter beskrivs på ett sådant sätt att det upplevs att det är fråga om kontinuitet.

Å ena sidan kan alla uppgifter på ett sätt härledas ur tillsynsansvaret; genom att utöva sin tillsyn främjar stiftet församlingens utveckling. Å andra sidan kan tillsynsansvaret härledas ur uppgiften att främja; genom att stiftet på olika sätt försöker främja församlingens tillvaro tillser man också att församlingarna följer den ordning som gäller inom Svenska kyrkan. Tillsyn och främjande hänger alltså nära ihop.

På motsvarande sätt kan man resonera när det gäller förvaltningsuppgifterna. Deras ändamål är främjande: att t.ex. skapa ett så gott ekonomiskt underlag som möjligt för församlingarnas verksamhet eller att se till att organisationen är den mest ändamålsenliga, etc.¹⁴

Centralstyrelsen uttalade i sin kyrkoordningsskrivelse bl.a. följande om stiftets uppgift.

Eftersom församlingens grundläggande uppgift beskrivs som att fira gudstjänst, bedriva undervisning samt utöva diakoni och mission är det naturligt att också stiftets främjande- och tillsynsfunktion i första hand är relaterad till dessa fyra bestämmelser. Stiftet kan fullgöra detta genom att t.ex. arbeta med utveckling och idéer men stiftet får i stor utsträckning självt avgöra vilka insatser som kan vara lämpliga.¹⁵ (...)

Värt att lyfta fram är också Läronämndens yttrande 1999:3 med anledning av centralstyrelsens förslag till Kyrkoordning för Svenska kyrkan (Ln 1999:3). Under rubriken Stiften anförde Läronämnden bl.a. följande.

Stiftets tillsynsuppgift får inte begränsas till en granskning i mer formell mening. Tillsynen är i första hand stöd och uppmuntran, råd och inspiration, inbjudan till att vidga perspektiv och till fördjupning. Denna omsorg, detta främjande, är stiftets viktigaste uppgift i förhållande till församlingarna.

4.3.3 FÖRSAMLINGSINSTRUKTIONEN

4.3.3.1 Gällande bestämmelser

Av 2 kap. 6 § kyrkoordningen framgår att det för varje församling ska finnas en församlingsinstruktion som anger hur församlingen fullgör sin grundläggande uppgift. När flera församlingar samverkar i ett pastorat har de en gemensam församlingsinstruktion. Församlingsinstruktionen är ett instrument för stiftets tillsyn. Därför finns huvudbestämmelserna om församlingsinstruktionen i kyrkoordningens kapitel 57 om tillsyn.

Församlingsinstruktionens innehåll regleras i 57 kap. 5 § enligt följande.

För varje församling ska det finnas en församlingsinstruktion. Församlingar som ingår i ett pastorat ska ha en gemensam församlingsinstruktion. Förslag till församlingsinstruktion ska utarbetas av kyrkoherden och kyrkorådet i samråd med domkapitlet. När det gäller en gemensam församlingsinstruktion ska kyrkorådet även samråda med församlingens råden inom pastoratet. Instruktionen ska innehålla

1. de regler för församlingen och församlingens verksamhet som domkapitlet får besluta enligt bestämmelser i denna kyrkoordning,

2. ett pastoralt program för församlingens grundläggande uppgift att fira gudstjänst, bedriva undervisning samt utöva diakoni och mission. I det pastorala programmet ska även behandlas dels församlingens verksamhet på de andra språk än svenska som behöver användas för att församlingen ska kunna fullgöra sin grundläggande uppgift dels barnets perspektiv utifrån en barnkonsekvensanalys.

¹⁴ SKU 1998:3 s. 137 f.

¹⁵ CsSkr 1999:3 s. 2-106.

När det finns flera kyrkor i en församling ska redovisas hur dessa i huvudsak används.

Utöver vad som sägs i första och andra styckena ska i en gemensam församlingsinstruktion för församlingarna i ett pastorat även redovisas hur ansvaret för församlingens grundläggande uppgift är fördelat mellan församlingarna och pastoratet. Där ska också redovisas hur de befattningar som präst som ska finnas inrättade enligt 37 kap. 19 § i huvudsak disponeras.

Bestämmelser om utfärdande och ändring av en församlingsinstruktion finns i 57 kap. 6–7 § enligt följande.

Församlingsinstruktionen får utfärdas av domkapitlet efter godkännande av kyrkofullmäktige och kyrkoherde var för sig. Den är därefter bindande för församlingen och, när det är fråga om en gemensam församlingsinstruktion, för pastoratet och dess församlingar.

Fråga om ändring av församlingsinstruktionen får väckas av kyrkofullmäktige, kyrkorådet, ett församlingsråd, kyrkoherden eller domkapitlet. Ändringen godkänns och utfärdas på samma sätt som instruktionen.

Kyrkorådet ska minst vart fjärde år pröva om det ska ske en ändring av församlingsinstruktionen. Om inget förslag till ändring utarbetas ska skälen för detta anmälas till kyrkofullmäktige och domkapitlet. (6 §)

Domkapitlet får, om det finns särskilda skäl, utan godkännande av kyrkofullmäktige och kyrkoherde, utfärda församlingsinstruktion samt besluta att ändra de delar av församlingsinstruktionen som avser regler enligt 5 § 1. Den utfärdade eller ändrade församlingsinstruktionen gäller för församlingen eller pastoratet och dess församlingar först efter det att kyrkofullmäktige och kyrkoherden har underrättats om beslutet.

För församlingar inom Svenska kyrkan i utlandet gäller det som sägs i första stycket om kyrkofullmäktige istället kyrkorådet. (7 §)

4.3.3.2 Tillkomst

Församlingsinstruktionen infördes i samband med relationsändringen och kyrkoordningens tillkomst, efter förslag av den s.k. Personalutredningen (Personal, tillsyn, överklagande (SKU 1998:6)). Bakgrunden till införandet av församlingsinstruktionen var att prästanställningen genom kyrkoordningen blev en renodlat lokal anställning och att det därför fanns behov av ett nytt instrument för tillsyn från domkapitlet över framförallt prästernas tjänstgöring, men även över andra delar av församlingsverksamheten. Vidare fanns ett behov av att i perspektivet av den s.k. dubbla ansvarslinjen, det som nu uttrycks med begreppet gemensamt uppdrag – delat ansvar, i mer allmänna termer ge uttryck för vad som är det gemensamma uppdraget. Utredningen framhöll bl.a. att den organisatoriska princip som brukar kallas den dubbla ansvarslinjen utgör en avspeglning av den episkopala strukturen inom Svenska kyrkan. Enligt utredningen syftade regleringen av innehållet i en församlingsinstruktion och av hur en sådan ska komma till, till att lösa problematiken med att ge såväl kyrkoherde som kyrkoråd inflytande och insyn i verksamheten.¹⁶

Utredningen framhöll vidare bl.a. följande.

Vår tanke med församlingsinstruktionen är att den skall innehålla både de formellt av domkapitlet givna reglerna och de verksamhetsföreskrifter som kyrkoråd och kyrkoherde kan ge för församlingens egen verksamhet. Instruktionen skall utformas i samverkan mellan församling och domkapitel. På så sätt ges församlingen ett inflytande i domkapitlets regelgivning. Domkapitlet får å andra sidan insyn i det lokala arbetet.

Som åskådningsexempel ges här församlingens gudstjänstverksamhet.

Enligt huvudregeln skall församlingen fira huvudgudstjänst alla söndagar och andra kyrkliga helgdagar. Domkapitlet får dock medge att huvudgudstjänster firas gemensamt för två eller flera församlingar. Domkapitlet får också besluta om det minsta antal

¹⁶ SKU 1998:6 s. 83 f.

huvudgudstjänster med nattvard som under ett kyrkoår skall firas i varje församling. Kyrkorådet beslutar i vilka kyrkor som huvudgudstjänst skall firas och vilka former av huvudgudstjänst som utöver högmässa skall användas i församlingen. Kyrkorådet ger också de ekonomiska ramarna för gudstjänstverksamheten. Kyrkoherden slutligen beslutar om vilka gudstjänster som skall firas i församlingen och om huvudgudstjänstens struktur. I församlingsinstruktionen bör samtliga dessa ställningstaganden vävas samman till en helhet.¹⁷

Utredningen framhöll vidare följande beträffande församlingsinstruktionens innehåll.

Vi har övervägt att låta församlingsinstruktionen innefatta även andra områden än de angivna, obligatoriska - en form av frivillig reglering i samförstånd mellan församling och domkapitel. En nackdel skulle emellertid vara att instruktionen blir alltför omfattande och därför otydlig som instrument för tillsyn. Det finns också en risk för att en alltför omfattande församlingsinstruktion uppfattas som ett generellt verktyg som kan användas att ingripa i församlingens styrelse. Vi har med hänsyn härtill funnit att församlingsinstruktionen skall begränsas till att avse just de områden som föreskrivs.¹⁸

Centralstyrelsen anslöt sig till utredningens beskrivning. Andra kyrkolagsutskottet belyste församlingsinstruktionens betydelse för bevarandet av kyrkans identitet (avsnitt 1.5.) och anförde bl.a. följande.

Det gemensamma uppdraget förstärks ytterligare genom församlingsinstruktionen. Den skall gemensamt utarbetas lokalt utifrån de förutsättningar som där finns. Och det skall ske i enighet. Den skall självständigt beslutas dels av kyrkorådet, dels av kyrkoherden och i samråd med domkapitlet. Den inrymmer det som ligger i församlingens grundläggande uppgift. Med sin beslutsförankring och sitt innehåll ger församlingsinstruktionen den nödvändiga inriktning för det gemensamma uppdrag och de olika roller som kyrkoråd och kyrkoherde har. Den bildar också underlag för att biskopen och domkapitlet skall kunna utöva sitt tillsynsansvar med råd, stöd, uppmuntran, dialog och ytterst också kontroll och ingripande. Därmed befrämjar församlingsinstruktionen också samspelet mellan församlingar och stift.¹⁹

(...)

Genom att, som föreslås av såväl ekumenikutskottet som i motionerna 1999:72 och 89, föra samman de fyra delområdena gudstjänst, undervisning, diakoni och mission till en gemensam beskrivning av den grundläggande uppgiften betonas dess helhet och odelbarhet. Församlingsinstruktionens roll som hjälpmedel för församlingens egen verksamhet och som instrument för biskoparnas och domkapitlets tillsyn blir därmed klarare. Till det kommer att församlingsinstruktionen är ett uttryck för samspelet mellan församling och stift.²⁰

4.3.3.3 Församlingsinstruktionens karaktär

Kyrkomötet 2006 behandlade en motion (motion 2006:19) i vilken det föreslogs att kyrkostyrelsen skulle pröva om församlingsinstruktionen borde utfärdas av stiftsstyrelsen i stället för av domkapitlet. Enligt motionärerna hade en utveckling skett sedan bestämmelserna om församlingsinstruktionen infördes som inneburit att delar av församlingsinstruktionen alltmer kommit att ses som ett måldokument.

Motionen behandlades av Tillsyns- och uppdragsutskottet (TU 2006:4), vilket gjorde vissa uttalanden om sin syn på församlingsinstruktionens karaktär, nämligen så som ett identitets- och grunddokument, byggt på teologiska reflektioner om församlingens uppdrag i det sammanhang där den är satt att verka. Utskottet anförde bl.a. följande.

¹⁷ SKU 1998:6 s. 85 f.

¹⁸ SKU 1998:6 s. 86 f.

¹⁹ 2KL 1999:1 s. 50.

²⁰ 2KL 1999:1 s. 156.

Vi menar att församlingsinstruktionen inte skall vara ett allmänt måldokument för församlingsarbetet. Av 3 kap. 6 § kyrkoordningen framgår att församlingens beslutande organ skall besluta om mål och riktlinjer för församlingens verksamhet och i 47 kap. 5 § sägs att budgeten skall innehålla en plan för verksamheten. Det som tas upp i dessa båda paragrafer är inte församlingsinstruktionen utan andra slags styrdokument. Det behöver finnas mål och verksamhetsplaner som följs upp och granskas bl.a. i samband med arbetet med årsredovisningen. Beslut om måldokument och verksamhetsplaner av detta slag ska inte underställas stiftet för prövning.

Församlingsinstruktionen måste finnas med och vara en utgångspunkt när verksamhetsplaner för ett eller flera år utarbetas. Församlingsinstruktionen bör enligt vår mening ha karaktären av ett identitets- och grunddokument byggt på teologiska reflektioner om församlingens uppdrag i det sammanhang där den är satt att verka. Den teologiska reflektionen blir därmed en uppgift för hela kyrkorådet. Arbetet med församlingsinstruktionen behöver också rymma en realistisk omvärldsanalys. Det finns, som framgår av bakgrundsteckningen, vissa beslut från domkapitlets sida som skall ingå i församlingsinstruktionen. Det innebär att delar av församlingsinstruktionen närmast får ett slags regelkaraktär.

Den ordning som gäller för prövning av församlingsinstruktionens innehåll och för beslut om församlingsinstruktionen tydliggör att församlingen som den lokala manifestationen av kyrkan fullgör det som är hela kyrkans kallelse och uppdrag. Stiftet, och där närmast domkapitel och biskop, har i det sammanhanget ett övergripande tillsynsansvar. Liksom Läronämnden menar vi att det därför även fortsättningsvis skall vara en uppgift för domkapitlet att utfärda församlingsinstruktionen.

I yttrande till Tillsyns- och uppdragsutskottet hade Läronämnden anfört att "Församlingsinstruktionen är ett instrument för stiftets tillsyn över församlinglivet. Ansvaret för denna tillsyn åvilar domkapitel och biskop. Församlingsinstruktionen bör därför utfärdas av domkapitlet" (Ln 2006:3y).

Kyrkomötet avslög motionen i enlighet med utskottets förslag.

4.3.3.4 Utveckling av bestämmelserna om församlingsinstruktionen

Bestämmelserna om församlingsinstruktionens innehåll har ändrats några gånger sedan dess tillkomst. Genom beslut av 2009 och 2010 års kyrkomöten togs de ursprungliga punkterna 4 och 5 med reglering av bl.a. vissa personalfrågor bort. Det fanns tidigare också en punkt 3 där det angavs att församlingsinstruktionen skulle innehålla en "redogörelse" för församlingens verksamhet på teckenspråk samt på samiska, finska och andra språk.

Genom beslut av 2012 års kyrkomöte lades det som står sist i andra punktens andra mening om att det pastorala programmet ska behandla "barnets perspektiv utifrån en barnkonsekvensanalys" till.

Andra stycket i 57 kap. 5 §, om den huvudsakliga användningen av flera kyrkor i en församling, tillkom genom beslut vid 2016 års kyrkomöte som ett led i genomförandet av de förslag som hade lagts fram av den s.k. Utjämningsutredningen i betänkandet *Gemensamt ansvar – En utredning om fastigheter, kyrkor och utjämningsystem* (SKU 2015:1). Kyrkostyrelsen angav i sin skrivelse att frågor om vilka (om man har flera) kyrkor som en församling har, dessas utformning och tillgänglighet för församlingsborna, är av stor betydelse vid planeringen av församlingens gudstjänstliv. Vidare framhölls att det också är en viktig fråga ur såväl ekonomiskt som kulturarvshänseende hur församlingen ska hantera en kyrka som inte behövs för den grundläggande uppgiften men som man ändå måste vårda och underhålla. Kyrkostyrelsen ansåg därför, i likhet med utredningen, att det borde tas in en redovisning i församlingsinstruktionen av hur kyrkorna brukas när en församling har fler än en kyrka. I den redovisning som nu föreskrivs i andra stycket bör enligt förarbetena frågor om exempelvis utvidgat eller alternativt bruk av kyrkan och om kyrkans betydelse för lokalsamhället tas upp.²¹

²¹ KsSkr 2016:6 s. 44.

Tredje stycket i 5 § lades till genom beslut av 2012 års kyrkomöte som en del av beslutet om strukturförändringar på den lokala nivån. Till det som ändrades hör att församlingarna i ett pastorat genom pastoratet kan samverka om den grundläggande uppgiften och att pastoratet har ett övergripande lokalt ansvar för att församlingarna fullgör sin grundläggande uppgift.

4.3.3.5 Stiftsinstruktion

Kyrkomötet 2015 behandlade motionen Stiftsinstruktion (motion 2015:99) i vilken det föreslogs dels att kyrkomötet skulle uppdra till kyrkostyrelsen att återkomma till kyrkomötet med förslag att varje stift i samband med mandatperiodens början ska upprätta en stiftsinstruktion, dels att kyrkomötet skulle besluta att uppdra till kyrkostyrelsen att utarbeta riktlinjer för stiftsinstruktioner.

Motionärerna, som tagit sin utgångspunkt i arbetet med församlingsinstruktionen, anförde bl.a följande som motiv för sina förslag.

Vi tror att många gånger är det själva framtagandet, alltså de många samtalen och diskussionerna kring församlingens grundläggande uppgift som är den stora behållningen för varje församling.

Vi anser därför att varje stift också bör skriva ett dokument som i likhet med församlingsinstruktionen ska behandla kyrkans grundläggande uppgifter på stiftsplan. Stiftsinstruktionen ska alltså beskriva på vilket sätt stiftet vill stödja, uppmuntra och utöva tillsyn i församlingarnas arbete med gudstjänst, undervisning, diakoni och mission. Stiftsinstruktionen kan beskriva vad stiftet eventuellt avser att satsa på under mandatperioden, hur man vill arbeta med internationella kontakter, vad man avser med sina stiftsgårdar etc.

Motionen avslogs efter förslag från Organisationsutskottet, som i sitt betänkande *Stiften* (O 2015:10) citerade delar av Läronämndens yttrande och vidare anförde följande.

Läronämnden konstaterar i sitt yttrande (2015:6y) att många stift idag har utformat övergripande styrdokument utifrån sina egna perspektiv. Att den nationella nivån däremot skulle föreskriva stiften att ett sådant dokument ska utformas enligt specifika riktlinjer är problematiskt ur ett kyrkosynsperspektiv.

Utskottet delar denna bedömning. Utskottet menar även att begreppet stiftsinstruktion kan leda tankarna fel då det finns en stor likhet med begreppet församlingsinstruktion. Församlingsinstruktionen är bland annat ett tillsynsinstrument och begreppet stiftsinstruktion innebär en risk att nationell nivå uppfattas ha en tillsynsfunktion över stiften. Läronämnden konstaterar i sitt yttrande (2015:6y) att detta inte överensstämmer med Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära.

5. Nuvarande förhållanden

5.1 Rättslig reglering

I detta avsnitt redogörs för bestämmelser i lag och kyrkoordning med direkt koppling till domkyrkan. Det finns naturligtvis fler bestämmelser som är relevanta för den verksamhet som bedrivs i och med koppling till domkyrkan, t.ex. avseende ekonomisk utjämning och kyrkoantikvarisk ersättning. Sådana bestämmelser återges under respektive avsnitt i betänkandet.

5.1.1 ÄGANDE OCH FÖRVALTNING

Domkyrkan (med tillhörande inventarier, kyrkotomt och kyrkogård)

Av 9 § lagen (1998:1592) om införande av lagen (1998:1591) om Svenska kyrkan framgår att kyrkor och domkyrkor med tillhörande inventarier, kyrkotomt och kyrkogård, uppförda före år 1817 på landet eller före år 1843 i stad, från och med den 1 januari 2000, ska ägas av den församling där kyrkan är belägen och, tills annat beslutas av Svenska kyrkan, används för samma ändamål som tidigare (punkten 2).

Enligt bestämmelsens tredje stycke gäller regleringen inte Lunds domkyrka, dess fastigheter och fastighetsfond. Denna egendom förvaltas istället fortsatt som en självständig förmögenhet, se vidare nedan.

Av 40 kap. 4 § kyrkoordningen följer att när en domkyrkoförsamling eller ett pastorat avgör ärenden om domkyrkans förvaltning ska biskopen eller en företrädare för stiftet, utsedd av biskopen, ha rätt att delta med yttranderätt och förslagsrätt samt rätt att få sin mening antecknad i protokollet.

Domkyrkas fastighet (kyrklig jord vars avkastning är avsedd för domkyrkas behov)

Av 9 § punkten 3 lagen (1998:1592) om införande av lagen (1998:1591) om Svenska kyrkan framgår att kyrklig jord vars avkastning är avsedd för domkyrkas behov (domkyrkas fastighet) från den 1 januari 2000 skall ägas av den församling där kyrkan är belägen och, om inte annat beslutas enligt andra stycket, användas för samma ändamål som tidigare.

Domkyrkas fastighetsfond (ersättning för domkyrkas fastighet som har fonderats och vars avkastning ska användas för domkyrkas behov)

Av 9 § punkten 4 lagen (1998:1592) om införande av lagen (1998:1591) om Svenska kyrkan framgår att ersättning för församlingskyrkas fastighet eller domkyrkas fastighet som har fonderats och vars avkastning skall användas för domkyrkas behov (domkyrkors fastighetsfonder) från den 1 januari 2000 skall ägas av den församling där kyrkan är belägen och, om inte annat beslutas enligt andra stycket, användas för samma ändamål som tidigare.

I kyrkoordningens 46:e kapitel finns bestämmelser om *Prästlönetillgångar och annan ändamålsbestämd egendom*. I 13 § anges att stiftet får besluta att förvaltningen av församlingskyrkors och domkyrkors fastigheter och fastighetsfonder ska stå under tillsyn. Stiftet får också reglera detaljer omkring tillsynen.

Lunds domkyrka

Enligt 9 § tredje stycket lagen (1998:1592) om införande av lagen (1998:1591) om Svenska kyrkan gäller särskilda bestämmelser för Lunds domkyrka och dess fastigheter och fastighetsfond. I nämnd paragraf stadgas följande.

Denna egendom skall också i fortsättningen förvaltas som en självständig förmögenhet. Lunds domkyrka utgör ett särskilt rättssubjekt som får förvärva rättigheter och ta på sig skyldigheter samt föra talan vid domstol och andra myndigheter. För Lunds dom-

kyrkas skyldigheter svarar endast domkyrkans tillgångar. Egendomen skall användas för samma ändamål som tidigare och förvaltas av Svenska kyrkan.

Egendom som skall ge avkastning skall vara placerad på ett godtagbart sätt. Endast avkastningen får användas för ändamålet. Regeringen får besluta om tillsyn av förvaltningen.

Av 40 kap. 5 § kyrkoordningen framgår att Lunds domkyrka ska förvaltas av ett domkyrkoråd.

Enligt 40 kap. 6 § ska Domkyrkorådet i Lund bestå av följande ledamöter:

1. biskopen, som är ordförande,
2. domprosten, som är vice ordförande,
3. en ledamot som utses av Stiftsfullmäktige i Lunds stift, och
4. två ledamöter som utses av Lunds domkyrkoförsamling.

För var och en av ledamöterna ska det finnas en personlig ersättare, som utses av det organ som utsett ledamoten. Ersättare för biskopen utses av Domkapitlet i Lunds stift och ersättare för domprosten utses av församlingen.

För de valda ledamöterna och ersättarna ska gälla en mandatperiod om fyra år räknat från och med den 1 januari året efter det år då ordinarie kyrkoval ägt rum. Om en ledamot eller ersättare avgår under valperioden ska fyllnadsval hållas för den tid som återstår.

Av 46 kap. 15 § kyrkoordningen framgår vidare att Lunds domkyrkas fastigheter och fastighetsfond ska förvaltas av Domkyrkorådet i Lund. För förvaltningen av fastigheterna och fastighetsfonden gäller det som sägs om prästlönefastigheter och prästlönefonder i 3, 4, 8 och 10–12 §§.

5.1.2 DOMKYRKANS STÄLLNING M.M.

Domkyrkan har en särställning bland de byggnader som omfattas av bestämmelserna i kyrkoordningens tionde avdelning Kyrkobyggnader. I inledningens tredje stycke anges följande om domkyrkan.

Domkyrkan har en särskild ställning bland kyrkorna i ett stift. Förutom att vara församlingskyrka är den också biskopens kyrka och den normala platsen för stiftets högtider och vigningsgudstjänster.

I 40 kap. 3 § kyrkoordningen anges att det i varje stift ska finnas en domkyrka.

Vignings- och mottagningshandlingar

Domkyrkans särställning kommer till uttryck i kyrkoordningen bl.a. genom bestämmelserna i 25–26 kap. om vignings- och mottagningshandlingar.

I 25 kap. anges att präst- och diakonvigningar ska ske i stiftets domkyrka (6 och 8 §§). Om en sådan vigning inte kan hållas i domkyrkan får den äga rum i någon annan kyrka i stiftet. I 4 § samma kapitel anges att biskopsvigningar ska äga rum i Uppsala domkyrka. Av 26 kap. 2 § framgår att en biskop som vigts och tillträtt sin tjänst, så snart som möjligt ska mottagas i en gudstjänst i stiftets domkyrka.

Domprost

Av 5 kap. 3 § andra stycket kyrkoordningen följer att domprosten är kyrkoherde för den församling där stiftets domkyrka är belägen.

I 34 kap. 12 § kyrkoordningen finns särskilda bestämmelser om tillsättning av domprost. Enligt bestämmelsen gäller följande.

En befattning som domprost ska tillsättas av en tillsättningsnämnd.

Biskopen är ordförande i tillsättningsnämnden. Nämnden utser bland sina valda ledamöter en vice ordförande.

Stiftsstyrelsen utser tre ledamöter i tillsättningsnämnden. Domkyrkoförsamlingens kyrkoråd utser tre ledamöter i nämnden. Om domkyrkoförsamlingen ingår i ett pastorat utser i stället pastoratets kyrkoråd tre ledamöter i nämnden. Om en ändring i den lokala strukturen som omfattar domkyrkoförsamling har beslutats och interimisdelegerade har utsetts ska interimisstyrelsen istället för kyrkorådet utse ledamöter i tillsättningsnämnden. För ledamöterna utses lika många ersättare. Stiftsstyrelsen utser även en ersättare för biskopen som ledamot.

Ledamöter och ersättare i tillsättningsnämnden ska väljas bland ledamöter och ersättare i det organ som förrättar valet.

Domkyrkoorganist

Domkyrkoorganist är benämningen på befattningen som kyrkomusiker för en domkyrkoförsamling. Av 34 kap. 2 § tredje stycket kyrkoordningen framgår följande.

För den församling där stiftets domkyrka är belägen är befattningen enligt 1 § 3 alltid försteorganist och benämns domkyrkoorganist. När en domkyrkoorganist ska anställas ska domkapitlet beredas tillfälle att yttra sig över de sökande.

Av 9 kap. 3 § andra stycket kyrkoordningen framgår följande.

I frågor som rör den kyrkomusikaliska verksamheten i stiftet är domkyrkoorganisten eller annan musiksakkunnig föredragande. I andra frågor är en ledamot, sekreteraren eller någon annan i stiftet anställd person föredragande.

Biskops användande av kyrkorna i stiftet

I 41 kap. 1 § kyrkoordningen anges att ärkebiskopen, stiftets biskop och en sådan biskop som fullgör uppgifter för stiftets biskop får använda kyrkorna i stiftet för gudstjänster och för biskopliga ämbetshandlingar.

5.2 Domkyrkans verksamhet

I detta avsnitt beskriver vi den verksamhet som sker i och med koppling till domkyrkan idag. För att få en bred bild av detta har vi ställt ett antal frågor till domprostarna, stiftsdirektörerna, kanslicheferna för domkyrkoförsamlingarna, ordförandena för domkyrkoförsamlingarnas kyrkoråd samt i förekommande fall även ordförandena i församlingsråden, samt till domkyrkoorganisterna.

5.2.1 DOMPROSTARNAS PERSPEKTIV

Frågorna till domprostarna inleddes med en presentation av hur vi, ur ett teologiskt perspektiv, ser på domkyrkans uppdrag som församlingskyrka, biskopens huvudkyrka och stiftskatedral – nämligen som ett konkret uttryck för *episcopé*, den stiftsgemensamma kallelisen.

Domprostarna ombads att utifrån sammanlagt åtta olika konkretiserade perspektiv på *episcopé*-begreppet, redogöra för på vilket sätt verksamheten i de respektive domkyrkorna präglas av dessa perspektiv, dels med lokalförsamlingen som målgrupp, dels med hela stiftet som målgrupp. Därtill ställdes även en fråga om hur rollen som domprost bidrar till dessa perspektiv. De aktuella perspektiven utgörs av begreppen *apostolisk*, *profetisk*, *teologisk*, *bedjande*, *pastoral*, *diakonal*, *enande* och *ekumenisk*. Vår tolkning av dessa perspektiv i katedralens kontext är närmare utvecklade i avsnittet *Katedralens teologi*, avsnitt 15.1.1.5 *Katedralen som uttryck för episcopé*.

Nästan alla domprostar svarade på våra frågor. Nedan sammanfattar vi de slutsatser som vi kunnat dra av deras svar. I bilaga 2 finns en mer detaljerad sammanställning av svaren utifrån respektive frågoperspektiv.

5.2.1.1 Församlingsperspektivet

Det är tydligt att domkyrkorna idag i första hand fungerar som församlingskyrkor, med de lokala perspektiven som utgångspunkt och bas. Ett undantag är Lunds domkyrka, vars domprost istället beskriver domkyrkans verksamhet som "katedralisk" och hela stiftets kyrka. Han menar att domkyrkan i stor utsträckning inte har en församlingsverksamhet som kan jämföras med andra församlingar i staden. Enligt domprosten är domkyrkan viktig som "andningshål för kyrkfolk i hela stiftet" och fyller en funktion som andligt centrum, ur pilgrimsperspektiv, för böneliv, själavård och studium. Domkyrkans församling har olika sammansättning varje vecka, utan den tydliga kärna som andra församlingar brukar ha. I den särskilda ordning som gäller för ägande och förvaltning av Lunds domkyrka, är biskopen ordförande i domkyrkorådet och detta medför, enligt domprosten, att biskopen är involverad i domkyrkans liv på ett sätt som annars inte är fallet. Domprosten menar att de nämnda omständigheterna sammantaget ger verksamheten i domkyrkan den katedraliska prägel som han menar är önskvärd för en domkyrka.

Från så gott som alla håll vittnas om ett rikt och dagligt gudstjänstliv i domkyrkan, huvudsakligen med lokalförsamlingen som målgrupp och gestaltare, men det framhålls också från de flesta håll att personal från stiftet regelbundet deltar och är engagerade i gudstjänstlivet, t.ex. vid särskilda veckomässor, ofta ledda av biskopen. Genomgående framhålls den regelbundna bönen, vilken omfattar biskopen, stiftet och de ingående församlingarna. Från många håll vittnas också om att människor från övriga delar av stiftet, och i de större städerna även från övriga delar av landet och världen, regelbundet deltar i domkyrkans gudstjänster.

De flesta domprostarna vittnar om domkyrkans betydelse för och kontakter med samhällslivet i stort. Någon uttrycker det som att den är en omistlig del av stadens DNA. Naturligtvis vittnas om domkyrkornas betydelse som historiska byggnadsverk och roll som välbesökt turistmål, men till stor del också som arenor för konserter, utställningar, seminarium etc., ofta i samarbete med musik-, kulturliv och universitet. Någon menar att domkyrkan anses som den naturliga platsen att samlas på, oavsett religion eller politisk tillhörighet.

De lokala diakonala perspektiven framhålls från de flesta håll, där domkyrkan beskrivs som ett kyrkorum med "låga trösklar" och som också ofta geografiskt har en sådan placering - ofta mitt i staden - att människor med särskilda och stora diakonala behov söker sig dit. Det öppna, välkomnande och tillgängliga förhållningssättet framhålls som mycket värdefullt för domkyrkans verksamhet, inte enbart ur det diakonala perspektivet, utan i syfte att tillgängliggöra allt vad domkyrkan har att erbjuda till så många som möjligt.

5.2.1.2 Stiftsperspektivet

Mot bakgrund av sin ställning som biskopens kyrka och inte minst som den givna platsen för vigningsgudstjänster, är stiftsperspektivet självklart närvarande i domprostarnas svar, dock med varierande styrka. Biskopen och andra stiftsföreträdare synes i första hand närvara i domkyrkans gudstjänstliv. Från de flesta håll framhålls den veckovisa stiftsmässan, ledd av biskopen eller personal från stiftskansliet, vigningsgudstjänster och gudstjänster i samband med särskilda stiftshögtider, t.ex. sändningsmässor.

Flera domprostar anger att biskopen genomför olika samlingar i domkyrkan. Det handlar t.ex. om teologisk fortbildning och fördjupning i samband med kategoridagar för olika yrkesgrupper och ekumeniska gästbesök. Från något håll framhålls att vänförsamlingsavtal och vänavtal med andra kyrkor skrivs under i domkyrkan. En annan domprost påpekar att ekumeniken i stiftsstaden har betydelse för hela stiftet genom att visa vägen, t.ex. i sättet att vårda relationerna till andra samfund.

Från flera håll vittnas om att domkyrkans gudstjänstliv samlar besökare från hela stiftet. Överlag framhålls ett rikt böneliv, där bönen regelbundet omfattar hela stiftet med biskop, kontrakt, pastorat och församlingar.

Flera domprostar framhåller domkyrkans verksamhet, särskilt gudstjänstlivet, som förebildligt, samtidigt som flera ger uttryck för att domkyrkans inspirerande uttryck till stiftet som helhet skulle kunna stärkas. En önskan om att gudstjänstlivet i domkyrkan ska kunna tjäna stiftet både som plats för dess gemensamma gudstjänster och som förebild för andra församlingar uttrycks, samtidigt som det påpekas att detta är något som måste ständigt eftersträvas och inte sker per automatik.

Flera domprostar framhåller att domkyrkans ställning behöver utvecklas och stärkas. Det framhålls att man exempelvis försöker engagera körer från stiftets församlingar, men att mer finns att göra för att stärka känslan av domkyrkan som "vår kyrka".

Någon domprost menar att domkyrkan har ett ganska svagt katedralperspektiv idag men att viljan finns hos församlingens medarbetare, inte minst hos domprost, domkyrkoorganist och domkyrkokaplan. Det påpekas att stiftsgårdarna givits betydelsen av teologiska nav och utbildningscentra. Skälet till att vissa stiftssamlingar och utbildningar förläggs på andra platser än i eller i domkyrkans närhet, förklaras på vissa håll av stiftets geografi.

Som framgått ovan vittnar domprosten i Lund om att Lunds domkyrka har en stark prägel av att vara katedral. Han utvecklar sina tankar bl.a. enligt följande.

Jag har en vision om en katedralakademi som skulle rikta sig till såväl allmänheten som anställda i Svenska kyrkan i hela stiftet. Avsikten med en sådan akademi är att erbjuda studium på olika nivåer riktad till olika målgrupper.

Jag ser visionen om en katedralakademi som en viktig del av den främjande uppgiften som stiftsstad och domkyrkan representerar och en sådan verksamhet bör ske i nära samarbete med biskop och domprost. Den yttersta visionen är att det skulle finnas en sådan i varje stiftsstad.

(...)

Jag hävdar att Svenska kyrkan behöver domkyrkor som präglas av något annat än vanliga församlingskyrkor, ett annat fokus, ett större fokus vill jag hävda utan att för den delen rangordna dem sinsemellan. En katedral får långt fler besök. Måste ha rutiner och beredskap för detta. Katedralen är hela stiftets och det är en medvetenhet som behöver betonas. Katedralen är biskopens altare och predikstol och representerar vår gemensamma tro och bekännelse.

5.2.1.3 Domprostens roll

I frågeunderlaget avslutades varje perspektiv av biskopsämbetet med frågan "Hur bidrar din roll som domprost till detta perspektiv?" Ett urval av svaren redovisas i bilaga 2.

Domprostarnas svar ger en mångfasetterad bild av hur de, ur ett praktiskt perspektiv, befinner sig i skärningspunkten mellan församlings- och stiftsnivån. Flera domprostar beskriver också hur de ser det som sin uppgift att vara den som håller ihop det lokala och det stiftsövergripande perspektivet och att relationen till biskop och stiftet därmed blir viktig. En domprost uttrycker biskop och domprost som ett "radarpar" som tillsammans med stiftsorganisationen och livet i domkyrkan agerar motor i utveckling, befrämjande och tillsyn i stiftet.

Någon domprost menar att det råder en svag strukturell ordning och funktion i relationen domprost/biskop-stift och framhåller vidare att om uppdraget varit tydligare formulerat och ratificerat hade de personliga relationernas vara inte fått samma genomslag.

Många domprostar uttrycker en vilja till utveckling, kopplad till den särskilda potential de ser i domkyrkan, dels avseende domkyrkans verksamhet, dels avseende relationen till stiftet. Samtidigt lyfter flera utmaningen med att vara kyrkoherde i pastorat/församlingar med flera eller många kyrkor. Många domprostar framhåller det dock som naturligt och särskilt viktigt att domprosten närvarar i gudstjänstlivet m.m. just i domkyrkan.

5.2.2 KANSLICHEFERNAS PERSPEKTIV

Mot bakgrund av att domkyrkan har en funktion som såväl församlingskyrka som stiftets domkyrka, har vi ställt några frågor till förvaltnings-/kanslichefer eller motsvarande, för domkyrkoförsamlingarna, i syfte att få en bild av hur samverkan mellan församling och stift fungerar idag. Följande frågor ställdes.

1. Vad betyder det administrativt för er församlings/pastorats förvaltning att ni ansvarar för stiftets domkyrka?
2. Vad betyder det ekonomiskt för er församling/pastorat att ni ansvarar för stiftets domkyrka och i förekommande fall, en domkyrka med relation till nationell nivå?

3. Vilka utmaningar och/eller fördelar ser du om det i församlingen/pastoratet finns flera kyrkor förutom domkyrkan?
4. Det som hör till biskopens liturgiska skrud till exempel kåpor, mitror, kräkla är inventarier av kulturhistoriskt värde som hör till domkyrkan och som ska förvaras och vårdas i enlighet med kulturmiljölagens bestämmelser. Vilka överenskommelser finns mellan stift och församling avseende detta?
5. Vilka ekonomiska överenskommelser finns mellan stift och församling/pastorat – och i förekommande fall med nationell nivå – avseende stiftets domkyrka?
6. Hur anser du att verksamhet, ekonomi och organisation i framtiden borde se ut när det gäller stiftets domkyrka?

Drygt hälften av de tillfrågade kanslicheferna svarade på frågorna. Deras synpunkter kan sammanfattas enligt följande.

Administration

Ur ett administrativt perspektiv kan sammanfattningsvis konstateras att förvaltningen av domkyrkan generellt sett innebär ”mer av allt”, som någon kanslichef uttrycker det. Det framhålls också att beträffande domkyrkan finns många fler ”intressenter” – pastoratet, stiftet, kommunen och hela länet – där alla är intresserade och har en åsikt om hur domkyrkan förvaltas, används och ”marknadsföringsvärdet” av den. Vidare påpekas att en domkyrka inte får vara dåligt underhållen – den måste alltid vara i ett skick som gör att den kan vara en ”företrädare” för pastoratet, stiftet och Svenska kyrkan.

Från något håll framhålls att det finns förväntningar på hög servicenivå och förmåga att utöver församlingens gudstjänster och kyrkliga handlingar hantera att snabbt ställa om till många olika typer av arrangemang som t.ex. stiftsarrangemang, välbesökta konserter och kulturevenemang. Ytterligare någon påpekar att domkyrkan även är en turistattraktion och därför kräver resurser i form av extern kommunikation och marknadsföring.

Någon kanslichef framhåller pastorats organisatoriska struktur, med många församlingar, kyrkor och kapell och menar att domkyrkan fastighetsadministrativt inte medför någon belastning, sett till god intern kompetens och stora synergieffekter för bland annat driftsavtal, myndighetskontakter samt vården av kulturarvet. Liknande resonemang framförs från andra håll, där man menar att den specialistkompetens som behövs för domkyrkan kan vara till fördel i relation till övriga kyrkobyggnader.

Ekonomi

Ur ekonomisk synpunkt framhåller kanslicheferna i stort att ekonomin kring domkyrkan är förknippad med, i många fall stora, extra kostnader, relaterade till fastighetsförvaltningen men även avseende andra särskilda kostnader, avseende t.ex. ökad bemanning. Förväntan på vård, underhåll och teknisk standard i domkyrkan beskrivs som hög. Någon menar att det finns en tendens till att upprätthållandet av verksamhet och drift av domkyrkan sker på bekostnad av de andra kyrkorna i pastoratet.

Ekonomiska bidrag utgår från stiftet till domkyrkoförsamlingarna/pastoraten, av varierande storlek. Det är också olika – och i något fall oklart – vad dessa bidrag omfattar. Från ett par håll framhålls att bidraget omfattar de stiftsrelaterade delarna av domprostens tjänst och i något fall även domkyrkokaplanens stiftsrelaterade uppgifter. Andra poster som nämns är t.ex. ”stiftsrelaterad verksamhet”, ”vård av sittande biskops textilier” och ”domkyrkan som stifts kyrka”. Från flera håll påtalas att bidragen inte täcker merkostnaderna.

Av kanslichefernas svar är tydligt att de ekonomiska överenskommelsernas art varierar, liksom storleken på bidragen och vad de omfattar. I flera fall hänvisas till avtal, men inte från alla håll.

Utmaningar/fördelar med flera kyrkor

När det kommer till utmaningar och/eller fördelar med domkyrkan i relation till andra kyrkor i församlingen/pastoratet, framhåller flera kanslichefer att det kan vara en utmaning i fördelningen av resurser, eftersom domkyrkan ”kräver mer” och prioriteras. Någon påtalar att det är en pedagogisk utmaning att motivera fördelning av medel inom pastoratet.

Samtidigt framhålls från flera håll flera fördelar med domkyrkan; att den är välbesökt för mycket av sin verksamhet, att den genererar specialistkompetens som kan tas tillvara i andra sammanhang och att den kan fungera som inkörspport och reklampelare för resten av pastoratet.

Biskopens liturgiska skrud

Även vad gäller förvaring och vård av biskopens liturgiska skrud, vittnar kanslichefernas svar om att ordningarna skiljer sig åt, både vad gäller sättet för förvaring som gällande förekomst av överenskommelser mellan stift och församling. Såväl skriftliga avtal som muntliga överenskommelser förekommer. I flera fall uppges föremålen förvaras i domkyrkan, men inte alla. I vissa fall uppges föremålen vara väl förtecknade och dokumenterade, medan det från andra håll påtalas att förteckning inte sker eftersom stiftet inte kan föra förteckning över skyddade inventarier.

Framtiden

Det mest framträdande framtidsperspektivet i kanslichefernas svar är behovet av kostnads-täckning för de extra kostnader de ser kopplade till domkyrkan. Önskemålet om kostnads-täckning är i de flesta fall ganska generellt hållet, men i några fall utvecklas tankarna. Från något håll framhålls att pastoratet och församlingen ges full kostnadstäckning av stiftet för domprostens stiftsuppdrag samt för de merkostnader som uppstår i verksamheten för stiftsarrangemang och övrig samverkan. Dessutom anges att ett särskilt riktat inomkyrkligt ekonomiskt stöd för bevarande och utveckling av domkyrkorna bör övervägas. Det framhålls också en önskan om större tydlighet avseende vad bidraget från stiftet ska omfatta, inte endast avseende domkyrkan som biskopens kyrka utan även avseende domprosttjänsten.

En mindre andel av de svarande kanslicheferna berör organisationsfrågan. Ett par kanslichefer anger att domkyrkan organisatoriskt bör ligga kvar på domkyrkoförsamlingen eftersom den till största del används som församlingskyrka. Det framhålls att domkyrkan inte är en lokal som ska hyras ut, eller en konsertsal, utan en plats för liv och gemenskap.

Någon framhåller att det är av oerhört stor vikt att utredningen beaktar domkyrkornas och domkyrkoförsamlingarnas förutsättningar och föreslår åtgärder och resurstilldelning med respekt för domkyrkornas specifika egenart i de olika stiftet.

5.2.3 STIFTS DIREKTORERNAS PERSPEKTIV

I syfte att få en bild av hur samverkan mellan församling och stift fungerar idag, ställdes även frågor till Svenska kyrkans stiftsdirektorer. Följande frågor ställdes.

1. Präst- och diakonvigningar är hela stiftets angelägenhet och äger därför rum i stiftets domkyrka. Hur använder stiftet domkyrkan i sin främjandeverksamhet gentemot församlingarna och hur använder stiftet domkyrkan för sin för sitt arbete i övrigt?
2. Det gemensamma nyttjandet av domkyrkan kräver samverkan mellan stift och församling. Hur ser den samverkan ut?
3. Det som hör till biskopens liturgiska skrud till exempel kåpor, mitror, kräkla är inventarier av kulturhistoriskt värde som hör till domkyrkan och som ska förvaras och vårdas i enlighet med kulturmiljölagens bestämmelser. Vilka överenskommelser finns mellan stift och församling avseende detta?
4. Vilka ekonomiska överenskommelser finns mellan stift och församling/pastorat avseende stiftets domkyrka?
5. Hur anser du att verksamhet, ekonomi och organisation i framtiden borde se ut när det gäller stiftets domkyrka?

Svar inkom från de flesta stiftsdirektorer. Svaren kan sammanfattas enligt följande.

Stiftets användande av domkyrkan

Av svaren framgår att stiftet använder sina domkyrkor i flera olika sammanhang och i många stor utsträckning på liknande sätt.

Stiftet använder i allmänhet domkyrkan i samband med gudstjänster och större samlingar. Som exempel nämns från något håll präst- och diakonmöten, internationell konferens och sändningsgudstjänst för t.ex. nyutexaminerade församlingspedagoger och kyrkomusiker. Vidare nämns att domkyrkan har varit platsen för stiftets ibruktagande av kyrkohandbok och psalmböcker på minoritetsspråk m.m.

Av svaren framgår också att biskopen använder domkyrkan i olika sammanhang, t.ex. för olika samlingar och samtal. Från flera håll nämns att biskopen använder domkyrkan för andakter som publiceras på nätet. Från flera håll framhålls också den veckovisa stiftsmässan, vilken ofta leds av biskopen.

Någon stiftsdirektor uttrycker det som att man räknar med domkyrkan som stiftets gemensamma kyrkorum och anger vidare att det i funktionen som stiftsmedarbetare är viktigt att använda domkyrkan som ett uttryck för en episkopal kyrka. Diskussionen om huruvida rummet är praktiskt eller inte uppges vara sekundärt.

Från flera håll framhålls exempel på när domkyrkan används som lokal annat än i gudstjänstssammanhang. Exempelvis anges att biskopen bjuder in beslutsfattare till samling i domkyrkan angående KAE, att stiftsfullmäktige har haft sammanträde i domkyrkan, liksom även från ett par håll att val till domkapitlet har skett i domkyrkan. Ytterligare sammanhang som nämns för nyttjande av domkyrkan är som plats för föreläsningar, fortbildning, utställningar och konserter.

Någon framhåller att diakon- och prästmöte ska hållas i domkyrkan under 2021 och att valet att använda domkyrkan, istället för en extern konferensanläggning, kan sägas vara en del av främjandeverksamheten gentemot församlingarna. Vidare anges att man med detta vägval vill visa på att kyrkorummet är en viktig resurs som kan användas på kreativa sätt.

Samverkan

Samverkan mellan stift och församling sker på flera olika sätt och varierar från stift till stift. De typer av samverkan som tas upp handlar t.ex. om hur planering och bokning av olika arrangemang sker och om mellan vilka parter planeringssamtal/möten hålls. Löpande planeringskontakter och rutiner kring bokningar m.m. synes i stor utsträckning ske mellan biskopens adjunkt (och/eller sekreterare) och domkyrkokaplanen. Även kontakter mellan biskop, domprost och i något fall även domkyrkoförsamlingens ordförande, nämns. Planering och kontakter verkar i hög utsträckning ske på samtalsbasis.

Något stift uppger att stiftet och pastoratet årligen möts till en överläggning om samverkan i domkyrkan. Ett par stift uppger att särskilda samverkansavtal föreligger. Lunds stift framhåller att den särskilda konstruktionen med domkyrkorådet för förvaltning av Lunds domkyrka utgör ytterligare ett område där samverkan sker. Ett par stift tar upp samverkan på tjänstebasis, närmare bestämt delfinansiering av en domkyrkokaplantjänst och ett exempel där stiftsmusikern tjänstgör 20 % i domkyrkan och domkyrkoorganisten 20 % på stiftskansliet. Flera stift framhåller att samverkan sker på ett bra eller mycket bra sätt idag. I något fall framhålls att intressekonflikter kan uppstå kring olika arrangemang.

Biskopens liturgiska skrud

Svaren gällande överenskommelser beträffande biskopens liturgiska skrud ger en splittrad bild, såväl vad avser förekomsten av överenskommelser som sättet för förvaring och skötsel. Fem stift hänvisar till någon form av skriftlig överenskommelse kring förvaring och/eller skötsel. Från flera stift uppges att föremålen förvaras i domkyrkan och att det är församlingen som svarar för löpande skötsel och underhåll. Samtidigt uppges flera stift att vissa föremål, av t.ex. praktiska skäl, förvaras hos biskopen eller på stiftskansliet.

Ekonomiska överenskommelser

Från samtliga svarande uppges att det utgår ekonomiska bidrag från stiftet till domkyrkoförsamlingen/pastoratet. Flera stift hänvisar till skriftliga avtal, medan vissa inte nämner något

alls om formalia kring bidraget. Något stift uppger att överenskommelsen verkar ha gällt sedan länge men att något skriftligt inte finns dokumenterat.

Bidragens storlek varierar i ganska stor utsträckning, liksom även preciseringen avseende vad de täcker. Nedan följer några exempel ur svaren.

Ett stift bidrar med 500 000 kr årligen, vilket uppges avse ersättning för domprost för 25 %, ersättning för domkyrkokaplan, ersättning för andra medarbetare vid t.ex. antagningskonferens m. m., ersättning för kyrkvaktmästare, ersättning för domkyrkoorganist, ersättning för användning av kyrkorummet som biskopens och stiftets kyrka. Ett stift uppges bidra med 718 000 kr årligen avseende stiftets användning av domkyrkan. Ett stift bidrar med 50 000 kr avseende verksamheten i domkyrkan samt 135 000 kr avseende domprostens lönekostnader avseende stiftsuppdragen. Ett stift lämnar bidrag avseende domkyrkokaplan om 375 000 kr respektive 125 000 kronor avseende domprostens stiftsarbete. Något stift uppger att det budgeterar 400 000 kr årligen till berört pastorat och ett annat att 800 000 kr lämnas som stiftsbidrag för stiftsgemensamma verksamheter inom domkyrkoförsamlingen. Ytterligare ett stift hänvisar till ett tämligen detaljerat avtal innefattande ett bidrag om 14 prisbasbelopp, vilket bl.a. avser att täcka kostnader för gemensam utveckling och breddning av gudstjänstlivet i domkyrkan liksom kostnader för särskilda stiftsgudstjänster samt löpande vård av biskopens skrud och stav. Ett stift uppger att det finns skrivningar i ett avtal om att båda parter, vid större restaureringar, reparationer och investeringar gemensamt ska verka för att externa medel erhålls till en nivå som innebär att församlingens del av kostnaderna inte överstiger 1/3.

Framtiden

Flera direktorer menar att gällande ordning fungerar väl och någon framhåller att det inte föreligger något behov av större byråkrati eller formalisering. Samtidigt framhålls från annat håll att det ändå kunde vara bra om samverkan regleras i kyrkoordningen.

Från flera håll anges att samverkan fortsatt måste ske mellan stift och församling och att det inkluderar en ekonomisk samverkan. Det anges också att organisationen och ansvar för domkyrkan behöver närma sig stiftet och att det är viktigt att stift och församling blir jämbördiga parter. Detta i syfte att motverka tendenser till upplevelsen av att stiftet hälsar på i församlingens kyrka eller vice versa.

Ett par direktorer lyfter tankar om förändrad organisation avseende domkyrkan, t.ex. domkyrkan som en egen juridisk person, eller domkyrkornas finansiering som ett stiftsgemensamt ansvar, t.ex. genom formandet av särskilda fastighetsfonder med egna styrelser, lik Lunds domkyrkas domkyrkoråd. Samtidigt konstateras att sådana lösningar innebär att nya skärningsytor uppstår och därmed behov av samråd och samverkan. Vidare nämns att det är viktigt att den omsorg som finns om domkyrkan idag består, där domkyrkoförsamlingen idag tar huvudansvar.

Avseende ekonomin för framtiden, menar ett par stift att det kan övervägas att undersöka möjligheterna att inordna ersättningsfrågan till församlingarna i utjämningsystemet. Vidare framhålls att domkyrkobidraget bör ses över, framförallt avseende vad som ingår och hur det återrapporteras.

Från ett par håll nämns inventariefrågorna som ett område med utvecklingsbehov avseende ansvarsfördelningen.

5.2.4 ORDFÖRANDENA I KYRKORÅD OCH FÖRSAMLINGSRÅDS PERSPEKTIV

Vi har ställt ett antal frågor till ordförandena i domkyrkoförsamlingarnas kyrkoråd, samt i förekommande fall, även församlingsrådets ordföranden, i syfte att ta reda på hur nämnda ordföranden upplever att församlings- respektive stiftsyrkoaspekten samverkar idag. Följande frågor ställdes.

1. På vilket sätt menar du att ovanstående kommer till uttryck i ditt uppdrag som kyrkorådsordförande respektive ordförande i det lokala församlingsrådet för domkyrkoförsamlingen?
2. Hur märks det i aktuella styrdokument att domkyrkan också är stiftets katedral?

3. I vilka sammanhang är biskopen delaktig i frågor/ beslut avseende domkyrkan? Finns skriftliga överenskommelser/rutiner för detta utöver det som kyrkoordningen ger vid handen?
4. När domkyrkan och dess verksamhet finns på dagordningen, finns då även stiftsperpektivet med?
5. I vilka sammanhang och hur ofta används domkyrkan som hela stiftets katedral, utöver det som fastslås i kyrkoordningen? Hur fungerar samverkan mellan stiftet, pastoratet och församlingen vid dessa tillfällen? Finns skriftliga överenskommelser kring detta?
6. I vilka frågor och för vilka verksamheter föreligger ett tydligt samarbete med stiftet (biskop, stiftsstyrelse, stiftskansli)? Hur fungerar de formella och informella kontaktytorna?
7. Om domkyrkoförsamlingen ingår i ett pastorat – hur bedömer du att insikten och förståelsen är bland övriga församlingar för att domkyrkan också är stiftets katedral?
8. Att förvalta en domkyrka kräver stora resurser, men ger också mycket tillbaka. Hur förs diskussionen om resurser, underhåll, investeringar med mera i ditt råd? På vilket sätt och i vilka sammanhang krävs ökade resurser mot bakgrund av att domkyrkan också är hela stiftets katedral?
9. Vilken är din kommentar till det bidrag som stiftet ger församlingen eller pastoratet?
10. Hur hanteras de kyrkliga inventarierna vad avser biskopen?
11. Hur ser din idé ut för att ytterligare manifesteras det som äger rum i domkyrkan eller som utgår från densamma, för att visa domkyrkans roll, uppgift och ansvar för hela stiftet?
12. Vilken fråga saknar du? Hur ser ditt svar ut på den fråga du saknar?

Svar inkom från drygt hälften av domkyrkoförsamlingarna och kan sammanfattas enligt följande.

Domkyrkans särställning

Samtliga svarande ger uttryck för att det finns en klar medvetenhet och förståelse för domkyrkans olika funktioner och flera svarande menar också att de olika perspektiven berörs i kyrkorådens/församlingsrådets diskussioner. En kyrkorådsordförande skriver att det för kyrkorådets del tydligast handlar om resurstilldelning, för att möta en tydlig förväntan på generösa öppettider och fler medverkande vid gudstjänster. Det påpekas att domkyrkan har att vara och verka som ett föredöme i stiftet och bidra till utveckling och inspiration för stiftets församlingar och medarbetare och att domkyrkan måste prioriteras, vad gäller underhåll.

Flera svarande uppger att domkyrkans olika funktioner, bl.a. som stiftets katedral, kommer till tydligt uttryck i församlingsinstruktionen och från något håll påpekas också att församlingsinstruktionen innehåller skrivningar om en önskan om stärkt samverkan med biskop och stiftskansli. Någon framhåller att de särskilda förhållandena gällande domkyrkan märks i delegationsordningen genom att vissa av domprostens uppgifter får skötas av andra medarbetare på domprostens delegation, med hänsyn till att domprosten också har stiftsuppdrag. Någon nämner att det i delegationsordningen anges att domkyrkokaplanen också är motsvarigheten till församlingsherde.

Vad gäller frågan om huruvida stiftsperpektivet finns med när domkyrkan och dess verksamhet finns på dagordningen, framträder ganska splittrade svar. Ungefär hälften av de svarande uppger, till synes generellt, att så är fallet, medan andra hälften menar att perspektivet är med i viss mån – ”vid behov” – som några uttrycker det, t.ex. när frågan direkt berör stiftet. Ordföranden för kyrkorådet i Lunds domkyrkopastorat menar att församlingsverksamheten har ”katedraliserats” och att stiftets verksamhet har samordnats med övrig verksamhet.

Samtliga svarande vittnar om att det finns en förståelse, i många fall god förståelse, för domkyrkans ställning som stiftets katedral. Från ett par håll framhålls dessutom att denna förståelse har blivit bättre.

Användandet

Flera svarande nämner veckovisa mässor/gudstjänster ledda av biskopen eller andra anställda vid stiftet. I övrigt nämns olika mer sällan återkommande stiftsarrangemang såsom sändningsgudstjänster, präst- och diakonmöten, specialgudstjänster, stiftets utbildnings-

vecka, synodalmöten och stiftsfest. Från något håll framhålls att stiftet använder domkyrkan för föreläsningar och att kyrkokörer från andra stiftsförsamlingar inbjuds ca 6–8 gånger per år att medverka i söndagens högmässa.

Från något håll vittnas om att en betydande verksamhet bedrivs när det gäller körsången inom stiftet. Domkyrkan framhålls också som lokal för utställningar, i vissa fall med utställda föremål från hela stiftet.

Samtliga som berör samverkansfrågan menar att den fungerar bra eller mycket bra, utan skriftliga överenskommelser. Från några håll nämns att specifika och välfungerande rutiner föreligger.

Formellt samarbete

Biskopens deltagande i frågor och beslut avseende domkyrkan synes variera. Från flera håll uttrycks det som att biskopen är informerad, avseende t.ex. renoveringar och ombyggnationer och från ett par håll nämns att det är domprosten som förmedlar kontakterna med biskopen. Några hänvisar till den närvarorätt som enligt kyrkoordningen finns för biskopen i kyrkorådet i vissa frågor. Flera menar att något behov av skriftliga överenskommelser inte föreligger.

Angående områden där det finns ett tydligt samarbete med stiftet nämns t.ex. i samband med stiftsorganens och stiftspersonalens användande av domkyrkoförsamlingens lokaler och i samband med att stiftet förlägger en del utbildningar och fortbildningar till domkyrkoförsamlingens lokaler, då det också ofta firas mässa i domkyrkan. Vidare nämns att samverkan sker relaterat till gudstjänster, dels sådana som enligt kyrkoordningen ska firas i domkyrkan, dels i samband med sådana som biskopen eller annan präst anställd vid stiftet leder i övrigt. Även i detta sammanhang lyfts domkyrkans betydelse för musiklivet och det klingande kulturarvet i såväl pastoratet som stiftet. Från något håll nämns utgivandet av en bok om domkyrkan, där samarbete genomfördes mellan stift och pastorat. Samarbete uppges också ske i samband med olika event och utställningar, samt arrangemang inför olika besök. De informella kontaktvägarna synes dominera och fungera bra.

Ekonomi

Flera svarande ger uttryck för att det i samband med diskussioner kring ekonomin finns en medvetenhet om och förståelse för de extra resurser och prioriteringar som krävs för att domkyrkan ska kunna fullgöra sitt uppdrag som stiftets katedral. Faktorer som uppges påverka kostnaderna för domkyrkan är t.ex. förväntningarna på en hög kvalitet i verksamheten, att vara en inspirationskälla för andra församlingar och att domkyrkan vidare är intressant för många också utifrån ett historiskt och kulturellt perspektiv. Från något håll framhålls att det stora antalet besökare medför avsevärda kostnader för vaktmästeri, städpersonal, för visningsverksamheten och museet.

I något fall uppges stiftets bidrag täcka 60 % av kostnaderna, men i övriga fall uppges bidraget endast motsvara en liten, eller mycket liten del av de totala kostnaderna för domkyrkan. I flera fall motsvarar bidraget mindre än 10 % av kostnaderna.

Flera svarande nämner att man är bekymrad över möjligheten att i framtiden fortsätta bära de höga omkostnaderna, sett till en prognos med minskat medlemsantal och därmed mindre intäkter.

Inventarier

Av svaren framgår att hanteringen av de kyrkliga inventarierna avseende biskopen skiljer sig åt. I de flesta svaren uppges att föremålen vårdas och sköts av domkyrkoförsamlingen/pastoratet, i något fall att de hanteras av biskopen och hans assistent, samt i ett par fall att detta sköts i samverkan mellan domkyrkokaplanen och biskopens adjunkt.

Övriga kommentarer

När det gäller frågan om vilka idéer som finns för att ytterligare manifestera det som äger rum i domkyrkan eller som utgår från densamma, för att visa domkyrkans roll, uppgift och ansvar för hela stiftet framförs bl.a. följande.

Flera svarande nämner att domkyrkan ska vara en förebild och att det också kan finnas en förväntan om "ledarskap" från domkyrkan. Flera nämner webbsända gudstjänster som något som även i en framtid kan tjäna hela stiftet. Från något håll nämns att det finns en arbetsgrupp för domkyrkans utveckling, vilken relaterar till biskopen, församlingsrådet och kyrkorådet.

Det nämns att domkyrkans personal har specialkunskap på många områden, vilket skulle kunna användas mer. En kyrkoråds- och församlingsrådsordförande skriver tillsammans att de gärna ser att de tillsammans med stiftet kan bli en samlingsplats för fördjupning inom teologi, kyrkomusik, diakoni och pedagogik. Någon påpekar att stiftet kanske själv kan medverka till att lyfta fram domkyrkan som huvudkyrka i stiftet.

Bland "övriga kommentarer" efterfrågas från flera håll ett ansvar från nationell nivå, t.ex. mot bakgrund av krympande resurser, vilka uppges inte bara riskera urholka möjligheterna att ta hand om och utveckla domkyrkan och dess verksamhet, utan även leda till mindre resurser för övriga kyrkor. Vidare nämns att ersättningen för de extra lönekostnader som uppstår då domkyrkan används av stiftet, liksom kostnader för vård av textilier m.m. behöver täcka faktiska kostnader. Det påtalas att en del i domprostens tjänst, i domkyrkoorganistens tjänst liksom i domkyrkokaplanens tjänst fullgörs åt stiftet och att detta behöver tydliggöras och regleras.

5.2.5 DOMKYRKOORGANISTERNAS PERSPEKTIV

Domkyrkoorganisten har en särskild och betydelsefull roll för musiken i domkyrkan och stiftet. För att få en bild av domkyrkoorganistens roll, inte minst i relation till stiftet, har vi ställt ett antal frågor till domkyrkoorganisterna i respektive domkyrkoförsamling. Följande frågor ställdes.

1. Som domkyrkoorganist förväntas du försäkra och representera en särskild kvalitet på kyrkomusik och orgelspel, vad betyder musiken i domkyrkan för kyrkomusiken i stiftet? Använder stiftets musikerkår domkyrkan för sitt arbete?
2. Det gemensamma nyttjandet av domkyrkan kräver samverkan mellan stift och församling, domkyrkoorganist och stiftsmusiker/stiftets musikkonsulent. Hur ser den samverkan ut?
3. Har du som domkyrkoorganist en roll som sträcker sig utanför domkyrkans verksamhet? Om ja, på vilket sätt?
4. Vad ser du för potential/möjligheter i tanken på stiftskatedralen som stiftets kyrkomusikaliska centrum i allt från resurs/plattform när det gäller rekrytering, utbildning/fortbildning av kyrkomusiker, gudstjänstutveckling samt kyrkomusikalisk fördjupning och utveckling?
5. Eftersom domkyrkan är hela stiftets kyrka är det intressant att lyfta frågan om hur rummet upplåts till andra än domkyrkans församling/pastorat. Skiljer sig domkyrkans musikverksamhet från församlingarnas på något sätt? I vilken mån sker konserter i församlingens/pastoratets regi respektive i samverkan med externa parter?
6. Finns en naturlig ordning för vad som spelas/sjungs i kyrkorummet? Vem avgör?
7. Vilka ekonomiska/arbetstidsmässiga överenskommelser finns mellan stift och församling/pastorat avseende domkyrkoorganisten?

Svaren, vilka inkom från nästan samtliga domkyrkoorganister, kan sammanfattas enligt följande.

Musiken i domkyrkans betydelse för kyrkomusiken i stiftet

I princip samtliga domkyrkoorganister framhåller att deras ambition är att musiken i domkyrkan ska utgöra en inspirationskälla för övrig kyrkomusik i stiftet. De allra flesta ger också uttryck för att det är så musiken i domkyrkan uppfattas – som förebild och inspirationskälla. Någon uttrycker det som att det man gör i domkyrkorna kan man också göra i stiftets övriga kyrkor, om resurser finns. Ytterligare någon menar att det är ett stort ansvar att ansvara för domkyrkans musik.

Svaren ger inte intrycket att stiftets musikerkår använder domkyrkan för sitt arbete i någon högre utsträckning. Från några håll påtalas uttryckligen att stiftets musiker inte använder domkyrkan för sitt arbete. Däremot framhåller flera att domkyrkan fyller en funktion när det kommer till olika samlingar kring fortbildning. Någon menar att domkyrkans musiker ofta blir anlitade att hålla i fortbildningsdagar och workshops, för att föreläsa och för att konserter. Ytterligare någon påtalar att många av stiftets kollegor vittnar om den inspiration som domkyrkans musikliv ger deras egen verksamhet och att domkyrkan är det naturliga centrat för kyrkomusik i stiftet.

Flera domkyrkoorganister framhåller också att man regelbundet bjuder in stiftets musiker och körer till att, i olika sammanhang, medverka i den musik som framförs i domkyrkan. Från flera håll understryks att det viktiga är själva besöket och deltagandet i domkyrkans verksamhet och att kvalitetsfrågor i det sammanhanget är underordnade.

Från flera håll vittnas även om att domkyrkan tar emot och välkomnar besök och medverkan från hela landet och även från utlandet. Flera svar vittnar också om ett rikt musikaliskt nätverk ur olika aspekter och om hur domkyrkan ofta intar en roll som regionens största musikaktör och nav för musikaliska samarbeten.

Från ett par håll framhålls att domkyrkoorganisten även deltar i aktiviteter i stiftet. Det anges t.ex. ha ett symbolvärde att som domkyrkoorganist göra sig tillgänglig för konserter ute i andra kyrkor och vidare att domkyrkoorganisten regelbundet besöker kontraktsträffar med kyrkomusiker.

Samverkan idag

Det synes generellt sett finnas en väl (eller mycket väl) fungerande och utvecklad samverkan mellan stiftsmusikern (eller motsvarande) och domkyrkoorganisten/domkyrkans musiker. Endast någon domkyrkoorganist menar att en utvecklad samverkan saknas och ytterligare någon menar att samverkan hittills mest skett i samband med fortbildningstillfällen. I övrigt framhålls i många fall ett nära samarbete och erfarenhetsutbyte kopplat till olika arrangemang som t.ex. stiftsdagar, fortbildningar, gemensamma gudstjänster och konserter.

I flera av svaren framhålls att domkyrkoorganisten bör vara musiksakkunnig i domkapitlet, eftersom denne – till skillnad från stiftsmusikern – genom det kyrkoordningsreglerade kompetenskravet är den som besitter högst kompetens. På de flesta håll synes även domkyrkoorganisten inneha rollen som sakkunnig, dock inte i alla stift och i vissa fall är ordningen varierande mellan domkyrkoorganisten och stiftsmusikern. Det faktum att domkyrkoorganisten arbetar i församlingsverksamhet framhålls vidare som positivt kopplat till sakkunnigrollen.

Domkyrkoorganistens roll

Samtliga svarande anger att de har en roll som sträcker sig utanför domkyrkans verksamhet. Flera menar att de i rollen som domkyrkoorganist har en särskild plats i stadens/regionens musikliv. Någon pekar på att många söker samarbete med domkyrkan och att domkyrkoorganisten oftast är den som blir ansiktet för detta möte. Som exempel nämns samarbeten kring produktioner, enskilda konserter och festivaler, men även att det är vanligt att någon av regionens professionella orkestrar önskar anlita någon av domkyrkans körer. Vidare nämns att orgelmedverkan önskas i olika sammanhang.

Som nämnts ovan har flera domkyrkoorganister en roll som musiksakkunnig i stiftet. Någon knyter an till detta uppdrag och uppger sig ha en aktiv roll i att hjälpa församlingar och pastorat med skrivningen av församlingsinstruktionen när det gäller frågor kring kyrkomusikerorganisationen. Flera uppger att de kontaktats vid tillsättningar av kyrkomusikertjänster gäller behörigheter. Någon uppger sig ha fungerat som rådgivare i orgelbyggnadsfrågor och som avsynare av sådana arbeten.

Några domkyrkoorganister framhåller att de har arbetsledande och samordnande roller avseende musiker i pastoratet. Flera framhåller också att deras arbete på olika sätt har hela stiftet som målgrupp. En domkyrkoorganist menar också att det bland körsångare, kyrkomusiker och övriga församlingsbor i stiftet finns en syn och förväntan på domkyrkoorganisten som en stiftsmedarbetare.

Från flera håll påpekas att domkyrkoorganisten bör delta i frågor som rör stifts- och nationella kyrkomusikfrågor. Att så också är fallet i hög utsträckning framgår av svaren, i vilka majoriteten av de svarande nämner flera olika uppdrag i styrelser, förbund m.m. på kyrkomusikens område. Vidare nämns vänstiftsrelationer som ett naturligt ekumeniskt internationellt utbyte, liksom särskilda europeiska konferenser med katedralanknytning.

Stiftskatedralen som stiftets kyrkomusikaliska centrum

Samtliga svarande uttrycker sig positivt, eller mycket positivt, kring tankarna på stiftskatedralen som stiftets kyrkomusikaliska centrum. Många uttrycker dels tankar om hur man arbetar mot en sådan vision redan idag, dels tankar om vilken potential man ser för framtiden. Flera lyfter sambandet mellan kyrkomusiken och gudstjänstutveckling.

Det framhålls av flera att utbildningsfrågorna av tradition hör hemma hos katedralerna och att denna koppling går att utveckla än mer. I sammanhanget nämns att ett nytt koncept håller på att formuleras kring koppling mellan högskole-/universitetsutbildning inom kyrkomusik, Svenska kyrkans utbildningsinstitut och tre av landets domkyrkor.

De särskilda förhållanden som råder i storpastorat lyfts från några håll som en utmaning i sammanhanget. Det påpekas att rättviseaspekter ibland förs in i diskussioner om domkyrkan i relation till övriga kyrkor och att det finns risk för avundsjuka och konkurrenssituationer, kopplat till en oförståelse för katedralens roll. Ytterligare någon domkyrkoorganist nämner specifikt ekonomin som den egentliga utmaningen.

Musiken i domkyrkan

Svaren på frågan om huruvida domkyrkans musikverksamhet skiljer sig från församlingarnas, ger en ganska splittrad bild. Vissa menar att domkyrkan har ett mångfasetterat och unikt uppdrag, med fokus på både församlingen, pastoratet, stiftet och regionen och detta även med nationellt och internationellt fokus, medan någon menar att domkyrkans musikverksamhet egentligen inte i sak skiljer sig från övriga församlingars musikverksamhet, utom i utbud och i viss mån kvalitet.

Någon framhåller – med en hänvisning till att det är positivt ur aspekten domkyrkan som stiftskatedral – att stiftets musiker och körer ofta frågar om de kan komma till domkyrkan och konserter eller medverka i gudstjänster, medan en annan menar att det ofta finns en uttalad respekt för domkyrkans gudstjänstliv och musikutbud, vilket snarare kan medföra att de medverkande behöver övertalas.

Flera framhåller att det är i domkyrkan som de största musikaliska arrangemangen sker, så som oratorier, passioner, requiem m.m. Från något håll nämns regelbunden beställning av nykomponerad musik som något som företrädesvis sker från domkyrkomusiken. Vikten av en ständig strävan mot att undvika förinspelad musik, nämns från flera håll. De flesta svarande uppger att församlingen är restriktiv (eller mycket restriktiv) när det kommer till att hyra ut eller i övrigt upplåta domkyrkan för externa parter. Vidare framhåller de flesta en rik förekomst av samarbeten och samarrangemang.

Vad gäller frågan om vad som spelas och sjungs i kyrkorummet så framhåller flera att det i första hand är kyrkoåret som styr. Flera framhåller att vid tveksamheter – vilket synes uppstå relativt sällan – så är det ytterst domprosten som avgör vad som ska spelas. Frågor kring musikval uppges främst uppstå i samband med förrättningar och avgöras i dialog mellan präst/musiker eller domkyrkoorganist/domkyrkokaplan. Många framhåller att domkyrkoorganisten är verksamhetsansvarig, samtidigt som domprosten är den som ytterst avgör frågan.

Ekonomiska/arbetstidsmässiga överenskommelser

Ungefär hälften av domkyrkoorganisterna uppger att det saknas, eller att de inte känner till, några specifika överenskommelser. Några hänvisar till ett mer allmänt årligt bidrag från stiftet. Övriga svarande uppger i allmänhet att deras stiftsrelaterade arbetsuppgifter beräknas uppgå till 10–20 %. Någon framhåller att stiftet, vid stiftshögtider, vid behov arvoderar de frilansmusiker som domkyrkoorganisten ser behov av.

En domkyrkoorganist framhåller att de ekonomiska förutsättningarna för att bedriva ett önskvärt musikliv i domkyrkorna behöver genomlysas.

6. Uppdrag och befattningar knutna till domkyrkan

6.1 Domprosten

6.1.1 INLEDNING

I 5 kap. 3 § andra stycket kyrkoordningen anges att domprosten är kyrkoherde för den församling där stiftets domkyrka är belägen. Domprosten är alltså kyrkoherde för domkyrkoförsamlingen och i den egenskapen har domprosten samma ställning och uppgifter som andra kyrkoherdar. Domprosten har emellertid också särskilda uppdrag på stiftsnivå, nämligen som vice ordförande i domkapitlet och som biskopens ersättare som ledamot i stiftsstyrelsen. Sedan den 1 januari 2010 tillsätts domprosten enligt särskilda bestämmelser och av ett särskilt organ – en tillsättningsnämnd – med representanter från både domkyrkoförsamling och stift.

Befattningen som domprost är mycket gammal, av medeltida ursprung. I följande avsnitt redogörs för domprostens ställning och uppgifter och hur dessa har utvecklats genom åren.

6.1.2 HISTORISK TILLBAKABLICK

Domprost som beteckning på en prästbefattning är av medeltida ursprung. I de medeltida domkapitel som beskrivs avsnitt 7.3 var domprosten den främste medlemmen. Domprosten fungerade i biskopens frånvaro som ordförande och tjänstgjorde jämte ärkedjaken som biskopens official. Vid reformationen upphörde de medeltida domkapitlen och domkyrkan uppläts till domkyrkoförsamlingarna att tjäna som församlingskyrkor åt dem. Av kapitlets medlemmar bevarandes domprosten som kyrkoherde i domkyrkoförsamlingen, liksom syssломannatjänsten.²²

Utöver att vara kyrkoherde för domkyrkoförsamlingen har domprosten också haft ställningen som vice ordförande i domkapitlet. I den förordning om rättegång uti domkapitel från 1687, som fram till 1936 års domkapitelslag reglerade domkapitlets sammansättning, talas dock om "kyrkoherden uti domkyrkan".²³

Domkapitlets ställning och sammansättning diskuterades länge innan beslutet fattades om 1936 års domkapitelslag. I olika förslag som presenterades skulle utöver biskopen i regel även domprosten vara självskriven ledamot. I ett förslag från 1918 var detta dock inte fallet. Vice ordförande skulle utses av regeringen. Detta motiverades med att regeringen efter tillkomsten av 1910 års prästvalslag inte hade samma möjligheter som tidigare att väga in lämpligheten som vice ordförande i domkapitlet när domprostar tillsattes. När det utredningsförslag som låg till grund för 1936 års domkapitelslag lades fram hade det nyligen skett ändringar i lagstiftningen om tillsättning av prästtjänster. Det innebar bl.a. att regeringen tillsatte domprostar. Därigenom ansågs det finnas "betryggande säkerhet" för att befattningarna som domprost skulle "bliva försedda med väl kvalificerade och jämväl för kapiteluppdraget lämpliga innehavare" (jfr SOU 1935:31 sid. 72).

Det fördes inga närmare diskussioner om domprosten som vice ordförande när 1936 års domkapitelslag 1989 ersattes av en ny domkapitelslag (1988:181). Den nya domkapitelslagen tillkom samtidigt som stiftssamfälligheterna bildades med stiftsstyrelser som beredande och

²² Sundberg, Halvar G.F., *Kyrkorätt*, Helsingfors 1948, s. 28.

²³ SKU 2008:1, *Styra och leda – Samverkan och ansvarsfördelning i Svenska kyrkan*, s. 145.

verkställande organ. I det sammanhanget diskuterades främst ordförandeskapet. Beslutet att domprosten blev självskriven ersättare för biskopen som ledamot i stiftsstyrelsen var däremot inte ifrågasatt. I *proposition 1987/88:31 om ny organisation på lokal- och stiftsplanet i Svenska kyrkan*, m.m. motiverades förslaget om domprosten som ersättare för biskopen med domprostens ställning i domkapitlet och med att domprosten ”ofta också i andra stiftssammanhang brukar ersätta biskopen”.

I det betänkande som föregick 1936 års domkapitelslag pekades på ett förhållande som därefter också har återkommit. Man konstaterade att domprostens ledamotskap i domkapitlet var den så gott som enda återstående kopplingen mellan kapitlets historiska samhörighet med domkyrkan och dess gudstjänstliv. Genom domprostens ställning i domkapitlet markerades ”domkyrkans egenskap av att vara en hela stiftets kyrka och ej enbart en församlingskyrka”.²⁴

6.1.3 STIFTSORGANISATIONSUTREDNING OCH KYRKOORDNING

Några år efter den genomgripande stiftsreform som genomfördes 1989 tillsatte Svenska kyrkan en stiftsorganisationsutredning. I utredningens direktiv talades bl.a. om att man ytterligare borde ”överväga förutsättningarna och formerna för att ge domprosten en mer framträdande roll i stiftsarbetet än för närvarande”. Utredningsarbetet fick avbrytas när det efter principbeslutet om ändrade kyrka-statrelationer stod klart att ett mer omfattande utredningsarbete om en ny kyrkoordning skulle genomföras.

Stiftsorganisationsutredningen lade innan den avslutade sitt arbete fram diskussionspromemorian *Stift och stiftsledning – roller och uppgifter* (SKU 1996:2). Där framhölls att domprostens roll hade förändrats till följd av den nya stiftsorganisationen. Man menade att det fanns en osäkerhet om domprostens ställning och funktion i stiftet, i stiftskanslierna, hos biskoparna och hos domprostarna själva. I betänkandet lyfte man fram fyra olika funktioner för domprosten.

- Domprosten i domkapitlet.
- Domprosten i stiftsstyrelsen.
- Domprosten som biträde åt biskopen.
- Domprosten som ansvarig för gudstjänstlivet i domkyrkan.

Utredningen menade att det fanns två uppgifter som särskilt behövde värnas. Det var domprostens självständiga ställning i domkapitlet och domprostens ansvar för katedralen och dess gudstjänstliv. Det förstnämnda ansågs viktigt utifrån domkapitlet som stiftets läro- och tillsynsinstans och vikten av kollegialitet i ämbetslinjen. Det andra bedömdes viktigt även om det fanns en särskild domkyrkokaplan. Utredningen pekade på att katedralens funktion som stiftscentrum för gudstjänstutveckling, teologisk reflektion etc. på senare tid hade accentuerats. Med sitt förslag menade stiftsorganisationsutredningen att man undvek två ytterligheter. ”Den ena är att domprosttjänsten blir stiftets främsta kyrkoherdetjänst och ingenting mer – den andra att domprosten framtonas som vicebiskop.”

I Visby stift fanns ända fram till år 1992 en annan ordning än i övriga stift. Först 1992 inrättades en domprosttjänst i domkyrkoförsamlingen. Tidigare var biskopen även kyrkoherde i domkyrkoförsamlingen. En av stiftets kyrkoherdar förordnades av regeringen att vara vice ordförande i domkapitlet. Den kyrkoherden var också under ett par år ersättare för biskopen som ledamot i stiftsstyrelsen.

När kyrkoordningen utarbetades anknöt man delvis till det som hade framförts av stiftsorganisationsutredningen. I betänkandet *Arbetet på olika kyrkliga nivåer* (SKU 1998:3) angavs att det bedömdes angeläget att domprostens ställning i stiftsorganisationen förtydligades. Det påpekades att när kontrakten ses som en del av stiftet är det naturligt att kontraktsprosterna i stor utsträckning framträder som biträde åt biskopen i samband med visitationer och i andra tillsynsärenden. Också när det gäller kyrkliga handlingar ute i stiftet, som biskopen kan delegera, ansågs det naturligt att delegationen gavs till kontraktsprosten. Tre uppgifter bedömdes dock som naturliga för domprosten och som de enda särskilda uppgifter som

²⁴ SKU 2008:1 s. 145 f.

skulle tilldelas denne. Det gällde som vice ordförande i domkapitlet, som ansvarig för domkyrkans gudstjänstliv och som ersättare för biskopen som ledamot i stiftsstyrelsen. I sammanhanget framhöll man som ”viktigt att inte tillskapa uppgifter som inte naturligt kan falla in i en domprosts arbete”.

I det fortsatta arbetet med kyrkoordningen diskuterades inte närmare vilka uppgifter som borde tillkomma domprosten. De särskilda stiftsrelaterade uppgifterna var dock en viktig utgångspunkt för diskussionerna om tillsättning av domprost.²⁵

6.1.4 Tillsättning av domprost

6.1.4.1 DISKUSSIONERNA OM TILLSÄTTNING AV DOMPROST

Mot bakgrund i ett förslag av 1925 års kyrkomöte kom domprostar genom 1934 års prästvals lag att tillsättas av regeringen. Kyrkomötet menade att det så långt möjlig behövde skapas garantier för att befattningarna som domprost tillsattes ”med därför fullt kvalificerade prästmän”. Sedan ordningen med prästval hade avskaffats utövade församlingen sitt inflytande genom att avge ett yttrande. Utöver frågan om församlingens respektive regeringens inflytande vid tillsättning av domprost har det även funnits diskussioner om avvägningen mellan församlingens och stiftets inflytande. Vid kyrkoordningens tillkomst kom tillsättningen av domprost slutligen att hamna hos stiftsstyrelsen. Domkyrkoförsamlingen skulle, liksom enligt då gällande ordning, få utöva sitt medinflytande genom att yttra sig över behöriga sökande.²⁶

Sedan kyrkoordningens tillkomst återkom frågan om tillsättning av domprost i flera motioner till kyrkomötet åren 2000 och 2001. En redogörelse för dessa och kyrkomötets behandling finns att läsa i betänkandet *Styra och leda – Samverkan och ansvarsfördelning i Svenska kyrkan*, (SKU 2008:1), s. 151 f. Sammanfattningsvis ansågs ytterligare erfarenheter behöva vinnas ur den ordning som endast gällt ett par år, innan några ändringsförslag lades fram.

Frågan om sättet att tillsätta domprost återkom i en motion till 2007 års kyrkomöte. I motionen föreslogs att kyrkomötet skulle uppdraga åt kyrkostyrelsen att komma med förslag på nytt förfaringsätt vid tillsättning av domprost och ge respektive domkyrkoförsamlings kyrkoråd en beslutande ställning i processen. Läronämnden hänvisade i sitt yttrande över motionen till sitt tidigare yttrande Ln 2001:17y. I sitt betänkande 2007:11 *Förändrade regler för tillsättning av domprost* instämde Tillsyns- och uppdragsutskottet i Läronämndens uppfattning att avgörande för formerna för tillsättning av domprost är domprostens, i kyrkoordningen och av traditionen, bestämda uppdrag att vara domkapitlets vice ordförande och biskopens ersättare som ledamot i stiftsstyrelsen. Utskottet framhöll att det avgörande för en fungerande tillsättning är att det finns en tydlig vilja till samverkan mellan stiftet och domkyrkoförsamlingen. Utan en sådan vilja till samverkan menade utskottet att motsättningar kan uppstå oavsett vilken ordning för domprosttillsättning kyrkoordningen anger. Utskottet delade inte motionärens uppfattning att bestämmelserna för tillsättning av domprost borde ändras och föreslog att motionen skulle avslås. I detta fall biföll kyrkomötet dock inte utskottets förslag. I stället beslutade man att ge kyrkostyrelsen i uppdrag att utfärda tilläggsdirektiv till den pågående *Demokratiutredningen* så att utredningen även skulle se över bestämmelserna för hur domprostar utses.

6.1.4.2 Demokratiutredningens förslag – tillsättningsnämnden

Demokratiutredningen redovisade sina slutsatser beträffande tillsättning av domprost i det ovan nämnda betänkandet *Styra och leda* (SKU 2008:1). En fråga hade ställts till stiftens kanslichefer angående omfattningen av domprostens uppgifter i stiftet och av svaren kunde utredningen konstatera att 10–15 procent av en heltidstjänst fick anses utgöra ett slags normalvärde, avseende domprostens stiftsuppgifter.²⁷

²⁵ SKU 2008:1 s. 145 ff.

²⁶ SKU 2008:1 s. 149 ff.

²⁷ ”Stiftsuppgifternas andel av en heltidstjänst som domprost varierar från omkring 6–7 procent till omkring 25 procent. Det kan bedömas att 10–15 procent av en heltidstjänst är ett 'normalvärde'.” (SKU 2008:1 s. 149)

Utredningen menade att det fanns en uppenbar intressekonflikt med den gällande ordningen när någon ska utses till en befattning som avser dels att vara kyrkoherde i ett lokalt pastorat, dels att ha vissa självskrivna funktioner i stiftet. Enligt utredningen kunde domkyrkoförsamlingen med fog hävda att den inte ska särbehandlas när dess kyrkoherde ska tillsättas, medan stiftets församlingar i övrigt har lika goda skäl för att anse att ett enskilt kyrkoråd inte ska utse vice ordförande i domkapitlet. Utredningen diskuterade ur ett brett perspektiv olika tänkbara möjligheter att hantera situationen och anförde bl.a. följande.

Om det inte längre görs en koppling mellan uppdraget som kyrkoherde för domkyrkoförsamlingen och vissa i kyrkoordningen angivna uppgifter i stiftet upplöses den intressesmottagning som ibland skapat tvister och utgör ett irritationsmoment. I det tidigare återgivna yttrandet som Läronämnden avgav år 2001 (Ln 2001:17y) talas om ”domprostens i kyrkoordningen och traditionen bestämda uppdrag att vara domkapitlets vice ordförande och biskopens ersättare som ledamot i stiftsstyrelsen”. Det är naturligtvis möjligt att ändra såväl kyrkoordningen som traditionen i detta avseende. Domkyrkans ställning behöver knappast ändras av det skälet. Den är stiftskatedral på grund av att den utöver att vara församlingskyrka också är biskopens särskilda kyrka och utifrån detta firas gudstjänster av särskild betydelse för stiftet som helhet i domkyrkan. När det inte fanns någon domprost i Visby stift utsåg regeringen en av stiftets kyrkoherdar till vice ordförande i domkapitlet. Starka skäl talar för att den som är vice ordförande i domkapitlet har en inte alltför kort erfarenhet som präst. En kyrkoordningsreglering av titeln domprost skulle inte vara nödvändig om domprosten inte ges den ställning som nu gäller.²⁸

Utredningen menade dock att det inte borde göras någon ändring i fråga om innehållet i befattningen som domprost och vidare att det i varje stift bör finnas en befattning som domprost, vilken innefattar uppgiften att vara kyrkoherde för domkyrkoförsamlingen och vissa stiftsuppgifter. Utredningen anförde:

Stiftsuppgifterna är inte alltför omfattande. Den viktigaste av de kyrkoordningsreglerade stiftsuppgifterna är att vara vice ordförande i domkapitlet. Även om det är arbetet som kyrkoherde som det dominerande för en domprost menar vi att stiftsuppgifterna är av den karaktären att det inte kan bli fråga om att beslutet om att utse domprost fattas på lokal nivå. Det bör inte vara ett kyrkoråd, en kyrkonämnd eller pastoratsnämnd som utser domkapitlets vice ordförande. De tänkbara alternativen är att antingen i huvudsak behålla gällande ordning eller att låta en särskild tillsättningsnämnd utse domprost. Vi har funnit att övervägande skäl talar för att det ska vara en särskild tillsättningsnämnd som svarar för tillsättningen av en befattning som domprost. En tillsättningsnämnd med ledamöter utsedda av stiftsstyrelsen och domkyrkoförsamlingen/pastoratet tydliggör att det är fråga om ett gemensamt beslut. Den nödvändiga samverkan ges en tydligare form än för närvarande.²⁹

I samband med att bestämmelserna om tillsättningsnämnden infördes, uttalade kyrkostyrelsen i sin skrivelse *Styrning och ledning m.m.* (KsSkr 2009:5 s. 51) att tillsättningsnämnden närmast får anses ha koppling till stiftsnivån och att beslutsprövningen därför skulle ske direkt hos Överklagandenämnden. Kyrkostyrelsen delade utredningens uppfattning, både avseende att en tillsättningsnämnd borde besluta om tillsättningen av domprost och även att någon ändring av domprostens befattning inte var påkallad. Kyrkostyrelsen anförde bl.a. följande.

Inte heller ser Kyrkostyrelsen att de särskilda stiftsuppgifter som nu tillkommer domprosten ska frikopplas från rollen som kyrkoherde i domkyrkoförsamlingen. I en tidigare skrivelse (CsSkr 1989:11) har dåvarande Centralstyrelsen ställt sig tveksam till att

²⁸ SKU 2008:1 s. 156.

²⁹ SKU 2008:1 s. 156 f.

en tjänst som s.k. stiftsdomprost, utan anknytning till domkyrkoförsamlingen, skulle införas. Kyrkostyrelsen instämmer i den bedömning som Centralstyrelsen då gjorde och vill, även om omständigheterna i detta sammanhang är annorlunda, inte lägga förslag som skulle kunna leda i den riktningen.

Genom bestämmelserna om tillsättningsnämnden inrättades ett helt nytt organ, som utses endast om det är aktuellt att utse en ny domprost. Det är alltså inte ett organ som alltid ska finnas. Sedan den 1 januari 2010 gäller, enligt 34 kap. 12 § kyrkoordningen, att en befattning som domprost ska tillsättas av en tillsättningsnämnd, bestående av tre ledamöter utsedda av stiftsstyrelsen och tre ledamöter utsedda av domkyrkoförsamlingens kyrkoråd. Biskopen är ordförande i tillsättningsnämnden.

6.1.5 DOMPROSTUTREDNINGEN – SKU 2013:1

Kyrkostyrelsen utsåg 2012 en särskild utredare med uppdrag göra en översyn av domprostens ställning, uppgifter och tillsättning. I anslutning till detta uppdrag hade utredaren även att göra en översyn av kontraktets ställning, uppgifter och indelning. Bakgrunden till de båda uppdragen var de strukturförändringar som kyrkostyrelsen samma år aviserat i sin skrivelse *Strukturfrågor* (KsSkr 2012:5). Beträffande uppdraget om domprostens ställning anförde kyrkostyrelsen bl.a. följande i sina direktiv till utredaren.

De förslag som läggs fram om ändrad lokal struktur i den tidigare nämnda skrivelsen kan också komma att påverka domprostens arbetsområde. Särskilt gäller detta i de fall där domkyrkoförsamlingen ingår i en flerpastoratssamfällighet som ska ombildas till ett pastorat. Med nu gällande bestämmelser kommer i sådana fall domprostens arbetsområde som kyrkoherde i det blivande pastoratet att bli avsevärt större än tidigare. Det kan ifrågasättas om det är möjligt för kyrkoherden att i en sådan situation fullgöra även funktionen som domprost. (...)

Utredaren ska belysa de konsekvenser för domprosten som kan bli följden av de aviserade strukturförändringarna. Utredaren ska även analysera om det mot denna bakgrund finns skäl att göra ändringar i domprostens ställning och uppgifter och i vad mån sådana förändringar också föranleder att tillsättningsförfarandet bör ändras.

Utredaren lade fram sina överväganden och förslag i betänkandet *Domprostens ställning, uppgifter och tillsättning* (SKU 2013:1). Betänkandet innehöll förslag till flera kyrkoordningsregleringar, bl.a. en ny befattning som "biträdande kyrkoherde", ett kyrkoordningsreglerat krav på domkyrkokaplan i varje domkyrkoförsamling, att tillsättningsnämnden skulle utökas med en ledamot och om samråd mellan stiftsstyrelsen och kyrkorådet avseende tillsättande av vikariat längre än tre månader för domprosten samt vid ärende om uppsägning, avsked, omplacering eller disciplinär åtgärd.³⁰

Kyrkostyrelsen valde, efter remissammanställningen, att gå vidare med två mindre ändringar i kyrkoordningens bestämmelser om domprost, båda avseende samverkan mellan stiftet och domkyrkoförsamlingen i anslutning till arbetsrättsliga frågor. Gällande domprostens ställning på ett övergripande plan anförde kyrkostyrelsen bl.a. följande.

Kyrkostyrelsen anser inte att de särskilda stiftsuppgifter som nu tillkommer domprosten ska frikopplas från rollen som kyrkoherde i domkyrkoförsamlingen (se även tidigare uttalanden i kyrkostyrelsens skrivelse *Styrning och ledning m.m.*, KsSkr 2009:5 s. 49). I nämnda skrivelse instämmer också kyrkostyrelsen i den tveksamhet som dåvarande Centralstyrelsen uttryckte till införandet av en tjänst som s.k. stiftsdomprost som skulle sakna anknytning till domkyrkoförsamlingen. Dessa skäl är alltså bärande och kyrkostyrelsen delar, i likhet med majoriteten av remissinstanserna, utredningens bedömning i denna del.³¹

³⁰ SKU 2013:1 s. 32 f.

³¹ KsSkr 2013:3 s. 15.

Förslaget om en kyrkoordningsreglering av en tjänst som biträdande kyrkoherde mötte kritik från remissinstanserna, vilka också pekade på en rad problem med förslaget. Kyrkostyrelsen delade remisskritiken och anförde bl.a. följande.

Arbetsbördan för kyrkoherdarna i domkyrkopastoraten torde inte nödvändigtvis bli större än för kyrkoherdar i andra pastorat. Som redan har anförts kan och bör kyrkoherden, så snart behov finns, delegera ledningsuppgiften. Det finns dock ett antal beslut beträffande gudstjänstlivet där det är oklart om delegation är möjlig enligt kyrkoordningens bestämmelser. Utredningen föreslår dock ingen utvidgning av vilka beslut som kan delegeras. Utredningens förslag skulle därför inte innebära någon skillnad jämfört med de möjligheter för kyrkoherden att delegera som finns idag och som även kommer att gälla från år 2014. Mot denna bakgrund anser inte kyrkostyrelsen att en möjlighet att inrätta en biträdande kyrkoherde i domkyrkoförsamlingar/-pastorat ska kyrkoordningsregleras.³²

Utredaren hade föreslagit att det i kyrkoordningen skulle regleras att det i varje domkyrkoförsamling, som biträde till domprosten, ska finnas en domkyrkokaplan³³ som svarar för domkyrkans gudstjänstliv och funktion som stiftskatedral. Kyrkostyrelsen ansåg däremot inte att det var nödvändigt att kyrkoordningsreglera domkyrkokaplantjänsten. Detta eftersom det, vad kyrkostyrelsen uppgav sig ha erfarit, redan fanns sådana tjänster i alla domkyrkoförsamlingar. Kyrkostyrelsen ansåg inte heller att tillsättningsnämndens sammansättning behövde justeras; detta dels eftersom remissutfallet visat att det rådde delade meningar om huruvida gällande ordning är välfungerande eller inte, dels eftersom den gällande ordningen då endast gällt en kortare tid (från den 1 januari 2010).³⁴

Kyrkomötet biföll kyrkostyrelsens förslag till ändringar i kyrkoordningen avseende formerna för samverkan mellan stift och församling i de aktuella arbetsrättsliga situationerna.³⁵ Läronämnden yttrande sig över kyrkostyrelsens förslag och hänvisade därvid till sitt yttrande från 2001 (Ln 2001:17y). Läronämnden angav följande.

Läronämnden vill framhålla att formerna för tillsättning av domprost måste bestämmas av domprostens i kyrkoordningen och traditionen bestämda uppdrag att vara domkapitlets vice ordförande och biskopens ersättare som ledamot i stiftsstyrelsen med den teologiska och pastorala kompetens och det förtroende i stiftet som detta förutsätter. Domkyrkan är ett historiskt och aktuellt tecken för Svenska kyrkans episkopala struktur och har i stiftet en betydande roll i mötet med samhälle och kultur och i den liturgiska och pastorala utvecklingen i stiftet. Också detta måste vägas in vid val av former för tillsättning av domprost.³⁶

³² KsSkr 2013:3 s. 16.

³³ Titeln "domkyrkokaplan" tillskapades 1968 i Uppsala för dåvarande pastoratsadjunkten Martin Lönnebos räkning – för att institutionalisera dennes uppdrag som ansvarig för gudstjänstlivet i Uppsala domkyrka i samband med Kyrkornas världsråds generalförsamling i Uppsala 1968 och fick snart efterföljare i andra stift. (SKU 2013:1 s. 24)

³⁴ KsSkr 2013:3 s. 16 f.

³⁵ Se Tillsyns- och uppdragsutskottets betänkande, Domprostens ställning, uppdrag och tillsättning, TU 2013:2.

³⁶ Ln 2013:9y Tillsättning av domprostvikarie.

6.2 Domkyrkoorganisten

Domkyrkoorganist är benämningen på befattningen som kyrkomusiker för en domkyrkoförsamling. Domkyrkoorganisten är den enda i kyrkoordningen särskilt reglerade kyrkomusikerbefattningen och är alltid försteorganist. Inför anställning av en domkyrkoorganist ska domkapitlet beredas tillfälle att yttra sig, vilket hör samman med att domkyrkoorganisten (eller annan musiksakkunnig) är föredragande i domkapitlet i frågor som rör den kyrkomusikaliska verksamheten i stiftet.

6.2.1 ALLMÄNT OM REGLERING AV KYRKOMUSIKER

Den kyrkomusikaliska verksamheten var under lång tid ingående reglerad. Redan i 1686 års kyrkolag, kap. 13, föreskrevs att man i församlingarna skulle "lofva Gud med sång, spel och musik". Över sången och musiken skulle kyrkoherden ha inseende. I samma lag fanns också närmare bestämmelser om klockare och organister (kap. 24). Redan 1686 års kyrkolag skilde på domkyrkans organister och övriga organister, på så vis att tillsättningen av domkyrkans organist skulle ske med konsistoriets godkännande.

I mitten av 1900-talet skedde en reform på kyrkomusikens område, då allmänna bestämmelser om kyrkomusiken samlades i en lag om kyrkomusiker samt i en kyrkomusikerförordning.³⁷

Vid tiden för relationsändringen och kyrkoordningens tillkomst fanns ett särskilt kapitel i 1992 års kyrkolag, kap. 37, *Den kyrkomusikaliska verksamheten*. Kyrkomusikalisk verksamhet hade en särskild legaldefinition och det angavs också i fyra punkter vad den bl.a. omfattade (2, 4 §§).³⁸ Vidare angavs att pastoratet för denna verksamhet skulle förordna en eller flera kyrkomusiker (5 §).³⁹ Det var alltså endast kyrkomusiker, vilka enligt lagen definierades som kantor eller organist, som fick svara för den kyrkomusikaliska verksamheten.

Kyrkoordningen innehåller inte några motsvarigheter till nyss nämnda bestämmelser. I kapitel 34 *Kyrkans anställda* anges att det ska finnas minst en kyrkomusiker (föresteorganist, organist eller kantor) för varje församling/pastorat

(1–2 §§). I övrigt kan församlingen/pastoratet inrätta även andra befattningar för verksamheten (34 kap. 1 § fjärde punkten). Domkapitlet ska, enligt regleringen i 34 kap. 2 § andra stycket, besluta om huruvida befattningen som kyrkomusiker för respektive församling/pastorat ska vara föresteorganist, organist eller kantor. Beslutet ska vara en del av församlingsinstruktionen. Enligt nyss nämnda bestämmelse ska dock befattningen som kyrkomusiker i en domkyrkoförsamling alltid vara försteorganist och benämnas domkyrkoorganist. Enligt bestämmelsen ska domkapitlet beredas tillfälle att yttra sig över de sökande när en domkyrkoorganist ska anställas.⁴⁰ Anledningen till att domkapitlet ska beredas tillfälle att yttra sig hör samman med att domkyrkoorganisten (eller annan musiksakkunnig), enligt 9 kap. 3 § andra stycket kyrkoordningen, är föredragande i domkapitlet i frågor som rör den kyrkomusikaliska verksamheten i stiftet.

6.2.2 DOMKYRKOORGANISTENS UPPGIFTER

6.2.2.1 Tiden före relationsändringen

Domkyrkoorganist, som tjänstebefattning, infördes i samband med kyrkomusikerreformen i slutet av 1940-talet, då de gamla klockar-, organist- och kyrkosångarbefattningarna ersattes av särskilt reglerade kyrkomusikertjänster. Som tidigare nämnts hade dock domkyrkans organister varit särskilt reglerade redan i 1686 års kyrkolag. I kyrkomusikerförordningen (1950:375) fanns detaljerade bestämmelser om olika slag av kyrkomusikertjänster, däribland

³⁷ Lag (1947:275) om kyrkomusiker och kyrkomusikerförordningen (1950:375).

³⁸ I den kyrkomusikaliska verksamheten ingår bl.a. 1. orgelspel vid gudstjänster och övriga kyrkliga handlingar enligt den ordning som gäller för Svenska kyrkan, 2. främjande av kyrkosången, 3. fri musikundervisning med inriktning på Svenska kyrkans musikverksamhet, samt 4. vård av de orglar som finns hos församlingarna. (37 kap. 4 § kyrkolag [1992:300]).

³⁹ Domkapitlet hade dock, om det finns särskilda skäl, möjlighet att medge att pastoratet förordnade någon annan. Medgivandet fick begränsas till att gälla en viss gudstjänstlokal eller en viss kyrkomusikalisk uppgift.

⁴⁰ "För den församling där stiftets domkyrka är belägen är befattningen enligt 1 § 3 alltid försteorganist och benämns domkyrkoorganist. När en domkyrkoorganist ska anställas ska domkapitlet beredas tillfälle att yttra sig över de sökande." (34 kap. 2 § tredje stycket)

den särskilda organisttjänsten domkyrkoorganist.⁴¹ Utöver sina ordinarie uppgifter som organist i domkyrkoförsamlingen hade domkyrkoorganisten, enligt 18 § kyrkomusikerförordningen, särskilda uppgifter för stiftet i dess helhet. Domkyrkoorganisten skulle stå till domkapitlets förfogande som musiksakkunnig i frågor om kyrkomusiker verksamheten i stiftet och skulle på begäran ge annan kyrkomusiker i stiftet upplysningar och råd. Slutligen skulle domkyrkoorganisten granska, sammanfatta och bedöma övriga kyrkomusikers årliga verksamhetsberättelser och lämna domkapitlet en redogörelse över dem. I förarbetena till nämnda reglering hade konstaterats att domkyrkoorganisterna skulle komma att få en central ställning i musiklivet inom stiftet och att – ”då rekryteringen av dessa betydelsefulla poster bör underlättas” – samtliga domkyrkoorganister skulle placeras i en högre lönegrad.⁴²

Lagen (1989:8) om kyrkomusiken i Svenska kyrkan trädde i kraft den 1 januari 1990 och ersatte då lag (1947:275) om kyrkomusiker och kyrkomusikerförordningen (1950:375).⁴³ I samband med tillkomsten av 1989 års lag förändrades domkyrkoorganistens roll i vissa avseenden, främst på så vis att de särskilda stiftsuppgifterna övergavs. Domkyrkoorganistens ställning som musiksakkunnig i domkapitlet luckrades också upp, på så vis att domkapitlet gavs möjlighet att till musiksakkunnig förordna domkyrkoorganisten eller någon annan med organistbehörighet.⁴⁴

Enligt betänkandet från kyrkomusikerutredningen, *Musiken i Svenska kyrkan* (SOU 1985:55), föreslogs domkyrkoorganistens arbetsuppgifter renodlas till de rent kyrkomusikaliska i domkyrkoförsamlingen, vid sidan av uppdraget som musiksakkunnig i domkapitlet. Utredningen anförde följande.

Domkyrkoorganisterna har en betydelsefull roll i det kyrkomusikaliska livet. Genom sina centrala positioner har de möjligheter att indirekt påverka den kyrkomusikaliska utvecklingen i stiftet. Den ställningen har förstärkts under senare tid, eftersom domkyrkorna som stiftshelgedomar på många håll har kommit att få en allt större betydelse, bl.a. genom att särskild verksamhet inte minst av kyrkomusikalisk art har knutits till dem. Dessa funktioner bör enligt utredningens mening förstärkas genom att domkyrkoorganisterna - särskilt väl kvalificerade kyrkomusiker - får möjlighet att koncentrera sig på den rent kyrkomusikaliska verksamheten. Stiftsuppgifterna, som i framtiden får större omfattning än vad som ryms inom de nuvarande alltför knappt tillmätta två - tre veckotimmarna och i stor utsträckning blir av musikaliskt/administrativ karaktär (se det följande), bör därför i princip inte kopplas samman med domkyrkoorganisternas tjänster.⁴⁵

Enligt utredningens förslag skulle domkyrkoorganistens administrativa stiftsuppgifter övertas av en särskilt reglerad tjänst som stiftsmusiker, hos stiftssamfälligheten. Utredningen anförde följande.

De uppgifter avseende den kyrkomusikaliska verksamheten som stiftsstyrelsen i framtiden kommer att svara för omfattar frågor om verksamhetens minimiomfattning, minimum i fråga om erforderlig kompetensnivå och vissa dispensfrågor (jfr avsnitt 12.8.2 och 16.2.3). Härtill kommer att stiftsstyrelsen enligt utredningens mening skall svara för upplysningar och råd till kyrkomusiker i stiftet samt en viss konsulentverksamhet, som skall syfta till att bibehålla och utveckla den höga kyrkomusikaliska standarden i landet. (...)

De nu nämnda uppgifterna är av sådan art att de i första hand kräver sakkunskap på det kyrkomusikaliska området. Det skall åligga stiftssamfälligheten att knyta till sig en

⁴¹ "I varje kyrkomusikerdistrikt, som omfattar stiftsstads domkyrkoförsamling, skall finnas en organisttjänst, med vilken särskilda åligganden äro förbundna. Sådan organisttjänst benämnes domkyrkoorganisttjänst." (Jfr prop. 1949 nr 199 s. 38.)

⁴² Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående nya grunder för kyrkomusikerorganisationen m.m., prop. 1949 nr 199 s. 25 f.

⁴³ Genom lagen (1989:8) om kyrkomusiken i Svenska kyrkan, vars bestämmelser två år senare togs in i 1992 års kyrkolag, blev de statligt reglerade kyrkomusikertjänsterna rent kyrkokommunala. Ett visst statligt inflytande över kyrkomusikerorganisationen behölls dock, jfr prop. 1987/88:144.

⁴⁴ Prop. 1987/88:144 s. 37.

⁴⁵ SOU 1985:55 s. 140.

lämplig person, förslagsvis benämnd stiftsmusiker. Något hinder mot att förordna domkyrkoorganisten som stiftsmusiker föreligger inte. I så fall måste stiftsstyrelsen se till att det finns förutsättningar för att såväl de kyrkomusikaliska uppgifterna i domkyrkopastoratet som uppgifterna för stiftet kan skötas på ett tillfredsställande sätt. Om domkyrkoorganisten förordnas som stiftsmusiker kan en kombinationstjänst få inrättas. Utredningen anser att funktionen som stiftsmusiker kräver den högre kyrkomusikerutbildningen.⁴⁶

Förslaget om ett lagreglerat krav på en tjänst som stiftsmusiker mötte dock kritik från remissställ, eftersom många remissinstanser menade att stiftssamfälligheten själv bäst kunde bedöma hur den vill anordna och administrera sina insatser på det kyrkomusikaliska området. Regeringen instämde i denna bedömning, varför något förslag om särskild reglering av stiftsmusiker aldrig fördes vidare. Däremot kopplades, som nämnts, stiftsuppgifterna i hög grad bort från domkyrkoorganisten.⁴⁷

6.2.2.2 Kyrkoordningens reglering

Vid kyrkoordningens tillkomst behölls ordningen med domkyrkoorganisten som domkapitlets sakkunnige, på så vis att det, som framgått ovan, reglerades att denne skulle vara föredragande i domkapitlet i frågor som rör den kyrkomusikaliska verksamheten i stiftet. Centralstyrelsen hade i sin kyrkoordningsskrivelse föreslagit en exklusiv rätt för domkyrkoorganisten som föredragande, men mot bakgrund av en motion som bifölls av kyrkomötet behölls möjligheten för domkapitlet att till föredragande i kyrkomusikaliska frågor även utse annan musiksakkunnig, vilken dock inte längre behövde ha organistbehörighet.⁴⁸

Frågan om domkyrkoorganisten som föredragande hade dock väckt generell kritik, inte minst från domkapitlet själva. Flera menade att frågan inte borde regleras alls i kyrkoordningen eller i vart fall att domkapitlet själva i större utsträckning skulle få bestämma vem som skall vara föredragande. Centralstyrelsen anförde följande. ”Vi instämmer till viss del i den kritiken men anser att de kyrkomusikaliska frågornas vikt ändå bör markeras genom att i kyrkoordningen reglera att någon som kan antas vara särskilt sakkunnig på området skall vara föredragande.”⁴⁹ Vid kyrkomötesbehandlingen av de kyrkomusikaliska frågorna anförde Andra kyrkolagsutskottet att det kunde anses naturligt att det är domkyrkoorganisten som fullgör uppgiften som föredragande, samtidigt som utskottet, i likhet med vad motionären hade anført, konstaterade att flera stift anställt särskilda musiksakkunniga som naturligen förbereder och föredrar de aktuella ärendena. Utskottet tillstyrkte därför motionens förslag, vilket alltså också blev kyrkomötets beslut.

6.3 Biskopen

6.3.1 TEOLOGISKA REFLEKTIONER

En grundtanke i den episkopala kyrkostrukturen är att den lokala församlingen aldrig är en isolerad enhet. Varje församling är ett lokalt uttryck för en delaktighet och kontinuitet med något större. Denna delaktighet handlar såväl om gemenskapen inom ett stift, delaktighet i Kristi världsvida kyrka och delaktighet och kontinuitet med den kristna kyrkans historiska tradition.

Biskopen utgör genom sina konkreta uppgifter och genom den historiska ämbetskontinuiteten ett särskilt uttryck för denna större gemenskap. Vårdandet och värnandet av kyrkans enhet ligger alltid som en huvuduppgift på biskopens bord. Med kyrkoordningens ord: ”Biskopens uppdrag är ett tecken på kyrkans kontinuitet genom tiderna, kyrkans enhet och universella gemenskap”.⁵⁰ En biskop vigs aldrig endast till biskop i ett visst stift utan till Kristi världsvida kyrka. Biskopen gestaltar genom sin vigning och ämbetsutövning en sam-

⁴⁶ SOU 1985:55 s. 141 f.

⁴⁷ Prop. 1987/88:144 s. 38.

⁴⁸ 2KL 1999:1 s. 111, motion 1999:136.

⁴⁹ CsSkr 1999:3 s. 2-136.

⁵⁰ Kyrkoordning för Svenska kyrkan, Inledning till sjunde avdelningen: Kyrkliga uppdrag och befattningar.

hörighet mellan de församlingar som ingår i biskopens stift men står därtill också som en växlingspunkt mellan det egna stiftet och andra delar av Kristi kyrka.

Biskopen som fokuspunkt för kyrkans enhet gestaltas dels i det konkreta uppdraget, i frågor som berör enheten i stiftet och kyrkan i stort, men också genom att biskopsämbetet i sig representerar en synlig kontinuitet med apostlarnas kyrka. Som sådan fokuspunkt utgör biskopsämbetet ett konfessionsöverskridande enhetstecken med stor ekumenisk potential. Denna potential har för Svenska kyrkan bland annat förverkligats genom Borgågemenskapens överenskommelse. Genom Borgåöverenskommelsen har Svenska kyrkan gått in i ”synlig enhet” med de anglikanska kyrkorna på de brittiska öarna och med lutherska kyrkor i Norden och i Baltikum. Det ömsesidiga erkännandet av giltigheten i varandras biskopsämbe- ten utgör en förutsättning för överenskommelsen. Erkännandet av varandras biskopsäm- bete figurerar inte i överenskommelsen som ett isolerat och ensidigt fokus på ämbetet i sig, utan just som ett tecken på en större enhet: ”Apostolisk succession i biskopsämbetet är ett synligt och personligt sätt att fästa uppmärksamheten på hela kyrkans apostolicitet”.⁵¹

I sin mest förtätade form framträder biskopen som enhetstecken i gudstjänstens liturgi – som förkunnare av Guds Ord och i sin roll som celebrant vid nattvardsbordet. I evangelisk- luthersk tradition konstitueras kyrkan av att Ordet förkunnas rent och sakramenten förval- tas rätt, det vill säga av sådant som primärt sker i gudstjänsten.⁵² Det innebär att kyrkans ämbete i indirekt mening är nödvändigt för kyrkans existens, eftersom rätt förvaltning av sakramentet enligt vår kyrkas ordning är beroende av kyrkans ämbete. I linje med en sådan indirekt syn beskriver de lutherska bekännelsetexterna ämbetet i termer av tjänst, snarare än som upphöjd makt eller som personlig kvalitet. Denna tjänst (ministerium) är inriktad på Ordet och sakramenten och betjänar Kristi kropp, kyrkan. I samtalsdokumentet ”Biskops- ämbetet” mellan Romerskkatolska kyrkan i Sverige och Svenska kyrkan sammanfattas detta: ”Kyrkan är närvarande där de troende är församlade kring Ord och sakrament. Ordets för- kunnelse och sakramentets förvaltande förutsätter ett kyrkans ämbete”.⁵³

Varje präst och diakon utövar alltid sitt ämbete i gemenskap med sin biskop, vilket synlig- gör att den lokala gemenskapen av kristna runt Ordet och sakramenten alltid står i förening med hela kyrkan. När en biskop visiterar eller av annan anledning är närvarande i en för- samling är biskopen därför inte där som gäst utan som del av församlingen. Relationen är ömsesidig. Biskopen tillhör församlingen och församlingen tillhör biskopen. De lokala ämbetsbärarna i församlingen är biskopens representanter och kollegor. Ett sätt att synlig- göra detta är genom att biskopen i normalfallet är den som celebrerar, ger absolution och välsignar när biskopen är på besök. Därmed tydliggörs det att biskopen deltar som en inte- grerad del av församlingen snarare än som en besökare eller utifrån kommande kontrollant.

I tidigkristen tid var identifikationen mellan biskopen och kyrkan direkt. Kyrkofadern Ignatios av Antiochia skriver:

Den eukaristi skall anses giltig som förrättas av biskopen eller av någon som biskopen förordnar. Där biskopen synes, där må också församlingen vara, liksom den allmänne- liga kyrkan finns där Jesus finns.⁵⁴

Denna syn på biskopsämbetet som absolut kyrkokonstituerande modifieras hos Martin Luther och de evangelisk-lutherska bekännelsetexterna till en hållning där en biskops giltig- het är beroende av att biskopen predikar evangelium. Kyrkan bör godta biskoparnas aukto- ritet, så länge de inte lär eller inför något som strider mot evangeliet.⁵⁵ Denna hållning åter- speglas i gällande kyrkoordnings regler för när en biskop ska förklaras obehörig att utöva sin vigningstjänst. Bortsett från det fall då biskopen utträtt ur Svenska kyrkan eller själv begär att få skiljas från sitt ämbete, är det enda tvingande skälet för att avsätta en biskop i Svenska kyrkan om biskopen har ”övergett kyrkans lära”.

⁵¹ Borgåöverenskommelsen, 46 §.

⁵² Augsburgska bekännelsen, artikel VII Om kyrkan, Svenska kyrkans bekännelseskriter (Stockholm: Verbum, 2008).

⁵³ Biskopsämbetet: Rapport från den officiella samtalsgruppen mellan Svenska kyrkan och Stockholms katolska stift (1988), s. 51.

⁵⁴ Citerat ur Gunnel Wallquist, Helgonens svar (Stockholm: Proprius, 1981), s. 57.

⁵⁵ Günther Gassman och Scott Hendrix, För Kristi skull: Introduktion till de lutherska bekännelserna (Skellefteå: Arcus, 2017), s. 180.

En biskops huvuduppgifter är i princip desamma som för varje präst och biskopens speciella ansvar för läroämbetet innebär att stödja rätt lära och att avvisa läror som strider mot evangeliet.⁵⁶ Biskopen är kallad till att i allt väsentligt utgöra en exponent för kyrkans tro, i kontinuitet med hur den gestaltats genom århundradena. Detta innebär att en biskop när det behövs måste vara beredd att låta sina personliga teologiska övertygelser och hjärtefrågor stå tillbaka.

6.3.2 UPPDRAGET ENLIGT KYRKOORDNINGEN M.M.

I följande avsnitt lämnas en redogörelse för biskopens uppdrag, den kyrkorättsliga regleringen av detsamma liksom biskopens särskilda koppling till domkyrkan utifrån kyrkoordningens bestämmelser om platsen för vignings- och mottagningshandlingar. För en historisk beskrivning av biskopen i olika hänseenden hänvisas till avsnitten 7.1-7.2, samt avseende ärkebiskopen till avsnitt 6.4. I avsnitt 15.1.1, *Katedralens teologi*, finns en närmare redogörelse för biskopsuppdraget i bemärkelsen episkopé.

Biskopens uppdrag regleras idag framförallt i kyrkoordningens åttonde kapitel *Biskopen*. Biskopens roll beskrivs emellertid också på andra ställen i kyrkoordningen, t.ex. i inledningstexterna till kyrkoordningens tredje avdelning *Stiften*, där det anges att "Svenska kyrkan framträder regionalt som ett stift. Kyrkans episkopala struktur kommer till uttryck i att det finns en biskop i ledningen för varje stift. Stiften utgör pastorala områden som tillsammans täcker hela landet." I inledningstexten till sjunde avdelningen *Kyrkliga uppdrag och befattningar* anges följande om biskopen:

Biskopens uppdrag är ett tecken på kyrkans kontinuitet genom tiderna, kyrkans enhet och universella gemenskap. Biskopen har tillsammans med domkapitlet ansvar för att kyrkans lära och ordning följs och ska leda och inspirera kyrkan i stiftet. Biskopen viger nya kvinnor och män till uppdragen inom kyrkans vigungstjänst och är en herde för dem liksom för församlingarna i stiftet.

I kyrkoordningens sjätte kapitel *Stiftets uppdrag*, 2 §, finns bestämmelser om att det ska finnas en biskop för varje stift samt att det i Uppsala stift finns en ärkebiskop och en biskop. I 2 § tredje stycket anges att biskoparna utifrån avgivna vigningslöften på eget ansvar ska fullgöra sina uppgifter. Biskopens uppgifter regleras, som nämnts inledningsvis, i kyrkoordningens åttonde kapitel. Enligt 1 § ska den som innehar en befattning som biskop

1. förkunna evangelium i ord och handling,
2. ha ansvar för att evangelium förkunnas rent och klart och för att sakramenten förvaltas enligt kyrkans bekännelse och ordning,
3. svara för ledning och tillsyn,
4. vårda och värna kyrkans enhet,
5. viga präster och diakoner,
6. kalla präster och diakoner till överläggningar, samt
7. i övrigt fullgöra biskopens uppgifter enligt kyrkoordningen.

I 28 kap. 1 § i kyrkolagen (1992:300) fanns en mer formell reglering av biskopens uppgifter. Detta hade samband med att biskopen före relationsändringen år 2000 utgjorde en statlig myndighet, biskopsämbetet. Med kyrkoordningens tillkomst är biskopen en del av den juridiska personen stiftet. Samtidigt ska biskopen, som framgår av 6 kap. 2 § tredje stycket, också kunna uppträda självständigt.

Vigningsordningen för biskopar preciserar och utvecklar biskopens uppdrag ytterligare:

⁵⁶ Inledningstexten till ämbetsvigningar i Svenska kyrkans kyrkohandbok markerar tydligt synen på ämbetet som ett: "Kyrkans vigningshandlingar är ett uttryck för att Kristus genom Anden inom Guds folk för evangeliets skull kallar människor till livslång tjänst. Denna kallelse bekräftas genom kyrkans vigung. Vigningarna till biskop, präst och diakon är likvärdiga uttryck för evangeliets fullhet och för kyrkans uppdrag utifrån detta evangelium, som skall gestaltas i såväl ord som handling." Svenska kyrkohandboken II (Stockholm: Verbum, 1988).

En biskop skall ha tillsyn över församlingarna och stiftet och vårda sig om att Guds ord blir förkunnat, sakramenten utdelade och barmhärtigheten utövad efter Guds vilja. En biskop skall viga och visitera, uppsöka och kalla samman, lyssna, rådslå och besluta. Allt skall vara Guds folk till hjälp i kallelsen att rent och klart vittna om Guds nåderika evangelium. Detta är biskopens uppdrag i Andens ämbete för kyrkan. En biskop skall alltså leva som Kristi tjänare och en herde för Guds hjord. Med vaksamhet och klokhed skall biskopen tjäna enheten i Kristus och Guds barns uppbyggelse och förnyelse i Anden.

Enligt åttonde kapitlet 2 § ska biskopen visitera stiftets församlingar. Biskopen får också uppdra åt kontraktsprostarna att i biskopens ställe visitera församlingarna i deras kontrakt. Biskopen får vidare i särskilda fall uppdra åt domprosten att visitera stiftets församlingar.

I 3 § regleras uppdelningen av uppgifterna mellan ärkebiskopen och biskopen i Uppsala stift, se vidare om detta under avsnitt 6.4.4. Av 4 § framgår att Konungen ur kretsen biskopar utser en överhovpredikant och vidare att överhovpredikanten får, i den ordning som Konungen bestämmer, fullgöra de uppgifter beträffande hovförsamlingen som för andra församlingar ankommer på stiftsstyrelsen eller domkapitlet.

Biskopen är ordförande i såväl stiftsstyrelsen som domkapitlet.⁵⁷ Eftersom stiftsledningen består av biskop, domkapitel och stiftsstyrelse, har ordningen med biskopen som självskrivet ordförande i dessa organ bedömts nödvändig för uppnå en sammanhållen stiftsledning.⁵⁸ Bland förarbetsuttalandena kan nämnas Läronämndens yttrande över kyrkoordningsskrivelsen, i vilket Läronämnden framhöll följande.

Stiftet är biskopens tjänstgöringsområde. Dess ledning består av biskop, domkapitel och stiftsstyrelse. Genom biskopens ordförandeskap i både domkapitel och stiftsstyrelse sammanhålls de tre självständiga funktionerna i stiftet med varandra vilket gagnar det gemensamma ansvarstagandet i den pastorala tillsynsuppgiften.⁵⁹

6.3.2.1 Vignings- och mottagningshandlingar – biskop och domkyrka

Biskopsvigningar ska äga rum i Uppsala domkyrka. Detta framgår av 25 kap. 4 § kyrkoordningen. Innan kyrkoordningens tillkomst reglerades inte platsen för biskopsvigning i någon författning, men däremot i de inledande anvisningarna till kyrkohandbokens ordning för biskopsvigning. Som alternativ till Uppsala domkyrka angavs i kyrkohandboken även den utnämnde biskopens domkyrka. Det fanns dock en entydig praxis som innebar att biskopsvigningarna ägde rum i Uppsala domkyrka. Av förarbetena till aktuell bestämmelse framgår att ordningen med biskopsvigning i Uppsala domkyrka markerar att biskopens uppdrag avser kyrkan som helhet, även om det alltid utövas i ett stift. Den tydliggör också samhörigheten mellan varje enskilt stift och Svenska kyrkan som ett trossamfund. Centralstyrelsen uttalande i sin kyrkoordningsskrivelse också att det, mot bakgrund av de nyligen redovisade skälen, inte borde anges som en alternativ möjlighet att biskopsvigningen som ett alternativ kan ske i den utnämnde biskopens domkyrka. Detta borde enligt centralstyrelsen endast vara en nödfallsutväg om vigningen inte kan hållas i Uppsala domkyrka.⁶⁰

Biskopsvigningar ska ledas av ärkebiskopen. Om ärkebiskopen är förhindrad eller befattningen som ärkebiskop är ledig ska den biskop som är äldst i tjänsten leda biskopsvigningen (25 kap. 3 § kyrkoordningen).

När en biskop har vigts och tillträtt sin tjänst ska biskopen så snart som möjligt mottagas i en gudstjänst i stiftets domkyrka. Mottagandet ska ledas av domprosten. Om domprosten är förhindrad ska mottagandet ledas av den präst som domkapitlet utser (26 kap. 2 § kyrkoordningen). Det hör till biskopens särskilda uppgifter enligt 8 kap. 1 § att viga präster och diakoner. Präst- och diakonvigningar ska, enligt 25 kap. 6 och 8 §§ kyrkoordningen, äga rum i stiftets

⁵⁷ 7 kap. 14 § och 9 kap. 1 § första punkten kyrkoordningen. I Uppsala stift är biskopen i Uppsala stift stiftsstyrelsens ordförande (7 kap. 14 § andra stycket). I domkapitlet i Uppsala stift är ärkebiskopen ordförande, biskopen i Uppsala stift förste vice ordförande och domprosten andre vice ordförande (9 kap. 2 § p. 1-3).

⁵⁸ CsSkr 1999:3 s. 2-135, 2KL 1999:1 s. 113.

⁵⁹ Ln 1999:3.

⁶⁰ CsSkr 1999:3 s. 2-200.

domkyrka. Av bestämmelserna framgår vidare att om en präst- eller diakonvigning inte kan hållas i domkyrkan får den äga rum i någon annan kyrka i stiftet. Bestämmelserna har sin bakgrund i vad som tidigare gällde enligt 1 § kyrkliga kungörelsen (SKFS 1988:3) om platsen för prästvigning. Förslaget till den kungörelsen lades fram i Centralstyrelsens skrivelse 1988:3 med förslag om vissa gudstjänstfrågor. Av skrivelsen framgår att en annan vigningskyrka än domkyrkan enligt bestämmelserna i första stycket bör komma ifråga endast då domkyrkan till följd av omfattande reparationsarbeten eller annars inte kan brukas som kyrka (CsSkr 1988:3). I 41 kap. 1 § kyrkoordningen finns bestämmelser om att biskopen får använda kyrkorna i stiftet för biskopliga ämbetshandlingar, vilket innebär att en annan kyrka i stiftet enligt biskopens bestämmande ska upplåtas för prästvigning om domkyrkan inte är brukbar. Om den som vigs till präst ska tjänstgöra inom Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen (EFS) får en prästvigning i samband med EFS:s årskonferens äga rum på den ort där årskonferensen hålls och behöver alltså inte ske i domkyrkan. Sådan vigung får också ske av annan biskop än stiftsbiskopen.

6.3.2.2 Biskopens närvarorätt vid avgöranden av ärenden om domkyrkans förvaltning

Biskopen, eller en företrädare för stiftet, utsedd av biskopen, har närvaro- och yttranderätt när en domkyrkoförsamling eller ett pastorat avgör ärenden om domkyrkans förvaltning. Med denna rätt följer även en förslagsrätt samt rätt att få sin mening antecknad i protokollet. Bestämmelsen om detta finns i 40 kap. 4 § kyrkoordningen och tillkom i samband med kyrkoordningens tillkomst och överföringen av förvaltningsansvaret till domkyrkoförsamlingarna avseende samtliga domkyrkor. Motivet till att reglera en rätt för biskopen att närvara och delta var "domkyrkans speciella ställning i stiftet". Centralstyrelsen angav bl.a. följande i sin skrivelse med förslag till kyrkoordning.

Emellertid bör enligt vår mening domkyrkans speciella ställning i stiftet föranleda att biskopen eller en av denne utsedd person har rätt att närvara och delta i överläggningarna samt få sin mening antecknad till protokollet när förvaltningsfrågor beträffande domkyrkan behandlas. Det står domkyrkoförsamlingen fritt att behandla sådana frågor i kyrkorådet eller att ha ett särskilt organ för domkyrkans förvaltning. Om domkyrkoförsamlingen ingår i en samfällighet, avser biskopens (eller den av denne utsedda personens) deltagande även samfällighetens organ, när dessa behandlar frågor om domkyrkans förvaltning.⁶¹

6.4 Ärkebiskopen

6.4.1 KORT HISTORIK

Under tiden den svenska kyrkan var katolsk kyrkoprovins var ärkebiskopen de övriga biskoparnas förman. Han hade bl.a. rätt att granska deras ämbetsförvaltning.⁶² Ärkebiskopen hade också rätt att sammankalla provinsialkonsiliet, vilket var den svenska kyrkoprovinsens högsta kyrkliga organ. Provinsialkonsiliet hade stor betydelse både för att värna kyrkoprovinsens makt i förhållande till kurian i Rom och för att värna kyrkans frihet gentemot de svenska kungarnas maktanspråk.

Efter reformationen behölls ärkebiskopstiteln som benämning på biskopen i Uppsala och angav att denne förutsattes vara kyrkans främste företrädare. Sedan reformationen har dock inte ärkebiskopen varit överordnad de övriga biskoparna eller haft tillsyn och inflytande över andra stift än sitt eget.⁶³

⁶¹ CsSkr 1999:3 s. 2–268.

⁶² Martling, Carl Henrik, Svensk kyrka – en historik, Malmö 2008, s. 55.

⁶³ Ärkestiftsutredningen (SKU 1995:9) s. 83 f.

6.4.2 ORDNINGEN MED BITRÄDANDE BISKOP I UPPSALA STIFT

Vid 1900-talets mitt började frågan diskuteras om hur ärkebiskopen skulle kunna frigöras från stiftsgöromål för att få möjlighet att fullgöra de alltmer ökande rikskyrkliga och internationella arbetsuppgifterna. 1983 anhöll domkapitlet hos regeringen om att den skulle inrätta en tjänst som assisterande biskop i Uppsala stift, med förordnande att med två tredjedels tjänstgöring hjälpa ärkebiskopen med hans stiftsuppgifter. Regeringen menade dock att domkapitlet självt kunde besluta om en sådan utökning.⁶⁴ Svenska kyrkans centralstyrelse förordade dock en annan lösning, nämligen en stiftsdelning och föreslog kyrkomötet att begära en sådan utredning hos regeringen, i syfte att organisatoriskt lösa problemet med ärkebiskopens ökade arbetsbörda.⁶⁵ 1984 beslöt också kyrkomötet att begära en utredning hos regeringen om en allsidig översyn av stiftsindelningen med särskild prioritet av förhållandena i Uppsala stift och om en utredning om delning av Uppsala stift.⁶⁶ Med anledning av centralstyrelsens skrivelse hade en motion väckts om att frigöra ärkebiskopen från stiftsarbete. En sådan tanke avvisades dock av kyrkomötet, efter förslag av kyrkolagsutskottet, som hävdade att en biskop alltid är biskop i ett stift och därmed stiftets ledare. En ärkebiskop utan stift skulle vara en främmande konstruktion utan hävd.⁶⁷

I en inom civildepartementet upprättad promemoria lades förslag fram till en delning av Uppsala stift. Fyra alternativa förslag presenterades till utformningen av ett särskilt ärkestift. Benämningar på de två stiftet skulle vara Uppsala stift respektive Ärkestiftet. Det minskade Uppsala stift föreslogs inte få någon egen domprost, eftersom det avsågs dela domkyrka med det nybildade ärkestiftet. Uppsala domkapitel avvisade förslaget, bl.a. med hänvisning till de problem som torde uppstå med att två stift förutsattes ha samma domkyrka. Istället förordades att en assisterande biskop skulle tillsättas i Uppsala stift i enlighet med förslaget från 1983. Promemorians förslag vann inte heller gehör hos övriga remissinstanser och föranledde ingen åtgärd från regeringens sida. Istället följde ytterligare utredningar.⁶⁸

I sin *proposition 1989/90:11 om stiftsledningen i Uppsala stift, m.m.* föreslog regeringen att en tjänst som biträdande biskop fick inrättas i Uppsala stift.⁶⁹ Innehavaren skulle på heltid fullgöra de uppgifter som ärkebiskopen delegerade till denne. Tjänsten föreslogs knytas till ärkebiskopsämbetet och skulle tillsättas som övriga biskopstjänster. Regleringen trädde i kraft den 1 januari 1990. Bestämmelsen hade följande lydelse ”I varje stift ska det finnas en tjänst som biskop. I Uppsala stift är ärkebiskopen biskop. I det stiftet får det också finnas en tjänst som biträdande biskop”.⁷⁰

6.4.3 ÄRKESTIFTSUTREDNINGEN

1994 tillsatte Svenska kyrkans centralstyrelse en utredning för att utvärdera hur ordningen med en biträdande biskopstjänst utfallit och eventuellt söka andra lösningar på Uppsala stifts problematik. Utredningen avgav betänkandet *Ärkestiftsutredningen* 1995 (SKU 1995:9). Utredningen konstaterade att ordningen med en biträdande biskop hade inneburit vissa problem, bl.a. i fråga om ärkebiskopens relation till stiftet och oklarheter i delegationsordningen. Därför föreslog utredningen en ny modell som innebar att det i Uppsala stift skulle finnas två biskopstjänster, en tjänst som ärkebiskop och en tjänst som biskop. Vilka arbetsuppgifter och pastorala områden som var och en skulle svara för skulle vara reglerat. Ärkebiskopen föreslogs svara för utlandsförsamlingarna.⁷¹ När riksdagens principbeslut om ändrade relationer togs år 1995 lades dock utredningsförslaget åt sidan och i kyrkolagen behölls ordningen med en biträdande biskop i Uppsala stift fram till relationsändringen och lagens upphävande.

⁶⁴ Regeringens proposition 1989/90:11 om stiftsledningen i Uppsala stift m.m., (prop. 1989/90:11) s. 10.

⁶⁵ Centralstyrelsens skrivelse 1984:22 om delning av Uppsala stift, (CsSkr 1984:22).

⁶⁶ Se Kyrkolagsutskottets betänkande 1984:2 med anledning av motioner om ändrad stiftsindelning och ärkebiskopens ställning inom svenska kyrkan (LU 1984:2) och Kyrkolagsutskottets betänkande 1984:7 med anledning av centralstyrelsens skrivelse 1984:22 om delning av Uppsala stift (LU 1984:7). Kyrkomötets protokoll 1984 Nr 5, 17 §.

⁶⁷ LU 1984:2 s. 4, jfr SKU 1995:9 s. 85 f.

⁶⁸ SKU 1995:9 s. 86 f.

⁶⁹ Det kan noteras att Uppsala domkapitel i ett kommittéförslag till regeringen föreslagit en i princip motsvarande tjänst, benämnd stiftsdomprost.

⁷⁰ 13 § prästanställningslagen (1988:184) och 32 kap. 2 § kyrkolagen (1992:300).

⁷¹ Det kan noteras att utlandsförsamlingarna sedan 2003 hör till Visby stift (se 36 kap. 6 § tredje stycket kyrkoordningen).

6.4.4 KYRKOORDNINGENS REGLERING

I det inomkyrkliga utredningsarbete som föregick kyrkoordningen togs Ärkestiftsutredningens förslag upp på nytt. I Nivåutredningens betänkande konstaterades att ärkebiskopen i första hand måste ses som en del av den regionala nivån i Uppsala stift, även om merparten av arbetstiden används för uppgifter på den nationella nivån. En annan ordning, med ärkebiskopen som en del av den nationella nivån, angavs däremot innebära en överordnad nationell biskop, vilken saknar tradition inom Svenska kyrkan. Nivåutredningen förordade därför den modell som sedan kom att beslutas av 1999 års kyrkomöte och som nu gäller, alltså en ordning med två biskopar i Uppsala stift och där uppgiftsfördelningen biskoparna emellan framgår av kyrkoordningen.⁷²

I 8 kap. 3 § kyrkoordningen anges vilka pastorala områden i Uppsala stift som respektive biskop ska ansvara för. På så sätt klargörs att biskoparna i Uppsala stift har en likartad funktion i relation till stiftet och att båda har ett eget pastoralt ansvar. Det är alltså inte längre fråga om en delegation av uppgifter från ärkebiskopen till biskopen i Uppsala stift.

2014 års kyrkomöte beslöt, genom ändringar i nämnd paragraf, att något reducerade ärkebiskopens pastorala område i syfte att åstadkomma en för ärkebiskopen rimlig arbetsbörda.⁷³ Nivåutredningen hade uppskattat ärkebiskopens nationella arbetsuppgifter till 75 %, men i kyrkoordningsskrivelsen till kyrkomötet 2014 bedömdes andelen vara betydligt större än så. Ärkebiskopens pastorala område beslutades utgöras av församlingarna inom Uppsala kontrakt. Kyrkostyrelsen avvisade tanken, som framförts av vissa remissinstanser, på att förlägga den geografiska placeringen av ärkebiskopens pastorala område utanför Uppsala. Kyrkostyrelsen anförde följande.

Det faktum att Uppsala är stiftsstad och den stad där kyrkoledningen finns, utgör enligt kyrkostyrelsen starka argument för att ärkebiskopens pastorala område fortsatt ska hänföra sig till Uppsala. Av stor betydelse är också Uppsala domkyrka som stiftskatedral och Svenska kyrkans rikshelgedom. Enligt kyrkostyrelsens mening kan det mot den bakgrunden finnas en symbolisk betydelse av att ärkebiskopens pastorala område hänförs till Uppsala.⁷⁴

Kyrkomötet 2014 beslutade vidare att det i kyrkoordningen skulle anges att ärkebiskopen och biskopen ”i samråd” avgör vem som ska utföra uppgifterna inom stiftet, eftersom detta sedan länge hade varit praxis, trots att det i kyrkoordningen talades om ”uppdrag från ärkebiskopen”.

Läronämnden yttrade sig över kyrkostyrelsens skrivelse och framhöll bl.a. följande.

I Läronämndens yttrande Ln 1985:2 framhålls vikten av att ärkebiskopen har ett stift. Läronämnden konstaterar betydelsen av att en biskop i vår kyrka och vår tradition har territoriellt pastoralt ansvar. Förslaget till ändringar i kyrkoordningen (KsSkr 2014:3) innebär ingen förändring av detta förhållande. Ärkebiskopen är fortsättningsvis biskop med territoriellt pastoralt ansvar, med uppdrag på nationell nivå och är primus/prima inter pares i biskopskollegiet (den främsta bland likar). Förslaget till ändringar i kyrkoordningen understryker ärkebiskopens roll som primus/prima inter pares då samverkan med biskopen i Uppsala stift framhålls. Skrivelsens förslag till ändring i kyrkoordningen möter därför inga läromässiga hinder.⁷⁵

Ärkebiskopen är, enligt överenskommelse med Uppsala stift, anställd av den nationella nivån.⁷⁶

⁷² Arbetet på olika kyrkliga nivåer, (SKU 1998:3) s. 184 f.

⁷³ KsSkr 2014:3 O 2014:1, KmSkr 2014:13.

⁷⁴ KsSkr 2014:3 s. 19.

⁷⁵ Ln 2014:4y.

⁷⁶ Edqvist, Gunnar, m.fl., Kyrkoordning för Svenska kyrkan 2018 med kommentarer och angränsande lagstiftning, Stockholm 2018, s. 153.

7. Allmän historisk bakgrund

7.1 Den medeltida stiftsbildningen

När kristendomen nådde Sverige under tidig medeltid kom landet att utgöra en kyrkoprovins under den katolska kyrkan. Sverige kom, genom Ansgars mission, att tillhöra den nordtyska kyrkoprovinsen under styre av ärkebiskopen av Hamburg-Bremen. På 1100-talet började den kyrkliga organisation vi känner idag att ta fastare form i och med att de dittillsvarande missionsbiskoparna knöts till bestämda orter och en sockenindelning började framträda. Genom inrättandet av ärkebiskopsdömet i Lund år 1103 fick den nordiska kyrkan en självständigare ställning och genom inrättandet av ärkebiskopsstolen i Upsala, år 1164, skapades den svenska kyrkoprovinsen som förutom Upsala ärkestift, omfattade Västerås, Strängnäs, Linköping och Skara stift. Inom kort tillkom även Växjö stift och Åbo stift.⁷⁷ Äldre än samtliga dessa var Lunds stift, som blev svenskt först genom freden i Roskilde 1658.

De sju medeltida stiftet hade mycket olika ekonomiska förutsättningar, vilket framgår av den avgift som den nyutnämnde biskopen skulle erlagga till påvestolen.⁷⁸ Ett krav från Rom i samband med den svenska kyrkans frigörande från Lund var ett införande av den kanoniska rätten; *libertas ecclesiae*, vilken stadgade frihet för kyrkan i förhållande till ätten, folket och staten. Det handlade bl.a. om biskopsval genom domkapitlen och prästtillsättning genom biskoplig kollation (d.v.s. i båda fallen genom kyrkans egna organ), om skattefrihet för kyrkans egendom och kyrkans anspråk på tionde och vissa andra avgifter.⁷⁹

7.1.1 BISKOP OCH STIFT

Ordet "biskop" har via latinet övertagits från grekiskans episkopos. Grundbetydelsen är "tillsyningsman", en som bär ansvar för episkopi, tillsyn, omsorg. I Nya testamentet nämns episkoper, församlingsledare (Fil. 1:1, 1 Tim 3:2, Tit 1:). Det går dock inte i detta fall, lika lite som beträffande kyrkans ämbete i övrigt, att dra en direkt linje från den nytestamentliga tiden med dess mångfald av tjänster till tjänsteorganisationen i vår tid. Däremot finns en kontinuitet för episkope-funktionen som sådan. Tidigt i kyrkans historia, då fler församlingar bildades, skedde en utveckling som innebar att biskopen fick ansvaret för en centralort med kringliggande trakter. Härmed fanns grundstrukturen för ett stift som biskopens ämbetsområde, även om avgränsningen mot andra stift blev en långt senare angelägenhet på samma sätt som geografiska avgränsningar mellan de inom stiftet framvuxna församlingarna.

Biskopen hade en ledande position i den medeltida kyrkan, uppbyggd på läran att han ensam innehade hela det kyrkliga ämbetet. Det var därför endast biskopen som genom vigningen kunde ge detta ämbete vidare till präster och diakoner, vilka fullgjorde sina tjänster på hans uppdrag och med hans fullmakt. Stiftsbiskopen var i sin tur underställd ärkebiskopen och ytterst påvens auktoritet. Enligt den kanoniska rätten inleddes biskopstillsättningen med ett val av domkapitlet. Valet skulle senare godkännas av påven, vilket inte alltid skedde. Ibland tillsatte också påven biskopstjänsten direkt, utan föregående val, genom s.k. provision.⁸⁰ Biskopens myndighet avsåg stiftet. Den omfattade i första hand jura magersterii, det högsta läroämbetet. Vidare innehade biskopen jura ordinis, vilket innebar att endast han kunde företa alls slags vigningar, såsom vigning till kyrkans ämbeten, av kyrkor och kyrkogårdar samt av olika kultföremål. Slutligen hade biskopen jura jurisdictionis, med vilket avsågs olika administrativa och juridiska befogenheter, t.ex. rätten att tillsätta kyrkliga ämbeten, att utfärda föreskrifter för stiftet samt att utöva viss domsrätt.⁸¹

⁷⁷ Sundberg, Kyrkorätt, s. 13.

⁷⁸ Martling, Svensk kyrka – en historik, s. 35.

⁷⁹ Sundberg, Kyrkorätt, s. 13.

⁸⁰ Martling, Svensk kyrka – en historik, s. 43.

⁸¹ Sundberg, Kyrkorätt, s. 15.

Vid reformationen i Svenska kyrkan bibehölls biskopsämbetet och stiftet, trots att kungamakten strävade efter en upplösning. 1571 års kyrkoordning innehåller följaktligen ett kapitel med rubriken "Ordning om biskopar". Där sägs att det ursprungligen inte fanns någon egentlig skillnad mellan biskopar och andra präster. Med kristenhetens tillväxt behövde man dock biskopar med uppgift att ha uppsikt över präster och församlingar och med fullmakt att ordinera präster. Allt detta för att främja endräkten. Kyrkans episkopala struktur hade således en mycket stark ställning i 1571 års kyrkoordning. På detta område kom den svenska (och finska) reformationen inte att medföra något brott med den tidigare ordningen.⁸²

1571 års kyrkoordnings genomgång av biskopens uppgifter ger bilden av ett mångfacetterat uppdrag. En huvuduppgift var att tillse att Guds ord blir predikat och sakramenten rätt utdelade och att ha tillsyn över främst prästerna men även menige mans lära och liv. Biskopen hade även att nogsamt pröva kandidater och viga de präster som behövs i stiftet. Det hörde vidare till biskopens uppgifter att utöva tillsyn över och verka för en fungerande undervisning samt sjuk- och fattigvård i stiftet, i första hand i stiftsstaden, och att uppmuntra till en medmänsklig omsorg. I 1571 års kyrkoordning framträdde inte biskopen som en ensam och isolerad ledare av stiftet. Till sin hjälp hade han prostar runt om i stiftet. Detta eftersom stiftets episkopala funktioner behövde kunna utövas även när biskopen var förhindrad att själv svara för dessa.⁸³

7.1.2 SUPERINTENDENT

Svenska kyrkan övertog, som tidigare nämnts, biskopsämbetet från medeltidskyrkan. År 1528 invigdes de första protestantiska biskoparna av biskop Petrus Magni i Västerås, vilken själv konsakrerats såsom katolsk biskop. På detta sätt har den apostoliska successionen blivit bevarad för det svenska episcopatets medlemmar.

Gustav Vasa strävade, under inflytande av sina tyska rådgivare, efter att avskaffa biskopsämbetena och tillsatte istället superintendenter som stiftschefer i superintendentian, d.v.s. området motsvarande stiftet. Detta ämbete kom länge att bestå vid sidan av biskopsämbetet, väsentligen likartat detta. 1571 års kyrkoordning stadgade "ordning om biskopar, vilka på latin kallas superattendants, ordinarii eller ordinatores" och i 1686 års kyrkolag (24 kap. 17 §) förklarades superintendenterna stå med biskoparna "uti lika plikt och ämbete". De väsentliga skillnaderna verkar ha bestått i att superintendenterna, som stiftschefer, inte var vigda biskopar, samt att de, till skillnad mot biskoparna, även var kyrkoherdar i domkyrkoförsamlingen. Så småningom uppstod en irritation inom kyrkan över dubbelheten i stiftens organisation. När en motion i prästerståndet föreslog att superintendenten i Härnösand skulle få biskopstitel bifölls detta år 1772 och Gustav III, som hade stor respekt för det kyrkliga ämbetet, upphöjde inte endast superintendenten i Härnösand utan även superintendenterna i Karlstad och Visby till biskopar. Superintendenterna i Kalmar och Göteborg hade redan tidigare fått biskopstitel.⁸⁴

7.2 Biskop och domkyrka

Den svenska konst- och kulturhistorikern Ragnhild Boström skrev i sitt samlingsverk *Sveriges domkyrkor* från 1952, bl.a. följande om biskopen och domkyrkans roll.

Stiftens historia ger oss den yttre formen för kristendomens erövring av vårt land. Deras främsta monument, domkyrkorna, åskådliggöra Sveriges inträde i den europeiska kulturgemenskapen och avspeglar de kulturinflytelser som assimilerades genom århundraden.

Stiftets överhuvud, biskopen, var en kulturpersonlighet av betydelse. Han hade regeringsmakten över stiftet, uppsyn över undervisningen, rätt att viga präster och insätta abbotar samt domsrätt i kyrkliga mål. Som ingen annan stod han i intim kontakt

⁸² SKU 1998:3 s. 125 f.

⁸³ SKU 1998:3 s. 126.

⁸⁴ Sundberg, *Kyrkorätt*, s. 137 och Martling, *Svensk kyrka*, s. 198.

med det europeiska kulturlivet och han var skyldig att med jämna mellanrum infinna sig i Rom för att svara för sin förvaltning av stiftet. Hans domkyrka var centrum för den religiösa verksamheten i stiftet och dess andliga samlingspunkt. Att bygga och förbättra den var hela stiftets stolthet. Ofta stod domkyrkorna under byggnad i århundraden och de olika skedena avläses som perioder i murverk och ornering.⁸⁵

Enligt romersk-katolsk ordning var domkyrkan eller katedralkyrkan kyrka för stiftets biskop och främst bestämd för biskopens och domkapitelsledamöternas gudstjänsthållning och deras övriga religiösa ämbetsförrättningar. Domkyrkan hörde framförallt samman med biskopsämbetet och domkapitlet. Den var stiftets gemensamma helgedom och tillhörde ingen viss församling, även om den helt eller delvis kunde upplåtas för en särskild församlings gudstjänst. Domkyrkorna byggdes större och dyrbarare än vanliga sockenkyrkor. Medel till domkyrkornas byggnad och underhåll samt gudstjänsthållningen där erhöles genom kungars och enskildas gåvor och testamenten i fast och lös egendom samt genom anslag av fattig- och kyrkotionden m.m. Gudstjänsterna i domkyrkan liksom mässorna blev med tiden allt fler och i samband med detta gjordes kyrkans utstyrsel allt dyrbarare. Domkyrkorna blev även i större utsträckning än andra kyrkor gynnade med gåvor och underhåll av enskilda.⁸⁶

7.3 Domkapitlet

En viktig roll för livet i och kring katedralen hade domkapitlet eller katedralkapitlet, d.v.s. det organiserade prästerskap som betjänade domkyrkan och bistod biskopen.⁸⁷ Domkapitelinstitutionen uppstod i Sverige under tidigt 1200-tal. Namnet "domkapitel" antas ha uppkommit av "domus"; det hus i vilket sammankomsterna hölls och "capitulum", syftande på det kapitel ur Bibeln eller Augustinregeln⁸⁸ som därvid lästes.⁸⁹ Domkapitlet bestod av prelater⁹⁰ och kaniker, vilka även kallades domherrar. Till prelaterna hörde prosten (eller domprosten som han också kallades), ärkedjäken och dekanen. Om kanikerna levde gemenskapliv efter en bestämd regel kallades kapitlen regulära och om de var församlingspräster kallades kapitlen istället sekulära. Bland kanikerna fanns en syssloman med ansvar för domkyrkans och stiftets ekonomi, samt andra särskilda funktioner med ansvar för botinstitutet, domskolan och kyrkosång.⁹¹

Domkapitlets ursprungliga uppgift var att upprätthålla domkyrkans gudstjänstliv och att ansvara för utbildningen av nya präster. Med tiden fick domkapitlet vidsträckt förvaltnings- och domarmyndighet vid sidan av biskopen.⁹² I sin avhandling *On the Formations of Cathedral Chapters and Cathedral Culture, Lund, Denmark and Scandinavia, c. 1060–1225* redovisar Anna Maria Ciardi slutsatsen att domkapitlets liturgiska funktion var den primära, medeltiden igenom. Hon har i sin avhandling även lanserat begreppet "katedralkultur" i syfte att beskriva domkapitlets, eller "katedralkapitlets", som hon föredrar att benämna det, aktiviteter och funktion, där kapitlen och deras medlemmar aktivt tog emot, bevarade, förändrade och förmedlade kyrklig tradition i form av liturgi, teologi, helgonkult, kyrkorätt och bildning.⁹³

Domkapitlen upplöstes efter reformationen, men återinfördes genom 1687 års kungliga förordning och i samband med att gymnasier inrättades i stiftsstäderna i mitten av 1600-talet.

⁸⁵ Boström, Ragnhild, *Sveriges domkyrkor*, Stockholm 1952, s. 12.

⁸⁶ SOU 1949:63 s. 24.

⁸⁷ Ciardi, Anna Minara, *On the Formation of Cathedral Chapters and Cathedral Culture: Lund, Denmark and Scandinavia, c. 1060-1225*, Lunds universitet, Centrum för teologi och religionsvetenskap, 2016, Swedish abstract.

⁸⁸ Augustinregeln, eller Augustinus regel, kallas den klosterregel som skrevs av kyrkofader Augustinus i slutet av 300-talet.

⁸⁹ Sundberg, *Kyrkorätt*, s. 16.

⁹⁰ Prelat kallas inom romersk-katolska kyrkan vissa medlemmar av det högre prästerskapet.

⁹¹ Martling, *Svensk kyrka – en historik*, s. 44.

⁹² SOU 1949:63 s. 24.

⁹³ Ciardi, Anna Minara, *On the Formation of Cathedral Chapters and Cathedral Culture: Lund, Denmark and Scandinavia, c. 1060-1225*, Lunds universitet, 2016, Swedish abstract.

Domkapitel kallades då också konsistorium⁹⁴ och synes jämte biskoparna återinträtt som förvaltare av domkyrkan, vilket framgick av 1686 års kyrkolag. Andra uppgifter för domkapitlet vid denna tidpunkt var att döma i disciplinmål avseende präster, samt i äktenskapsmål och kyrkotuktfrågor. Som en intressant detalj kan nämnas att det vid denna tid ålåg de äldre domkyrkorna att svara för domkapitlens lokaler; tidigare hade det ålegat dem att även bekosta domkapitlens verksamhet i övrigt.⁹⁵ Sådan skyldighet togs också fortsatt i anspråk vid dessa domkyrkor, utom i Linköping, även sedan statsverket i allmänhet hade övertagit kostnaderna.⁹⁶

I domkapitlens sammansättning ingick, förutom biskopen som ordförande och domprostten som vice ordförande, lektorerna vid stiftsgymnasierna, vilka i universitetsstäderna ersattes av teologiska fakultetens professorer. Denna sammansättning hade domkapitlet ända till 1936, då de gamla lärarkapitlen reformerades.

Behovet av en reform av domkapitlet var mångbottnad. Äktenskapsmålen och kyrkotuktmålen hade upphört och befattningen med skolväsendet hade kringstrukturerats sedan folkskolan centraliserats. Samtidigt fanns en önskan om att integrera det kyrkliga föreningslivet som vuxit fram i kyrkan sedan sekelskiftet.⁹⁷ Domkapitlets nya sammansättning uppgick till sex ledamöter; biskopen som ordförande, domprosten som vice ordförande, ytterligare en prästerlig ledamot samt tre lekmannaledamöter.⁹⁸ Två av lekmannaledamöterna utsågs av Kungl. Maj:t, varav den ena skulle vara sakkunnig beträffande folkskoleundervisning. Denna funktion upphörde när länsskolenämnderna inrättades 1958. I och med länsskolenämndernas inrättande 1958 försvann det sista bandet mellan domkapitlet och undervisningsväsendet. Den tredje ledamoten skulle väljas av stiftets lekmän.⁹⁹

Domkapitlets uppgifter formulerades i 1936 års domkapitelslag, med syftet att framhålla domkapitlets karaktär av verklig stiftsstyrelse med ansvar för det andliga livet. Där angavs som ett åliggande för domkapitlet "att taga noggrann kännedom om stiftets angelägenheter samt verksamt beflita sig om det kyrkliga livets vård och förkovran. Det skall genom erforderliga åtgärder tillgodose församlingarnas behov samt befrämja den kristna kärleksverksamheten, och ungdomsvården samt barnens kristna fostran inom stiftet". Domkapitlet skulle om möjligt samverka med "frivilliga organisationer för främjande av kyrklig och religiös verksamhet".¹⁰⁰ Utmärkande drag för domkapitelsreformen kan sägas vara att domkapitlet stärktes i sitt ansvar för den rent kyrkliga verksamheten, samtidigt som det också gavs en folkligt demokratisk förankring genom en vald lekmannaledamot.¹⁰¹

Den främjandeuppgift som domkapitlet gavs i 1936 års domkapitelslag kom inte att få den betydelse som synes ha varit avsikten. Domkapitlet hade alltför begränsade personella och inga ekonomiska resurser för att kunna fullfölja denna vidare främjandeuppgift. Under 1900-talet växte det istället fram en icke lagreglerad parallell stiftsorganisation för dessa uppgifter. Denna stiftsorganisation med ett stiftsting som beslutande organ byggde på en frivillig samverkan mellan församlingarna för att stödja och främja olika grenar av ett alltmer differentierat församlingsarbete. Med församlingarna som grundval fanns det helt andra ekonomiska möjligheter för den frivilliga stiftstingsorganisationen än för de legalt reglerade och till stor del statligt finansierade domkapitlen. Den på frivillighetens väg framvuxna stiftsorganisationen kan sägas ha utgjort grunden för stiftssamfälligheternas tillkomst i slutet av 1980-talet.¹⁰²

⁹⁴ Se Sundberg, *Kyrkorätt*, s. 23.

⁹⁵ Enligt kungl. förordningen den 11 februari 1687 huru med rättegång uti domkapitlet skall förhållas stadgades att domkapitlet skulle sammanträda i "ett bekvämt rum, som i domkyrkan eller något dess hus med allt nödvändigt behör därtill beredas skall".

⁹⁶ Jfr SOU 1967:46 s. 90.

⁹⁷ Claesson, Urban, *Folkhemmets kyrka – Harald Hallén och folkkyrkans genombrott – En studie av socialdemokrati, kyrka och nationsbygge med särskild hänsyn till perioden 1905–1933*, Uppsala universitet 2004, s. 346 f.

⁹⁸ SKU 1998:3 s. 127.

⁹⁹ Vid inrättandet av stiftsfullmäktige 1989 ålades detta organ att utse domkapitlets tre lekmannaledamöter.

¹⁰⁰ SKU 1998:3 s. 127.

¹⁰¹ Claesson, Urban, *Folkhemmets kyrka – Harald Hallén och folkkyrkans genombrott – En studie av socialdemokrati, kyrka och nationsbygge med särskild hänsyn till perioden 1905–1933*, s. 350 f.

¹⁰² SKU 1998:3 s. 128.

Efter de ändrade relationerna mellan kyrkan och staten år 2000 har domkapitlen fått en annan roll. Domkapitlet är inte längre en statlig myndighet utan en del av den juridiska personen stiftet. Men också på andra sätt har rollen förändrats. Denna förändring beskrevs av Andra kyrkolagsutskottet vid 1999 års kyrkomöte på följande sätt.

Domkapitlets uppgifter förändras främst i tre avseenden. För det första innebär den nya rättsliga situationen (...) att domkapitlet får en förstärkt roll och möjlighet i relation till hela församlingen och dess kyrkoråd. Församlingsinstruktionens form och innehåll visar det. För det andra skall domkapitlet få en ny uppgift visavi diakonerna (...) För det tredje skall domkapitlet bli överprövningsorgan.¹⁰³

7.4 De medeltida domkyrkorna

Som framgått av tidigare avsnitt är sju av Sveriges domkyrkor sådana som redan under den katolska tiden uppfördes för att vara just domkyrka, nämligen domkyrkorna i Uppsala, Linköping, Skara, Strängnäs, Västerås och Växjö samt den i det dåvarande danska riket uppförda metropolitkyrkan i Lund. Domkyrkorna hade karaktären av självägande stiftelser och var uppförda som biskopskyrkor utan anknytning till någon sockenmenighet. Deras ekonomi byggde på gåvor och testamenten samt inkomst av tionden. De var avsedda för de biskopliga förrättningarna och den gudstjänsthållning som det medeltida domkapitlets ledamöter svarade för. Domkyrkorna förvaltades av biskopen och domkapitlet och blev genom donationer och altarestiftelser ägare till betydande förmögenheter. Stiftelsernas avkastning tillsammans med vissa inkomster av tionden bekostade domkyrkans underhåll och gudstjänstverksamheten där.¹⁰⁴

I samband med reformationen blev i Sverige domkapitlens och domkyrkornas egendom indragen till kronan. Domkyrkorna uppläts till domkyrkoförsamlingarna för att tjäna som församlingskyrkor åt dem. Domkyrkorna, deras inventarier och övriga lösa egendom behandlades dock fortfarande som självägande stiftelser under egen förvaltning.¹⁰⁵ De medeltida kapitlen upphörde, i takt med att de äldre, till domkyrkan knutna prästtjänsterna, upphörde. Av kapitlets medlemmar bevarades domprosten som kyrkoherde i domkyrkoförsamlingen, liksom sysslomannatjänsten.¹⁰⁶ Lunds domkyrka, som alltså vid tidpunkten för reformationen tillhörde det dansk-norska riket, undgick reduktionen och dess egendomsinnehav fick bestå även efter reformationen i Danmark. När Skåne blev svenskt garanterades kyrkoegendomens fortbestånd i Skåne genom Roskildefreden och den s.k. Malmö recess.¹⁰⁷

Reformationen medförde, som nämnts ovan, att domkyrkorna kom att tillika fungera som församlingskyrkor. Detta hörde samman med att församlingarna, i överensstämmelse med protestantisk åskådning, fick en större betydelse och mer självständig ställning. Församlingen skulle inte uppfattas som ett prästerligt ämbetsområde utan som en aktiv sammanlutning för gemensam uppbyggelse och nådemedelsförvaltning, med prästen som lärare och ledare. Församlingskyrkan blev den enda normala kyrkotypen och domkyrkorna därför tillika församlingskyrkor. De kloster- eller stiftelsekyrkor som inte uppläts till församlingskyrkor försvann.¹⁰⁸

Sedan slutet av 1600-talet har viss statlig ekonomisk kontroll skett över dessa domkyrkor, genom att Kungl. Maj:t och senare regeringen fastställt stater, en uppgift som senare uppdrogs åt kammarkollegiet. Domkyrkornas räkenskaper har också varit underkastade statlig revision genom riksrevisionsverket.¹⁰⁹

¹⁰³ 2KL 1999:1 s. 70.

¹⁰⁴ PM ang. domkyrkornas förvaltning, Civildepartementet, Kyrkoenheten, Göran Göransson, 1989-06-01, samt prop. 1991/92:85 Ny kyrkolag, s. 48 f.

¹⁰⁵ Prop. 1991/92:85 s. 49.

¹⁰⁶ Sundberg, Kyrkorätt, s. 28.

¹⁰⁷ PM ang. domkyrkornas förvaltning, Civildepartementet, 1989-06-01, s. 8.

¹⁰⁸ Sundberg, Kyrkorätt, s. 29.

¹⁰⁹ PM ang. domkyrkornas förvaltning, Civildepartementet, 1989-06-01, s. 2 f.

7.5 Övriga domkyrkor

Domkyrkorna i de stift som tillkommit efter reformationen, skiljer sig från de medeltida domkyrkorna, även om ett par av dem – Visby S:ta Maria och Stockholms storkyrka – som byggnadsverk härrör från medeltiden. De uppfördes nämligen ursprungligen som församlingskyrkor och behöll också den karaktären även efter det att de blivit domkyrka i de nya stift. De domkyrkor det är frågan om är domkyrkorna i Göteborgs, Karlstads, Härnösands, Luleå, Visby och Stockholms stift. Till dessa kan också räknas de två kyrkor som fortfarande betecknas domkyrkor, även om de inte längre fyller funktionen som biskopskyrka i ett eget stift, nämligen Mariestads och Kalmar domkyrkor; se vidare under avsnitt 8.3-8.4. De under reformationen uppförda domkyrkorna i Göteborg, Karlstad, Härnösand, Kalmar och Mariestad, byggdes avsiktligt för att tjäna som både församlingskyrka och biskopskyrka. Med undantag för Karlstads och Kalmar domkyrka har de förvaltats i den ordning som gällt för församlingskyrkor i allmänhet, se vidare under avsnitt 10.3.¹¹⁰

¹¹⁰ Prop. 1991/92:85 s. 51.

8. Närmare historik om Svenska kyrkans domkyrkor

8.1 De medeltida domkyrkorna

8.1.1 UPPSALA DOMKYRKA

Foto: Henrik Viberg

Uppsala domkyrka är Sveriges största kyrkobyggnad och även en av de största i hela Östersjöregionen. I kyrkan förvaras Sankt Eriks relik i Erik den heliges skrin och en relik av den heliga Birgitta. Den är också känd som kröningskyrka för de svenska regenterna och som gravkyrka för kungligheter, adel och vetenskapsmän.

8.1.2.1 Domkyrkans tillkomst

När den första svenska ärkebiskopsstolen inrättades i Uppsala år 1164 och Sverige därmed blev en egen kyrkoprovins, låg Uppsala domkyrka i Gamla Uppsala. Efter ett år 1258 lämnat påvligt tillstånd flyttades dock kyrkan och ärkesätet till handelsplatsen Östra Aros, nuvarande Uppsala. På ett område tillhörande Heliga Trefaldighets församling påbörjades bygget

av en mäktig katedral ”värdig rikets religiösa huvudort”. För Helga Trefaldighets församling byggdes en ny kyrka, strax söder om domkyrkan.¹¹¹ Det dröjde dock till år 1435 innan den nya domkyrkan stod färdig att invigas.

Domkapitel verkar ha funnits redan då domkyrkan låg i Gamla Uppsala, men det utvidgades och omorganiserades efter flytten.¹¹² Redan i slutet av 1200-talet fanns en katedralskola

¹¹¹ Boström, Sveriges domkyrkor, s. 70.

¹¹² SOU 1949:63 Domkyrkornas förvaltning och ekonomi, s. 111.

vid domkyrkan. År 1477 grundades Uppsala universitet av ärkebiskop Jakob Ulvsson.¹¹³

Domkyrkan har eldhärjats kraftigt flera gånger under årens lopp, bl.a. under sent 1500- och tidigt 1700-tal. Under 1880-talet genomgick domkyrkan en stor ombyggnation, vid vilken domkyrkoförsamlingen bidrog med 200 000 kronor.¹¹⁴

8.1.2.2 Domkyrkans förvaltningsorgan

I den statliga utredningen *Domkyrkornas förvaltning och ekonomi* (SOU 1949:63) finns en redogörelse för förvaltningsorganisationen kring domkyrkan, från mitten av 1600-talet och framåt. I utredningen anges bl.a. följande.

Under tydlig inverkan av stadgan av år 1619 om förvaltning av stadskyrkorna infördes för Uppsala domkyrka år 1638 en förvaltningsorganisation, som innebar medverkan från församlingen. Enligt stadgan skulle i städerna två av borgerskapet väljas till kyrkoföreståndare, vilka under kyrkoherdens uppsikt skulle handhava kyrkans inkomster och vården av kyrkobyggnaden. Mot bakgrund av denna delaktighet för borgerskapet i kyrkoförvaltningen torde man hava att se de särskilda ordningsföreskrifter, kallade »domkyrkans skrå», för förvaltningen av Uppsala domkyrka, vilka år 1638 antogs av ärkebiskopen, domkapitlet, kyrkoherden i domkyrkoförsamlingen, landshövdingen samt borgmästare och råd i Uppsala. Kyrkans föreståndare skulle enligt sagda föreskrifter vara kyrkoherden, en teologie professor, sysslomannen samt två kyrkvårdar av borgerskapet. Det nya organet kom så småningom att benämnas domkyrkorådet. Föreståndarna skulle hava var sin nyckel till kyrkans kista, där kyrkans penningar, silver och bästa lösöre ävensom räkenskapsböcker över kyrkans fasta och lösa egendom samt kyrkans inkomster och utgifter skulle förvaras. Föreståndarna eller två av dem skulle avgöra dagligen förefallande ärenden. Betydelsefullare saker skulle hänskjutas till ärkebiskopen eller domkapitlet, vilka efter kyrkoordningen hade uppseende över kyrkan.¹¹⁵

Kyrkans inkomster av olika slag, liksom bestämmandet av beloppen, uppräknades och reglerades i ordningsföreskrifterna. Först upptogs domkyrkotunnorna »till all förnämlig byggnad», för vilka sysslomannen skulle avlägga räkenskap till ärkebiskopen och sedan till Kungl. Maj:t i räknekammaren. De övriga eller de s. k. o vissa inkomsterna utgjordes av avkastningen av kyrkans fastigheter, tomtören, testamenten samt avgifter för lägerstäder, klockor, bänkrum och gravkor. I en resolution från den 17 februari 1640 förklarade Kungl. Maj:t att ordningsföreskrifterna borde bli gällande för samtliga domkyrkor. Enligt den ovan nämnda utredningen från 1949, saknas dock uppgifter om huruvida så kom att ske.¹¹⁶

Enligt 1686 års kyrkolag skulle biskopen tillika med domkapitlet vårda sig om »domkyrkornas inkomster, inventarier, jord, gårdar, hus, byggningar, penningar och räkenskap och helst vad dem angår». Den år 1638 beslutade särskilda organisationen för Uppsala domkyrkas vård och förvaltning fick dock, trots nämnda bestämmelse i kyrkolagen, fortsatt gälla. Uppsala borgerskaps rätt att delta i förvaltningen hade bekräftats av Kungl. Maj:t år 1680, och tydligen ansågs det medföra att förmånen för Uppsala stad inte upphävts av kyrkolagen.¹¹⁷

Under 1700-talet bestod domkyrkorådet av ärkebiskopen, landshövdingen, domprosten, en professor samt två av borgerskapet. Mindre betydelsefulla ärenden handlades dock av en mindre delegation, bestående av domprosten och kyrkvårdarna. Efter tillkomsten av kungl. förordningen den 29 augusti 1843 om kyrkoråd, enligt vilken kyrkorådet skulle handha kyrkodisciplinen och det som hörde till religionens och sedernas vård, ombildades domkyrkorådet till den s.k. domkyrkoförvaltningen eller styrelsen för domkyrkans ekonomi. Denna förvaltning, vilken handhade frågor rörande domkyrkans underhåll och ekonomi och intog en mellanställning mellan sysslomannen och domkapitlet, upphörde 1864, sedan kyrkostäm-

¹¹³ <https://www.svenskakyrkan.se/upsala/upsala-domkyrkas-historia> (2021-03-22).

¹¹⁴ Boström, Sveriges domkyrkor, s. 78 f., SOU 1949:63 s. 116.

¹¹⁵ SOU 1949:63 s. 111 f.

¹¹⁶ SOU 1949:63 s. 112.

¹¹⁷ SOU 1949:63 s. 112.

man i domkyrkoförsamlingen utsett kyrkoråd i enlighet med bestämmelserna i kungl. förordningen den 21 mars 1862 om kyrkostämma och kyrkoråd.¹¹⁸ Därefter handhades vården och förvaltningen av domkyrkan och dess ekonomi uteslutande av domkapitlet och sysslomannen, till dess en form för medverkan från kyrkoförsamlingens sida tillskapades år 1935 genom inrättande av den s.k. domkyrkonämnden. Nämndens uppgifter var emellertid i huvudsak av rådgivande och beredande art utan någon självständig beslutanderätt. Enligt ett av Kungl. Maj:t den 15 december 1944 fastställt reglemente bestod domkyrkonämnden av domprosten och stiftssekreteraren samt två av domkapitlet och tre av församlingen valda ledamöter.¹¹⁹

8.1.2 LINKÖPINGS DOMKYRKA

Foto: Jonas Sällberg

Linköpings domkyrka anses ha börjat byggas under tidigt 1100-tal. På platsen fanns då redan en mindre kyrkobyggnad. På 1230-talet fick biskop Bengt av Folkungaätten påvens tillstånd att bygga ut med ett tvärskepp och ett nytt kor i öster. Därefter revs 1100-talets långhus och bygget fortsatte i större skala och i gotisk stil. Efter avbrott i byggnationen under 1300-talet, pga. digerdöden, stod bygget klart vid 1500-talets början. Domkapitel uppstod i Linköping från tidigare hälften av 1200-talet.¹²⁰

För förvaltningen av domkyrkan och dess angelägenheter fanns sedan 1876 en särskild domkyrkostyrelse, bestående av biskopen och domkapitlets ledamöter samt med landshövdingen som ordförande. Upprinnelsen till domkyrkostyrelsen torde ha varit ett sammanträde i domkapitlet den 20 oktober 1875, då landshövdingen och domkyrkosysslomännen infann sig i domkapitlet för överläggning angående restaurering av domkyrkans torn. En viss medverkan från domkyrkoförsamlingens sida i domkyrkoförvaltningen fanns sedan tidigare. Redan i början av 1600-talet utsåg församlingen två kyrkvärddar att biträda sysslomannen vid dennes förvaltning. De skulle ha uppsikt över kyrkans byggnad och att vad stadens invånare erlagt i avgifter inte användes till annat ändamål. Denna ordning verkar dock blivit tämligen kortvarig, eftersom domkapitlet år 1694 upplyste att »nu haver man tyckt tjänligare vara efter kyrkoordningens anledning att låta sysslomannen för dessa (extra ordinarie inkomster) såväl för kyrkans ordinarie inkomster göra redo och räkning.¹²¹

¹¹⁸ SOU 1949:63 s. 112 f.

¹¹⁹ SOU 1949:63 s. 113.

¹²⁰ <https://www.svenskakyrkan.se/linkoping/historia> (2021-03-26), SOU 1949:63 s. 122.

¹²¹ SOU 1949:63 s. 122 f.

I äldre tider gjorde församlingsmedlemmarna troligen dagsverken till domkyrkan och de fick även under viss tid betala särskilda avgifter för bänkrum m.m. Genom kungl. brev den 26 november 1696 förklarade emellertid Kungl. Maj:t, att borgerskapet med dessa inkomster även skulle bekosta all byggnad och målning i kyrkan och att domkyrkans inkomster av domkyrkotunnorna och fastigheterna bara fick användas för domkyrkans utvärtes restaurering såsom tak, murar, fönster och dörrar. Räckte förstnämnda slag av inkomster inte till för avsedda ändamål, skulle domkyrkoförsamlingen tillskjuta vad som fattades, »eftersom där ingen domkyrka vore, så borde stadens inbyggare lika fullt hava någon kyrka, vilken de själva borde underhålla såväl utan som innan». Till en på 1870-talet verkställd restaurering av domkyrkan bidrog domkyrkoförsamlingen med 30 000 kronor. Till samma ändamål insamlades frivilliga bidrag om sammanlagt omkring 94 000 kronor.¹²²

8.1.3 SKARA DOMKYRKA

Foto: John Fahlnaes

Skara stift är näst Birka det äldsta i Sverige. Man räknar med att en stiftsorganisation fanns redan omkring år 1000. Från år 1058 existerade Skara och Husaby stift vid sidan av varandra, fram till dess att det sistnämnda omkring år 1160 sammanslogs med Skara. Det var här kristendomen först fick fäste i Sverige. Bland annat beroende på sitt geografiska läge fick Västergötland tidigt kontakt med missionärer från i första hand England. Skara domkyrka torde ha börjat byggas på 1060-talet och invigdes år 1140. Fynd visar dock på att det funnits en kyrka på platsen redan på 1000-talet. Att just Skara valdes till stiftets biskopssäte berodde troligen på att platsen inte hade någon förhistoria som kultplats eller kungsgård. Under medeltiden blev Skara inte bara centralort för kyrkan utan även för kungamakten. På den tiden var orten en "storstad" med runt 900 invånare. Domkyrkan utgör än idag centrum i den medeltida staden Skara, omgiven av flera andra historiska byggnader.¹²³

Domkapitel anses ha tillkommit i Skara i början av 1200-talet.

Efter reformationen anses ingen annan förvaltning ha funnits för domkyrkan än den som kyrkolagen stadgade.¹²⁴

När det gäller förhållandet till domkyrkoförsamlingen kan följande noteras mot bakgrund av vad som redovisats i domkyrkosakkunnigas betänkande från 1949, *Domkyrkornas förvaltning och ekonomi*. Av domkyrkans räkenskaper från 1700-talet framgår att domkyrkoförsamlingens medlemmar betalade ersättning för användande av vissa domkyrkans inventarier

¹²² SOU 1949:63 s. 125 f.

¹²³ Boström, Sveriges domkyrkor, s. 18 och <https://www.svenskakyrkan.se/skara/skara-domkyrka> (2020-04-29).

¹²⁴ SOU 1949:63 s. 130.

m.m., såsom bänkhjoror, avgifter för ringklockor, bårkläden och gravplatser m.m. Från slutet av 1700-talet verkar redovisningen kring dessa inkomster ha upphört och medlen disponerats av församlingen för andra kyrkliga ändamål än för själva kyrkobyggnadens underhåll. Taxa på avgifter för bänkhjoror fastställdes den 9 maj 1835 av domkapitlet.

Av uppgifter ur nämnda betänkande framgår att församlingen ”Alltsedan år 1932” bidrog till domkyrkans underhåll med ett årligt anslag om 500 kronor, samt även bekostade renhållning runt domkyrkan. Dessutom bekostade domkyrkoförsamlingen kyrkans uppvärmning och belysning. Församlingen lämnade också särskilda bidrag vid större reparationer. Betydande medel insamlades också genom frivilliga bidrag från enskilda.¹²⁵

Av uppgifter från slutet av 1600-talet framgår att domkyrkan lämnat bidrag till avlöningen av vissa av domkyrkoförsamlingens befattningshavare som tjänstgjort i domkyrkan. Enligt den av Kungl. Maj:t den 22 november 1694 fastställda avlöningsstaten för domkyrkan utgick av domkyrkans medel avlöningsbidrag till komministern, klockaren, kantorn, organisten, kyrkvaktaren, orgeltramparen och ringarna. Sedan församlingen beslöt att helt överta avlöningen av dessa befattningar upphörde avlöningsanslagen, dock helt först en bit in på 1900-talet. Därefter har samtliga befattningar vid domkyrkan, utom syslomanen, avlönats av domkyrkoförsamlingen.¹²⁶

8.1.4 STRÄNGNÄS DOMKYRKA

Foto: Wilhelm Rejmus, Linus Flodin, baraBild

Strängnäs stift omtalas åtminstone från senare hälften av 1100-talet. I samband med biskopsämbetets inrättande och en fastare stiftsbildning stod tillkomsten av domkyrkan. Domkyrkan uppges ha invigts år 1291 men brunnit på invigningsdagen. Den återuppbyggdes, utvidgades och förbättrades under de följande två århundradena. Medel till kyrkobyggnaden erhöles genom tionden samt gåvor av enskilda i lös och fast egendom. Avlatsbrev utfärdades för botgörare, vilka med sina gåvor bidrog till domkyrkans byggnad eller utsmyckning. Huruvida särskild församlingskyrka i äldre tider funnits i Strängnäs är okänt, något spår av sådan kyrka finns inte. Domkyrkan användes sedan gammalt som församlingskyrka för Strängnäs stads- och landsförsamlingar. Domkapitel lär inte ha bildats förrän vid 1200-talets slut.¹²⁷

Efter reformationen verkar domkyrkans förvaltning i princip ha skett i enlighet med vad kyrkolagen stadgade. En viss medverkan från församlingarnas sida i domkyrkoförvaltningen verkar ha förekommit under 1700-talet. Den 8 mars 1700 sammanträdde i domkyrkan bisko-

¹²⁵ SOU 1949:63 s. 13.

¹²⁶ SOU 1949:63 s. 133.

¹²⁷ SOU 1949:63 s. 137.

pen, hauptmannen för Gripsholms län Johan Westphal, domprosten, gymnasierektorn och tre rådmän för att överlägga om några domkyrkoärenden. Därvid beslöts att staden skulle utse två kyrkvårdar, vilka skulle vara sysslomannen behjälpliga vid tillsynen av domkyrkan. Därefter fungerade ett domkyrkoråd, bestående av biskopen, domprosten, borgmästaren och kyrkvårdarna. Rådet handlade frågor om domkyrkans underhåll, utarrendering av domkyrkans fastigheter, sysslomannens avlöning och andra ekonomiska frågor, av vilka vissa underställdes landshövdingens prövning. Ibland deltog denne också i domkyrkorådets förhandlingar. Domkyrkorådets protokoll synes ha upphört 1748, men rådets verksamhet kan sporadiskt spåras till år 1791.¹²⁸

Vad angår domkyrkoförsamlingarnas bidrag till domkyrkan framgår inte av domkyrkans räkenskaper eller andra handlingar att något sådant bidrag regelbundet lämnats. Tidigare synes såväl stads- som landsförsamlingen utan ersättning ha gjort dagsverken vid reparationer av kyrkan. Detta framgår av ett av landshövdingen och biskopen år 1695 uppgjort förslag till stat för domkyrkan. I detta framhölls församlingarnas dryga omkostnader för den stora kyrkan samt för avlöning av kyrkobetjänter och inköp av ljus och kläder m.m. Vid enstaka tillfällen skänkte församlingarna bidrag. År 1610 lämnade staden och socknen 3 000 st. takspån, och till 1906–1912 års restaurering av domkyrkan bidrog församlingarna med 15 445 kronor.¹²⁹

8.1.5 VÄSTERÅS DOMKYRKA

Foto: Emil Atak

8.1.5.1 Domkyrkans tillkomst

Den närmare tidpunkten för Västerås domkyrkas första anläggning är inte känd.

Det anses att en mindre kyrka i gråsten legat på den nuvarande kyrkans plats redan på 1100-talet. Denna kyrka ska under 1200-talet ha utvidgats och tillbyggt med tegel, under samma tid som ett dominikanerkloster anlades på platsen för nuvarande Västerås stadshus. Domkapitel verkar ha funnits inrättat i Västerås från ungefär samma tid. På 1300- och 1400-talen byggdes kyrkan ut i alla väderstreck och fick sin nuvarande storlek år 1517. Det är inte känt om det fanns någon särskild församlingskyrka i Västerås vid tiden för domkyrkans anläggning. Domkyrkoförsamlingen synes i äldre tider ha utgjort prebende till kanikerna vid domkapitlet och fått egen kyrkoherde först 1320. Det saknas uppgift om hur domkyrkans byggnad bekostats, men liksom gällande övriga domkyrkor torde medel i huvudsak ha erhållits genom tionden och enskildas gåvor.¹³⁰

¹²⁸ SOU 1949:63 s. 137 f.

¹²⁹ SOU 1949:63 s. 141.

¹³⁰ SOU 1949:63 s. 147 och www.svenskakyrkan.se/vasteras/om-vasteras-domkyrka (2020-03-30).

8.1.5.2 Domkyrkans förvaltningsorgan

År 1642 gjordes en ansökan av Västerås stad, genom stadens riksdagsmän, om att några av borgmästare och råd utsedda personer tillsammans med sysslomannen skulle ha inseende över domkyrkans reparation och förbättrande, liksom bl.a. över dess inkomster och utgifter. Kungl. Maj:t förklarade genom resolution den 25 februari 1642 att detta inte var ”oskäligt”, men att ingenting rörande domkyrkan, särskilt rörande dispositionen över dess inkomster och utgifter, skulle få företas utan samtycke av biskopen, vilken borde ha den största omsorgen om domkyrkans byggnad och vidmakthållande. Redan tidigare hade viss medverkan från stadens sida rörande domkyrkans angelägenheter förekommit, vilket framgår av en stadga från 1620-talet, fastställd av biskopen, domkapitlet samt stadens borgmästare och råd.

Så småningom, åtminstone sedan 1735, synes en särskild styrelse, den s.k. domkyrkokommissionen, bestående av landshövdingen, biskopen, domprosten, två läroverkslektorer samt borgmästaren och två rådmän, ha kommit att handha förvaltningen av domkyrkan. Kommissionen kan sägas ha utgjort en representation för de myndigheter — landshövdingen, biskopen och domkapitlet — vilka enligt kyrkolagen hade att handha domkyrkans förvaltning, förstärkt med stadens representanter, för vilkas deltagande i förvaltningen medgivande hade lämnats i Kungl. Maj:ts ovannämnda resolution från 1642.¹³¹

8.1.5.3 Förhållandet till domkyrkoförsamlingen

Sedan S:t Ilians församlings kyrkobyggnad i Västerås hade brunnit ner i slutet av 1500-talet fick församlingen använda domkyrkan till gudstjänstbruk. Vad angår bidrag från domkyrkoförsamlingen och S:t Ilians församling till domkyrkan framgår av domkyrkans räkenskaper från 1600-talet, att församlingarnas invånare gjorde dagsverken och andra tjänster till domkyrkans underhåll. Så småningom verkar dagsverksskyldigheten ha upphört. Sedan bänkar på domkyrkans bekostnad anordnats i domkyrkan, betalade invånarna avgifter för bänkrum enligt viss taxa. Dessa avgifter ersattes 1867 av en av församlingarna utgående årlig hyra.

Fråga om skyldighet för församlingarna att bidra till domkyrkans underhåll väcktes av landshövdingen i skrivelse till Kungl. Maj:t den 29 oktober 1824, med anledning av att fråga uppkommit om sättet för betalning av kostnad för omgjutning av en klocka. Kammarkollegium lämnade ett utlåtande över frågan den 27 februari 1827. Kollegiet uttalade att domkyrkans inkomster

genom en noggrann hushållning böra så förvaltas, att nödiga reparationer och andra kyrkans behov därav må kunna bestridas, utan att Västerås stad samt S:t Ilians landsförsamling, vilkas ledamöter icke deltagit i kyrkans förvaltning, böra betungas med något förut aldrig utgjort bidrag till kostnaders bestridande för Västerås domkyrka, som för sådant ändamål med särskilda medel av staten blivit benådad.

Genom kungl. brev den 17 september 1828 beslöts att handlingarna skulle överlämnas till länsstyrelsen för avgörande. Sedan församlingarna vid en sockenstämma den 2 november 1828 beslutat att genom uttaxering under loppet av 10 år erlægga den aktuella kostnaden, ansåg dock länsstyrelsen det inte nödvändigt att besluta i frågan.

Under 1800-talet bestred församlingarna vissa kostnader kopplade till domkyrkan, såsom kostnad för befattningshavare och kostnad för elektrisk belysning och tornur, medan de samtidigt medgav vissa andra kostnader, såsom eldning och vård av en värmeapparat, liksom senare ditsatta värmeanordningar. Till reparation av domkyrkans spira år 1947 bidrog församlingarna med halva kostnaden, eller 35 000 kronor. Tidigare bekostades vin och oblater av domkyrkans medel, men vid fastställande av domkyrkans stat enligt Kungl. Maj:ts beslut den 8 maj 1942, ansågs dessa kostnader ankomma församlingarna.¹³²

¹³¹ SOU 1949:63 s. 147.

¹³² SOU 1949:63 s. 152.

8.1.6 VÄXJÖ DOMKYRKA

Foto: Jonas Hammarström

Enligt Sigfridslegenden ska en träkyrka ha byggts i Växjö av Smålands apostel S:t Sigfrid på 1000-talet. Omkring år 1170 bildades Växjö stift genom utbrytning ur det äldre och större Linköpings stift. Det är också från den här tiden som Växjö (Wexio) socken först nämns i skriftliga källor. Stiftet behövde en domkyrka och därför påbörjades ett nybygge i sten, sannolikt runt den gamla träkyrkan.¹³³ Domkyrkan brann år 1277 och blev därefter uppbyggd och utvidgad. Medel till domkyrkans återuppbyggnad torde ha anskaffats på sedvanligt sätt. Därjämte skulle, enligt de för Växjö stad år 1342 utfärdade privilegierna, hälften av vissa böter tillfalla domkyrkan för uppbyggnad. Domkapitel tros ha funnits från slutet av 1200-talet. Någon särskild församlingskyrka i Växjö är inte känd, utan domkyrkan användes sedan gammalt som församlingskyrka för såväl Växjö stads- som landsförsamling.¹³⁴

Domkyrkan verkar ha förvaltats i enlighet med vad 1686 års kyrkolag stadgade. Viss medverkan i förvaltningen från domkyrkoförsamlingens sida verkar ha förekommit. För domkyrkans återuppbyggnad, efter en brand på 1740-talet, inrättades en särskild styrelse som handhade frågor rörande domkyrkans reparation och ekonomi i övrigt, det s.k. stora domkyrkorådet. Det bestod av representanter för domkyrkoförsamlingen respektive domkapitlet. Vissa större frågor underställdes landshövdingens och biskopens godkännande. Oftast deltog såväl landshövdingen som biskopen i rådets förhandlingar. Rådet upphörde troligtvis på 1770-talet.¹³⁵

Vad angår domkyrkoförsamlingens bidrag till domkyrkans underhåll m.m. framgår av äldre handlingar att medlemmarna av såväl stadsförsamlingen som landsförsamlingen gjorde dagsverken vid reparationer på domkyrkan. Församlingarnas invånare betalade bänkhyror, vilka upphörde år 1898, samt avgifter för användande av klockor och bårkläden, liksom för gravplatser. Även kollektorer inflöt till domkyrkans kassa. Utöver detta lämnades frivilliga bidrag till domkyrkans reparation, både från församlingsmedlemmar och från stiftets övriga invånare. Bönderna i stiftet levererade under 1590-talet takspån och virke till domkyrkan utan betalning. Församlingarna bekostade under åren 1898—1899 en större reparation av domkyrkan, som omfattade nya bänkar, nytt altare, ny värmeledning, anordnande av elektrisk belysning, inredning av ny sakristia och dekorerings av väggarna, med ett belopp av ca 50 000 kronor. Under åren 1925 och 1926 bekostade församlingarna även insättande av två nya värmepannor.¹³⁶

¹³³ <https://www.svenskakyrkan.se/vaxjo/vaxjo-domkyrkas-historia> (2020-03-31).

¹³⁴ SOU 1949:63 s. 158.

¹³⁵ SOU 1949:63 s. 158 f.

¹³⁶ SOU 1949:63 s. 162 f.

8.1.7 LUNDS DOMKYRKA

Foto: Kristina Strand Larsson

Lunds domkyrka uppfördes under den tid då Skåne och Blekinge tillhörde Danmark. Området var alltjämt danskt när Gustav Vasas stora indragningar av kyrklig egendom till den svenska staten skedde på 1500-talet. Lunds domkyrka har därför ännu stora egendomar i behåll. Dessa är till sin storlek avsevärt mycket större än de egendomar som innan relationsändringen år 2000 tillhörde övriga domkyrkor. Dessa förhållanden har föranlett en speciell statlig reglering som gäller Lunds domkyrka (se 9 § tredje stycket lagen om införande av lagen om Svenska kyrkan).

8.1.7.1 Domkyrkans tillkomst

Lund blev biskopssäte år 1060, och i samband därmed uppfördes en biskopskyrka, sannolikt av blygsam storlek. Under 1080-talet gjorde Knut den helige betydande donationer till ett kloster och en större domkyrka, helgad åt S:t Laurentius. Byggandet av denna andra biskopskyrka påbörjades också men nådde aldrig sin fullbordan. När Lund år 1103 blev ärkebiskopssäte, blev det istället nödvändigt att lägga upp kyrkobyggandet efter större linjer. Under åren 1103–1164 var ärkebiskopen i Lund också hela Nordens metropolit.¹³⁷ Den påbörjade kyrkan infogades i en ny. År 1123 kunde kryptkyrkan invigas och år 1145 högaltaret i själva katedralen. Under hela medeltiden tillfördes domkyrkan rika donationer från kungligheter och enskilda.

Till domkyrkan knöts också, på grundval av inkomsterna från Knut den heliges gåvor ett domkapitel, en sekulär sammanslutning, inom vilken de enskilda kanikerna

hade sina särskilda inkomster. Regeln för kapitlet blev Aachenregeln av år 817. Vid reformationens genomförande i Danmark bibehölls kapitlet men förlorade så småningom till stor del sin betydelse. Vid Skånestiftets övergång till Sverige och upprättandet av Lunds universitet organiserades kapitlet så att det kom att bestå av teologiska fakultetens professorer.¹³⁸

8.1.7.2 Domkyrkans förvaltningsorgan

Domkyrkans gods förvaltades under medeltiden av domkapitlet, och detta förhållande bestod även efter reformationens genomförande. Närmaste tillsynen över kyrkans egendom tillkom främst de två kyrkvärdarna, en kanik och en prelat. Vid universitetets upprättande anslogs de lediga kapitelgodsen till universitetet. Under krigsåren efter 1676, då det syntes osäkert om universitetet skulle vidmakthållas, torde den förvaltningsorganisation ha tillkommit som ännu

¹³⁷ Se prop. 1988/89:16 s. 20.

¹³⁸ SOU 1949:63 s. 167.

gäller för Lunds domkyrkas förvaltning, nämligen *domkyrkorådet*. Rådets sammansättning var följande: förste teologie professorn, som tillika var kyrkoherde vid domkyrkan, sedermera med titeln domprost, ytterligare två professorer, nämligen fungerande rektor och en professor efter ålderstur, borgmästaren såsom ständig ledamot samt en av rådmännen.

I och med att Skånestiftet införlivades med Sverige, kom 1686 års kyrkolags stadganden om tillsynen över domkyrkorna, tillkommande biskop, domkapitel och landshövding, att gälla även beträffande Lunds domkyrka. Någon syssloman i enlighet med kyrkolagens bestämmelser kom emellertid aldrig att finnas. Dennes uppgifter tillkom här istället en domkyrkoinspektör vilken, till skillnad från sysslomannen, inte var präst.¹³⁹ I en kunglig stadga från år 1859 angavs att domkyrkorådet skulle handha den närmaste vården och förvaltningen av Lunds domkyrka och dess egendomar. Enligt denna stadga förändrades domkyrkorådets sammansättning. Rådet skulle fortfarande bestå av fem ledamöter, av vilka domprosten och borgmästaren i staden var självskrivna. Av de övriga tre ledamöterna skulle för fem år i sänder bland domkyrkoförsamlingens medlemmar utses en av landshövdingen och biskopen, en av det akademiska konsistoriet och en genom val på domkyrkoförsamlingarnas kyrkostämma.¹⁴⁰

Genom 1859 års stadga upphörde domkyrkoinspektorstjänsten och ersattes av en domkyrkokamrerarbefattning. Instruktion för denne fastställdes av länsstyrelsen och biskopsämbetet 1860. Även den notariebefattning som funnits vid domkyrkorådet blev då reglerad. En ny befattning vid domkyrkorådet tillkom, nämligen domkyrkoarkitekt. Redan i mitten av 1700-talet vid då pågående reparationsarbeten fanns emellertid en domkyrkobyggmästarsyssla inrättad.¹⁴¹

Enligt de av Kungl. Maj:t meddelade bestämmelserna från den 29 oktober 1971 om förvaltningen av Lunds domkyrka och domkyrkas egendom, bestod Lunds domkyrkoråd av biskopen i Lund, domprosten, en ledamot utsedd av domkyrkoförsamlingens kyrkoråd samt två ledamöter utsedda av stiftsnämnden i Lund. För var och en av de icke självskrivna ledamöterna skulle en ersättare utses i samma ordning. Mot bakgrund av reformen på lokal- och stiftsplanet i Svenska kyrkan i slutet av 1980-talet (jfr. prop. 1987/88:31), kom från den 1 juli 1989 de ledamöter som utsetts av stiftsnämnden istället att utses av stiftsfullmäktige.¹⁴² De nya bestämmelserna om kyrkorådets sammansättning togs in i lagen (1988:183) om förvaltningen av kyrklig jord och vid dess upphävande in i den nya kyrkolagen (1992:300). I samband med relationsändringen och kyrkoordningens tillkomst behölls domkyrkorådet som förvaltande organ för Lunds domkyrka, men sammansättningen justerades något till domkyrkoförsamlingens fördel, se vidare under avsnitt 10.5.

Till domkyrkan utgick inte statsanslag i någon form.

8.1.7.3 Förhållandet till domkyrkoförsamlingen

Under medeltiden var inte domkyrkan sockenkyrka utan biskopens och domkapitlets kyrka. En bestämd församling var knuten endast till kryptan, den s.k. Krafts kyrka. I övrigt var staden uppdelad i ett stort antal församlingar, var och en med sin sockenkyrka. I och med reformationen uppläts domkyrkan såsom församlingsskyrka åt staden. De övriga många kyrkorna förstördes, de särskilda församlingarna upphörde att existera och staden Lund kom att utgöra en enda församling, domkyrkoförsamlingen.

Den nya ordningen förändrade dock inte förhållandet mellan domkapitlet och domkyrkan. Stadens befolkning och dess styrelse var inte involverade i domkyrkans skötsel. Däremot skulle stadens invånare bidra till avlöning av domkyrkans prästerskap. I domkyrkosakkunnigas betänkande från 1949, om domkyrkornas förvaltning och ekonomi (SOU 1949:63), angavs att "Dessa förhållanden hava i stort sett förblivit oförändrade. Lunds domkyrkoförsamling och Lunds domkyrka äro i ekonomiskt avseende fullständigt skilda åt". Vidare angavs dock i nämnda betänkande att "Vid upprepade tillfällen har likväl domkyrkans medel anlåtats för utgifter, som egentligen borde åvila församlingen. Till de mest anmärkningsvärda bidragen räknas Allhelgonakyrkans uppförande och underhåll".¹⁴³

¹³⁹ SOU 1949:63 s. 167.

¹⁴⁰ SOU 1949:63 s. 167, SOU 1967:46 Kyrklig egendom, skattefrågor, prästerskapets privilegier, s. 88 f.

¹⁴¹ SOU 1949:63 s. 168.

¹⁴² Prop. 1988/89:16 s. 20 ff.

¹⁴³ SOU 1949:63 s. 170 f.

8.1.7.4 Diskussionen inför relationsändringen

Frågan om vad som skulle gälla för Lunds domkyrka, med dess betydande fastigheter och fastighetsfond, i ägande- och förvaltningshänseende var inte självklar inför relationsändringen år 2000. I förarbetena konstaterades följande beträffande Lunds domkyrkas särskilda förhållanden.

Den hittills gällande särskilda ordningen för förvaltningen av Lunds domkyrka och dess egendom har sin bakgrund i det historiska skeendet. Förvaltningen handhas av en statlig förvaltningsmyndighet, Domkyrkorådet i Lund. Domkyrkorådet består av biskopen som ordförande, domprosten, en lekman, som väljs av domkyrkoförsamlingens kyrkoråd, samt ytterligare två ledamöter, vilka utses av stiftsfullmäktige (39 kap. 5 § kyrkolagen). Egendomen har vidare en tydlig stiftelsekaraktär genom att den kan härledas till medeltida donationer. Jämfört med de övriga äldre domkyrkorna intar domkyrkan i Lund också en särställning genom omfattningen och värdet av förmögenheten. Denna utgörs – förutom av kyrkobyggnaden – av fast egendom och fondmedel av liknande slag som prästlönetillgångarna. Marknadsvärdet på egendomen uppgår för närvarande, enligt uppgift från Domkyrkorådet, till ca 300 mkr. Av de övriga medeltida domkyrkorna är det endast Strängnäs och Västerås domkyrkor som enligt Kammarkollegiets utredning innehar egendom av något värde. Detta värde beräknas uppgå till ca 6 respektive 8 mkr.¹⁴⁴

Regeringen föreslog, med utgångspunkt i Kammarkollegiets betänkande *Den kyrkliga egendomen* (SOU 1997:47), att Lunds domkyrka tillsammans med dess fastigheter och fastighetsfond – i likhet med andra församlingskyrkor – skulle föras över med äganderätt till församlingen. Åsikterna inom kyrkomötet gick starkt isär i fråga om förslaget. Under överläggningen i kyrkomötet framställdes ett yrkande att lagligheten och lämpligheten av att äganderätten till Lunds domkyrka och dess egendom skall tillkomma Lunds domkyrkoförsamling måste bli föremål för ytterligare överväganden. Omröstningen i kyrkomötet utföll så att 123 röster avgavs för regeringens förslag och 114 för förslaget enligt det framställda yrkandet, medan 8 ledamöter avstod från att rösta. Mot bakgrund av detta konstaterade regeringen i sin proposition¹⁴⁵ med slutligt förslag till bl.a. lag om Svenska kyrkan att ett betydande antal ledamöter ansett att denna fråga borde övervägas ytterligare och att detta var föranlett av en oro för egendomens bestånd för avsett ändamål. Regeringen konstaterade vidare att det fanns en önskan om att låta domkyrkan med dess egendom behålla sin stiftesliknande karaktär, samtidigt som det fanns ett intresse hos domkyrkoförsamlingen att få ökade möjligheter att kunna bestämma över domkyrkan, tillika församlingskyrka i domkyrkoförsamlingen. Regeringen ansåg det angeläget att söka en lösning som kunde tillmötesgå de olika önskemålen utan att göra alltför stora avsteg från de principer som låg till grund för regeringens förslag beträffande den kyrkliga egendomen i övrigt.¹⁴⁶

Mot bakgrund av det betydande värdet av domkyrkans egendom och med hänsyn till den oro som fanns inom Svenska kyrkan för egendomens bestånd för avsett ändamål, ansåg regeringen slutligen att det fanns starka skäl att låta egendomen fortsatt ha stiftesliknande karaktär. Med hänsyn till reformens huvudprinciper – ökad likställighet mellan olika trossamfund och att Svenska kyrkan själv ska få reglera sina angelägenheter – ansåg regeringen dock att Domkyrkorådet i Lund, som statlig myndighet, inte skulle finnas kvar efter relationsändringen. Svenska kyrkan borde istället själv förvalta egendomen.¹⁴⁷

Svenska kyrkan ansåg dock i samband med övertagandet av förvaltningen, att Domkyrkorådet i Lund tills vidare skulle bestå, med viss förstärkning av domkyrkoförsamlingens inflytande och få i uppdrag att förvalta domkyrkan och dess egendom. Dock ansågs att en utredning borde komma till stånd för att närmare belysa en för framtiden lämplig förvaltningsorganisation. Centralstyrelsen anförde i sin skrivelse med förslag till kyrkoordning för Svenska kyrkan:

¹⁴⁴ Prop. 1997/98:116 s. 86 f.

¹⁴⁵ Staten och trossamfunden – Bestämmelser om Svenska kyrkan och andra trossamfund, prop. 1997/98:116.

¹⁴⁶ Prop. 1997/98:116 s. 86.

¹⁴⁷ Prop. 1997/98:116 s. 87.

Som vi tidigare redovisat skall Lunds domkyrka och dess fastigheter och fastighetsfond förvaltas av trossamfundet Svenska kyrkan. I likhet med vad vi föreslår i fråga om prästlönetillgångarna anser vi att en sådan egendom inte skall förvaltas av Svenska kyrkan på nationell nivå utan att den skall överlämnas för förvaltning till andra organ. Förvaltare i dag är den statliga myndigheten Domkyrkorådet i Lund, som består av företrädare för Domkapitlet i Lunds stift, stiftssamfälligheten, och Lunds domkyrkoförsamling. Vi föreslår Domkyrkorådet i Lund tills vidare består och får i uppdrag att förvalta domkyrkan och dess egendom. En utredning bör komma till stånd för att närmare belysa en för framtiden lämplig förvaltningsorganisation. I avvaktan på en sådan utredning anser vi att domkyrkoförsamlingens inflytande i Domkyrkorådet skall stärkas något. Mer genomgripande förändringar bör inte göras innan resultatet från utredningsarbetet föreligger. Vi ser det som naturligt att domkyrkoförsamlingen och kyrkliga samfälligheten i Lund blir delaktiga i utredningsarbetet.¹⁴⁸

8.2 Övriga domkyrkor

8.2.1 GÖTEBORGS DOMKYRKA

Foto: Eva S Andersson

8.2.1.1 Domkyrkans tillkomst

Privilegier för den nuvarande staden Göteborg utfärdades den 4 juni 1621, och vid denna tid antas stadens anläggning ha påbörjats. Redan år 1619 hade kyrkoherde förordnats i Göteborg, och i ett av kung Gustav II Adolf utfärdat brev år 1620, förordnades kyrkoherden tillika till superintendent. Behovet av en superintendentur i Göteborg hörde samman med att personer från olika nationer förmodades komma att bosätta sig i Göteborg och att domkapitelärenden rörande dem inte alltid ansågs lämpliga att hänskjutas till biskopen i det avlägsna Skara. Härmed lades grunden till bildandet av Göteborgs stift. Stiftsområdet kom att omfatta nio härad i Västergötland. Senare utökades stiftet med Halland och Bohuslän och ett härad i Västergötland återlades till Skara stift. År 1665 blev Göteborgs superintendentia fullt självständigt biskopsstift.¹⁴⁹

Till en början uppfördes en träkyrka för den nya staden, men år 1626 påbörjades byggandet av en kyrka av sten. Medel till uppförandet kom från skatter från stadens borgare. Som

¹⁴⁸ CsSkf 1999:3 s. 2-268.

¹⁴⁹ SOU 1949:63 s. 178.

bidrag till kyrkobygget anvisade också Kungl. Maj:t den 16 februari 1627 domkyrkotunnorna i Västergötland, anslagna Skara domkyrka. Dessa tillkom sedan stadigvarande Göteborgs domkyrka under flertalet år. I övrigt bekostades kyrkobygget av staden samt genom frivilliga gåvor. Vid invigningen år 1633 gavs kyrkan, efter stadens grundläggare, namnet Gustavi kyrka.¹⁵⁰

Liksom många andra städer har Göteborg eldhärjats, och vid eldsvådorna år 1721 och 1802 förstördes kyrkan helt. Den nya domkyrkan invigdes 1815, men blev helt färdig först 1827. Underhållet av domkyrkan synes därefter ha bekostats av domkyrkoförsamlingen (efter tillkomsten av den av Göteborgs församlingar bildade kyrkliga samfälligheten, av denna) utan annat bidrag av staten än domkyrkotunnorna.¹⁵¹

8.2.1.2 Domkyrkans förvaltningsorgan

Beträffande domkyrkans förvaltning förordnade konung Gustav II Adolf i sitt memorial för stadsrådet i Göteborg år 1624, att inom församlingen skulle utses kyrkoföreståndare för att förvalta kyrkans inkomster. Närmare bestämmelser i förvaltningsfrågan utfärdade magistraten¹⁵² år 1674. Enligt dessa skulle två av magistraten utsedda kyrkvårdar handha vården av kyrkan, dess inventarier och ekonomi under kontroll av stadens justitiekollegium, som skulle granska kyrkvårdarnas räkenskaper. Då det gällde något verk till kyrkans byggning» eller andra viktiga angelägenheter, skulle kyrkvårdarna överlägga med någon från justitiekollegiet; i sista hand skulle kollegiets eller magistratens avgörande inhämtas.

Frågan om magistratens förvaltningsrätt beträffande domkyrkan och dess ekonomi ställdes i slutet av 1600-talet upprepade gånger under Kungl. Maj:ts prövning. År 1680 väckte biskopen frågan om dennes inspektionsrätt beträffande domkyrkan, men frågan ställdes av Kungl. Maj:t på framtiden. Efter tillkomsten av 1686 års kyrkolag, enligt vilken domkapitlet och landshövdingen skulle handha vården om domkyrka och dess egendom, avkrävde dessa myndigheter magistraten kyrkans räkenskaper. Detta bestreds av magistraten med hänvisning till de år 1621 utfärdade privilegierna för Göteborgs stad, enligt vilka magistraten givits befogenhet att utta skatt av borgarna samt förordna gode män till kyrkans föreståndare, att uppbära och insamla kyrkans inkomster samt att använda dem antingen till kyrkans byggning eller andra dess nödtorfter. Föreståndarna skulle avlägga redovisning för sin förvaltning inför magistraten. Man menade vidare att biskopen inte kunde åberopa kap. 26 kyrkolagen, eftersom kyrkan inte var någon »så egentligen kallad» domkyrka. Detta eftersom den hörde församlingen till samt bekostades och underhölls av borgerskapet, med endast något bidrag av staten. Frågan underställdes Kungl. Maj:ts prövning genom landshövdingens skrivelse den 9 oktober 1688. Efter kanslikollegii hörande biföll Kungl. Maj:t genom brev den 28 november 1688 landshövdingens hemställan. Mot bakgrund av att det dock utgick statsanslag i form av domkyrkotunnor till Göteborgs domkyrka, ålades magistraten genom kungl. brev den 13 januari 1809 att avlämna domkyrkans räkenskaper till revision i kammarrätten.¹⁵³

År 1841 begärde magistraten att befrias från befattningen att »vara kyrkoråd» i Gustavi församling och med anledning därav fastställde Kungl. Maj:t den 12 november 1845 ett reglemente för Gustavi domkyrkoförsamling och dess kyrkoråd. Enligt detta skulle kyrkorådet bestå av nio av församlingen valda ledamöter jämte domprosten eller den pastor företrädde. Kyrkorådet skulle handha förvaltningen av kyrkans medel och inkomster samt vården och underhållet av domkyrkan. Frågor om större reparationer och förbättringar skulle dock underställas församlingens sockenstämma. Räkenskaperna skulle granskas av två av sockenstämman utsedda revisorer.¹⁵⁴

Alltsedan regleringen i 1931 års lag angående kyrkofullmäktige och kyrkonämnd har domkyrkan förvaltats som församlingskyrka i enlighet med för sådan förvaltning gällande bestämmelser.

¹⁵⁰ SOU 1949:63 s. 178.

¹⁵¹ <https://www.svenskakyrkan.se/gbgdomkyrko/domkyrkan-i-staden> (2020-04-02), SOU 1949:63 s. 178.

¹⁵² Magistrat var från medeltiden till kommunreformen 1862 benämningen på det högsta styrande organet i städer med egen jurisdiktion.

¹⁵³ SOU 1949:63 s. 179.

¹⁵⁴ SOU 1949:63 s. 179 f.

8.2.2 KARLSTADS DOMKYRKA

Foto: Per Berggrén

8.2.2.1 Domkyrkans tillkomst

Under andra hälften av 1200-talet fanns det en församling med kyrkoherde och kyrka på Tingvallaön som låg i Klarälvens delatland. Den fanns kvar när den välbesökta handelsplatsen Tingvalla blev stad år 1584 och fick namnet Karlstad efter hertig Karl, vilken senare blev kung i Sverige med namnet Karl IX. Kyrkan brann år 1616 men en ny uppfördes på samma plats på Klarälvens strand. Den invigdes midsommardagen år 1629.

I början av 1580-talet bildade hertig Karl en superintendentia av delar av sitt furstendöme tillhörande Skara stift, nämligen Vadsbo och Valle härad i Västergötland, samt hela Värmland. Superintendenten i det nya stiftet var under åren 1584–1646 bosatt i Mariestad. År 1647 förflyttades superintendenten till Karlstad och vid denna tidpunkt blev alltså ovan nämnda kyrka i Karlstad stiftskyrka. Genom kungl. resolution den 27 maj 1658 utbyttes Vadsbo och Valle härad mot Dal, och vissa delar av Bohuslän tillfördes Karlstads stift. Sistnämnda områden överfördes år 1693 till Göteborgs stift. 1772 upphöjdes superintendentian i Karlstad till biskopsstift.¹⁵⁵

Domkyrkans placering vid Klarälven innebar ständiga hot att den skulle rasa ned i älven. När så Karlstad och domkyrkan förstördes i branden den 1 oktober 1719 beslutades att den nya domkyrkan skulle byggas på den gamla tingsplatsen Lagberget där domkyrkan nu står. Till kyrkans uppförande beviljade ständerna år 1720 all inom länet fallande överskottsspannmål under sex år, vilken tid senare utsträcktes ytterligare, samt kollekt inom hela riket, liksom tillstånd att insamla medel genom stambok. Vidare skänkte drottning Ulrika Eleonora ur egen handkassa 2 000 daler silvermynt. Till byggnadsföretaget bidrog dessutom invånarna i såväl staden som landsförsamlingen genom dagsverken. I övrigt synas kostnaderna för kyrkobygget ha bekostats av domkyrkans egna medel och genom gåvor av enskilda personer, vilket kan förklara den långa byggnadstiden. Först den 2 juli 1730 invigdes den nya kyrkan, men då återstod mycket arbete.¹⁵⁶

8.2.2.2 Domkyrkans förvaltningsorgan

I anslutning till bestämmelserna i 1571 års kyrkoordning torde det även vid domkyrkan i Karlstad funnits en syssloman förordnad sedan staden blev superintendentssäte. Eftersom det fanns en kyrka i Karlstad redan innan staden blev säte för superintendenten, torde det ha

¹⁵⁵ SOU 1949:63 s. 180.

¹⁵⁶ SOU 1949:63 s. 180 f.

varit naturligt för Karlstads stads- och landsförsamlingar att även efter denna tidpunkt omhändera kyrkans angelägenheter. Detta synes ha skett både på sockenstämmor och vid allmänna rådstugor. Enligt ett protokoll från den 23 november 1649 skulle kyrkvårdarna och en "oeconomicus templi" gemensamt ha "inspektion" över kyrkans såväl uppbörd som utgifter.

Före 1686 års kyrkolag synes redovisningsskyldighet ha ålegat kyrkvårdarna inför landshövdingen, till vilken de årligen skulle insända kyrkoräkenskaperna. I och med 1686 års kyrkolag och dess stadgande om skyldigheten för biskoparna att tillika med konsistorium ansvara för domkyrkornas inkomster och räkenskaper m. m., blev det från början av 1700-talet vanligt att domkapitlet i Karlstad fick kvitto på utbetalningar för domkyrkans räkning. De årliga kyrkoräkenskaperna undertecknades av domkapitlet och sysslomannen. En domkyrkostyrelse eller snarast ett föreståndarskap, bestående av landshövdingen och biskopen såsom föreståndare med domkyrkosysslomannen som biträde, tillkom så småningom. Tidpunkten för införandet av nämnda ordning är oklar, men upphovet är att söka i kyrkolagens bestämmelser. Omsorgen om domkyrkan delades emellertid med församlingen. Av dess handlingar framgår att kyrkorådet i församlingen under 1790-talet vidtagit åtgärder för viss omgestaltning av inte bara domkyrkans inre, såsom uppförande av altare, predikstol, biskopsstol och ny korvägg samt vissa målningsarbeten, utan även dess yttre utseende, såsom igenmurande av två gavelfönster, nedtagande av ett litet torn över kyrkans mitt, viss förändring av det stora tornet samt kyrkans förseende med portaler.¹⁵⁷

8.2.3 HÄRNÖSANDS DOMKYRKA

Foto: Lena Vik

Staden Härnösand grundades av Johan III år 1585 och det är troligt att den första stenkyrkan grundades kort därefter, på den nuvarande platsen för Härnösands domkyrka. Redan innan dess fanns dock en träkyrka på Härnön, tillhörande Härnö kapellförsamling. Under 1600- och 1700-talen byggdes kyrkan ut, men brann också ner. Från slutet av 1700-talet planerade man att åter utvidga kyrkan, alternativt att bygga en helt ny kyrka för den kraftigt växande staden. Projektet drog av ekonomiska skäl ut på tiden. Sedan en upprustning av kyrkan inte bedömts lönsam, revs den år 1842 och en ny kyrka började istället byggas i klassicistisk stil. Den nya domkyrkan stod färdig år 1846.¹⁵⁸

Fram till år 1647 tillhörde de landskap som idag utgör Härnösands stift Uppsala stift och Norge. Genom kungl. beslut den 14 augusti 1647 förordnades att Ångermanland, Medelpad,

¹⁵⁷ SOU 1949:63 s. 182.

¹⁵⁸ Boström, Sveriges domkyrkor, s. 121 ff., SOU 1949:63 s. 189.

Jämtland, Norr- och Västerbotten skulle avskiljas från Uppsala stift till en särskild superintendentia och att superintendenten skulle ha sitt säte i Härnösand. År 1772 upphöjdes superintendenten till biskop. Genom särskild föreskrift av Kungl. Maj:t den 2 mars 1648 inrättades i Härnösand ett provisoriskt domkapitel, vilket, samtidigt med att staden år 1650 erhölet ett fullständigt gymnasium med sju lektorer, fick samma sammansättning som övriga domkapitel i riket, med undantag av domprost, eftersom superintendenten tillika var kyrkoherde i Härnösands församling.¹⁵⁹

8.2.3.1 Domkyrkans förvaltningsorgan m.m.

Kyrkan i Härnösands angelägenheter behandlades under 1600- och 1700-talen på allmän rådstuga och från början av 1800-talet på socken- eller kyrkostämma. En rent kyrklig representation, vars uppkomst sammanhänge med granskningen av kyrkoräkenskaperna, fanns tidigt i Härnösand. Vid dessa s.k. kyrkoräkningar, som omtalas redan år 1644, behandlades även andra ärenden rörande kyrkans administration och ekonomi. Närvarande vid kyrkoräkningarna var superintendenten, sedan denne tillkommit, i regel borgmästaren och några av stadens mest inflytelserika män. Vid flera tillfällen talas dessutom om kyrkans föreståndare, vilka år 1675 utgjordes av superintendenten och fem andra personer. Förmodligen är dessa föregångare till kyrkorådet, som bildades först under 1700-talet. Kyrkans föreståndare, vilka utgjordes av kyrkvärdar, hade till uppgift att leda kyrkans byggnadsföretag och betraktades som kyrkans tjänstemän, eftersom de uppbar arvode. Syssloman fanns anställd vid kyrkan endast under tiden 1855—1939.¹⁶⁰

Restaureringen efter den brand som år 1721 förstörde kyrkan bekostades, förutom av kyrkans kronotondeanslag och enskilda personers gåvor, av lån från stadens byggnadskassa, av församlingsborna samt av kollekt- och stamboksmedel från olika delar av riket. Under 1760-talet infördes enligt beslut på sockenstämma särskild avgift för bänkrum i kyrkan, dels för att erhålla medel till arbeten på kyrkan, dels för att vinna lindring i församlingsbornas dagsverksskyldighet. Kostnaderna för att återuppbygga den nya domkyrkan, efter den rivning som skedde år 1842, bekostades av förutom av kyrkans anslag, av dagsverken, uttaxerade medel samt genom lån av stat, församlingar, bolag och enskilda personer. Åren 1895—1897 undergick kyrkan en mindre restaurering för vilken medel erhöles genom enskilda bidrag, avsatta medel och uttaxering. Under åren 1934—1935 underkastades kyrkan slutligen en grundlig restaurering, vilken betalades genom av församlingen upplånade medel.¹⁶¹

¹⁵⁹ SOU 1949:63 s. 189.

¹⁶⁰ SOU 1949:63 s. 189 f.

¹⁶¹ SOU 1949:63 s. 191.

8.2.4 LULEÅ DOMKYRKA

Foto: Anders Alm

Luleå stift utbröts år 1904 ur Härnösands stift. Kyrkan i Luleå, som byggdes 1889–1893, upphöjdes då till domkyrka för Luleå stift och är Sveriges yngsta domkyrka.

Luleå låg till en början på den plats som idag heter Gammelstad. Där finns den medeltida Nederluleå kyrka. Landhöjningen gjorde med tiden att hamnen där blev för grund och det blev nödvändigt att flytta staden närmare kusten. Vid mitten av 1600-talet hade staden börjat ta form på sin nuvarande plats, en halvö vid luleälvens utlopp.

Det "nya" Luleås första kyrka var av trä och invigdes år 1667. Den klarade den stadsbrand som var år 1762, men eftersom den var i dåligt skick revs den i slutet på 1700-talet. Då byggdes en ny kyrka som fick namnet Gustafs kyrka. Den blev dock totalförstörd i den stora branden år 1887. Då började den kyrka som står på platsen idag byggas. År 1893 invigdes den nuvarande kyrkan. Då kallades den Oscar Fredriks kyrka, efter kung Oscar II. År 1904 blev den alltså Luleå domkyrka, i och med att Luleå stift bildades.¹⁶²

Någon förändring ägde inte rum beträffande kyrkans förvaltning och inkomster i samband med Luleå stifts inrättande.¹⁶³

¹⁶² <https://www.svenskakyrkan.se/luleadomkyrko/lulea-domkyrka> (2021-10-03).

¹⁶³ SOU 1949:63 s. 25.

8.2.5 VISBY DOMKYRKA

Foto: Mattias Wahlgren

8.2.5.1 Domkyrkans tillkomst

Visby kyrka; Sankta Maria kyrka, var församlingskyrka redan under medeltiden, då Gotland hörde till Linköpings stift. Kyrkan började anläggas omkring år 1150, ursprungligen som församlingskyrka åt den tyska kolonin i Visby. Först i början av 1200-talet var kyrkan färdig, men nya arbeten för att utvidga den påbörjades snart. År 1225 invigdes den av biskopen i Linköping, som därefter lät bygga om koret i sin egen domkyrka i liknande stil.

Sedan Sverige år 1570 avstått sina anspråk på Gotland till Danmark, blev Gotland ett danskt stift år 1572, med en superintendent. Denna ordning fortsatte även sedan Gotland återerövrats till Sverige år 1645. År 1772 upphöjdes Visby stift till biskopsstift, varpå kyrkan i Visby blev domkyrka.¹⁶⁴

8.2.5.2 Domkyrkans förvaltningsorgan

Såsom ursprungligen församlingskyrka, vilkens underhåll tidigare helt och hållet bekostats av kyrkans egna inkomster och bidrag från församlingarna, har Visby domkyrkas vård och förvaltning skötts av församlingarna och deras organ. Syssloman fanns emellertid åtminstone sedan slutet av 1600-talet anställd vid domkyrkan.

Sedan landshövdingen år 1799 krävt in domkyrkans räkenskaper till landskontoret för granskning, ifrågasatte domkapitlet genom en skrivelse den 13 augusti 1800 till Kungl. Maj:t, huruvida domkapitlet över huvud taget skulle behöva befatta sig med domkyrkans förvaltning. Domkapitlet konstaterade att domkyrkans av sysslomannen förda räkenskaper granskades av församlingarnas kyrkoråd, utan vidare granskning i domkapitlet eller landskontoret. Mot bakgrund av detta hemställde domkapitlet om befrielse från den i kyrkolagen reglerade skyldigheten för domkapitlet beträffande förvaltningen av domkyrkan och menade att dessa frågor istället borde skötas på det sätt som dittills varit brukligt och att varken domkapitlet eller länsstyrelsen skulle ha annan tillsyn och befattning med domkyrkan än med andra kyrkor.

Kammarkollegium yttrade sig, den 30 april 1801, över nämnda skrivelse och menade att kyrkolagens stadgande i 26 kap. 2 och 4 §§ endast skulle tillämpas "avseende å verkliga domkyrkor, till vilka kyrkan i Visby så mycket mindre kunde räknas".¹⁶⁵ Detta eftersom den varken hade några domkyrkotunnor eller andra inkomster av kronan, utan alla dess medel härrörde från församlingarnas egna tillskott. Kammarkollegium ansåg därför att varken landshövdingen

¹⁶⁴ Boström, Sveriges domkyrkor, s. 58 ff., SOU 1949:63 s. 192.

¹⁶⁵ Citat hämtat från återgivelsen av skrivelsen i SOU 1949:63 s. 193.

eller domkapitlet skulle taga vidsträcktare befattning med uppsikten och hushållningen samt räkenskaperna för Visby kyrka än som gällde för kyrkor i allmänhet. Kungl. Maj:t förordade dock i brev den 28 oktober 1801 att domkyrkans räkenskaper skulle överses av domkapitlet och därefter inlämnas till landskontoret. I betänkandet *Domkyrkornas förvaltning och ekonomi* (SOU 1949:63) angavs emellertid att vården av domkyrkan ”anses fortfarande ankomma på församlingens organ, dock att domkapitlet med biträde av sysslomannen synes medverka därvid, åtminstone vad avser dispositionen av ovannämnda statsanslag eller andra statsanslag av engångskaraktär, som staten anvisat vid större reparationer å kyrkan”.¹⁶⁶

8.2.6 STOCKHOLMS DOMKYRKA – STORKYRKAN

Foto: Louise Linde

S:t Nicolai kyrka i Stockholm har sedan medeltiden innehaft en särställning i kyrkligt hänseende. I denna kyrka har kungar krönts och prinsar och prinsessor gift sig genom århundradena.¹⁶⁷ I Storkyrkan erbjuds riksdagsmännen att samlas före Riksmötets öppnande varje år i september. Vid stora nationella katastrofer, som till exempel Estonias förlisning och tsunamin i Thailand, söker sig många till Storkyrkan för att finna tröst och gemenskap. Kyrkan har också besök av tusentals turister dagligen under sommarmånaderna.¹⁶⁸

8.2.6.1 Storkyrkans tillkomst

Stockholms stad grundades vid 1200-talets mitt och dess stadskyrka – Bykyrkan eller Storkyrkan, som den så småningom kallades – torde ha tillkommit kort därefter. Det första skriftliga dokumentet som bevisar att Storkyrkan fanns är daterat år 1279. Det var riddaren Johan Karlsson till Fånö som i sitt testamente donerade 1 mark silver till ”Stockholms stora kyrka”. Den invigdes troligen år 1306 och var då en mindre treskeppig byggnad.¹⁶⁹

Under 1300-talet började en större tegelkyrka byggas på Stadsholmen mitt i Strömmen. Här hade ett ekonomiskt centrum börjat växa fram eftersom man kunde lägga skatt på trä och malm som transporterades via Mälaren och sedan såldes till tyska handelsmän vid det som i dag är Skeppsbron. I mitten av 1400-talet hade Storkyrkan fått ungefär den form den har idag. Storkyrkan var den kyrka där man för första gången firade mässa på svenska år

¹⁶⁶ SOU 1949:63 s. 193.

¹⁶⁷ Den första kröningen i Storkyrkan var år 1336 då kung Magnus Eriksson och hans drottning Blanka av Namur kröntes, den sista var år 1873 när kung Oskar II kröntes.

¹⁶⁸ <https://www.svenskakyrkan.se/stockholmsdomkyrkoforsamling/storkyrkan> (2020-04-08).

¹⁶⁹ <https://www.svenskakyrkan.se/stockholmsdomkyrkoforsamling/storkyrkans-historia> (2020-04-07) och Boström, Sveriges domkyrkor, s. 96.

1525. På 1670-talet, när Karl XI skulle gifta sig med en dansk prinsessa och göra slut på konflikterna med Danmark, beställdes magnifika troner till dem båda. Dessa kungsstolar används än i dag när kungen är i Storkyrkan som statschef.¹⁷⁰

Gustav Vasa tillsatte år 1556 en *ordinarius*¹⁷¹ som inte fick någon efterträdare förrän år 1942 då Stockholms stift inrättades.¹⁷²

Under slutet av 1500-talet skapades ett särskilt kyrkligt organ i Stockholm; *capitulum Stockholmense*, som gav Stockholm möjlighet att fungera som en relativt självständig kyrklig enhet. Stockholms konsortium bestod av pastor primarius, d. v. s. kyrkoherden vid S:t Nicolai Storkyrkoförsamling samt stadens övriga kyrkoherdar.¹⁷³ I samband med domkapitelsreformen 1936 ersattes det gamla stadskonsistoriet av ett domkapitel trots att Stockholm ännu inte var ett eget stift. Eftersom biskop saknades fick pastor primarius vara domkapitlets preses. Det saknades stiftsnämnd för tillsynen av ekonomi och egendom, varför dessa frågor överlämnades dels till Statskontoret dels till domkapitlet i Uppsala och Strängnäs. Denna krångliga konstruktion visade tydligt att Stockholms stad behövde nyorganiseras till ett eget stift.¹⁷⁴

När stiftsbildningen 1942 ägde rum hade det nuvarande stiftets församlingar norr om Slussen (där Söderström gick) tillhört Uppsala stift, medan församlingarna söder om Slussen tillhörde Strängnäs stift. Stiftsgränsen följde alltså då landskapsgränsen mellan Södermanland och Uppland.

I samband med stiftsbildningen gjorde domkapitlet i Stockholm en framställning om att Kungl. Maj:t måtte förklara att Storkyrkan skulle anses som domkyrka för Stockholms stift. Av ett beslut från den 8 januari 1944 framgår att framställan inte bedömts erfordra någon Kungl. Maj:ts åtgärd. Därvid åberopades följande uttalande i ärendet av Kammarkollegiet: "Någon tvekan om Storkyrkans ställning av domkyrka i den mening, att däri skall förrättas för stiftet gemensamma förrättningar, synes icke föreligga. Särskild föreskrift om att Storkyrkan skall anses som dylik kyrka för stiftet torde knappast vara erforderlig."¹⁷⁵

8.2.6.2 Storkyrkans förvaltningsorgan

Storkyrkan har genom århundradena förvaltats som församlingskyrka. Någon förändring avseende förvaltningen ägde inte rum i samband med inrättandet av Stockholms stift år 1942.¹⁷⁶

¹⁷⁰ <https://www.svenskakyrkan.se/stockholmsdomkyrkoforsamling/storkyrkan> (2020-04-07).

¹⁷¹ Av Gustav Vasa införd och till 1560-talets slut använd titel för vissa högre kyrkliga ämbetsmän, under perioden 1557–1608 tjänstebeteckning för stiftschef inom den svenska evangeliska kyrkan, särskilt i stift som utbröts ur ett större och bildade ett eget. Förvaltningshistorisk ordbok, <http://fho.sls.fi/uppslagsord/6897/ordinarius/> (2020-04-08).

¹⁷² Boström, Sveriges domkyrkor, s. 96.

¹⁷³ Sundberg, Kyrkorätt, s. 124.

¹⁷⁴ Martling, Svensk kyrka, s. 283 f.

¹⁷⁵ SOU 1967:46, 1958 års utredning Kyrka-stat:x Kyrklig egendom, skattefrågor, prästerskapets privilegier, s. 91.

¹⁷⁶ SOU 1949:63 s. 25.

8.3 Mariestads domkyrka

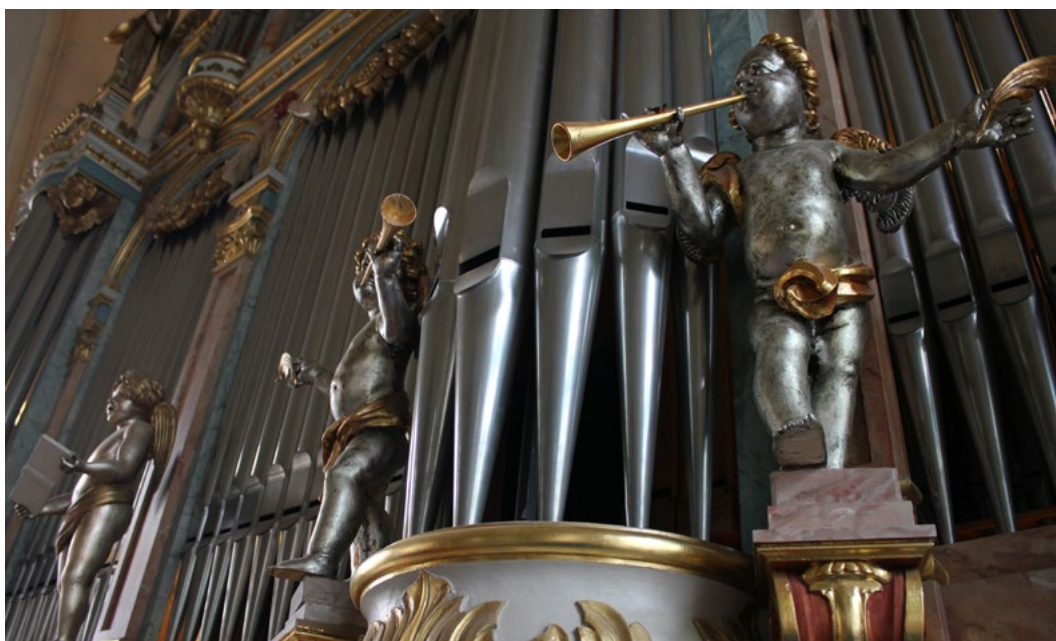

Foto: Carola Boqvist

Mariestad var mellan åren 1584 och 1646 huvudorten i den superintendentia som hertig Karl utbröt ur Skara stift. Mariestad anlades år 1583 och två år senare började man uppföra domkyrkan som stod färdig 1619.¹⁷⁷

Mariestads församling skriver följande om domkyrkan på sin webbplats.

Både byggplats och byggnadssätt påverkades av det faktum att kyrkan redan från början var avsedd att vara domkyrka. Sverige befann sig i en tid då det religiösa livet var i omvandling, reformationen inleddes på 1520-talet, så domkyrkan kan också ses som en symbol för reformationen. Den lutherska läran hade inte mycket stöd hos folket och det var ett ”medvetet drag” av hertig Karl och statsmakten att 1581 grunda ett nytt stift, en superintendentur. Detta omfattades av Värmland och Vadsbo och Valle härad som i och med detta avskildes från Skara stift som fortfarande var katolskt. Ett par år senare blev den nya staden Mariestad stiftsstad. Mariestad och det nya stiftet kom att bli centrum för evangeliskt kyrkoliv och luthersk teologi. 1647 upphörde Mariestad att vara stiftsstad.¹⁷⁸

Inrättande av domkapitel i Mariestad synes ha skett först någon gång under den siste superintendentens tid (åren 1612—1646). Denne, som tillika var kyrkoherde i Mariestads församling, fick då vid sin sida ett domkapitel, bestående av kyrkoherdarna i angränsande församlingar. Viktigare ärenden uppsköts till prästmötena, vilka hölls varje år.

På grund av det personliga intresse som hertig Karl hyste för sitt hertigdöme kom han att direkt eller indirekt delta i avgörandet av kyrkans angelägenheter. Det var också han, som genom sina fogdar, ombesörjde kyrkans byggande. Spår av någon särskild styrelse för kyrkan har inte kunnat upptäckas. Sannolikt är dock att superintendenten, såsom kyrkoherde i staden, jämte borgerskapet handhade kyrkans förvaltning, sedan kyrkan blivit färdig.

År 1647 förflyttades superintendenten till Karlstad, sedan drottning Kristina funnit att Mariestad, p.g.a. dess avlägsenhet var ”något otjänlig” som superintendentssäte och menat att Karlstad var mer centralt beläget inom stiftet. Enligt ett kungl. brev av den 9 januari 1696 är kyrkan i Mariestad inte att betrakta såsom domkyrka.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Boström, Sveriges domkyrkor, s. 105.

¹⁷⁸ Svenska kyrkan, Mariestads församling, Pia Rosén & Willem-Jan Fens, Välkommen till domkyrkan i Mariestad, <https://www.svenskakyrkan.se/filer/Domkyrkan%20A5.pdf> (2020-04-14).

¹⁷⁹ SOU 1949:63 s. 203 f.

I den statliga utredningen om domkyrkornas förvaltning och ekonomi från 1949 finns följande angivet beträffande Mariestads domkyrka.

Förutvarande domkyrkan i Mariestad, vilken stad en kort tid var säte för en superintendent, har byggts att begagnas till såväl domkyrka som församlingskyrka, men sedan superintendentssätet förflyttats från Mariestad, har kyrkan upphört att vara domkyrka och förvaltas numera, trots att den fortfarande uppbär domkyrkotunnor, såsom församlingskyrka. Till skillnad från de äldre domkyrkorna torde byggnads- och underhållsskyldigheten beträffande nu nämnda domkyrkor åligga vederbörande församling i den mån utgående statsanslag icke förslår till bestridande av kostnaderna härför.¹⁸⁰

8.4 Kalmar domkyrka

Foto: Per-Ola Hall

Kalmar superintendentia avskildes år 1602 från Linköpings stift och upphöjdes år 1678 till biskopsstift. År 1915 uppgick det i Växjö stift.

8.4.1 DOMKYRKANS TILLKOMST

Församlingskyrka (den s.k. bykyrkan eller storkyrkan) fanns i Kalmar redan under medeltiden. Till följd av att Erik av Pommern år 1430 lät instifta ett kanikdöme eller domkapitel vid kyrkan, bestående av tolv kaniker med uppgift att varje dag läsa själamässor, kom kyrkan att stundom kallas domkyrka.¹⁸¹ Denna kyrka, med äldsta kända ursprung från 1200-talets mitt, låg i Gamla staden, på nuvarande Gamla kyrkogården.

På grund av regeringens upprepade befallningar blev Kalmar stad i mitten av 1600-talet förflyttad till Kvarnholmen. Syftet var att undanröja det hinder staden utgjort för försvaret av Kalmar slott. De beslutades också att en ny kyrka skulle anläggas på Kvarnholmen, även om den gamla tillsvidare stod kvar. Kyrkan som vid invigningen fick namnet Karls kyrka, påbörjades år 1660 av Karl X Gustaf, invigdes år 1682 under Karl XI och fullbordades år 1703 under Karl XII.¹⁸²

För det nya kyrkobygget tilläts staden enligt kungl. resolution den 5 juni 1658 att insamla frivilliga bidrag över hela riket, och enligt kungl. resolution den 16 mars 1660 anslogs under två år domkyrkotunnorna från "Smålands och övriga Göta rikes stift". Tillika medgav Kungl.

¹⁸⁰ SOU 1949:63 s. 25 f.

¹⁸¹ SOU 1949:63 s. 195.

¹⁸² <https://www.kalmar.com/sv/boka/se-gora/a7/kalmar-domkyrka/detaljer>, (2020-04-14).

Maj:t, att kronans arbetsfolk på Borgholms slott skulle mot betalning av kyrkans medel få användas till kyrkobygget. Sedan de år 1660 anslagna domkyrkotunnorna indragits, avstannade byggnadsarbetet. På framställning av borgerskapet anvisade Kungl. Maj:t genom resolution den 13 september 1664 hälften av alla kronan tillkommande konfiskationsmedel av stora sjötullen och lilla landtullen att utgå till dess kyrkan kom under tak. Konfiskationsmedlen inflöt emellertid mycket ojämnt och trots frivilliga bidrag av borgerskapet fortskred byggnadsarbetet mycket långsamt. År 1703 avslutades byggnadsarbetet, och därmed indrogs statsanslagen till kyrkobygget. I huvudsak synes kyrkans uppbyggande alltså ha bekostats av statsmedel, dock med avsevärda bidrag från enskilda.¹⁸³ Den gamla kyrkan, som fortsatt användes för sitt ändamål, men hamnat utanför de nya stadsmurarna, sprängdes på kunglig befallning år 1678, inför ett befarat danskt angrepp.¹⁸⁴

I samband med fastställande av stat för den nya kyrkan uppkom frågan om huruvida kyrkan hade karaktär av domkyrka. Biskopen menade att så måste vara fallet eftersom biskopen och domkapitlet hade sitt säte där, att domkyrkan åtnjöt domkyrkotunnor samt att Kungl. Maj:t låtit uppbygga denna "kosteliga" kyrka. I den genom kungl. brev den 24 maj 1699 fastställda staten betecknades kyrkan också som domkyrka och benämndes "Nya Karls kyrka".¹⁸⁵

8.4.2 DOMKYRKANS FÖRVALTNINGSORGAN

Även efter det att Kalmar stift bildats och Kalmar blivit säte för superintendent (sedermera biskop), bibehölls i förvaltningshänseende kyrkans karaktär av församlingskyrka. I de av konung Gustaf II Adolf för staden den 26 april 1620 utfärdade privilegierna stadgades också att, i enlighet med vad av ålder varit brukligt, två av borgerskapet skulle utses till föreståndare för kyrkan. Dessa skulle ha tillsyn över kyrkans byggnad, uppbära kyrkans medel och bestrida dess utgifter samt därför i närvaro av kyrkoherden årligen avlägga räkenskap inför ståthållaren, fogden, borgmästaren och rådet. Staden skulle efter sed och hävd bygga och vidmakthålla sin kyrka.

I en hos Kungl. Maj:t år 1675 gjord framställning anhöll emellertid superintendenten och domkapitlet att i likhet med andra biskopar och domkapitel få handha förvaltningen av Kalmar stads- och domkyrka. Samma år anhöll borgmästare och råd att bibehållas vid sin, jämte pastor, utövade och enligt 1620 års privilegier bekräftade förvaltning och disposition av kyrkan, varmed domkapitlet dittills aldrig befatat sig. På den senare framställningen meddelade Kungl. Maj:t beslut den 27 september 1675 och förklarade därvid, att dispositionen över kyrkan skulle tillkomma magistraten och pastor och att konsistoriales inte skulle befatta sig därmed. Kungl. Maj:t förklarade dock i samband med detta, genom resolution den 2 oktober 1675, att landshövdingen skulle överlägga med domkapitlet och magistraten i frågan och, om de inte kunde komma överens, på nytt underställa frågan till Kungl. Maj:ts avgörande. Det är dock okänt huruvida någon sådan överenskommelse träffades. Domkyrkans förvaltning under de kommande åren verkar dock fortsatt ha skötts av de av borgerskapet utsedda kyrkoföreståndarna. I samband med fastställande av stat för domkyrkan den 24 maj 1699, förordnade Kungl. Maj:t att domkyrkans behållna medel skulle stå under landshövdingens, biskopens och domkapitlets disposition, men denna bestämmelse verkar inte ha iakttagits. Till följd av misskötsel av domkyrkans angelägenheter och penningmedel från kyrkoföreståndarnas sida inrättades under 1720-talet ett domkyrkoråd med landshövdingen såsom ordförande samt biskopen och två magistratspersoner såsom ledamöter.

Istället för borgerskapets kyrkoföreståndare utsåg domkyrkorådet en tjänsteman vid landskontoret till inspektör och oconomus, vilken skulle handha medelsförvaltningen och hava tillsyn av domkyrkobyggnaden m.m. Under hänvisning till den i 1699 års stat meddelade föreskriften, att landshövdingen, biskopen och domkapitlet skulle hava dispositionen över kyrkomedlen, vilken föreskrift inte kommit att tillämpas, menade rådet det vara bäst att landshövdingen, biskopen och konsistoriet bildade ett kyrkoråd, men eftersom lektorerna var upptagna av sitt skolarbete, hemställde kyrkorådet, att någon magistratsperson fortfarande borde jämlikt privilegierna och 1675 års resolution alltid vara ledamot av kyrkorådet. Beträffande kyrkorådets sammansättning

¹⁸³ SOU 1949:63 s. 195 f.

¹⁸⁴ Boström, Sveriges domkyrkor, s. 108.

¹⁸⁵ SOU 1949:63 s. 196.

medgav Kungl. Maj:t, att en magistratsperson ”vid detta tillfället” fick adjungeras kyrkorådet. Sedan 1828—1830 års riksdag beviljat ett lån till domkyrkans reparation att återbetalas av domkyrkan mot pantförskrivning av domkyrkans inkomster och borgen av domkyrkorådets ledamöter, anhöll domkyrkorådet hos Kungl. Maj:t om utökning av rådets medlemsantal. Domkyrkorådet hade funnit det gynnsamt att stadens och landsförsamlingens invånare åtog sig ansvarigheten för lånet, men församlingarnas ledamöter hade förklarat sig godta detta endast under förutsättning att de med lika antal som lektorerna fick delta i domkyrkorådets beslut. Med anledning av detta anhöll domkyrkorådet, att i rådet skulle för framtiden utom landshövdingen och biskopen jämte domkapitlets sex ledamöter och en magistratsperson ingå även sex av stadens och landsförsamlingens invånare. Genom beslut den 12 februari 1831 biföll Kungl. Maj:t domkyrkorådets hemställan. Sedan Kalmar pastorat år 1877 upphört att vara prebende för biskopen, blev även kyrkoherden i pastoratet ledamot av rådet.¹⁸⁶

8.4.2.1 Diskussionerna i samband med sammanslagningen med Växjö stift

I samband med sammanslagningen 1915 av Kalmar stift med Växjö stift uppkom fråga om förändrade bestämmelser avseende Kalmar domkyrkas ekonomi och förvaltning. Länsstyrelsen hade framlagt förslag till Kungl. Maj:t om att stiftssammanslagningen inte skulle medföra någon annan ändring än beträffande sammansättningen av domkyrkorådet. Kammarkollegiet och statskontoret uppmanades att inkomma med ett gemensamt utlåtande över förslaget. Sådant utlåtande avgavs också den 30 augusti 1917, i vilket ämbetsverken bland annat hemställde att Kungl. Maj:t skulle förklara att eftersom Kalmar kyrka i och med stiftssammanslagningen upphört att vara domkyrka, skulle förvaltas enligt bestämmelserna i kungl. förordningen den 21 mars 1862 om kyrkostämma samt kyrkoråd och skolråd, alltså som en vanlig församlingskyrka. Proposition i saken framlades också till 1925 års riksdag.¹⁸⁷ Regeringsförslaget om ändring av förvaltningen avslogs dock och Kalmar domkyrka, som den i propositionen angivits fortsatt bära benämnas, behöll sin särskilda förvaltningsform till och med införandet av 1992 års kyrkolag.

Efter stiftssammanslagningen förändrades domkyrkorådets sammansättning på så sätt att biskopen och domkapitlets ledamöter upphörde att vara ledamöter av domkyrkorådet. Detta hörde i sin tur ihop med att domkapitlet upplöstes. Domkyrkorådet kom därefter att endast bestå av landshövdingen, kyrkoherden, en magistratsperson och sex av församlingen valda ledamöter.¹⁸⁸

¹⁸⁶ SOU 1949:63 s. 196 f.

¹⁸⁷ Prop. 1925:111.

¹⁸⁸ SOU 1949:63 s. 197.

9. Ägandet av kyrkobyggnader

Av 9 § lagen (1998:1592) om införande av lagen (1998:1591) om Svenska kyrkan framgår att äganderätten över bl.a. kyrkor och domkyrkor med tillhörande inventarier, kyrkotomt och kyrkogård, uppförda före år 1817 på landet eller före år 1843 i stad, från och med den 1 januari 2000, tillkommer den församling där kyrkan är belägen och, tills annat beslutas av Svenska kyrkan, används för samma ändamål som tidigare (punkten 2). Enligt bestämmelsens tredje stycke gäller regleringen dock inte Lunds domkyrka, dess fastigheter och fastighetsfond. Denna egendom förvaltas istället fortsatt som en självständig förmögenhet.

9.1 Förhållandena innan relationsändringen

När kyrkor började byggas i Sverige tillämpades den katolska kyrkans kanoniska rätt. Enligt denna var det ett villkor för att biskopen skulle inviga en sockenkyrka att den dels var utrustad med för gudstjänsten nödvändiga inventarier, dels förfogade över den jordegendom som krävdes för underhåll av kyrka och präst. Kyrkobyggnaden var en juridisk person som kunde äga egendom, d v s ett eget rättssubjekt av stiftelseliknande karaktär. Vid reformationen i Sverige indrogs det mesta av sådan egendom till staten. Kyrkobyggnaden behöll dock sin rättsliga status.

Från och med 1816 på landsbygden, respektive 1843 i städerna, anses uppförda kyrkobyggnader ägda av respektive församling. Nämnda tidpunkter hör samman med tidpunkten för när socknen anses ha fått ställning som egen juridisk person och därmed själv kunnat vara ägare till egendom. Äldre uppförda kyrkobyggnader behöll dock sin status som självägande egendom. Kyrkor byggda före 1817 på landet och före 1843 i städerna hade därmed fram till och med 1999 ställning som självägande stiftelser vilka enligt särskilda föreskrifter disponerades och förvaltades av församlingar och pastorat.¹⁸⁹ Det sagda innebär alltså att det fanns två ägandeformer beträffande domkyrkorna under tiden före relationsändringen. Antingen ägde de sig själva så som självständiga stiftelseliknande rättssubjekt, eller så ägdes de av den församling av vilken de uppförts.

9.2 Diskussionerna inför relationsändringen

I riksdagens principbeslut från 1995, som föregick relationsändringen mellan Svenska kyrkan och staten, fastslogs att den kyrkliga egendomen efter en relationsändring skulle ”stå till kyrkans förfogande”.¹⁹⁰ Syftet var att Svenska kyrkan skulle kunna ta över ansvaret för sådan specialreglerad egendom – företrädesvis de församlingskyrkor som ägdes av stiftelseliknande organ – som kyrkan inte redan själv var ägare till, utan stöd av detaljerade statliga regler. En uttalad strävan i det närmare utredningsarbetet som följde på principbeslutet var att i ”största möjliga utsträckning åstadkomma enkla och överskådliga regler”.¹⁹¹ Beträffande äganderätten över domkyrkorna visade utredningsarbetet att samtliga domkyrkor var att betrakta som särskilda stiftelseliknande juridiska personer, utom den förhållandevis sentida domkyrkan i Luleå, som var församlingsägd.¹⁹²

¹⁸⁹ Jfr SKU 2015:1 Gemensamt ansvar – en utredning om fastigheter, kyrkor och utjämningsystem, s. 132.

¹⁹⁰ Prop. 1995/96:80 Ändrade relationer mellan staten och Svenska kyrkan, s. 35.

¹⁹¹ Prop. 1997/98:116 Staten och trossamfunden – bestämmelser om Svenska kyrkan och andra trossamfund, s. 81.

¹⁹² SOU 1997:47 Staten och trossamfunden – Den kyrkliga egendomen, s. 39.

9.2.1 KAMMARKOLLEGIETS BETÄNKANDE OCH FÖRSLAG

Inför det slutliga kyrka–statbeslutet lade Kammarkollegiet fram förslag om framtiden för den specialreglerade kyrkliga egendomen, inklusive kyrkobyggnaderna, i betänkandet *Staten och trossamfunden – Den kyrkliga egendomen* (SOU 1997:47). Gällande kyrkorna och deras egendom föreslogs att de med äganderätt skulle föras till den församling där de var belägna. Ett viktigt motiv var att, med utgångspunkt i strävan efter enkla och överskådliga regler, undvika en komplicerande uppdelning mellan kyrkor som ägdes av kyrkliga organ, och för vilka kyrkomötet kunde utfärda bestämmelser, och kyrkor som utgjorde stiftelser, för vilka kyrkomötet inte kunde utfärda bestämmelser eftersom dessa kyrkor rättsligt sett inte skulle utgöra en del av trossamfundet Svenska kyrkan.¹⁹³

Kammarkollegiet uppmärksammade dock särskilt förhållandena för de äldre, eller s.k. medeltida, domkyrkorna och menade att det i och för sig kunde finnas inte minst ekonomiska skäl som talade för att istället föra äganderätten av dessa domkyrkor till stiftet. Strävan efter enhetlighet ledde dock kollegiet till att förslaget om församlingsägda kyrkor även fick omfatta de äldre domkyrkorna. Det angavs bl.a:

På denna punkt kan det göras gällande att det är rimligare att kyrkorna överförs till resp. stift. Kollegiet är medvetet om att det finns en rad skäl som talar för detta, inte minst sådana som sammanhänger med det ekonomiska ansvaret. Det leder, å andra sidan, till att domkyrkorna skulle bilda två skilda system – ett med de yngre kyrkorna som är församlingsägda, och ett med de äldre som är stiftsägda. Att föra alla domkyrkorna, såväl äldre som yngre, till stiftet kommer inte gärna på fråga. Med beaktande av att domkyrkoförsamlingarna oftast ingår i kyrkliga samfälligheter som ger ekonomisk stadga, att förhållandet säkerligen kommer att uppmärksammas inom ramen för utjämningsystemet och kyrkobyggnadsbidraget samt att de äldre domkyrkorna alltjämt i stor utsträckning används i församlinglivet har kollegiet stannat för uppfattningen att de äldre domkyrkorna bör behandlas på samma sätt som de yngre. En kyrka ligger alltid i första hand i en församling.¹⁹⁴

Kammarkollegiets förslag innebar alltså att även Lunds domkyrka och dess fastigheter och fastighetsfond skulle överföras med äganderätt till församlingen.

9.2.2 REMISSUTFALLET

En mycket stor andel av remissinstanserna anslöt sig till Kammarkollegiets förslag. De invändningar som fanns mot förslaget gällde emellertid främst de sju medeltida domkyrkorna. Bland de sju domkyrkoförsamlingar som närmast berördes av förslaget att de medeltida domkyrkorna skulle föras över med äganderätt till respektive domkyrkoförsamling var fem negativa, nämligen Uppsala, Skara, Strängnäs, Västerås och Växjö domkyrkoförsamlingar. Deras invändningar var främst av ekonomisk art. Kritik mot förslaget om de medeltida domkyrkorna fördes även fram av Teologiska fakulteten i Uppsala, Ärkebiskopen efter hörande av övriga biskopar, Domkyrkorådet i Lund, Stiftsjuristernas förening och Egendomsnämndernas samarbetsorgan. De ansåg att de lokala domkyrkostiftelserna borde bibehållas.

Ärkebiskopen, efter hörande av övriga biskopar, yttrande sig enligt följande.

Utredningen föreslår att äganderätten till äldre kyrkor, prästgårdar, församlingskyrkors fastigheter mm skall överföras till respektive församling (motsv). Jag instämmer i detta förslag. Det är principiellt viktigt att församlingskyrkan tillhör församlingen.

När det gäller de medeltida domkyrkorna har jag dock en annan uppfattning. De har av tradition haft en särställning inom stiftet och inte varit församlingskyrkor i vanlig mening. De bör därför inte överföras till domkyrkoförsamlingarna med äganderätt utan behålla sin hävdvunna karaktär. Det borde vidare prövas om inte alla domkyrkor kan få en liknande ställning.

¹⁹³ Prop. 1997/98:116 s. 82 ff.

¹⁹⁴ SOU 1997:47 s. 218.

De biskopsgårdar som inte är hyresbostäder eller en domkyrkans fastighet bör med äganderätt överföras till respektive stift.¹⁹⁵

Även Kyrkofondens styrelse pekade på de ekonomiska problemen i samband med förvaltningen av de medeltida domkyrkorna. Styrelsen ansåg inte att dessa problem kunde lösas inom ramen för utjämningsystemet och kyrkobyggnadsbidraget.

Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund anförde att det möjligen borde övervägas om de medeltida domkyrkorna skulle undantas från förslaget. Målsättningen borde enligt förbundet inte vara att sträva mot likformighet utan att hitta en rationell modell och fungerande förvaltningsorganisation som svarade mot de historiskt givna förutsättningarna i respektive stift.

Svenska kyrkans centralstyrelse tillstyrkte dock utredningens förslag, men tillade att det fick övervägas i det kyrkliga utredningsarbetet om det borde finnas några särskilda bestämmelser om förvaltningen av domkyrkorna utifrån deras speciella ställning i stiftet. Vidare menade centralstyrelsen att det också behövde prövas i vilken utsträckning det finns behov av ett särskilt ekonomiskt stöd till domkyrkoförsamlingarna med hänsyn till kostnaderna för dessa kyrkor.¹⁹⁶

9.2.3 KYRKOMÖTET 1997

Regeringen inhämtade kyrkomötets yttrande över Kammarkollegiets förslag, inom ramen för den remitterade skrivelsen *Staten och trossamfunden - grundläggande frågor* (RegSkr 1997:2). Skrivelsen behandlades av 1997 års extra kyrkomöte, vilket tillstyrkte bl.a. förslagen avseende ägandet av kyrkobyggnaderna och menade att det är en avgörande fördel om församlingskyrkorna ägs av de kyrkliga organ som i första hand bär ansvaret för dessa.

Regeringens skrivelse behandlades av Andra kyrkolagsutskottet, vars överväganden kyrkomötet anslöt sig till.¹⁹⁷ Utskottet behandlade även tre motioner i ämnet, enligt vilka dels föreslagits att äganderätten till egendomen i stället skulle kvarstå hos de stiftseliknande organen, dvs. det som i utredningsarbetet benämnts lagstiftningsalternativet (motionerna 1997:67 och 1997:70), dels föreslagits att lagstiftningsalternativet skulle tillämpas i fråga om de medeltida domkyrkorna, medan ägandet i övrigt skulle övergå till respektive församling (motion 1997:75).

Utskottet menade att förslaget skulle medföra en angelägen förenkling av den kyrkliga strukturen i och med att de stiftseliknande organen som formellt ägde de äldre församlingskyrkorna slopades. Det ansågs vidare självklart att de förmögenhetstillgångar som var avsedda för församlingskyrkans behov också fördes över till församlingen. Utskottet ansåg det också ligga ett värde i att samma regler tillämpas för alla kyrkobyggnader och således även att de medeltida domkyrkorna, liksom domkyrkas fastighet och domkyrkas fastighetsfonder, med äganderätt borde föras till respektive församling i enlighet med regeringens förslag.

Utskottet framhöll dock att domkyrkorna som stifts kyrkor, såväl de medeltida som övriga, har en speciell ställning i förhållande till övriga kyrkobyggnader. Denna speciella ställning menade utskottet borde medföra att stiftens ansvar för kostnaderna för domkyrkorna också borde klargöras. Utskottet menade dock att detta var en fråga som borde behandlas inomkyrkligt.¹⁹⁸

Utskottet ansåg sammanfattningsvis att regeringens förslag skulle tillstyrkas samt att ovan nämnda motioner i denna del skulle avslås. Som framgått ovan beslöt kyrkomötet att bifalla utskottets hemställan.

¹⁹⁵ Ärkebiskopen Uppsala, Remissyttrande över Staten och trossamfunden Remiss 1, 12 augusti 1997, s. 5.

¹⁹⁶ Prop. 1997/98:116 s. 82 f. och Svenska kyrkans centralstyrelse, Yttrande över remiss 1 avseende Staten och trossamfunden, s. 13.

¹⁹⁷ Andra kyrkolagsutskottets betänkande 1997:8, "RegSkr 1997:2 Staten och trossamfunden – grundläggande frågor" (2KL 1997:8), s. 38, Extra kyrkomötet 1997, protokoll nr 11, sönd. 23 nov. 1997, s. 97.

¹⁹⁸ 2KL 1997:8 s. 38, (RegSkr 1997:2).

9.2.4 REGERINGENS PROPOSITION

Mot bakgrund av det ovan redovisade remissutfallet lade regeringen fram förslag till en lösning av äganderätsfrågorna avseende bl.a. äldre kyrkor och domkyrkor m.m. i proposition 1997/98:116, *Staten och trossamfunden*, enligt följande.

De äldre kyrkor som i dag betraktas som egendom av stiftelsekaraktär, dvs. sådana som uppförts före år 1817 på landet och år 1843 i stad, med tillhörande inventarier, kyrkotomt och kyrkogård, skall ägas av den församling där kyrkan är belägen. Egendomen skall användas för samma ändamål som tidigare, tills annat beslutas av Svenska kyrkan.

En församlingskyrkas fastighet och fastighetsfond eller en domkyrkas fastighet och fastighetsfond skall också ägas av den församling där kyrkan är belägen. Egendomen skall användas för samma ändamål som tidigare. För ändring av ändamålet krävs tillstånd av Kammarkollegiet.

Lunds domkyrka och domkyrkans fastigheter och fastighetsfond skall dock behållas som självständig förmögenhet och förvaltas av Svenska kyrkan. Egendomen skall också i fortsättningen utgöra en egen juridisk person och användas för samma ändamål som tidigare.

I motiven för sitt förslag instämde regeringen i vad Kammarkollegiet framhållit som grundläggande motiv, d.v.s. att om de gällande förhållanden bibehölls, skulle kyrkomötet i princip inte kunna utfärda bestämmelser för egendom som ägs av rättssubjekt med stiftelsekaraktär, vilket skulle kunna skapa problem. Vidare betonade regeringen att det så långt som möjligt borde underlättas för Svenska kyrkan att överta den kyrkliga egendomen, varför enkla och överskådliga rättsliga förhållanden borde eftersträvas.

Regeringen påpekade dock att vissa faktorer kunde anses tala för att särbehandla alla de medeltida domkyrkorna. Det angavs att en del remissinstanser bland annat pekat på deras roll som stifts- och biskopskyrkor, deras ofta kostnadskrävande förvaltning och att de i många fall är för stora för den egna församlingens behov. Regeringen konstaterade att förslag till olika lösningar hade förts fram, exempelvis att behandla dem som domkyrkokostiftelser med särskilda styrelser. Regeringen konstaterade dock att i sådant fall skulle olika rättsregler gälla för landets domkyrkor vilket befarades kunna innebära problem. Därtill konstaterades att de medeltida domkyrkorna, utom Lunds domkyrka, inte var ekonomiskt självbärande.

Ett annat förslag som hade förts fram av några remissinstanser var att föra över de medeltida domkyrkorna till stiftet. Inte heller detta alternativ ansågs dock lämpligt med hänsyn till att domkyrkornas funktion i första hand är att vara församlingskyrkor. Regeringen anförde följande.

Som Svenska kyrkans centralstyrelse framhåller får det övervägas i det inomkyrkliga utredningsarbetet om Svenska kyrkan bör ha särskilda regler om domkyrkorna med hänsyn till deras speciella ställning i stiftet.

Regeringen utgår från att de ekonomiska problemen för framför allt de medeltida domkyrkor som ligger inom ekonomiskt svagare enheter kan lösas inom ramen för utjämningsystemet eller genom en särskild kostnadsfördelning mellan stift och församling. På grund av de medeltida domkyrkornas betydelse kan det också förutsättas att dessa kyrkor får del av de medel som efter relationsändringen kommer att stå till buds för vård och underhåll av kulturhistoriskt värdefulla kyrkobyggnader.

Sammantaget talar det som nu sagts för att behandla yngre och äldre domkyrkor huvudsakligen lika. I och med överföringen av de äldre kyrkorna och domkyrkorna i församlingarnas ägo kommer skillnaden i ägandeförhållandena beträffande kategorierna äldre och yngre kyrkor att i princip upphöra.¹⁹⁹

¹⁹⁹ Prop. 1997/98:116 s. 84 f.

10. Domkyrkans förvaltning

10.1 Inledning

Som framgått av den tidigare redogörelsen ägs och förvaltas domkyrkorna sedan relationsändringen av respektive domkyrkoförsamling. Innan relationsändringen och därmed innan kyrkoordningens tillkomst, var förvaltningsansvaret i viss mån splittrat, på så vis att olika organ hade det förvaltande ansvaret i olika stift. De äldre, även benämnda medeltida, domkyrkorna (Uppsala, Linköping, Skara, Strängnäs, Västerås och Växjö) förvaltades av respektive domkapitel, medan domkyrkan i Lund förvaltades av en särskild myndighet; Domkyrkorådet i Lund. De övriga domkyrkorna förvaltades av respektive domkyrkoförsamling.

Under arbetet ned 1992 års kyrkolag konstaterades att de medeltida domkyrkorna allttjämt skulle ha en egen styrelse som, utom i Lunds stift, skulle utgöras av domkapitlet. Beträffande övriga domkyrkor konstaterades att de skulle förvaltas som församlingskyrkor.²⁰⁰

10.2 Förvaltningen av de medeltida domkyrkorna

Vården och förvaltningen av domkyrkan och dess egendom tillkom under den katolska tiden biskopen och domkapitlet. Vården om domkyrkans ekonomi handhades närmast av en syssloman, vilken kunde vara lekman och behövde inte tillhöra domkapitlet, även om så ofta var fallet. Han handhade den ekonomiska och rättsliga förvaltningen av domkyrkan och dess inventarier samt domkyrkans fastigheter och kapital. För sin förvaltning var sysslomannen redovisningsskyldig inför domkapitlet.²⁰¹

Reformationen innebar en förändring avseende domkapitelsinstitutionen såtillvida att domkapitlens arbetsuppgifter avsevärt inskränktes.²⁰² Så småningom upplöstes domkapitlet. 1571 års kyrkoordning föreskrev att vissa ämbeten skulle vara knutna till domkyrkan, nämligen biskopen, prosten, kyrkoherden, skolmästaren, teologie lektorn, poenitentiarius och sysslomannen. Vården av domkyrkans skrudar, altarkläden och övriga inventarier ålåg sysslomannen. Denne skulle vidare ha tillsyn över kyrkobyggnaden och kyrkogårdsmurarna samt ombesörja erforderliga reparationer av dessa. Saknade domkyrkan medel för reparationer eller för annat ändamål, hade sysslomannen att anmäla saken hos biskopen, som skulle bringa saken till överhetens kännedom. En gång om året skulle sysslomannen avlämna räkenskap för sin förvaltning. Räkenskapen skulle granskas i domkapitlet och sedan inläggas till förvar i sakristian. När domkapitlet återinrättades under senare delen av 1600-talet synes de ha återinträtt jämte biskopen som förvaltare av domkyrkorna.²⁰³

I 1686 års kyrkolag fanns bestämmelser om domkyrkornas förvaltning, enligt vilka biskoparna ålades att tillsammans med domkapitlet ha omvårdnad om domkyrkans egendom. Även domkyrkosysslomannens åligganden beträffande kyrkobyggnaden och dess inventarier reglerades. Det fanns också vissa bestämmelser som riktade sig specifikt till biskopen och landshövdingen avseende domkyrkans byggnation.²⁰⁴

För underhållet av domkyrkan utgick enligt 1686 års kyrkolag anslag av domkyrkotunnor, vilken rätt stadfästes genom 1723 års privilegier för prästerskapet. I övrigt var domkyrkans ekonomi huvudsakligen grundad på dess egna tillgångar. Kyrkolagen angav ingenting om

²⁰⁰ Prop. 1991/92:85 Ny kyrkolag, s. 48 ff.

²⁰¹ SOU 1949:63 Domkyrkornas förvaltning och ekonomi, s. 24.

²⁰² SOU 1949:63 Domkyrkornas förvaltning och ekonomi, s. 24 f.

²⁰³ SOU 1949:63 Domkyrkornas förvaltning och ekonomi, s. 25.

²⁰⁴ Jfr PM ang. domkyrkornas förvaltning, Civildepartementet, kyrkoenheten, Göran Göransson, s. 2.

domkyrkoförsamlingens skyldigheter att reparera och underhålla domkyrkan. Det förutsattes att domkyrkan hade egna medel eller att medel tillskötts av kronan i särskild ordning.²⁰⁵

En viss medverkan i domkyrkornas förvaltning från domkyrkoförsamlingarnas sida kan dock skönjas från 1600-talet, möjligen under inverkan av en år 1619 utarbetad stadga om förvaltning av stadskyrkorna. Enligt denna stadga skulle i städerna två av borgerskapet väljas till kyrkoföreståndare, vilka under kyrkoherdens tillsyn skulle handha kyrkans inkomster och vården av kyrkobyggnaden. I enlighet härmed utsagos i Uppsala, Linköping, Strängnäs och Västerås kyrkoföreståndare att vara sysslomannen behjälpliga med vården av domkyrkan och förvaltningen av dess medel. Kyrkoföreståndarna biträdde särskilt med dispositionen av de avgifter som församlingsborna skulle betala för användande av kyrkans inventarier, såsom bårkläden, klockor, bänkrum och lägerstäder m. m., samt av kollektor. I ett särskilt ärende från år 1642 betonade dock Kungl. Maj:t att tillsättande av kyrkoföreståndare inte fick medföra inskränkning i biskopens befogenheter avseende domkyrkans vård och dispositionen av domkyrkans medel.

I vissa fall (Uppsala, Strängnäs och Västerås) utvecklade sig förvaltningsorganen till särskilda styrelser med representanter för de myndigheter och institutioner som handhade vården om domkyrkorna. I Västerås bestod denna särskilda styrelse, Domkyrkokommissionen, inpå 1900-talets andra hälft. I Uppsala och Strängnäs liksom i Linköping hade all medverkan från församlingens sida i domkyrkoförvaltningen upphört i mitten av 1900-talet, även om det vid Uppsala domkyrka inrättats en särskild nämnd (Domkyrkonämnden) med representanter för domkapitlet och domkyrkoförsamlingen. Denna nämnd var dock endast ett rådgivande och beredande organ.²⁰⁶

Vid slutet av 1600-talet infördes viss statlig ekonomisk kontroll över domkyrkornas förvaltning genom att Kungl. Maj:t och senare även regeringen, fastställt stater för de medeltida domkyrkorna. Beträffande exempelvis Uppsala domkyrka skulle inkomsterna för domkyrkokassan, enligt den år 1695 fastställda staten, utgöras av räntor av domkyrkans kapital, tom-tören, frälseränta av viss donation, hyresmedel av domkyrkans hus, håvpenningar, domkyrkotunnor och avgifter för klockringning. Utgifterna bestod av vissa specificerade avlöningsposter till sysslomannen m.fl. samt underhållskostnader.²⁰⁷

10.3 Förvaltningen av de övriga domkyrkorna

Domkyrkorna i de stift som tillkommit efter reformationen har i förvaltningshänseende haft en annan ställning än de medeltida, vilket hört samman med att de ursprungligen uppförts som församlingskyrkor. Till skillnad mot de medeltida, har det inte funnits någon särskild reglering avseende deras förvaltning, utan de har förvaltats som församlingskyrkor i allmänhet, undantaget Karlstads och Kalmar domkyrkor, se vidare nedan.

I det statliga betänkandet från domkyrkosakkunniga från 1949, ”Domkyrkornas förvaltning och ekonomi”, anges följande beträffande dessa domkyrkor.

Stiftskyrkorna i de städer som blev biskopsäten först efter reformationen har i allmänhet ursprungligen varit församlingskyrkor. Denna karaktär har flertalet av dem behållit, även sedan de blivit biskopskyrkor i den mening, att prästvigningar och övriga biskopliga förrättningar skola hållas där. Så är t.ex. fallet med avseende å Luleå kyrka och Stockholms Storkyrka, i vilkas förvaltning och inkomster någon förändring icke ägt rum, efter det Luleå respektive Stockholms stift inrättats. En av vederbörande domkapitel hos Kungl. Maj:t gjord framställning, att sistnämnda kyrka skulle förklaras för domkyrka, har Kungl. Maj:t enligt beslut den 8 januari 1944 funnit ej erfordra någon Kungl. Maj:ts åtgärd. Även biskopskyrkorna i Göteborg, Härnösand och Visby hava, trots att statsanslag tilldelats kyrkorna, i förvaltningshänseende behållit sin ställning av församlingskyrkor. Förutvarande domkyrkan i Mariestad, vilken stad en kort tid var säte för en superintendent, har byggts att begagnas till såväl domkyrka som försam-

²⁰⁵ SOU 1967:46 Kyrklig egendom, skattefrågor, prästerskapets privilegier, s. 88.

²⁰⁶ SOU 1949:63 s. 27.

²⁰⁷ SOU 1967:46 s. 89.

lingskyrka, men sedan superintendentensätet förflyttats från Mariestad, har kyrkan upphört att vara domkyrka och förvaltas numera, trots att den fortfarande uppbär domkyrkotunnor, såsom församlingskyrka. Till skillnad från de äldre domkyrkorna torde byggnads- och underhållsskyldigheten beträffande nu nämnda domkyrkor åligga vederbörande församling i den mån utgående statsanslag icke förslår till bestridande av kostnaderna härför.²⁰⁸

Vad de efter reformationen tillkomna domkyrkorna i Karlstad och Kalmar, vilka även de ursprungligen varit församlingskyrkor men nybyggts efter det städerna blivit biskopssäten, utvecklade sig förhållandena så att kyrkorna fick särskild förvaltning såsom domkyrkor. Deras underhåll bekostades huvudsakligen av kronoanslag, vad Karlstads domkyrka beträffar dock med bidrag av församlingen.

I Karlstad sköttes förvaltningen av domkyrkan av en särskild form av domkyrkostyrelse, med landshövdingen och biskopen som kyrkans föreståndare med biträde av sysslomannen och i den förutvarande domkyrkan i Kalmar fanns ett inrättat domkyrkoråd, som till sitt biträde hade en domkyrkosyssloman.²⁰⁹

10.4 Förvaltningen enligt 1992 års kyrkolag

10.4.1 DE MEDELTIDA DOMKYRKORNA – FORTSATT EGEN STYRELSE

Domkapitlen gavs ansvaret för de medeltida domkyrkornas förvaltning vid 1992 års kyrkolags tillkomst. Dessförinnan utgjorde domkapitlen styrelse för domkyrkan i vissa stift (Uppsala²¹⁰, Skara och Strängnäs) medan det i andra stift fanns särskilt inrättade domkyrkostyrelser (Linköping och Växjö) som utgjordes av domkapitlet tillsammans med landshövdingen²¹¹ och i Västerås stift en domkyrkokommission, bestående av landshövdingen som ordförande, biskopen, domprosten och borgmästaren som självskrivna ledamöter samt därtill vissa ledamöter utsedda från den kyrkliga och borgerliga kommunen.²¹² Av förarbetena till 1992 års kyrkolag framgår att det förelåg bred enighet gällande förslaget att de medeltida domkyrkorna även i fortsättningen skulle ha en egen styrelse och att förslaget också var väl förankrat hos berörda kyrkliga organ.²¹³ Av den promemoria som låg till grund för regeringens förslag framgår bl.a. följande.

De medeltida domkyrkorna var alltifrån början självägande stiftelser. Först efter reformationen fick de sig tillagd funktionen att vara församlingskyrkor. I kyrkolagen meddelades föreskrifter om deras förvaltning i särskild ordning.

Det finns skäl att alltjämt behålla en särskild förvaltning för dessa domkyrkor. Som nationella byggnadsminnesmärken intar de en särställning. Värden om dem och deras inventarier innebär att betydande ansvar, som också motiverar att särskild sakkunskap kontinuerligt anlitas för uppsikt över byggnadsverket. (...)

Domkyrkornas särställning som biskopskyrkor med centrala funktioner i olika stiftsammanhang motiverar också att ansvaret för deras förvaltning inte skall vila enbart på domkyrkoförsamlingen eller den lokala kyrkliga samfälligheten.²¹⁴

Beträffande förslaget om att domkapitlet skulle utgöra styrelse för domkyrkan, konstaterades i nämnda promemoria bl.a. följande.

²⁰⁸ SOU 1949:63 s. 25 f.

²⁰⁹ SOU 1967:46 s. 130 f.

²¹⁰ Den särskilda domkyrkonämnden, med företrädare för domkyrkoförsamlingen och den kyrkliga samfälligheten i Uppsala, skötte för domkapitlets räkning den löpande tillsynen över domkyrkan och dess fastigheter.

²¹¹ Ordförandeskapet utövades i Linköpings domkyrkostyrelse av landshövdingen medan det i Växjö utövades av biskopen.

²¹² Civildepartementet, kyrkoenheten, Göran Göransson, PM ang. domkyrkornas förvaltning, s. 7.

²¹³ Kammarkollegiet, hade i egenskap av remissinstans, avstyrkt förslaget och menat att förvaltningen borde föras över till respektive domkyrkoförsamling.

²¹⁴ Civildepartementet, kyrkoenheten, Göran Göransson, PM ang. domkyrkornas förvaltning, s. 11 f.

Kyrkolagen²¹⁵ utpekar biskop och domkapitel som styrelse för domkyrkan med en syssoloman som närmast ansvarig för den löpande uppsikten och med landshövdingens hjälp med ”råd och handräckning” vid större byggnadsföretag på kyrkan.
(...)

De sex domkyrkorna som det är fråga om här är byggda som biskopskyrkor och för den gudstjänstverksamhet som det medeltida domkapitlet svarade för. I dag motsvaras dessa funktioner av de biskopliga förrättningarna och de stiftshögtider, större gudstjänstsamlingar och andra arrangemang som brukar förläggas till domkyrkan som stiftets centralhelgedom. Samtidigt är domkyrkan upplåten som gudstjänstrum för en domkyrkoförsamling. Det ter sig mot den bakgrunden naturligt att domkapitlet, som bl.a. har överinseendet över gudstjänstlivet i stiftet, liksom hittills får vara styrelse för domkyrkan med ansvar för dess vård och underhåll men också för den verksamhet som bedrivs där och de ändamål som domkyrkan upplåts för. Samtidigt är det rimligt att domkyrkoförsamlingen får möjlighet att öva ett visst inflytande på beslut som inte kan undgå att beröra dess verksamhet.²¹⁶

I regeringens skrivelse till kyrkomötet föreslogs att berörda domkapitel skulle utgöra domkyrkostyrelser, men att i domkapitlet därvid dessutom skulle ingå en av domkyrkoförsamlingens kyrkoråd utsedd ledamot. Vid behandlingen i kyrkomötet ansåg första kyrkolagsutskottet (1 KL 1991:9) att domkapitlet som stiftsmyndigheter var särskilt lämpade att fungera som styrelser för de medeltida domkyrkorna. Utskottet fann inga bärande skäl att avvisa den av regeringen föreslagna förvaltningsordningen. Kyrkomötet följde dock en reservation i utskottet och biföll en motion (KMot 1991:66) med innebörd att styrelsen för de medeltida domkyrkorna ska utgöras av domkapitlet *eller* av en särskild styrelse. I motionen betonades att domkyrkan är till lika delar stifts kyrka, församlingskyrka och katedral. Eftersom de medeltida domkyrkorna inbördes är mycket olika menade motionärerna att styrelserna också i fortsättningen kunde ha olika utseende.²¹⁷

Regeringen ansåg dock inte att det fanns skäl att bevara de skiljaktigheter i det förvaltande organets sammansättning som uppkommit i olika stift. Det konstaterades att landshövdingens medverkan i förvaltningen i vissa stift knappast längre var sakligt motiverad och att den statliga tillsynen över byggnadsminnesvärden numera utövas i annan ordning. Det angavs vidare att det i och för sig skulle kunna övervägas att inrätta en särskild myndighet i de berörda stiftet för domkyrkans förvaltning, såsom i Lunds stift, men att en sådan ordning skulle kräva ytterligare utredning och överväganden. Regeringen valde istället att föreslå en enhetlig form för de medeltida domkyrkornas förvaltning, nämligen att domkapitlet ska utgöra styrelse för domkyrkan. I sammanhanget konstaterades att domkapitlet är den stiftsmyndighet som bl.a. har tillsynen över gudstjänstlivet i församlingarna. Eftersom domkyrkoförsamlingen bedömdes ha ett berättigat intresse av att medverka i beslut som bl.a. gäller dess gudstjänstrum, infördes en särskild bestämmelse i kyrkolagen (27 kap. 5 §) om att en lekman, utsedd av domkyrkoförsamlingens kyrkoråd, ska ingå som ledamot i domkapitlet när det handlägger ärenden som rör domkyrkan.²¹⁸

10.4.2 ÖVRIGA DOMKYRKOR – FÖRVALTAS SOM ÖVRIGA FÖRSAMLINGSKYRKOR

Utredningen inför 1992 års kyrkolag ledde fram till förslaget, vilket alltså senare godtogs, att andra domkyrkor än de medeltida ska förvaltas som församlingskyrkor. Till grund för förslaget låg ovan nämnda promemoria, i vilken det konstaterats att flertalet övriga domkyrkor uppförts och underhållits med församlingsmedel. Visserligen kunde noteras att det vid olika tillfällen, i några fall, tillskjutits statsbidrag eller andra medel genom beslut av riksdag eller regering, men att dessa domkyrkors löpande underhåll bekostas av församlingen eller en kyrklig samfällighet som domkyrkoförsamlingen ingår i. Beträffande de under medeltiden

²¹⁵ 1686 års kyrkolag.

²¹⁶ Civildepartementet, kyrkoenheten, Göran Göransson, PM ang. domkyrkornas förvaltning, s. 13 f.

²¹⁷ Prop. 1991/92:85 s. 49.

²¹⁸ Prop. 1991/92:85 s. 48 ff. och s. 129.

uppförda Storkyrkan och Visby S:ta Maria kyrka, konstaterades att dessa fått statsbidrag för restaureringsarbeten, men att de under större delen av sin tillvaro varit vanliga församlingskyrkor och att det enbart på grund av dess medeltida härkomst saknades anledning att börja tillämpa särskilda förvaltningsbestämmelser avseende dem.²¹⁹ Sammanfattningsvis konstaterades att de s.k. övriga domkyrkorna, med undantag för Kalmar och Karlstads domkyrkor vid vilka särskilda domkyrkokostyrelser skötte förvaltningen, förvaltats i enlighet med vad som gäller för församlingskyrkor i allmänhet.

Förslaget, som alltså även innebar att de särskilda förvaltningsformerna för Kalmar och Karlstad domkyrkor avvecklades, mötte ingen kritik från remissinstanserna.²²⁰

En bestämmelse om den rätt som tidigare enligt sedvana gällt för biskopen att förfoga över domkyrkan och andra kyrkor i stiftet för biskopliga ämbetshandlingar, togs samtidigt in i den nya kyrkolagen, 40 kap. 1 §.²²¹ I kyrkolagen togs även in en bestämmelse om att det ska finnas en domkyrka i varje stift, något som även det tidigare uppgavs ha gällt enligt sedvana.²²²

10.4.3 SYSSLOMANNABEFATTNINGEN UTGÅR

Regleringen i 1686 års kyrkolag om befattningen som domkyrkosysselman slopades i samband med tillkomsten av 1992 års kyrkolag. Dessa särskilda tjänster hade i stort sett avvecklats successivt, genom olika regeringsbeslut från början av 1980-talet, genom att tjänsterna indrogs vid innehavarens avgång. För de medel som blev disponibla genom tjänsternas avveckling kunde domkapitlen istället arvoda andra befattningshavare, vilka ibland betecknades sysslomän, eller sakkunniga för att biträda med uppsikt och tillsyn över kyrkobyggnaden och dess inventarier. De sista sysslomannatjänsterna uppges ha funnits vid domkyrkorna i Västerås, Växjö, Kalmar och Karlstad.²²³

De medeltida domkyrkorna bedömdes dock fortsatt behöva stå under kontinuerlig uppsikt av byggnadsteknisk expertis. Detta tillförsäkrades genom särskilda föreskrifter vilka angav att det för domkyrkan skulle finnas en domkyrkoarkitekt, utsedd av domkapitlet efter yttrande av Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer.²²⁴

10.5 Förvaltningen enligt kyrkoordningen

Som framgått under avsnitt 9 om ägandeförhållandena, lämnades frågan om den närmare förvaltningen av Svenska kyrkas egendom i huvudsak oregerad från lagstiftarens sida inför relationsändringen. Dessa frågor ansågs istället höra hemma inom det inomkyrkliga utredningsarbetet.

I sitt förslag till kyrkoordning för Svenska kyrkan föreslog centralstyrelsen att förvaltningsansvaret beträffande domkyrkorna - som ju var splittrat - skulle förenklas, på så vis att samma organ i alla stift skulle ges ansvaret. Den naturliga lösningen, mot bakgrund av äganderättslösningen, ansågs vara att ge domkyrkoförsamlingarna ansvaret. Centralstyrelsen anförde bl.a. följande.²²⁵

Det finns enligt vår mening anledning att förenkla den kyrkliga organisationen så att det i alla stift är samma organ som har ansvaret. Några bärande skäl för en sårlösning för vissa domkyrkor föreligger knappast. En naturlig lösning är att som i flertalet stift domkyrkoförsamlingen får ansvaret. Att respektive domkyrkoförsamling får ansvaret för sin domkyrka blir en följd av de tidigare redovisade föreskrifterna om att domkyrkorna med äganderätt skall överlämnas till domkyrkoförsamlingarna. Emellertid bör enligt vår mening domkyrkans speciella ställning i stiftet föranleda att biskopen eller

²¹⁹ Civildepartementet, kyrkoenheten, Göran Göransson, PM ang. domkyrkornas förvaltning, s. 18 f.

²²⁰ Prop. 1991/92:85 s. 51.

²²¹ I samband med kyrkoordningens tillkomst ändrades bestämmelsen till att avse "gudstjänster och för biskopliga ämbetshandlingar", samtidigt som det särskilda omnämmandet av domkyrkan slopades, jfr 41 kap. 1 § kyrkoordningen.

²²² Prop. 1991/92:85 s. 144.

²²³ Civildepartementet, kyrkoenheten, Göran Göransson, PM ang. domkyrkornas förvaltning s. 3, 16 f., prop. 1991/92:85 s. 50 f. och Kyrklig rätt och kyrklig orätt - kyrkorättsliga perspektiv, s. 209.

²²⁴ Prop. 1991/92:85 s. 50 f. och Förordning om förvaltningen av vissa domkyrkor (SKFS 1992:14).

²²⁵ CsSkr 1999:3 s. 2-268, jfr SKU 1998:5 s. 130.

en av denne utsedd person har rätt att närvara och delta i överläggningarna samt få sin mening antecknad till protokollet när förvaltningsfrågor beträffande domkyrkan behandlas. Det står domkyrkoförsamlingen fritt att behandla sådana frågor i kyrkorådet eller att ha ett särskilt organ för domkyrkans förvaltning. Om domkyrkoförsamlingen ingår i en samfällighet, avser biskopens (eller den av denne utsedda personens) deltagande även samfällighetens organ, när dessa behandlar frågor om domkyrkans förvaltning.

De förslag till bestämmelser om kyrkobyggnader som Centralstyrelsen lade fram hade fått ett mycket starkt stöd från remissinstansernas sida. Bland de remissinstanser som yttrat sig kan nämnas Skara domkapitel och Skara stiftssamfällighet, vilka bl.a. framhöll att de medeltida domkyrkor som är belägna i relativt små församlingar medför särskilda problem av förvaltningsmässig och ekonomisk natur. Mot denna bakgrund framhölls vidare att det t.o.m. kunde övervägas om inte biskopen eller den han utsett borde ingå i de beslutandes krets när domkyrkoförsamlingen avgör frågor rörande domkyrkan. Linköpings domkyrkoförsamling framhöll att biskopens och stiftets inflytande över domkyrkan och rätten att använda densamma borde i kyrkoordningen motsvaras av en bestämmelse om stiftets ekonomiska delansvar för domkyrkan.

Centralstyrelsen belyste även frågan om underhållskostnaderna för de medeltida domkyrkorna. Det noterades att regeringen hade behandlat denna fråga i prop. 1998/99:38 och därvid konstaterat att dessa domkyrkor, liksom klosterkyrkorna i Vadstena och Varnhem, hade fått vissa statsbidrag mot bakgrund av att de ansetts vara av riksintresse, men att något sådant särskilt stöd inte borde utgå efter relationsändringen. Regeringen angav dock att den förutsatte att Svenska kyrkan vid fördelningen av den kyrkoantikvariska ersättningen skulle beakta dessa kyrkobyggnaders särställning.²²⁶ I sitt av 1998 års kyrkomöte antagna betänkande anförde Andra kyrkolagsutskottet (2KL 1998:1) att det delade regeringens uppfattning på denna punkt.

Med anledning av Centralstyrelsens skrivelse med förslag till kyrkoordning för Svenska kyrkan, väcktes en motion till 1999 års kyrkomöte (KMot 1999:200) med hemställan om att stiftet årligen skall pröva om det behövs kyrkobyggnadsbidrag till en särskild underhålls- och reparationsfond för domkyrkorna och klosterkyrkorna i Varnhem och Vadstena. Ekonomiutskottet yttrade sig över motionen och anförde följande.

Utgångspunkterna i motionärernas förslag är att det kan bli svårt för de församlingar som nu får ansvaret för nämnda kyrkor att själva bära underhållskostnaderna, och att det därför kan finnas skäl att stift och kyrkofond bidrar till dessa. Utskottet delar motionärernas åsikt. Redan i dag finns det flera stödformer, de i motionen nämnda kyrkobyggnadsbidragen och för närvarande ”miljardprojektet för kyrklig sysselsättning”. Strukturbidragen torde också vara tänkbara för ändamålet. I framtiden har Svenska kyrkan all anledning att begära en betydande kyrkoantikvarisk ersättning från staten. Däremot anser inte utskottet att stödet skall betalas ut till underhållsfonder utan som nu behovsprövat till angivna projekt. Utskottet avstyrker med det anförda KMot 1999:200.

Andra kyrkolagsutskottet delade Ekonomiutskottets uppfattning och föreslog avslag på motionen, vilket också blev kyrkomötets beslut.²²⁷ Avseende förvaltningen av Lunds domkyrka anförde Centralstyrelsen följande. (För en mer utförlig beskrivning av diskussionerna avseende Lunds domkyrka inför relationsändringen, se avsnitt 8.1.7.4.)

Som vi tidigare redovisat skall Lunds domkyrka och dess fastigheter och fastighetsfond förvaltas av trossamfundet Svenska kyrkan. I likhet med vad vi föreslår i fråga om

²²⁶ Prop. 1998/99:38, Staten och trossamfundet – begravningsverksamheten, kulturminnena, personalen, avgiftsbetalningen, m.m., s. 146.

²²⁷ 2KL 1999:1 s. 144 samt utskottets hemställan p. 42, samt ”Kyrkomötet 1999 Snabbprotokoll” från fredagen den 11 november, Kyrkoordning för Svenska kyrkan 42. Elfte avdelningen: Ekonomi och egendom i övrigt.

prästlönstillgångarna anser vi att en sådan egendom inte skall förvaltas av Svenska kyrkan på nationell nivå utan att den skall överlämnas för förvaltning till andra organ. Förvaltare i dag är det den statliga myndigheten Domkyrkorådet i Lund, som består av företrädare för Domkapitlet i Lunds stift, stiftssamfälligheten, och Lunds domkyrkoförsamling. Vi förslår Domkyrkorådet i Lund tills vidare består och får i uppdrag att förvalta domkyrkan och dess egendom. En utredning bör komma till stånd för att närmare belysa en för framtiden lämplig förvaltningsorganisation. I avvaktan på en sådan utredning anser vi att domkyrkoförsamlingens inflytande i Domkyrkorådet skall stärkas något. Mer genomgripande förändringar bör inte göras innan resultatet från utredningsarbetet föreligger. Vi ser det som naturligt att domkyrkoförsamlingen och kyrkliga samfälligheten i Lund blir delaktiga i utredningsarbetet.

Centralstyrelsen anförde avslutningsvis att det inte ansågs föreligga skäl att ha några särskilda bestämmelser i övrigt om förvaltningen av de medeltida domkyrkorna.²²⁸ Kyrkomötet beslöt i enlighet med centralstyrelsens förslag.²²⁹

10.6 Statligt ekonomiskt stöd till domkyrkorna

Statligt stöd har under århundradenas lopp, fram till relationsändringen år 2000, utgått till domkyrkorna i olika former, både som punktvisa insatser i samband med mer omfattande ny- eller tillbyggnationer och som mer fasta statsanslag, t.ex. domkyrkotunnor eller som ersättning för indragna domkyrkotunnor. Sådant statligt stöd har lämnats både till de medeltida domkyrkorna och till s.k. övriga domkyrkor.²³⁰

I sammanhanget kan nämnas ett principiellt uttalande avseende statsbidragen till domkyrkor, vilket gjordes av 1859/60 års riksdag (skr nr 81), i samband med fråga om beviljande av ytterligare statsbidrag till reparation av Västerås domkyrka.

Vid beviljande av understöd av allmänna medel för Sveriges i äldre tider uppförda, stortartade och genom konstminnen dyrbara domkyrkor har riksdagen ansett de dryga kostnader, som med dessa kyrkors underhåll äro förenade, icke skäligen kunna utan undantag åläggas de församlingar, åt vilka samma kyrkor blivit till begagnande upplåtna, men å andra sidan funnit rättvist och billigt, att sådana arbeten, vilka icke avse dylika kyrkors monumentala delar utan endast vederbörande församlingars gagn och bekvämlighet, varda av dessa församlingar själva bekostade.²³¹

Det i riksstaten tidigare uppförda anslaget till ersättning för indragna domkyrkotunnor upphörde fr.o.m. budgetåret 1985/86. Det drogs då in med hänsyn till att administrationen av medlen var orimligt tidskrävande i förhållande till anslagets storlek och de ersättningsbelopp som betalades ut. Statsbidrag vid mera omfattande restaureringar av de medeltida domkyrkobyggnaderna fortsatte dock utgå med ganska betydande belopp.²³²

Frågan om statsbidragen berördes i promemorian, *PM ang. domkyrkornas förvaltning*, som år 1989 upprättades vid Civildepartementet, kyrkoenheten, i samband med utarbetandet av 1992 års kyrkolag. I promemorian angavs bl.a. följande.

Statsbidrag vid mera omfattande restaureringar av de medeltida domkyrkobyggnaderna – även i Visby och Stockholm – utgår däremot alltjämt med ganska betydande belopp. Vid beräkningen av sådana bidrag tar man hänsyn till den aktuella domkyrkoförsamlingens eget ekonomiska underlag. Bidragen motiveras av domkyrkobyggnadernas betydande kulturhistoriska värde och av att de oftast är betydligt större än vad som krävs för försam-

²²⁸ CsSkr 1999:3 s. 2-268.

²²⁹ Jfr 2KL 1999:1 s. 130 och s. 150 p. 38, samt "Kyrkomötet 1999 Snabbprotokoll" från fredagen den 11 november, Kyrkoordning för Svenska kyrkan 38. Tionde avdelningen: Kyrkobyggnader.

²³⁰ Jfr Civildepartementet, kyrkoenheten, Göran Göransson, PM ang. domkyrkornas förvaltning, s. 6.

²³¹ Jfr SOU 1967:46 s. 90.

²³² Jfr Civildepartementet, kyrkoenheten, Göran Göransson, PM ang. domkyrkornas förvaltning, s. 6.

lingens eget behov av gudstjänstrum. I och med att de medeltida domkyrkorna i det dåvarande Sverige genom Gustav Vasas reduktion förlorade det mesta av domkyrkogodset, saknar de egna tillgångar för att bekosta större underhålls- och renoveringsarbeten. Staten kan väl som en följd därav anses ha ett visst moraliskt och ekonomiskt ansvar för bevarandet av dessa nationellt betydelsefulla byggnadsminnen. Lunds domkyrka har däremot hittills med avkastningen av sina bevarade jordegendomar kunnat svara för sitt eget underhåll och även för omfattande restaureringsarbeten.²³³

Inför relationsändringen angav regeringen, som tidigare nämnts, att de särskilda statsbidragen till bl.a. de medeltida domkyrkorna borde upphöra, men att Svenska kyrkan samtidigt förutsattes beakta dessa kyrkobyggnaders särställning vid fördelningen av den kyrkoantikvariska ersättningen, en uppfattning som kyrkomötet instämde i.²³⁴

²³³ Civildepartementet, kyrkoenheten, Göran Göransson, PM ang. domkyrkornas förvaltning, s. 6.

²³⁴ Prop. 1998/99:38 Staten och trossamfunden – begravningsverksamheten, kulturminnena, personalen, avgiftsbetalningen, m.m., s. 146, 2KL 1998:1.

11. Domkyrkans övriga fastigheter

Enligt 26 kap. 1686 års kyrkolag ankom förvaltningen av all domkyrkornas egendom, således även dem tillhörig jord, på biskopen och domkapitlet med domkyrkosysslomannen såsom den närmast ansvarige förvaltaren.²³⁵

Förvaltningen av domkyrkans övriga fastigheter fördes under 1970–80 talet över på först stiftsnämnderna och därefter på stiftens egendomsnämnder. Den grundläggande anledningen till denna förändring synes ha varit ett konstaterande av att förvaltningen av domkyrkans fastigheter krävde en annan sakkunskap än gällande vården av själva domkyrkobyggnaden. Domkyrkosakkunniga hade i sitt betänkande från 1949 konstaterat att det inom stiftet fanns stiftsstyrelserna närstående organ, nämligen stiftsnämnderna, med uppgift att förvalta viss ecklesiastisk jord och att dessa erhållit en ändamålsenlig sammansättning, med bl.a. kunskap i jordbruk, skogsbruk och därmed sammanhängande affärsförhållanden, samt juridik. Till dessa nämnder ansåg domkyrkosakkunniga det vara lämpligt att uppdraga även förvaltningen av domkyrkogodset. Någon olägenhet av att anförtro vården av domkyrkan och domkyrkans fastigheter åt skilda organ ansågs inte behöva befaras.²³⁶

Bestämmelserna togs in i lagen (1970:939) om förvaltning av kyrklig jord²³⁷ och sedermera i 1992 års kyrkolag, vid vilkens ikraftträdande den förstnämnda lagen upphävdes.²³⁸ Enligt regeringen i 41 kap. 6 § kyrkolagen (1992:300) hade egendomsnämnden att utöver bl.a. prästlönefastigheter, förvalta domkyrkas fastigheter.²³⁹ Regeringen hade dock enligt såväl kyrkolagen som dess föregångare på området, möjlighet att besluta om förvaltning i annan ordning.

Inför relationsändringen konstaterade Kammarkollegiet i sitt betänkande *Den kyrkliga egendomen* (SOU 1997:47) att det var de äldsta domkyrkorna som ägde sådan fast egendom, förutom själva domkyrkobyggnaden med tillhörande tomtmark, som lagligen definierades som domkyrkas fastighet. Jordbruksfastigheter fanns bara vid Strängnäs, Västerås och Lunds domkyrkor. Vidare angavs att Lunds domkyrka hade det utan jämförelse största och värdefullaste fastighetsbeståndet.²⁴⁰ Även andra äldre domkyrkor uppgavs äga fastigheter som kommit till under medeltiden.²⁴¹ Av de övriga medeltida domkyrkorna uppgavs, förutom Lunds domkyrka, endast Strängnäs och Västerås domkyrkor inneha egendom av något egentligt värde. Detta värde uppgavs, inför relationsändringen, uppgå till 6 respektive 8 miljoner kronor, att jämföra med Lunds domkyrkas tillgångar om 300 miljoner kronor.²⁴²

Det var enligt regeringen naturligt att anlägga samma synsätt på församlingskyrkas och domkyrkas fastigheter och fastighetsfonder som på kyrkorna. Dessa egendomslag borde följa sin församlingskyrka respektive domkyrka och därmed föras över med äganderätt till den församling där kyrkan är belägen. Egendomen ställdes alltså till församlingens förfogande för samma ändamål som tidigare, nämligen att användas för respektive kyrkas behov.²⁴³ Reglering om detta togs in i 9 § p. 3–4 lag (1998:1592) om införande av lagen om Svenska kyrkan. Enligt andra stycket, samma paragraf, krävs tillstånd av Kammarkollegiet för att

²³⁵ Jfr SOU 1968:12 Förvaltningen av kyrklig jord m.m., s. 15.

²³⁶ SOU 1949:63 s. 56.

²³⁷ Vilken ersattes av lag (1988:183) om förvaltning av kyrklig jord.

²³⁸ Jfr prop. 1991/92:85 s. 37.

²³⁹ D v s sådan fast egendom eller tomträtt vars avkastning är avsedd för en domkyrkas behov, 41 kap. 1 § p. 5.

²⁴⁰ SOU 1997:47 s. 44 f.

²⁴¹ I 1958 års kyrka – statutredning antecknades att domkyrkas fastigheter huvudsakligen kommit i de äldre domkyrkornas besittning genom enskildas donationer eller genom kronoanslag. Fastigheter som tillförts domkyrkorna efter reformationen torde också i regel vara kronoanslag och donationer av enskilda. I en del fall har fastigheterna inköpts av vederbörande domkyrkas medel. (SOU 1997:47 s. 45)

²⁴² Prop. 1997/98:116 s. 87.

²⁴³ Prop. 1997/98:116 s. 85.

ändra ändamålet för aktuell egendom. Därvid ska tillämpas de grunder för ändring som anges i 1 § permutationslagen (1972:205) samt 3 och 4 §§ samma lag. I förarbetena angavs att egendomen är en del av kyrkans finansförmögenhet, liksom att ändamålet för domkyrkas fastigheter och fastighetsfond är klart avgränsat – tillgångarna är avsedda att användas för respektive kyrkas behov, samt att destinatärskretsen indirekt utgörs av den församling där den aktuella kyrkan är belägen.²⁴⁴

Regleringen kom dock inte att omfatta Lunds domkyrkas fastigheter och fastighetsfond. Denna egendom förvaltas enligt i 9 § tredje stycket lagen (1998:1592) om införande av lagen om Svenska kyrkan fortsatt som en självständig förmögenhet, se vidare avsnitt 5.1.1.

²⁴⁴ Prop. 1997/98:116 s. 86.

12. Biskopens stav och skrud – om vård av vissa kyrkliga inventarier

12.1 Inledning

Inom vårt utredningsarbete har vissa frågor uppkommit om förvaring, förteckning och användande av vissa kyrkliga inventarier, närmare bestämt avseende biskopens liturgiska skrud. Följande fråga ställdes under hösten 2020 till domkyrkoförsamlingarnas kanslichefer och till stiftsdirektorerna och en liknande fråga har även under våren 2021 ställts till ordförandena i domkyrkoförsamlingarnas kyrkoråd och församlingsråd.

Det som hör till biskopens liturgiska skrud till exempel kåpor, mitror, kråkla är inventarier av kulturhistoriskt värde som hör till domkyrkan och som ska förvaras och vårdas i enlighet med kulturmiljölagens bestämmelser. Vilka överenskommelser finns mellan stift och församling avseende detta?

De svar som vi har tagit del av har givit en splittrad bild, såväl vad avser förekomsten av överenskommelser som sättet för förvaring och skötsel. Från flera håll uppges att föremålen förvaras i domkyrkan och att det är församlingen som svarar för löpande skötsel och underhåll. Samtidigt uppges flera stift att vissa föremål, av t.ex. praktiska skäl, förvaras hos biskopen eller på stiftskansliet. I vissa fall uppges föremålen vara förtecknade och dokumenterade, medan det från andra håll påtalas att förteckning inte sker eftersom stiftet inte kan föra förteckning över skyddade inventarier. Såväl skriftliga avtal som muntliga överenskommelser uppges förekomma.

Mot bakgrund av vad vi har erfarit genom nämnda svar har vi velat analysera några frågor lite närmare vad avser förvaring, förteckning och annat handhavande av de liturgiska föremålen som är knutna till biskopen. Till de frågor vi analyserat hör exempelvis frågan om huruvida det är möjligt att i kyrkoordningen klargöra att dessa inventarier ska förtecknas samt vad ägandeförhållandena beträffande inventarierna har för betydelse.

12.2 Kulturmiljölagens bestämmelser m.m.

12.2.1 ALLMÄNT

I kulturmiljölagen (1988:950) finns bestämmelser om bl.a. kyrkliga kulturminnen, däribland kyrkliga inventarier. För sådana kyrkliga inventarier som omfattas av lagen gäller ett ansvar att förvara och vårda föremålen väl, samt att föra en förteckning över dem, vilket gäller för alla församlingar.

Av 18 § kulturmiljöförordningen (1988:1188) följer att ”I ärenden enligt 4 kap. kulturmiljölagen (1988:950) ska Riksantikvarieämbetet och länsstyrelserna samråda med stiftet, om det behövs.”

I 19 § kulturmiljöförordningen (1988:1188) finns en exemplifierande uppräkningslista av vad som räknas till kyrkliga inventarier. Det anges att

Till kyrkliga inventarier som avses i 4 kap. 6 § kulturmiljölagen (1988:950) hör bland annat äldre skrudar, rökelsekar, kärl, böcker, altartavlor, kors och krucifix, dopfuntar,

andra målningar och konstarbeten, avlatsskrin, förvaringskistor, fattigbössor, ljuskronor och ljusstakar, epitafier, vapensköldar, banér, sorgfanor, vapen, rustningar, votivskepp, kyrkklockor, musikinstrument samt vissa äldre gravvårdar.

Av förordningen framgår att Riksantikvarieämbetet har rätt att meddela vidare verkställighetsföreskrifter avseende de kyrkliga kulturminnena. Sådana föreskrifter har också Riksantikvarieämbetet meddelat genom Riksantikvarieämbetets föreskrifter om kyrkliga kulturminnen; KRFS 2012:2. Länsstyrelsen är den myndighet som fattar beslut i ärenden om kyrkliga kulturminnen enligt kulturmiljölagen. Länsstyrelsens beslut kan överklagas till allmän förvaltnings domstol.

Lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. trädde ikraft den 1 januari 1989 och ersatte då en rad äldre författningar rörande kulturminnen, bl.a. förordningen (1942:929) om kyrkliga inventarier.²⁴⁵ Den 1 januari 2014 ändrades lagens rubrik till Kulturmiljölagen (1988:950), i det följande förkortad KML. I lagens fjärde kapitel finns bestämmelser om kyrkliga kulturminnen varav i 6–10 §§ specifikt om kyrkliga inventarier.

12.2.2 OM VÅRD, FÖRTECKNING M.M.

Enligt den grundläggande bestämmelsen i 4 kap. 6 § KML gäller ett vårdansvar för kulturhistoriskt värdefulla inventarier som bl.a. hör till kyrkobyggnad, enligt följande reglering.

Inventarier av kulturhistoriskt värde, som hör till kyrkobyggnad eller annan kyrklig byggnad, kyrkotomt eller begravningsplats, skall förvaras och vårdas väl.

För att lagen ska vara tillämplig på ett visst föremål krävs att det är såväl kulturhistoriskt värdefullt som kyrkligt, dvs. avsett att användas i samband med kyrkans gudstjänst och övriga handlingar, till kyrkans inredning och utsmyckning eller som minnesmärke i kyrkorummet.²⁴⁶ Det kan särskilt noteras att bestämmelsen fick sin lydelse efter granskning och ändringsförslag av Lagrådet, i syfte att tydliggöra att även kulturhistoriskt värdefulla inventarier på begravningsplatser skulle omfattas. Ursprungligen föreslogs en mer allmänt hållen lydelse, nämligen "Kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde skall förvaras och vårdas väl".²⁴⁷

Av Riksantikvarieämbetets vägledning för tillämpning av kulturmiljölagen framgår att det kulturhistoriska värdet hos ett kyrkligt inventarium inte enbart hänger samma med dess egenskaper i sig utan även och kanske framförallt, med dess betydelse i ett sammanhang och på en bestämd plats. I vägledningen anges vidare följande.

Äldre och hantverksmässigt utförda föremål i kyrkorna omfattas vanligen av lagen. Urvalet blir svårare när det gäller enklare eller industriellt producerade föremål från 1900-talet och framåt. Föremål som är representativa på olika sätt, unika, av hög konstnärlig kvalitet eller är viktiga för berättelserna om platserna och människorna, bör skyddas. Som exempel kan nämnas inventarier som anskaffats i samband med en kyrkas tillkomst eller i samband med en större ombyggnad eller renovering av kyrkan och som därför vittnar om en viktig händelse. Andra exempel är föremål som är representativa för en viss tidsperiod eller en viss konstnär. (...)

Det finns ingen tidsgräns för inventarieskyddet i kyrkor tillkomna före 2000 (6 §), utan senare anskaffade inventarier kan tas upp i förteckningen. Bestämmelsen är motiverad eftersom nyanskaffade inventarier efterhand inkluderas som en del av det historiska sammanhanget.²⁴⁸

²⁴⁵ Denna förordning innehöll bestämmelser om avseende varje församling förteckning över inventarier tillhörande bl.a. varje kyrka och om vårdansvar åvilande kyrkoherde och kyrkvårdar. Gällande värden av inventarier tillhörande domkyrkorna gällde istället bestämmelserna i 1686 års kyrkolag, enligt vilken vårdansvaret åvilade biskopen och domkapitlet/konistoriet. Den löpande värden ansvarade dock sysslomannen för, liksom klockaren, vad avsåg det som dagligen brukades (24 kap. 4 §, 26 kap. 1, 7 §§).

²⁴⁶ Prop. 1987/88:104 s. 98, se även Riksantikvarieämbetets föreskrifter om kyrkliga kulturminnen; KRFS 2012:2, 13 §.

²⁴⁷ Prop. 1987/88:104 s. 110, 119.

²⁴⁸ "Vägledning för tillämpning av Kulturminneslagen, Kyrkliga kulturminnen (4 kap. 1-18 §§)", Riksantikvarieämbetet 2014, s. 43 f.

Enligt 4 kap. 7 § KML gäller vidare ett förteckningsansvar, vilket åvilar varje församling, enligt följande reglering.

För varje församling skall det finnas en förteckning över inventarier som avses i 6 §. I förteckningen skall anges om ett föremål ägs eller förvaltas av någon annan än församlingen och om det förvaras på någon annan plats än i kyrkan.

I varje församling skall det utses två personer som har ansvar för att föra förteckningen. De skall också se till att föremålen förvaras och vårdas väl. Församlingen skall anmäla till länsstyrelsen vilka som har utsetts.

Av bestämmelsens förarbeten framgår att endast sådana kyrkliga inventarier som är kulturhistoriskt värdefulla ska föras upp på förteckningen. I förarbetena anges följande.

I de fall de som ansvarar för inventarieförteckningen är osäkra om ett visst föremål är kulturhistoriskt värdefullt bör de konsultera någon sakkunnig, t.ex. vid länsmuseet. I förteckningen skall anges om någon annan än församlingen äger eller förvaltar ett föremål. Likaså bör det anges om föremålet förvaras på någon annan plats än i kyrkan. Så kan ju vara fallet t.ex. av säkerhetsskäl.²⁴⁹

I 40 kap. 2 § kyrkoordningen finns, under rubriken *Vård av kyrkobyggnader och deras inventarier*, en hänvisning till kulturmiljölagens bestämmelser. I bestämmelsens tredje stycke anges att det är kyrkoherden och en kyrkvård som ansvarar för kyrkobyggnadernas inventarier i enlighet med bestämmelserna i kulturmiljölagen. Kyrkoherden får utse någon annan präst i församlingen att ansvara i stället för kyrkoherden.

Innan kyrkoordningens tillkomst utpekades direkt i kulturminneslagen kyrkoherden och en av kyrkorådet utsedd kyrkvård ut som ansvariga för förteckningen och som vårdansvariga. Motsvarande reglering återfanns redan i 1686 års kyrkolag. Inför relationsändringen konstaterades att ordningen med två i församlingen utsedda och ansvariga personer borde behållas och framgå av kulturminneslagen, men att vilka som utses borde vara en inomkyrklig angelägenhet.²⁵⁰

I kommentaren till kyrkoordningen har angivits att den praktiska hanteringen inte behöver ske av de utsedda personerna, utan att det snarare handlar om ett övergripande ansvar. Det har vidare inte bedömts sannolikt att någon av de ansvariga skulle ställas till svars, skadeståndsmässigt eller straffrättsligt, om inventarier skadats, löper risk att skadas eller har förkommit, utan ansvaret har snarare bedömts bestå i att påpeka om inventarier har skadats, löper risk att skadas eller har förkommit.²⁵¹

Av Riksantikvarieämbetets vägledning för tillämpning av kulturmiljölagen framgår att det primära syftet med bestämmelsen om inventarieförteckning är att det ska vara klart för alla, speciellt för ägaren (församling eller annan) och för de antikvariska myndigheterna (länsstyrelsen, Riksantikvarieämbetet), vilka föremål som omfattas av KML, men att det finns även andra viktiga skäl att föra inventarieförteckning. Den utgör en viktig kunskapskälla om föremålen, var de finns samt vem som äger dem. Inventarieförteckningen utgör även underlag vid utredningar om stöld eller annan förlust. Riksantikvarieämbetet har i särskilda föreskrifter om kyrkliga kulturminnen preciserat vilka uppgifter en förteckning över kulturhistoriskt värdefulla kyrkliga inventarier ska innehålla för att vara ändamålsenlig.²⁵²

Gällande den praktiska innebörden av vårdansvaret har Riksantikvarieämbetet i sin vägledning vidare framhållit att en god vård omfattar allt från att hålla uppsikt på begynnande skador och slitage, varsam hantering, konservera, reparera och laga om det behövs, till städmetoder som är anpassade efter material och känslighet. Vidare anges att länsstyrelsen vid tillsynsbesök kan besikta vårderna och lämna råd samt upplysa om vilka åtgärder som är till-

²⁴⁹ Prop. 1987/88:104 s. 98.

²⁵⁰ Prop. 1998/99:38 s. 156 f.

²⁵¹ Edqvist m.fl., Kyrkoordning för Svenska kyrkan 2018 med kommentarer och angränsande lagstiftning, s. 662.

²⁵² Riksantikvarieämbetets föreskrifter om kyrkliga kulturminnen; KRFS 2012:2, 14 §.

ståndspliktiga. I vägledningen har vidare angivits att föremål som används ofta bör vara lätt tillgängliga så att slitage genom transporter i möjligaste mån undviks.²⁵³

Enligt 4 kap. 8 § KML gäller att stiftet minst vart sjätte år ska kontrollera att alla föremål i förteckningen finns kvar. Sådan kontroll skall också göras vid byte av någon av de personer som har utsetts enligt 7 § andra stycket. Efter varje kontroll skall en kopia av förteckningen sändas till länsstyrelsen.

Av 4 kap. 9 § KML följer att länsstyrelsens tillstånd krävs avseende vissa åtgärder beträffande föremål upptagna i förteckningen, om föremålen inte ägs av någon enskild person eller släkt. Bestämmelsen anger följande.

I fråga om ett föremål i förteckningen, som inte ägs av någon enskild person eller släkt, krävs tillstånd från länsstyrelsen

1. för att avyttra det,
2. för att avföra det från förteckningen,
3. för att reparera eller ändra det, eller
4. för att flytta det från den plats där det sedan gammalt hör hemma.

Länsstyrelsen får, i fråga om första stycket 3 och 4, ställa de villkor för tillståndet som är skäliga med hänsyn till de förhållanden som föranleder åtgärden. Villkoren får avse hur åtgärden skall utföras samt den dokumentation som behövs.

Tillstånd krävs inte för mera obetydliga reparationer. Sådana reparationer får inte utföras så, att föremålets kulturhistoriska värde minskas.

Av Riksantikvarieämbetets vägledning för tillämpning av kulturmiljölagen framgår följande beträffande flytt av föremål.

Att flytta ett föremål kan handla om allt från flyttning inom kyrkorummet till att flytta ut det från kyrkan till annan byggnad i kyrkomiljön, till annan kyrka eller begravningsplats eller flytt i samband med konservering eller utlåning och deposition till museum. Huruvida flytt av ett föremål inom kyrkorummet är tillståndspliktigt eller ej bör bedömas utifrån föremålets betydelse för helheten eller konsekvenser för vård och säkerhet. Så snart det gäller att flytta ut ett föremål från kyrkobyggnaden, oavsett syftet, bör länsstyrelsen tillståndspröva det, antingen den nya permanenta eller tillfälliga placeringen är ett begravningskapell på kyrkogården, församlingshemmet, prästgården, annan kyrka i församlingen, konserveringsateljé, utställning eller ett museum. Vid utförsel till annat land kan även utförseltillstånd enligt 5 kap. KML krävas. Tillståndsansökan om utförseltillstånd ska ges in till Riksantikvarieämbetet. Till ansökan om utförseltillstånd ska länsstyrelsens tillstånd till flytt av berört föremål enligt 4 kap. KML bifogas.

Länsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet har enligt 4 kap. 10 § KML rätt att besikta kyrkliga inventarier. Länsstyrelsen får också besluta att ett föremål skall tas upp i förteckningen. Om det finns allvarlig fara för att ett föremål skadas, får länsstyrelsen tills vidare ta hand om det eller vidta någon annan nödvändig åtgärd för att skydda eller vårda det. Innan en sådan åtgärd vidtas skall samråd ske med stiftet och, om föremålet ägs av någon enskild, med denne.

Länsstyrelsen får, enligt 4 kap. 17 § KML, förelägga den som är ansvarig för förvaltningen av ett kyrkligt kulturminne att vidta rättelse eller avbryta pågående åtgärder för att säkerställa efterlevnaden av föreskrifter och beslut enligt 4 kap. KML. Ett sådant föreläggande får förenas med vite. Länsstyrelsen har även möjlighet att hos kronofogdemyndigheten begära särskild handräckning enligt lagen (1990:746) om betalningsföreläggande och handräckning

²⁵³ "Vägledning för tillämpning av Kulturminneslagen, Kyrkliga kulturminnen (4 kap. 1-18 §§)", Riksantikvarieämbetet 2014, s. 46.

mot den som ansvarar för förvaltningen av ett kyrkligt kulturminne. Länsstyrelsens beslut enligt 4 kap. KML får, som tidigare nämnts, överklagas till allmän förvaltningsdomstol (4 kap. 18 § KML).

12.2.3 NÅGOT OM DISKUSSIONEN INFÖR RELATIONSÄNDRINGEN

Värden av den kulturhistoriskt värdefulla egendomen fanns med som en av huvudfrågorna inför riksdagens principbeslut 1995 om ändrade kyrka-statrelationer. I regeringens proposition 1995/96:80 *Ändrade relationer mellan staten och Svenska kyrkan* angavs att Kulturminneslagens skydd för kyrkliga kulturminnen borde behållas även vid ändrade relationer mellan staten och Svenska kyrkan och att en relationsändring inte borde leda till försämrade förutsättningar för vård och underhåll av kyrkans kulturhistoriska värden.²⁵⁴ Av propositionen framgår bl.a. följande.

Svenska kyrkan bör även i framtiden genom sina församlingar och samfälligheter ha ansvaret för kyrkobyggnadernas vård och förvaltning, liksom för de kyrkliga inventarierna och de övriga kyrkliga kulturminnen som skyddas genom kulturminneslagen. (...) Församlingarna är skyldiga att iaktta kulturminneslagens bestämmelser. Detta innebär inskränkningar och ibland fördyringar vid skötseln av bl.a. kyrkobyggnaderna. Det kan därför vara rimligt att ge församlingarna viss ersättning för underhållet av de kyrkliga kulturvärdena som kompensation för dessa inskränkningar och fördyringar.

Ersättningen bör, i den utsträckning som den utgår, vara ett led i ett ömsesidigt åtagande av staten och Svenska kyrkan att bevara de kulturhistoriska värdena inom kyrkan.

Kulturmiljölagens skydd för den kyrkliga kulturminnena skulle alltså bestå, men på grund av de omfattande organisatoriska förändringarna som skedde behövdes anpassningar göras i lagstiftningen.

Det kan särskilt noteras att äganderätten till inventarier tillhörande de domkyrkor som tidigare utgjort självägande stiftelseliknande egendom, vid relationsändringen övergick i domkyrkoförsamlingarnas ägo, jfr. 9 § p. 2 lag (1998:1592) om införande av lagen om Svenska kyrkan. Frågan om inventarierna gavs dock ingen framträdande plats i relationsändringens förarbeten. I förarbeten till 1992 års kyrkolag konstaterades att värden och förvaltningen av de biskopliga insignierna var ordnad på olika sätt i olika stift. Det angavs att de ofta ansågs tillhöra domkyrkan och vårdades tillsammans med dennas övriga inventarier. I några fall uppgavs de ha tillförts en särskilt för ändamålet bildad stiftelse.²⁵⁵

En nyhet i samband med relationsändringen var bildandet av de särskilda samrådsgrupperna, på central respektive regional nivå, bestående av representanter för de antikvariska myndigheterna och Svenska kyrkan. Regeringen konstaterade i sin proposition att

Inför framtiden är det angeläget att ta till vara och utveckla det samarbete som redan finns när det gäller kulturvärdena inom Svenska kyrkan. I dag är det vanligast med kontakter i enskilda ärenden, dvs. när en församling eller motsvarande skall genomföra en tillståndspliktig åtgärd enligt 4 kap. kulturminneslagen. Beträffande frågor av mer allmän natur finns det inte någon fast form för fortlöpande samverkan, utan kontakterna rör vanligen speciella uppgifter och projekt. (...)

Med hänsyn till den nya situation som relationsändringen innebär torde behovet av kontinuerliga kontakter i övergripande frågor öka. Det är därför väl motiverat att, som kommittén har föreslagit, skapa särskilda samrådsgrupper med representanter för staten och Svenska kyrkan. Det bör inrättas en samrådsgrupp på central nivå. Vidare bör det finnas en regional samrådsgrupp i varje stift.

²⁵⁴ Prop. 1995/96:80 s. 38 f.

²⁵⁵ Civildepartementet, kyrkoenheten, Göran Göransson, PM ang. domkyrkornas förvaltning, s. 11.

Arbetet inom samrådsgrupperna bör inriktas på en fortlöpande dialog och ett utbyte av kunskaper och erfarenheter i frågor som avser de kyrkliga kulturvärdena. Det kan exempelvis röra sig om att belysa frågor om vård och underhåll eller användning av de kyrkliga kulturminnena utifrån olika aspekter – antikvariska, estetiska, pastorala, liturgiska, ekonomiska och funktionella. En viktig uppgift bör vara att finna former för att sprida information. Samrådsgrupperna bör inte ha några beslutsfunktioner och bör inte heller behandla enskilda ärenden. Samarbetet inom ramen för samrådsgrupperna bör dock kunna bidra till ökad kunskap om och förståelse för olika krav och behov och därmed skapa förutsättningar för att hitta samförståndslösningar, exempelvis vid sådana avvägningar mellan önskan att förändra kyrkorummet utifrån församlingens och gudstjänstens behov och strävan att bevara de kulturhistoriska värdena som kyrkomötet avser.²⁵⁶

1998 års kyrkomöte tillstyrkte bildandet av de särskilda samrådsgrupperna och framhöll att till det som kan behöva behandlas i dessa grupper hör avvägningen mellan önskan att förändra kyrkorummet utifrån församlingens och gudstjänstens behov och strävan att bevara de kulturhistoriska värdena för deras egen skull. Kyrkomötet menade att det är viktigt att utveckla en ömsesidig förståelse och söka efter lösningar som kan tillgodose såväl de liturgiskt som de antikvariskt betingade önskemålen.²⁵⁷

Så här beskrivs arbetet i samrådsgrupperna på Svenska kyrkans nationella kulturarvssidor idag.

Efter relationsförändringen 2000 mellan Svenska kyrkan och staten bildades en central samrådsgrupp som består av ledamöter från Svenska kyrkan och Riksantikvarieämbetet. Det finns också stiftsvisa samrådsgrupper s.k. regionala samrådsgrupper med representanter för stift, samfälligheter, församlingar, länsstyrelser, och läns- och regionmuseer. Samrådsgrupperna fungerar som forum för kunskaps- och erfarenhetsutbyte i frågor som rör det kyrkliga kulturarvet.

Avsikten med den Centrala samrådsgruppen är att fungera som centralt forum mellan Riksantikvarieämbetet och Svenska kyrkan för kunskaps- och erfarenhetsutbyte i frågor som rör det kyrkliga kulturarvet. Vidare målsättningar är att bredda diskussionerna kring det kyrkliga kulturarvet, kunskapsuppbyggnad och kompetensutveckling, diskutera stöd kring brukande och vård, att sprida information samt att verka för samförståndslösningar kring principiellt viktiga frågeställningar mellan kulturmiljövården och Svenska kyrkan. Centrala samrådsgruppen består av representanter från Riksantikvarieämbetet och Svenska kyrkan; nationell nivå och Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation.²⁵⁸

Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation har utgått ur den centrala samrådsgruppen och Svenska kyrkan företräds på nationell nivå av kyrkokansliet.

²⁵⁶ Prop. 1998/99:38 s. 150 f.

²⁵⁷ Prop. 1998/99:38 s. 150.

²⁵⁸ <https://internwww.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=28375&ptid=0> (2021-10-08).

13. Ekonomisk utjämning m.m.

13.1 Inledning

Det ekonomiska utjämningsystemet inom Svenska kyrkan syftar till att, på grundval av en ömsesidig solidaritet mellan Svenska kyrkans församlingar, bidra till att utjämna de ekonomiska förutsättningarna så att alla församlingar ska ha ekonomiska möjligheter att fullgöra sin grundläggande uppgift, samt att kunna ta ansvar för sina kyrkobyggnader. Det ekonomiska utjämningsystemet bidrar, på nämnda sätt, till att möjliggöra den rikstäckande verksamhet som Svenska kyrkan har att bedriva.

Det solidariska delandet av ansvar är också ett uttryck för att Svenska kyrkan i sin mångfald och geografiska spridning ändå är en. Principen om rikstäckande verksamhet har sin grund i Svenska kyrkans identitet som öppen folkkyrka, med ett uppdrag till hela folket. Detta anges också i inledningstexten till kyrkoordningens elfte avdelning om ekonomi och egendom, enligt följande.

Svenska kyrkan har ett ärende till hela folket. Genom utjämningen av de ekonomiska förutsättningarna visar församlingarna en ömsesidig solidaritet. På så sätt blir det möjligt att uppehålla en rikstäckande verksamhet.

Vidare anges i samma inledningstext att det är ett gemensamt ansvar för alla som tillhör kyrkan att efter sin förmåga bidra till de ekonomiska förutsättningarna för kyrkans verksamhet och att det därför finns en kyrkoavgift som tas ut i förhållande till vars och ens inkomst. Principen om rikstäckande verksamhet återfinns, tillsammans med regleringen om Svenska kyrkan som en öppen folkkyrka, i lagen (1998:1591) om Svenska kyrkan och utgör således en av kyrkans grundläggande identitetsmarkörer.

Det nuvarande utjämningsystemet trädde i kraft den första januari 2018, efter beslut av 2016 års kyrkomöte och införs successivt under åren 2018–2021.²⁵⁹ Det nya systemet innebar förändringar i församlingarnas kostnadsutjämning, i modellen för fördelning av stiftsbidrag samt införande av ett nytt underhållsbidrag. Det var framförallt olika delkomponenter i den del av utjämningsystemet som avser kostnadsutjämning som ändrades vid den senaste revideringen. Inkomstutjämningen, vilken är utjämningsystemets centrala del, ändrades inte. Det nuvarande systemet innehåller en komponent som riktar sig specifikt mot domkyrkor, nämligen en komponent inom stiftsbidraget avseende bidrag till gudstjänster av rikskaraktär i domkyrkor. Komponenten benämns *Bidrag domkyrka* och tillfaller i praktiken Stockholms och Uppsala stift.²⁶⁰

Bestämmelser om den ekonomiska utjämningen finns i kyrkoordningens 44:e kapitel.

13.2 Utjämningsystemets framväxt

13.2.1 BAKGRUND

En förordning som utfärdades 1862, om utjämning av prästlönerna och pastoratens kostnader för dessa, utgjorde början på det system för utjämning av kostnader inom Svenska kyrkan som växte fram under 1900-talet. 1910 utfärdades ett komplex av författningar på det kyrkligt-ekonomiska området, bland annat en lag om kyrkofond. Fonden, vars ursprungliga

²⁵⁹ KsSkr 2016:6, EE 2016:1, KmSkr 2016:7.

²⁶⁰ Enligt 2021 års bidragsnivå ersätts Uppsala stift med 4 mnkr och Stockholms stift med 300 tkr.

kapital och inkomster i huvudsak kom från prästlönetillgångar av olika slag, skulle användas till kyrkliga ändamål enligt bestämmelser i lag och kom att ha en central roll i det kyrkliga utjämningsystemet under 1900-talet.²⁶¹

Nuvarande utjämningsystem, vilket regleras i kyrkoordningens 44:e kapitel *Ekonomisk utjämning m.m.* bygger fortfarande i huvudsak på det reformerade utjämningsystem som infördes under åren 1997–2000, efter den statliga *Kyrkoutjämningsutredningen*, vilken tillsattes 1994.²⁶² Det fanns enligt direktiven till den utredningen behov av en reform av mer grundläggande natur. I direktiven angavs att det nya utjämningsystemet skulle

- syfta till att utjämna skillnader i kyrkokommunernas skattekraft och i sådana kyrkokommunala kostnader som hänförde sig till faktorer utanför respektive kommuns egen kontroll,
- bygga på helt inomkyrkliga avgifter och bidrag via kyrkofonden,
- göra det möjligt att bedriva rikstäckande kyrklig verksamhet av ungefär samma omfattning som tidigare, resultera i väsentligen likvärdiga ekonomiska förutsättningar för den kyrkliga verksamheten inom landets olika delar,
- finansiera den rikskyrkliga verksamheten och andra för hela kyrkan gemensamma kostnader,
- vara långsiktigt hållbart och rymmas inom en balanserad budget för kyrkofonden.

13.2.2 UTJÄMNINGSSYSTEMETS DELAR

Det nya utjämningsystemet bestod och består av en generell del, som omfattar alla församlingar med egen ekonomisk förvaltning och alla pastorat, och en så kallad individuell del där prövning sker efter särskild ansökan. Idag används begreppen Utjämning på församlingarnivå och Utjämning på stiftsnivå. På församlingarnivån består utjämningen av inkomst- och kostnadsutjämning och på stiftsnivån stiftsbidrag, kyrkunderhållsbidrag och utdelning från prästlönetillgångar. Den individuella delen finns i praktiken bara kvar när stiftsstyrelsen beviljar vissa bidrag. Den generella delen innehåller dels en inkomstutjämning, dels en utjämning av kostnader som har strukturella orsaker. Inkomst- och kostnadsutjämningen bygger på principen att församlingar och pastorat vars inkomst- eller kostnadsläge är sämre än genomsnittet ska få ett bidrag medan de med ett gynnsammare läge betalar en avgift. I den generella utjämningen balanseras därmed i huvudsak bidrag och avgifter. För kostnadsutjämningen fastställdes fyra slag av kostnader som sågs som strukturellt betingade. Dessa kostnader var:

1. drift och underhåll av kyrkor
2. drift och underhåll av begravningsplatser
3. kostnader för verksamhet som berör icke-tillhöriga
4. geografiskt betingade kostnader för gles bebyggelse och kallt klimat.

Punkterna 1–3 skulle utformas som ett nollsummespel där de som hade högre antal kyrkotillhöriga per kyrkobyggnad, högre antal invånare per begravningsplats och högre andel tillhöriga än riksgenomsnittet skulle betala en avgift, medan de som hade lägre värden avseende dessa parametrar istället skulle få ett bidrag. Punkten fyra var ett renodlat bidrag som inte finansierades genom avgifter från vissa församlingar och samfälligheter. Det var en utgift i trossamfundet Svenska kyrkans budget.

Det som kallats den individuella delen av utjämningsystemet utformades med samma möjligheter som tidigare att bevilja församlingar eller pastorat strukturbidrag, kyrkobyggnadsbidrag och extra utjämningsbidrag. I huvudsak gäller detta fortfarande även om det, som framgår i det följande, har gjorts vissa ändringar i systemet.

²⁶¹ I betänkandet *Gemensamt ansvar - en utredning om fastigheter, kyrkor och utjämningsystem* (SKU 2015:1) finns en närmare redogörelse över utjämningsystemets framväxt under 1900-talet, s. 195 f.

²⁶² Jfr betänkandet *Utjämning av intäkter och kostnader inom Svenska kyrkan* (SOU 1995:144).

På stiftsnivå innebar kyrkoutjämningsutredningens förslag att stifts- och strukturbidragen behölls men skulle beviljas efter en friare prövning.²⁶³ I praktiken kom detta att innebära att stiftet inte längre behövde ansöka om dessa medel ur kyrkofonden, utan stiftet beviljades nu istället dessa medel per automatik via fördelningsmodeller som byggde på strukturella parametrar. Det allmänna utjämningsbidraget avskaffades och ersattes för stiftssamfälligheternas del av en faktor för inkomstutjämnning som sedan dess har verkat inom ramen för nämnda nya fördelningsmodell för stiftsbidrag. Ett extra utjämningsbidrag skulle kunna beviljas stiftssamfälligheterna. När det gäller stiftet har det skett flera ändringar efter år 2000, vilket redovisas nedan.

Det nya utjämningsystemet trädde i kraft den 1 januari 1997 och fick genomslag fullt ut år 2000 samtidigt som de nya kyrka–statrelationerna började gälla. För det sista av de fyra genomförandeåren var det inte längre kyrkolagen utan den nya kyrkoordningen som angav vad som skulle gälla. När kyrkoordningen infördes behölls, som hade förutsatts, utjämningsystemet oförändrat. Kyrkofonden överfördes till Svenska kyrkan med äganderätt i samband med de ändrade kyrka–statrelationerna och finns inte längre som en avskild förmögenhetsmassa.²⁶⁴

13.3 Förändringar efter år 2000

Efter år 2000 har vissa förändringar skett i utjämningsystemet. Utjämnningen av kostnader för begravningsplatser kritiserades som irrelevant i ett inomkyrkligt utjämningsystem eftersom begravningsverksamheten finansieras av en begravningsavgift som betalas av alla skattskyldiga oavsett kyrkotillhörighet. När begravningsplatskomponenten togs bort genom beslut av 2003 års kyrkomöte var tanken att man genom vissa justeringar i kyrkounderhållsfaktorn kunde kompensera för det inkomstbortfall som borttagandet av begravningsplatskomponenten skulle innebära för ett antal församlingar. I det fortsatta arbetet fann man att kyrkounderhållskomponenten inte alls kunde kompensera för ett borttagande av begravningsplatskomponenten i den utsträckning som var tänkt. Lösningen blev då att kyrkostyrelsen i sin skrivelse 2004:7 *Vissa ändringar i utjämningsystemet* föreslog ett införande av det som kallades kostnadsutjämningskonstant. Konstanten skulle för varje församling motsvara utfallet från 2003 års begravningsplatsutjämnning och bli föremål för indexuppräkning. Därigenom uppnådde man målet att få bort begravningsplatsfaktorn ur systemet utan att enskilda församlingar påverkades ekonomiskt av detta. Kyrkostyrelsen anförde att den föreslagna lösningen fick anses vara av mer eller mindre kortsiktig karaktär.

Stifts- och strukturbidragen har ändrats vid ett par tillfällen. 2003 års kyrkomöte beslutade att den då benämnda särskilda utjämningsavgiften skulle tillföras stiftet direkt i stället för att betalas till det som fortfarande kallades kyrkofonden. Stiftsbidraget skulle minska i samma utsträckning så att varje stift erhöll ett oförändrat ekonomiskt utfall av förändringen. Samtidigt slogs stifts- och strukturbidragen samman till en gemensam bidragsform, stiftsbidrag. Stiftet skulle fritt förfoga över medlen från den särskilda utjämningsavgiften och stiftsbidragen. Medlen skulle kunna användas till den egna verksamheten eller som bidrag till församlingar och pastorat inom stiftet motsvarande det tidigare kyrkoordningsreglerade strukturbidraget. Fördelningen mellan stiftet påverkades inte av dessa förändringar. 2003 års kyrkomöte beslutade också att glesbygdsbidraget skulle avskaffas i den meningen att det inte utgick bidrag direkt till församlingar och samfälligheter. De medel som finansierade glesbygdsbidraget kom i stället att utgöra ökade stiftsbidrag till berörda stift. Dessa stift skulle efter eget gottfinnande kunna fördela medlen till församlingar och pastorat i glesbygd.

Genom beslut av 2006 års kyrkomöte upphävdes kyrkoordningens bestämmelser om kyrkobyggnadsbidrag.²⁶⁵ På ett motsvarande sätt som beträffande glesbygdsbidraget togs medlen till kyrkobyggnadsbidraget med vid beräkningen av stiftsbidrag.

²⁶³ Stiftsbidragen infördes 1989 i samband med att stiftssamfälligheterna inrättades och var avsedda för stiftets egen verksamhet, medan strukturbidragen skulle fördelas vidare till församlingar och samfälligheter i stiftet.

²⁶⁴ SKU 2015:1 s. 197 ff.

²⁶⁵ Kyrkostyrelsens skrivelse 2006:6, Kyrkoordningens bestämmelser om balanskrav m.m. samt vissa utjämningsfrågor (KsSkr 2006:6).

13.4 2015 års utjämningsutredning

13.4.1 ALLMÄNT

Mot bakgrund av att Strukturutredningen i sitt slutbetänkande *Närhet och samverkan*, (SKU 2011:2), påpekat att det fanns anledning att pröva behovet av en översyn av utjämningsystemet, utfärdade kyrkostyrelsen 2012 direktiv för en utredning med bl.a. ett sådant uppdrag. Utredningen, som antog namnet *Utjämningsutredningen*, överlämnade sitt betänkande Gemensamt ansvar. *En utredning om fastigheter, kyrkor och utjämningsystem (SKU 2015:1)*, våren 2015.

Enligt direktiven var det övergripande syftet för utredningen att lägga fram förslag som effektiviserar förvaltningen av kyrkobyggnader och eventuellt andra fastigheter, såväl ekonomiskt som kompetensmässigt. Vidare skulle den säkerställa ett långsiktigt hållbart, brett accepterat utjämningsystem. I utredningen inkluderades inkomst- och kostnadsutjämnning, stiftsbidrag och särskild utjämningsavgift men inte den allmänna utjämningsavgiften. Utredningen hade även att överväga clearingsystemets effektivitet och möjlig inkorporering i utjämningsystemet.

Utjämningsutredningen föreslog att utjämningsystemet även fortsättningsvis skulle bestå av en inkomstutjämnning och en kostnadsutjämnning med vissa komponenter som utjämnar strukturellt betingade kostnader som inte kan påverkas av enskilda församlingar och pastorat. Inkomstutjämnningen, vilken kan sägas vara utjämningsystemets viktigaste komponent, föreslogs bestå oförändrad. Kyrkostyrelsen lade fram utjämningsutredningens förslag genom sin skrivelse *Gemensamt ansvar – fastigheter, kyrkor och utjämningsystem* (KsSkr 2016:6) till kyrkomötet 2016. Avseende målet för den ekonomiska utjämnningen anförde kyrkostyrelsen följande.

Kyrkostyrelsen menar att utjämningsinriktning att möjliggöra en rikstäckande verksamhet är en grundläggande utgångspunkt för systemet och ska därför även i fortsättningen vara ett huvudsyfte. Däremot kan det inte anges som ett syfte att utjämnningen ska göra det möjligt att bedriva verksamhet av en viss angiven omfattning. Det är inte bara ansvaret att fullgöra den grundläggande uppgiften som primärt är lokalt utan även resursansvaret. Mot den bakgrunden kan uppgiften för utjämningsystemet bara vara att bidra till att alla församlingar har ekonomiska möjligheter att fullgöra den grundläggande uppgiften.²⁶⁶

Som nämnts ovan var det framförallt olika delkomponenter i den del av utjämningsystemet som avser kostnadsutjämnning som ändrades i samband med kyrkomötets behandling av förslagen 2016. Inkomstutjämnningen, vilken alltså är utjämningsystemets centrala del, ändrades inte. En ytterligare ändring var att kyrkoordningens bestämmelser om extra utjämningsbidrag beslutades utgå, detta mot bakgrund av ett konstaterande om att såväl stiftsstyrelserna som kyrkostyrelsen har möjlighet att utan särskilda bestämmelser besluta om ekonomisk stöd om detta bedöms vara nödvändigt.

13.4.2 STIFTSBIDRAGEN

Utjämningsutredningen berörde frågan om stiftsbidragen och fann att dessa borde finnas kvar och liksom tidigare stå stiftet fritt att förfoga över. Utredningen föreslog dock vissa förändringar avseende beräkningen av stiftsbidraget, vilket resulterat i en ny beräkningsmodell, vilken införts succesivt under övergångsperioden 2018–2021. Den nya modellen gäller fullt ut från och med 2021.

Stiftsbidraget består av en inkomstutjämnning av motsvarande slag som på lokal nivå, ett grundbidrag på 12 miljoner kronor till varje stift samt en del som beräknas utifrån antalet kyrkomedlemmar i stiftet. Vidare utgår också bidrag så att stiftet kan främja församlingarnas arbete med en effektiviserad fastighetsförvaltning, med ett grundbidrag om 1,5 mnkr per stift och 3 100 kr per kyrka och 1 500 kronor per övrig byggnad. Till Uppsala och Stockholms

²⁶⁶ KsSkr 2016:6 s. 69.

stift utgår ett bidrag för ”Gudstjänster av rikskaraktär i domkyrkor” om 4 mnkr respektive 300 tkr. Bidragsdelen benämns *Bidrag domkyrka*. Utjämningsutredningens reform innebar också, i och med att glesbygdskbidraget nu återinfördes som delkomponent i församlingarnas kostnadsutjämning, att ytabidraget avskaffades vid beräkning av stiftsbidrag samt att även kyrkobyggnadsbidraget avskaffades som en del av stiftsbidraget för att istället ersättas av ett kyrkoordningsreglerat kyrkounderhållsbidrag, se vidare nedan.

13.4.3 KYRKOBYGGNADSKOMPONENTEN

När det gäller kyrkobyggnader kan noteras att det skedde en ändring av kyrkobyggnads-komponenten, inom ramen för kostnadsutjämningen, på så vis att hänsyn bara tas till antalet medlemmar per kyrka vid beräkning av avgifter och bidrag och inte längre till kyrkornas storlek (se 44 kap. 5 § kyrkoordningen). Några remissinstanser ifrågasatte om inte särskilt välbesökta kyrkor med stor betydelse för turism och pilgrimsverksamhet, med de kostnader som detta medför, borde utgöra en egen beräkningsgrund. Kyrkostyrelsen hänvisade till grunderna för utjämningsystemet, att utjämna strukturella kostnader och anförde följande.

Stiftsstyrelsen i Linköpings stift menar att det bör övervägas om även ett antal särskilt välbesökta kyrkor med stor betydelse för turism och pilgrimsverksamhet, med de kostnader som detta medför, ska utgöra en egen beräkningsgrund. Även Stockholms domkyrkoförsamling menar att om man tillför kyrkobyggnadskomponenten en faktor som också tar hänsyn till bruket av kyrkorummet, skapas därigenom ett incitament för att öka användningen av kyrkorummet. Kyrkostyrelsen vill åter framhålla att avsikten med utjämningsystemet är att utjämna strukturella kostnader, det vill säga kostnader som den enskilda församlingen har små eller inga möjligheter att påverka. Incitament till brukande måste därför skapas på annat sätt. Det bör i detta sammanhang noteras att en särskild bidragsdel inom ramen för stiftsbidraget även i fortsättningen avses tillfalla Uppsala och Stockholms stift. Det bidraget avser gudstjänster av rikskaraktär i domkyrkor. Tillkommer ytterligare behov av bidrag till församlingar med välbesökta kyrkor, kommer det att finnas möjlighet för stiftet att via sin bidragsgivning till församlingarna att tillgodose dessa behov.²⁶⁷

Rörande omfattningen av utjämningen för antalet kyrkobyggnader menade Stiftsstyrelsen i Västerås stift att domkyrkorna borde lyftas ut separat, ”för att kunna hantera de summor som kan bli aktuella vid dessa extraordinära byggnader”. Stiftsstyrelsen menade att äga och förvalta domkyrkor ger en speciell sorts förvaltning, som ibland medför stora kostnader. För att dessa tillfällen inte ska påverka/”drabba” övriga församlingar inom stiftet (de utan domkyrkor) och för att domkyrkorna ska kunna få tillgång till relevanta medel menade stiftsstyrelsen att det krävs en separat hantering för dessa församlingar och dess byggnadskostnader.²⁶⁸ Kyrkostyrelsen kommenterade inte dessa synpunkter särskilt.

13.4.4 KYRKUNDERHÅLLSBIDRAG

Genom 2016 års beslut infördes också nya bestämmelser i kyrkoordningen om kyrkounderhållsbidrag, se 44 kap. 15 §. Sedan de tidigare bestämmelserna om kyrkobyggnadsbidrag avskaffades av 2006 års kyrkomöte hade kyrkobyggnadsbidraget istället räknats in som en delkomponent i det totala stiftsbidraget, där det alltså stått varje stift fritt att fördela dessa medel. Kyrkostyrelsen konstaterade att det ibland visat sig vara svårt för ett antal församlingar och pastorat att klara den egeninsats som alltid krävs vid underhållsåtgärder i samband med beviljande av kyrkoantikvarisk ersättning, men att det är angeläget att planerade åtgärder på kyrkobyggnaderna som berättigar till kyrkoantikvarisk ersättning verkligen genomförs. Mot denna bakgrund menade kyrkostyrelsen att ett kyrkoordningsreglerat kyrkounderhållsbidrag borde införas som en egen bidragsform, som stiftet alltså inte själva beslutar vad det ska användas till. Kyrkounderhållsbidraget, om sammanlagt 100 miljoner

²⁶⁷ KsSkr 2016:6 s. 84.

²⁶⁸ KsSkr 2016:6 s. 82.

kronor, fördelas mellan stiftet – med hänsyn tagen till dels antalet kyrkor i förhållande till antalet medlemmar, dels i förhållande till kyrkobyggnadernas storlek – som i sin tur efter ansökan ger församlingarna bidrag avseende underhåll av kyrkobyggnaderna. Ombyggnader och tillbyggnader av kyrkor är inte avsedda att finansieras med detta bidrag, inte heller driftskostnader. Fråga om dessa förhållanden ställdes vid remissbehandlingen av utjämningsutredningens betänkande och kyrkostyrelsen klargjorde med anledning av detta att förändringar av kyrkomiljön av expansivt slag, liksom löpande kostnader såsom driftskostnader, bör bäras av pastoratet eller församlingen utifrån det ekonomiska utrymme som i övrigt medges.²⁶⁹

Stiftet får ta hänsyn till den sökande församlingens/pastoratets aktuella ekonomiska ställning i samband med fördelning av det kyrkoordningensreglerade kyrkunderhållsbidraget. Motsvarande hänsyn får däremot inte tas i samband med beviljande av den statliga bidragsformen kyrkoantikvarisk ersättning, se vidare nedan.

För att på sikt kunna finansiera bl.a. kyrkunderhållsbidraget, infördes samtidigt en möjlighet för kyrkomötet att kunna besluta om en särskild kyrkunderhållsavgift som församlingarna, efter särskilt beslut av kyrkomötet, ska betala, jfr. 44 kap. 3 § andra stycket kyrkoordningen. Tanken är dock att kyrkunderhållsavgiften bara ska tas ut om det finns behov av särskild finansiering, dels av kyrkunderhållsbidraget, dels vad gäller kyrkobyggnader som överlåtits till trossamfundet för förvaltning. I första hand ska nämnda kostnader finansieras via avgiften till gemensam verksamhet (tidigare benämnd allmän utjämningsavgift) och inkomsterna från finansförvaltningen på nationell nivå.²⁷⁰

²⁶⁹ KsSkr 2016:6 s. 104 f.

²⁷⁰ KsSkr 2016:6 s. 104.

14. Kyrkoantikvarisk ersättning

Svenska kyrkan har ett ansvar enligt bestämmelserna i 4 kap. kulturmiljölagen (1988:950) att vårda och underhålla de kyrkliga kulturminnena, nämligen kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser. Som ett led i de ändrade relationerna mellan Svenska kyrkan och staten år 2000 beslutades att Svenska kyrkan skulle ha rätt till viss ersättning av staten för kulturhistoriskt motiverade kostnader i samband med vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena. Detta i syfte att säkerställa att relationsändringen inte skulle innebära försämrade förutsättningar för vård och underhåll av kyrkans kulturhistoriska värden i framtiden. En bestämmelse om rätt för Svenska kyrkan till sådan ersättning (s.k. kyrkoantikvarisk ersättning, förkortad KAE) finns i 4 kap. 16 § kulturmiljölagen. I förarbetena till nämnd bestämmelse uttalade regeringen bl.a. följande om kyrkobyggnaderna.

Den kyrkliga egendomen i Sverige har till stor del sina rötter i medeltiden. Detta gäller bl.a. flertalet domkyrkor och många församlingskyrkor. Kyrkobyggnaderna intar en central plats i vårt svenska kulturarv och representerar många epokers arkitektur, byggnadshistoria och byggnadsteknik. Men de speglar också samhällshistorien. Församlingen och socknen med kyrkobyggnaden i centrum kan sägas vara grunden för det moderna svenska samhället.²⁷¹

Den kyrkoantikvariska ersättningen ska gå till kulturhistoriskt motiverade kostnader i samband med vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena. Med det menas sådana kostnader som uppstår genom de särskilda krav som ställs på Svenska kyrkan, till följd av bestämmelserna i 4 kap. kulturmiljölagen. Det kan handla om kostnader som uppkommer vid vård och underhåll till följd av att exempelvis särskilda hantverksmetoder och materialval måste användas i kulturhistorisk bebyggelse. Det faktum att det endast är kulturhistoriskt motiverade kostnader som kompenseras genom KAE innebär att församlingarna och pastoraten alltid måste ha en egeninsats, vilken kan variera i storlek beroende på åtgärdens karaktär och komplexitet.

För ersättningens fördelning gäller detaljerade villkor, vilka fastställs av kyrkostyrelsen. *Villkor för kyrkoantikvarisk ersättning version 2.0* är fastställda av kyrkostyrelsen 2019-06-10 och gäller från och med ramår 2021.²⁷² Villkoren är kyrkostyrelsens styrmedel för ersättningen och innehåller uppgifter om vilka objekt och åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning, liksom uppgifter om formerna för ersättningens handläggning. Som stöd i det praktiska arbetet med ersättningen finns *Handbok för arbetet med kyrkoantikvarisk ersättning* där villkoren för kyrkoantikvarisk ersättning kommenteras och exemplifieras. Enkelt uttryckt kan ersättningen gå till vård och underhåll av kyrkobyggnader, inventarier och andra byggnader eller fasta anordningar på kyrkotomten, men inte till nybyggnationer och anpassningar till församlingens egen verksamhet. Förvaltningen av begravningsplatserna ska som huvudregel bekostas av begravningsavgiften, även sådana åtgärder som är påkallade av kulturhistoriska hänsyn. På Svenska kyrkans nationella intranät finns utförlig information och vägledning om fastighetsfrågor, bl.a. om den kyrkoantikvariska ersättningen, under fliken *Verksamhetsstöd*, rubriken *Fastigheter och kulturarv*.²⁷³

²⁷¹ Regeringens proposition Ändrade relationer mellan staten och Svenska kyrkan, prop. 1995/96:80 s. 38.

²⁷² Äldre versioner av villkor och handbok, Villkor för kyrkoantikvarisk ersättning, version 1.1 (reviderad 2013-03-05) och Handbok för arbetet med kyrkoantikvarisk ersättning version 1.2 (reviderad 2016-10-20), gäller till och med ramår 2020, och till dess att handläggning och utbetalning av ramår 2020 är avslutad.

²⁷³ <https://internwww.svenskakyrkan.se/fastighetkulturarv> (2020-10-08).

Enligt ovan nämnda villkor kan kyrkoantikvarisk ersättning utgå avseende de kyrkliga inventarier som kulturmiljölagens bestämmelser omfattar. Inventarierna ska vara uppförda på förteckning enligt 4 kap. 7 och 8 §§ KML. Ersättning får dock enligt villkoren endast beviljas till objekt som ägs eller förvaltas av Svenska kyrkan, i det senare fallet där förvaltningen genom avtal åligger Svenska kyrkan.²⁷⁴

Svenska kyrkan beslutar om fördelning av ersättningen mellan stiftet och stiftet beslutar i sin tur om fördelning inom sitt område. Även detta framgår av nämnd paragraf i lagen, liksom att Riksantikvarieämbetet skall ges tillfälle att yttra sig över fördelningen i landet och att länsstyrelsen skall ges tillfälle att yttra sig över fördelningen i länet. Stiftsstyrelserna beslutar om kyrkoantikvarisk ersättning på grundval av de ansökningar församlingarna lämnar in. För tillståndspliktiga åtgärder ska tillstånd hos länsstyrelsen finnas när ersättning söks.

I april varje år rapporterar Svenska kyrkan till regeringen om den kyrkoantikvariska ersättningens användning, kyrkornas tillgänglighet samt om eventuella förändringar i kyrkobeståndet. Sedan 2009 infaller vart femte år så kallade kontrollstationer. Vid dessa avstämningar med staten gör Svenska kyrkan en djupare analys av frågor som rör de kyrkliga kulturvårderna och en utvärdering av de resultat som uppnåtts sedan överenskommelsen upprättades. Vid kontrollstationerna tar riksdagen beslut om den kyrkoantikvariska ersättningens storlek under den kommande femårsperioden.

Sedan 2009 uppgår statsanslaget avseende KAE till 460 miljoner kronor årligen, detta i enlighet med vad som diskuterades avseende ersättningens storlek inför relationsändringen.²⁷⁵ I sin senaste regeringsrapport uppger Svenska kyrkan att kyrkostyrelsens rambeslut under flera år har överstigit statsanslaget, detta mot bakgrund av att det tidigare funnits ett överskott kopplat till den kyrkoantikvariska ersättningen, men att detta överskott nu är hanterat och att ramfördelningen inte kommer kunna överstiga 460 miljoner kronor. Vidare påpekas att ansökningarna om KAE vida överstiger disponibla medel och att det råder ett fortsatt högt ansökningstryck från församlingar och stift. Det framhålls också att antalet kyrkor med tillståndsplikt som är berättigade till KAE idag är något fler än när överenskommelsen med staten trädde i kraft.²⁷⁶

²⁷⁴ Villkor för kyrkoantikvarisk ersättning version 2.0, villkor 1 h-j.

²⁷⁵ Jfr Staten och trossamfunden – Den kulturhistoriskt värdefulla kyrkliga egendomen och de kyrkliga arkiven (SOU 1997:43) och Staten och trossamfunden – begravningsverksamheten, kulturminnena, personalen, avgiftsbetalningen m.m. (prop. 1998/99:38).

²⁷⁶ Svenska kyrkans redovisning för år 2020 angående de kyrkliga kulturvårderna och användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen – Svenska kyrkans rapport till kulturdepartementet, s. 5 f.

15. Överväganden och förslag

15.1 Utgångspunkter för våra förslag

I detta avsnitt redovisar vi de utgångspunkter som vårt utredningsarbete lett fram till och som är bärande för de förslag som vi redovisar i kommande avsnitt.

15.1.1 KATEDRALENS TEOLOGI

15.1.1.1 Stiftskatedralen som resurs

En byggnad är så mycket mer än fyra väggar och ett tak – de är en berättelse i trä, sten, plåt eller tegel om de människorna som hör dit.

Winston Churchills berömda ord om att ”Vi formar våra byggnader och sedan formar byggnaderna oss” sätter fingret på vad det handlar om. Arkitekturen påverkar människors liv och människors liv påverkar arkitekturen. Därför är varje byggnad både en praktisk anordning och ett uttryck för en ideologi – en teologi. I den stora sekelskiftesvåningen låg köket undanskymt i ett hörn, i funktislägenheten var det laboratoriemässigt litet, i dagens lägenheter är väggen mellan kök och sällskapsrum borta. Medan det tidigare 1900-talets kök reserverades för de tjänsteandar som lagade mat åt andra, den tidiga folkhemmets kök var en utrymmessnål mellanstation för hemmafruns rationella matlagningsprocedur, är dagens kök hela familjens gemensamma angelägenhet. Kökets förändrade status handlar inte om så mycket om mode som om samhällsutveckling och människosyn.

Vi formar våra byggnader och sedan formar byggnaderna oss.

Bilden av domkyrkan som stiftets största kyrka är därför i flera avseenden oegentlig. Inte bara för att byggnaden i flera fall storleksmässigt övertrumpas av andra av stiftets församlingskyrkor, men också för att domkyrkan i sin roll som katedral – sin ursprungliga roll – är mer än vad den ytligt sett är.

Domkyrkan/katedralen är stiftets huvudkyrka. Där står stiftets huvudaltare. Utan domkyrkan inget stift.

Dom som i domkyrka kommer av latinets *domus Dei*, alltså Guds hus och kyrka av grekiskans *kyriakos* alltså Herre. En domkyrka är kort och gott ett Herrens hus. Ordet katedral kommer från latinets *ecclesia cathedralis* vilket berättar att detta är kyrkan där *cathedran*, biskopsstolen, står.

15.1.1.2 En kyrka

Domkyrkans grundläggande roll är den som gudstjänstrum. ”Utgå från altaret och bygg så ett hus omkring det.” Så kärnfullt sammanfattade byggnadskommittén uppdraget för de arkitekter som 1951 sattes att rita den nya katedralen i Coventry sedan den äldre byggnaden fallit offer för Andra Världskrigets bomber.

Konstaterandet är förvisso självklart men förtjänar att återupprepas. En av den kristna kyrkans mest ursprungliga gemenskapshandlingar, nattvarden, utgjorde grunden till de första kyrkobyggnadernas tillkomst. Med utgångspunkt från Jesus och lärjungarnas sista måltid på Skärtorsdagen i salen en trappa upp, växte traditionen att dela bröd och vin fram i fast förvisning om Jesu faktiska fysiska närvaro – allt i enlighet med hans löfte.

Från rollen som oppositionell grupp i synagogans utkant, en samling husförsamlingar och/eller förföljd martyrrörelse med katakomberna som mötesplats, blev den kristna rörelsen i kraft av kejsare Konstantins år 385 statsreligion.

Som sådan behövde församlingarna nu större möteslokaler – några kyrkor i vår bemark-

kelse fanns inte – och så inleddes kristendomens fastighetsutvecklingsprojekt från övertagandet av den romerska statens mötes- och domstolsbyggnader – basilikorna, tidigare hedniska tempel till regelrätt nybyggnationer. En sak förenade alla dessa byggnader: måltidsbordet. Det bord, senare altare, kring vilket Vägens folk samlades för att bryta bröd och dela vin, utgjorde tillsammans med olika former av dopanordningar, gudstjänstrummets epicentrum.

Utan altare ingen nattvard utan nattvard ingen kristen gemenskap, ingen kyrka.

Resten är, så att säga, arkitekturhistoria.

I kraft av nya pastorala överväganden och församlingens behov har gudstjänstrummet kontinuerligt tillförts ny inredning och utsmyckning. Praktiska önskemål (mer ljus, bättre ljud, någonstans att sitta osv) har tillsammans med förbättrad konstruktionsteknik givit oss stora fönster, predikstol och bänkar. Detaljrika altarskåp och valvmålningar utgjorde pedagogiska resurser och i kraft av boktryckarkonstens landvinningar och en ökad läskunnighet fick vi psalmtavlor och psalmboksställ i bänkarna. Och så kan vi hålla på. När vi således idag funderar över bästa placeringen för lekhörnan, pentryt och bredbandroutern gör vi det i kontinuitet med generationer av kyrkorumsutvecklare som på olika sätt, utifrån sin tids krav och behov, tillfört rummet sin tids ”måsten”.

En del föremål har gästspelat under en kortare tid men mycket har blivit kvar som kulturhistoriskt intressanta lager i dessa vårt lands utan varje jämförelse viktigaste byggnader. Djupast sett förblir dock kyrkobyggnaden detsamma som den alltid varit: ett hus runt ett altare.

15.1.1.3 Rum i rörelse

En kyrka som inte används lever inte. Den blir på sin höjd ett museum.

Med ord från vår kyrkas tro, bekännelse och lära sammanfattar vi denna övertygelse om det levande kyrkorummet med den Augsburgska bekännelsens välbekanta ord: att ”kyrkan är de heligas samfund, i vilket evangelium rent förkunnas och sakramenten rätt förvaltas.”

Beskrivningen av hur centralt det där med sakramenten (dopet och nattvarden) är för kyrkan kompletterar den Augsburgska bekännelsen således också med att lyfta fram ordets betydelse.

Kyrkans liv behöver präglas av vördnad inför och en nära relation till Bibeln som det bland annat kommer till uttryck i textutläggningar, böner, undervisning osv.

Ordet och bordet gör rummet till vad det är.

Vackra rum med torn, färgsprakande fönster och konstnärligt högtstående religiös konst är självklart rent kulturhistoriskt fortsatt kyrkobyggnader. Ur ett teologiskt perspektiv är det dock mer svärdmotiverat att beteckna dem som sådana. Några gudstjänstfirare – levande stenar – samlar de inte längre.

Att domkyrkorna djupast sett är vanliga kyrkor är viktigt att komma ihåg eftersom det gör tydligt att även dessa byggnader står där för att svara mot det vår Kyrkoordning talar om som *församlingens grundläggande uppgift*: gudstjänst, undervisning, diakoni och mission.

Verksamheten i och kring domkyrkan ska vara ett uttryck för samma grundläggande kallelse som varje annan kyrka med den skillnad att den ska göra det utifrån sitt alldeles speciella uppdrag som på en gång församlingskyrka och stiftskatedral – som stiftets moderkyrka.

15.1.1.4 Stiftskatedralen

Sveriges domkyrkor är församlingskyrkor. De ägs av lokalförsamlingen, administreras av lokalförsamlingen och är i nio gånger av tio platsen för gudstjänster med utgångspunkt i det lokala.

Internationellt sett är detta inte huvudregeln.

Inom den anglikanska världen är domkyrkan vanligtvis ingen församlingskyrka utan en stiftskatedral reglerad utifrån en egen kyrklig lagstiftning och med egna renodlade uppgifter som i flera avseenden skiljer sig från församlingskyrkans. Samma situation gällde för Svenska kyrkan före reformationen.

Under medeltiden firade medelsvensken huvudsakligen sin gudstjänst i andra kyrkor än i katedralen, som var reserverad åt biskopen/domkapitlet/domkyrkans kaniker och kaplaner. Rummet var inte stängt för andra än dessa, det pågick ett livligt folkligt gudstjänstliv i katedralen (inte

minst knutet till pilgrimsrörelsen och helgonkulten) samtidigt som andra mindre kyrkor fungerade som lekfolkets hemkyrka.²⁷⁷

I och med reformationen förändrades detta och vi fick i princip den organisation som gäller fram till relationsändringen år 2000.

Katedralens roll som stiftets moderkyrka dvs den plats där biskopsstolen – cathedran – läromässigt och ibland också rent konkret stod bibehölls parallellt med att dess roll som församlingskyrka förstärktes. Detta ledde helt naturligt till att katedralens pastorala fokus blev mer lokalt orienterat och det i någon mån på bekostnad av byggnadens regionala, nationella och internationella profil.

Samtidigt kvarstod och kvarstår ännu den självklara ursprungsrollen som stiftskatedral: den kyrka i vilken stiftets diakoner och präster vigs till sitt ämbete, där stiftets stora högtider firas, där biskopen inleder och avslutar sin ämbetsperiod osv.

Katedralen symboliserar och förenar Svenska kyrkans självförståelse som öppen demokratisk och episkopal folkkyrka. Biskopsämbetet är hävdvunnet, rollen är konstitutiv för stiftet, tillsättningen är demokratisk, förankringen är stiftsövergripande, uppdraget är gränsöverskridande. Katedralen binder, i kraft av sin roll som ett konkret uttryck för biskopsuppdraget (*episkopé*), samman en rad olika pastorala aspekter med bäring på stiftet som helhet.

15.1.1.5 Katedralen som uttryck för episkopé

Episkopé – biskopsuppdraget, synliggörs i en person: biskopen, men axlas de facto av många fler: Stiftsstyrelse, Domkapitel och stiftsorganisation men också många andra, ute i församlingarna, genom att målmedvetet fullgöra den grundläggande uppgiften så att människor kommer till tro på Kristus och lever i tro, en kristen gemenskap skapas och fördjupas, Guds rike utbredds och skapelsen återupprättas.

I kyrkoordningen klargörs att:

Biskopens uppdrag är ett tecken på kyrkans kontinuitet, enhet och universella gemenskap. Biskopen har tillsammans med domkapitlet ansvar för att kyrkans lära och ordning följs och ska leda och inspirera kyrkan i stiftet. Biskopen viger nya kvinnor och män till uppdragen inom kyrkans vigningstjänst och är en herde för dem liksom för församlingarna i stiftet.

I Borgåöverenskommelsen § 33:k står "Vi tror, att ett pastoralt tillsynsämbete (episkopé), som utövas personligt, kollegialt och i gemenskap, är nödvändigt som ett vittnesbörd om, och ett skydd för kyrkans enhet och apostolicitet".

Biskoparna har ansvar för kyrkan som helhet och varje biskop har ett särskilt ansvar i sitt stift. Biskopen ska bland annat

- förkunna evangelium i ord och handling;
- ha ansvar för att evangelium förkunnas rent och klart och för att sakramenten förvaltas enligt kyrkans bekännelse och ordning;
- svara för ledning och tillsyn;
- vårda och värna kyrkans enhet;
- viga präster och diakoner;
- kalla präster och diakoner till överläggningar.

Vigningsordningen för biskopar preciserar och utvecklar delar av detta uppdrag ytterligare:

En biskop skall ha tillsyn över församlingarna och stiftet och vårda sig om att Guds ord blir förkunnat, sakramenten utdelade och barmhärtigheten utövad efter Guds vilja. En

²⁷⁷ En påminnelse om detta får man exempelvis när man funderar över relationen mellan Uppsala domkyrka och Helga Trefaldighetskyrka ett stenkast längre bort. Under medeltiden låg det ytterligare en kyrka mellan dessa båda kyrkor och det inte för att Uppsaladömen var för trång. De olika kyrkorna hade helt enkelt olika målgrupper.

biskop skall viga och visitera, uppsöka och kalla samman, lyssna, rådslå och besluta. Allt skall vara Guds folk till hjälp i kallelsen att rent och klart vittna om Guds nåderika evangelium. Detta är biskopens uppdrag i Andens ämbete för kyrkan. En biskop skall alltså leva som Kristi tjänare och en herde för Guds hjord. Med vaksamhet och klokhed skall biskopen tjäna enheten i Kristus och Guds barns uppbyggelse och förnyelse i Anden.

Detta mångfasetterade uppdrag utgör således det substantiella innehållet bakom biskopsstolens symbolvärde. Man kan säga att stolen inte står där primärt för att sitta på utan för att påminna om vad episkopé - biskopsuppdraget står för. Och i och med detta står den också där för att påminna om vad biskopsuppdragets stiftsgemensamma kyrkorum ska präglas av.

Den berättar om att det som händer där hör katedralens *unika* kallelse till.

I den anglikanska kyrkogemenskapen biskopsvigningsritual beskrivs biskopsrollen i delvis andra termer.

Den är

- apostolisk,
- profetisk,
- teologisk,
- bedjande,
- pastoral,
- diakonal,
- enande,
- ekumenisk.

Apostolisk

Av grekiskans *apostello*, "vara utsänd" anger att biskopen, i apostlarnas efterföljd, är utsänd som del i Guds mission.

Applicerat på katedralen innebär detta att dess kallelse är att vara proaktiv – utåtriktad.

Att den ska rikta blicken utåt – vara missionerande och vara det utifrån biskopsuppdraget – dvs med hela stiftet som målbild.

Rent konkret torde det innebära att katedralen i dess roll som stiftsgemensam resurs snarare fokuserar på den övergripande missionen än på den lokala missionen. Inriktar sig på hela stiftets apostoliska, missionerande, kollektiva kallelse.

Profetisk

Att vara profetisk är att förkunna Jesu uppståndelse och tolka Evangeliet. Begreppet förstås emellanåt i politiska termer, men är långt mer radikalt än så. Det verkligt profetiska är att möta den andre i ögonhöjd för att tillsammans, och i ljuset av Kristi uppståndelse och Evangeliets budskap, söka sanningen.²⁷⁸

Applicerat på katedralen behöver den erbjuda just denna form av ödmjukt, uppenbarelsetroget, sanningssökande med det vidare samhället och bredden av stiftets församlingar i fokus.

Bedjande

Den dagliga mässan och bönelivet har i alla tider varit ett av katedralens tydligaste kännetecken. Rötterna till detta återfinns naturligtvis i klostrens tidegärdstradition men även sedan denna koppling upphört vinnlägger sig katedraler världen över om att ordna sitt böne- och gudstjänstliv så att varje församling kan leva i förvissning om att man i stiftets huvudkyrka trofast ber för alla församlingar, medarbetare, förtroendevalda, ideella och det sammanhang i vilket de verkar.

²⁷⁸ Att just biskopsstolen och inte predikstolen erinrar om detta uppdrag har, enligt den amerikanske professorn Noam Chomsky en särskild poäng. Från en predikstol förkunnar man - sitter man på en stol hamnar man i ögonhöjd och då samtalar man och söker sanningen tillsammans med de man sitter ner med.

Teologisk

Att värna kyrkans tro, bekännelse och lära utifrån katedralens perspektiv handlar om att tillföra det samhälleliga samtalet argument utifrån en kristen verklighetsförståelse. Katedralen ska vara en teologisk fortbildnings- och fördjupningsplats för stiftets medarbetare och för samhället i stort. Bredden bör vara stor. Tankeutrymmet generöst tilltaget. Det handlar om att på ett djupare plan bidra till det goda samhällsbygget.

Pastoral

I kraft av sin unika roll erbjuder katedralen stora möjligheter till andlig fördjupning. Först och främst är den naturligtvis hem åt den lokala domkyrkoförsamlingens gudstjänstliv med allt vad det innebär. Samtidigt lockar den gärna till sig personer som sällan eller aldrig annars besöker en kyrka. Skälen härtill är många: byggnadens historia, storlek, skönhet osv – men också att rummet i sig upplevs som mer neutral mark. Att besöka en katedral känns ”ofarligt”. Detta faktum erbjuder goda möjligheter för kyrkan att nå nya grupper.

Diakonal

Katedralens diakonala profil blir, utifrån dess fokus på stiftet i sin helhet, ett annat än lokal-församlingens. Enkelt uttryckt skulle man kunna säga att det handlar mer om strategiska, övergripande diakonala frågor än om hjälp till enskilda på plats.

Enande

Biskopen och därmed katedralen har till uppgift att samla, ena och synliggöra gudsfolkets gemensamma kallelse och bidrag. Katedralen ska manifesteras och understödja de döptas gemenskap – stärka och göra tydligt att kyrkan utgörs av ett samlat ”vi”.

Utan detta förenade ”vi” fanns inget stift och ingen katedral.

Ekumenisk

Ett av biskopens/katedralens självklara uppdrag handlar om att vara brobyggare kristna gemenskaper emellan. Detta förhållningssätt ska därför också prägla katedralens liv.

Allt sedan den kristna kyrkans första århundranden har katedralen uppfattats som intimt knuten till stiftets liv som helhet. Den är inte en av stiftets många kyrkor. Den är stiftets förenande moderkyrka som i kraft av sin stiftsövergripande episkopé-roll knyter samman lokalt och globalt.

Det geografiska avståndet till katedralen är vad det är. Men tillsammans kan detta stiftsgemensamma rum erbjuda en mänskligt och andligt förtätad miljö där avståndet individer emellan och avståndet mellan global, regional och lokal upplevs som kort. Där det civilsamhällets tendens till gruppsektorisering (äldre möter äldre, yngre möter yngre osv) utmanas och där gemensamma frågor av överordnad natur kan genomlysas på ett sätt som ger redskap för lokala processer.

Vi betraktar med självklarhet liturgik och dogmatik som teologiska områden, men vi tenderar att förbise den teologi som kommer till uttryck i byggnadens faktiska och fysiska närvaro.

Som konkreta manifestationer av en kristen identitet och kristna troserfarenheter är heliga platser som dessa lika viktiga som dogmer och ritualer. De ger energi åt och fördjupar det religiösa innehållet. Hjälper till att göra de religiösa erfarenheterna begrip- ligen. En helig plats är således inte bara en fysiskt påtaglig miljö - det är också en etiskt laddad miljö.²⁷⁹

Personligt, kollegialt och i gemenskap

Den episkopé som katedralen är ett verktyg och uttryck för handlar både om den aktuella biskopen som person och om hans kallelse i kyrkans vidare gemenskap.

Borgåöverenskommelsen § 44 sammanfattar det på följande sätt

²⁷⁹ Walter. E. V., Placeways: A Theory of the Human Environment, University of North Carolina Press, 1988.

Tillsynsämberet utövas personligt, kollegialt och inom gemenskapens ram.

Det är av personlig art, eftersom Kristi närvaro bland sitt folk kan markeras mest verkningfullt genom den person, som ordinerats till att förkunna evangeliet och till att kalla församlingen att tjäna Herren i en enhet av liv och vittnesbörd.

Det är kollegialt, för det första därför att biskopen samlar dem som är ordinerade till att dela ämbetets uppgifter och att representera gemenskapens angelägenheter. För det andra därför att biskoparnas kollegialitet förbinder den kristna gemenskapen på lokalplanet med den vidare kyrkan och den universella kyrkan med denna lokala gemenskap.

Det är präglad av gemenskapen, eftersom utövandet av det ordinerade ämbetet är rotat i gemenskapens liv och kräver gemenskapens aktiva deltagande i upptäckten av Guds vilja och Andens ledning. I de flesta av våra kyrkor idag kommer detta till uttryck i synodal form. Tillsammans med andra ämbetsbärare och hela gemenskapen har biskoparna ansvar för att ämbetsauktoriteten i kyrkan förs vidare i ordnade former.

Således en bred förståelse av biskopsuppdraget – episkopé – som på en och samma gång personligt, kollegialt och i gemenskap med hela gudsfolket – det är vad katedralen syftar till att manifesteras.

Utan denna bredare förståelse ingen biskop, inget stift, ingen katedral.

Ingen kyrka där helheten är större än summan av delarna.

15.1.2 KATEDRAL – DOMKYRKA

15.1.2.1 Om begreppen

Det svenska ordet *katedral* kommer från latinets *ecclesia cathedralis* och syftar på kyrkan där *cathedran* – biskopsstolen – står. I föregående avsnitt, *Katedralens teologi*, har den teologiska innebörden av termen ”katedral” förklarats. Teologiskt sett är katedralen – ett uttryck för episkopé – biskopsuppdraget, ett mångfasetterat uppdrag vars närmare innebörd utvecklats ovan. Katedralen symboliserar och förenar Svenska kyrkans självförståelse som öppen demokratisk och episkopal folkkyrka. Biskopsämberet är hävdvunnet, rollen är konstitutiv för stiftet, tillsättningen är demokratisk, förankringen är stiftsövergripande, uppdraget är gränsöverskridande. Katedralen binder, i kraft av sin roll som ett konkret uttryck för biskopsuppdraget (*episkopé*), samman en rad olika pastorala aspekter med bäring på stiftet som helhet.

Dom som i domkyrka kommer av latinets *domus Dei*, alltså Guds hus och kyrka av grekiskans *kyriakos* alltså Herre. Det svenska ordet *domkyrka* betyder alltså Herrans hus. I svenskt språkbruk används beteckningen domkyrka oftare än katedral - knappast som en markering utan mer av hävd. Redan 1571 års kyrkoordning och 1686 års kyrkolag benämnde biskopens kyrka som ”domkyrkan”. Katedral används dock ibland som benämning på domkyrkorna, vilket vi kunnat notera bl.a. genom att ta del av domkyrkoförsamlingarnas församlingsinstruktioner. Följande belysande exempel kan återges.

Katedralen, Linköpings domkyrka, är stiftets kyrka, pastoratets kyrka och församlingens kyrka. Linköpings domkyrkopastorat har ett ansvar för att Katedralen kan fungera i alla dessa funktioner.²⁸⁰

Med katedralen i centrum, förankrad i evangeliet, som bärare av traditionen och öppen för framtiden vill Lunds domkyrkoförsamling erbjuda sammanhang för gudstjänst, lärande och gästfria möten. Vi vill utveckla Domkyrkans funktion som symbol för staden och arena för gränsöverskridande möten. Katedralen med biskopens stol utgör stifts kyrka och vi samverkar med andra katedraler nationellt och internationellt.²⁸¹

Domkyrkornas problem är inte att de är folktomma, utan att resurser saknas att på nya sätt gestalta Guds närvaro för dem som kommer. I det allt mer pluralistiska västeurope-

²⁸⁰ Församlingsinstruktion Linköpings domkyrkopastorat, 15 april 2020, s. 13.

²⁸¹ Församlingsinstruktion för Lunds pastorat, 12 februari 2020, bilaga 1.

iska samhället har katedralerna en unik position. (...) Som förvaltare av kyrkans tradition kan katedralerna därför på ett naturligt sätt ge rum för dialog med andra religioner, gränsöverskridande kulturmöten och öppenhet. Dessa tendenser ser vi också ute i Europa där katedralernas roll som centrum för gudstjänstliv, spiritualitet och dialog blivit allt tydligare. Katedralerna är numera allt oftare en plats för fördjupning och inspiration för enskilda individer och församlingar, medan rollen av att vara en ”vanlig” kyrka blivit svagare. Allt detta har blivit mycket tydligt i Stockholms domkyrkoförsamling.²⁸²

Visby domkyrka Sankta Maria är en levande katedral – sedan år 1225 och in i framtiden. Sankta Maria är gudstjänstrum, stiftskatedral, församlingskyrka, konsertlokal, pedagogisk miljö, utställningslokal, referenspunkt, riktmärke, turistkyrka och pilgrimskyrka – det ena epitetet efter det andra kan fogas till beskrivningen av Visby domkyrka utan att listan blir komplett. Domkyrkans roll är mångfasetterad och utvecklingsbar, konstant och föränderlig.²⁸³

Så som domkyrka/katedral används i dessa texter är termerna utbytbara vilket också i hög grad återspeglas i denna utredning där båda benämningarna i hög grad används omväxlande. Vi menar dock att det råder en viktig skillnad mellan begreppen domkyrka och katedral. Det kan nämligen finnas flera domkyrkor i ett stift, vilket närmare berörs nedan, men det som gör domkyrkan till katedral är att den är rum för biskopens lärostol, stiftets huvudaltare och normala plats för stiftets högtider och vigningsgudstjänster.

15.1.2.2 Domkyrkorna i Kalmar och Mariestad

Det finns idag av historiska skäl, utöver de domkyrkor som finns i nuvarande stiftsstäders 13 domkyrkoförsamlingar, två kyrkor som fortfarande benämns domkyrka utan att längre inneha denna funktion, nämligen Kalmar domkyrka och Mariestads domkyrka. Som närmare utvecklats i avsnitt 8.4 var Kalmar stiftsstad fram till 1915 då en förändring i stiftsindelningen skedde och Mariestad var under en period under slutet av 1500-talet och tidigare hälften av 1600-talet säte för en superintendent, motsvarigheten till biskop vid tiden närmast efter reformationen.

Vad gäller Mariestads domkyrka kan konstateras att den redan 1696, genom ett kungligt brev, konstaterats inte längre vara att betrakta som domkyrka. För Kalmar domkyrkas del har förhållandena varit annorlunda. Även sedan Kalmar stift upphört och Kalmar därmed upphört att vara stiftsstad, behölls den särskilda förvaltningsformen för domkyrkan, om än utan biskopen och domkapitelsledamöterna i domkyrkorådet, fram till dess avveckling i samband med införandet av 1992 års kyrkolag. I flera andra bemärkelser kan det också påstås att Kalmar domkyrka fortsatt kommit att betraktas i ljuset av sin forna roll som domkyrka, på ett helt annat sätt än Mariestads domkyrka. Möjligen ligger en förklaring till denna skillnad dels i att Kalmar domkyrka, till skillnad från Mariestads, varit biskopskyrka, dels i att domkyrkan i Kalmar tjänade denna funktion under betydligt längre tid än vad som var fallet för Mariestads domkyrka. Vi noterar t.ex. att biskopsskruden efter stiftets upphörande fortsatt förvarats i Kalmar domkyrka, att tjänsten som domkyrkosyssloman länge fanns kvar och att prästvigningar skett vid upprepade tillfällen. Vi har även noterat att Kalmar domkyrka än idag deltar i visst samarbete med andra domkyrkor.

Med utgångspunkt i vad vi har redovisat i avsnitten ovan, om vår syn på katedralens teologi och användningen av de båda termerna domkyrka och katedral, kan vi konstatera att det ur ett språkligt perspektiv knappast framstår som problematiskt att fortsatt benämna båda dessa kyrkor – Kalmar domkyrka och Mariestads domkyrka – ”domkyrkor”. En kyrka som endast benämns domkyrka utan att fullgöra uppdraget som stiftskatedral motsvarar dock inte den definition av domkyrkan som vi föreslår att kyrkoordningen ska ha. En sådan domkyrka kommer därmed inte heller att omfattas av våra övriga förslag.

²⁸² Församlingsinstruktion Stockholms domkyrkoförsamling 2016–2020, s. 5.

²⁸³ Församlingsinstruktion Visby domkyrkoförsamling, 16 december 2015, s. 14.

15.1.3 NÅGOT ANNAT ÄN RÄTTVISA

Domkyrkan har en särskild ställning bland kyrkorna i ett stift, det framgår redan idag av inledningstexten till kyrkoordningens tionde avdelning om kyrkobyggnader samt av de särskilda bestämmelser som pekar ut domkyrkan som den normala platsen för bl.a. vigningsgudstjänster. Enligt våra direktiv ska ett övergripande mål för vårt utredningsarbete också vara ”att identifiera och föreslå former för åtgärder som kan stödja och ta tillvara domkyrkans unika identitet och uppdrag, bl.a. som en samlings- och mötesplats för hela stiftet”.

Mot denna bakgrund – och ytterst i förståelsen av den teologi som vi menar utgör grunden för domkyrkans unika uppdrag som bl.a. katedral – och som vi redovisat vår syn på under avsnitt 15.1.1, *Katedralens teologi* – står det klart att domkyrkan har ett annorlunda och vidare uppdrag än andra församlingskyrkor. Som ett konkret uttryck för episkopé och för Svenska kyrkan som en episkopal kyrka, sträcker sig domkyrkans uppdrag och betydelse längre än både den aktuella domkyrkoförsamlingen och stiftet. Den är ett särskilt uttryck för enheten inom hela Svenska kyrkan som trossamfund, liksom med Kristi världsvida kyrka i alla tider. Som framhållits tidigare behöver denna förståelse också prägla verksamheten i domkyrkan. Det finns enligt vår mening stora möjligheter till variation och mångfald, sett till vad detta kan innebära konkret, i det lokala och regionala sammanhanget. Det torde dock stå klart att domkyrkans verksamhet behöver involvera stiftets samtliga församlingar och på det sätt som passar just dem, komma dem till del. Genom att involvera, välkomna och göra stiftets övriga församlingar delaktiga i domkyrkans verksamhet, stärks inte bara enheten utan även förståelsen av domkyrkan som en resurs och angelägenhet för hela stiftet.

Vi har sett två nyckelbegrepp framträda när det kommer till att finna vägar för att förverkliga visionen om domkyrkan som stiftets katedral, nämligen *relation* och *ansvarstagande*. Enkelt uttryckt handlar det å ena sidan om att skapa strukturer och förutsättningar för samtliga berörda att ha en relation till domkyrkan, så att den blir relevant för just dem, i sitt sammanhang och å andra sidan att, med utgångspunkt i denna relation, skapa strukturer för ett gemensamt och solidariskt ansvarstagande för den verksamhet som ska bedrivas i domkyrkan.

Allt detta är naturligtvis långt mycket lättare sagt än gjort. Det fordrar en vilja att prioritera domkyrkan, från samtliga berörda parter – domkyrkoförsamling, stift, domprost och biskop, men även från stiftets övriga församlingar och pastorat, anställda och förtroendevalda. Denna vilja behöver, för att få verkligt genomslag, vara grundad i förståelsen – och i förlängningen – även i upplevelsen av domkyrkan som en plats med ett verkligt ”mervärde”, t.ex. så som domprosten i Lund uttrycker det; ett ”andningshål” och ”andligt centrum”. Domkyrkan ska därmed vara den plats dit församlingar, anställda inom stiftet, förtroendevalda, kyrkotillhöriga och övrig allmänhet naturligen vänder sig för andlig påfyllnad, vägledning och inspiration. Genom den kunskap som vi har inhämtat genom vårt frågeunderlag kan vi med glädje konstatera att domkyrkorna redan idag, om än i varierande utsträckning, synes svara och sträva mot denna vision.

Med den förståelse för och inställning till domkyrkan som vi beskrivit ovan, blir exempelvis ekonomiska och verksamhetsmässiga prioriteringar av domkyrkan inte fullt ut jämförbara med prioriteringar av resurser till övriga kyrkobyggnader. Frågan om att prioritera och investera i domkyrkan, som byggnad och som verksamhet, handlar om något annat än rättvisa. Det handlar inte om att domkyrkan är större, bättre eller finare än andra kyrkor, utan om att den har ett särskilt uppdrag, ett som gagnar hela stiftet och hela Svenska kyrkan.

15.1.4 HELA STIFTETS KATEDRAL – EN UTMANING

Som vi har beskrivit inledningsvis, i avsnitt 3 *Vår vision och vägen dit*, menar vi att stiftskatedralerna besitter en unik potential, när det kommer till att samla, ena, stärka och inspirera i enlighet med Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära. Målet för vårt utredningsarbete har varit att identifiera och föreslå strukturer som stärker domkyrkans ställning som katedral och därmed betydelse för församlingar i hela stiftet.

Genom de frågor vi ställt till bl.a. stiftsdirektorer vet vi att det finns en medvetenhet om domkyrkans betydelse som stiftskatedral på stiftsnivå, liksom att denna medvetenhet även finns i domkyrkoförsamling/pastorat. Utan att ha ställt motsvarande frågor till församlingar utanför domkyrkoförsamlingarna/pastoraten är vi tämligen övertygade om att det kan ligga

en utmaning i vår vision om att stiftskatedralen ska vara en alldeles särskild och unik plats för samling och andlig påfyllnad för stiftets *samtliga* församlingar, oavsett exempelvis geografiskt avstånd. Vi tror att det säkert kan krävas ganska mycket för att människor från församlingar 20–30 mil (eller mer) bort från katedralen ska känna en tillhörighet till densamma. Likaså finns andra förklaringar till att besök i domkyrkan kan kännas avlägset eller åtminstone mindre relevant, även om det geografiska avståndet inte är särskilt långt. I storstadsmiljöerna kan det handla om att domkyrkan, både som byggnad och verksamhet, har konkurrens av flera andra stora, anrika kyrkobyggnader med ett rikt gudstjänst- och församlingliv. Det kan också handla om att de kyrkliga traditionerna skiljer sig åt inom stiftet, eller en mer allmän upplevelse av att det egna sammanhanget är gott nog. Trots dessa omständigheter – eller kanske snarare – inte minst på grund av dessa omständigheter, menar vi att det är oerhört viktigt att stärka och värna stiftskatedralens betydelse i hela stiftet. Först i mötet med de övriga församlingarna kan katedralen bli det som den är tänkt att vara. Dessa frågor handlar i grund och botten om Svenska kyrkans episkopala identitet.

Domkyrkan är som stiftskatedral inte en av stiftets många kyrkor. Den är stiftets förenande moderkyrka som i kraft av sin stiftsövergripande episkopé-roll knyter samman lokalt och globalt. Allt sedan den kristna kyrkans första århundranden har katedralen uppfattats som intimt knuten till stiftets liv som helhet. Det geografiska avståndet till katedralen är vad det är. Men katedralen är tveklöst en sådan plats som har en alldeles särskild och unik betydelse, som platsen för biskopens cathedra, för stiftets huvudaltare och därmed som en konkret gestaltning av Svenska kyrkan som episkopal kyrka. Ur dessa bemärkelser har stiftskatedralen ett oersättligt symbolvärde för alla församlingar och dess medarbetare, så som ständigt relaterade till sitt stift och biskop. Katedralen har alltså som sådan en unik betydelse i stiftet och detta oavsett i vilken utsträckning den exempelvis besöks. Det faktum att en plats kan ha en alldeles speciell och unik laddning som vida övergår dess geografiska placering känns igen från många andra sammanhang. Brittiska forskare talar om fenomenet som "The power of place" och som skillnaden mellan space och place (skillnaden mellan plätt och plats), där en plätt utgörs av en plats på kartan medan en plats är en dynamisk miljö laddad med berättelser och minnen.

Även om stiftskatedralen har ett symbolvärde i sig som helig plats, är det naturligtvis viktigt att stiftets församlingar upplever att den är relevant för dem i konkret och praktisk bemärkelse. Genom de vignings- och mottagningshandlingar som redan idag genom kyrkoordningen är reglerade att ske i domkyrkan finns förstås en sådan konkret betydelse. I vilka sammanhang och på vilka sätt katedralen har betydelse för stiftets församlingar i övrigt är upp till varje stift och församling att gemensamt finna former för. Genom det förslag vi presenterar nedan om att i kyrkoordningen reglera ett ansvar för stiftet att i sitt främjandearbete beakta katedralen som en särskild resurs, skapas en formell grund för ett sådant arbete. Se vidare under avsnitt 15.2.3, *Stiftets ansvar att beakta katedralen som en särskild resurs*.

15.1.5 SÄRSKILT OM DOMKYRKORNA I UPPSALA OCH STOCKHOLMS STIFT

Även om var och en av Svenska kyrkans domkyrkor har sin egen och unika historia och sammanhang, så som församlingskyrka och katedral, är förhållandena beträffande domkyrkorna i Uppsala och Stockholm av ett sådant särskilt slag att vi funnit anledning att framhålla några reflektioner över de sammanhang som dessa domkyrkor har att verka i.

Vi kan konstatera att båda dessa domkyrkor har ett uppdrag som sträcker sig längre än den som församlingskyrka och stiftskatedral; de har genom sina respektive unika sammanhang en nationell betydelse på ett sätt som skiljer dem från övriga domkyrkor. Teologiskt sett har dock dessa domkyrkor samma uppdrag som gäller för de övriga stiftsstädernas domkyrkor, att balansera sin funktion som såväl församlingskyrka som katedral.

15.1.5.1 Uppsala domkyrka

Domkyrkan i Gamla Uppsala/Uppsala har, genom sin koppling till ärkebiskopen, haft en särskild betydelse som ärkebiskopens kyrka alltsedan inrättandet av ärkebiskopsstolen i Uppsala år 1164 och tillskapandet av den svenska kyrkoprovinsen. Sedan reformationen är

ärkebiskopen inte överordnad övriga Svenska kyrkans biskopar, utan en av två biskopar i Uppsala stift, jfr. avsnitt 6.4. Ärkebiskopen har dock ledande uppdrag på den nationella nivån, liksom framträdande uppdrag internationellt och ekumeniskt. Ärkebiskopen är anställd av den nationella nivån, men utgör inte, organisatoriskt sett, en del av den. Utöver att vara biskop i Uppsala stift har ärkebiskopen vissa uppdrag på nationell nivå och är primus/prima inter pares; den främsta bland likar, i biskopskollegiet.

När det i inledningstexten till kyrkoordningens tionde avdelning *Kyrkobyggnader* anges att domkyrkan är biskopens kyrka, syftar det i Uppsala domkyrkas fall på både biskopen i Uppsala stift och ärkebiskopen. Som katedral är den stiftskatedral för Uppsala stift. Utöver detta, är Uppsala domkyrka platsen för särskilda högtider av nationell och internationell karaktär, inte minst föranledda av ärkebiskopens uppdrag ekumeniskt och internationellt. Närheten till trossamfundets nationella organ och dess kansli gör också att Uppsala domkyrka är platsen för dessa organs särskilda högtider och gudstjänster, t.ex. i samband med kyrkomötets öppnande.

15.1.5.2 Stockholms domkyrka – Storkyrkan

Domkyrkan i Stockholms stift – Storkyrkan – verkar i sitt uppdrag utifrån flera unika förutsättningar. Storkyrkan är förhållandevis ung i sin roll som domkyrka och stiftskatedral, samtidigt som den i högsta grad är anrik i relation till nationalstaten och huvudstaden.

Som domkyrka i huvudstaden är Storkyrkan platsen för fler än de gudstjänster och högtider som typiskt sett firas i domkyrkorna, nämligen samlingar och högtider av nationell karaktär och riksintresse, exempelvis i samband med riksmötets öppnande och i händelse av en nationell katastrof. Storkyrkan har sammanfattningsvis, både av historiska och nutida skäl, en särskild nationell betydelse som vi menar påverkar och samspelar med rollen som domkyrka och stiftskatedral. Vidare är Storkyrkan, på ett sätt som torde vara unikt sett till övriga domkyrkor, omgiven av flera andra betydelsefulla kyrkor. Vår uppfattning är att nämnda omständigheter är sådana faktorer som kan bidra till särskilda utmaningar när det kommer till Storkyrkans identitet som just stiftskatedral.

15.1.6 RÄTTSLIGA UTGÅNGSPUNKTER FÖR EN ÖKAD SAMVERKAN

Vid beaktandet av olika tänkbara strukturella och organisatoriska lösningar för att åstadkomma en ökad samverkan mellan församling och stift avseende katedralen, har vi utgått från ett par grundläggande principer avseende Svenska kyrkans regelverk och organisationsstruktur, nämligen dels kyrkostyrelsens uttalade strävan att förenkla Svenska kyrkans regelverk,²⁸⁴ dels ambitionen och syftet med den strukturförändring för Svenska kyrkans lokala nivå som beslutades av kyrkomötet 2012; att "förenkla och förtydliga kyrkans lokala nivå: pastoralt, administrativt och ekonomiskt".²⁸⁵ I sin skrivelse till kyrkomötet med förslaget till strukturförändring, lyfte kyrkostyrelsen fram vissa principer som bärande för det arbete som hade lett fram till förslagen, nämligen pastoral ledning, verksamhet där resurser och ansvar hålls samman, enkelhet (begriplighet), flexibilitet, förtroende och samarbete.²⁸⁶

Vi har konstaterat att det behöver ske en ökad samverkan mellan domkyrkoförsamling/pastorat och stift, för att skapa bästa möjliga förutsättningar för domkyrkan att fullgöra sin uppgift som församlingskyrka och stiftskatedral. En ökad samverkan kan naturligtvis åstadkommas på olika sätt och vi har övervägt flera olika alternativ, däribland särskilda organ för domkyrkornas förvaltning. Vår slutats är dock att former för en ökad samverkan bör skapas inom ramen för befintliga organ på församlings- respektive stiftsnivå. De former för samverkan som vi föreslår, menar vi behöver fastslås i kyrkoordningen.

I det följande redovisar vi i korthet de utgångspunkter vi haft för våra förslag till hur en ökad samverkan ska åstadkommas, samt något om de överväganden vi har gjort avseende sådana alternativ som vi valt att förkasta.

Vi har för det första utgått från att ägandet av domkyrkorna ska ligga kvar hos församlingen, detta dels eftersom äganderätten tillkommit församlingarna som en del av kyrka-statbeslutet

²⁸⁴ Se KsSkr 2003:7 Översyn av vissa bestämmelser i kyrkoordningen och Kr 2013:3 Minska krånglet.

²⁸⁵ Se bl.a. KsSkr 2012:5 Strukturfrågor, s. 75.

²⁸⁶ KsSkr 2012:5 s. 81.

om relationsändring, dels eftersom en frivillig äganderättsöverföring annars skulle behöva ske i varje enskilt fall från domkyrkoförsamlingens sida, något vi menar skulle försvåra processen. Vi ser också ett värde i att fortsatt hålla samman det lokala församlingsengagemanget med ägandet. För det andra har vi beaktat att om förvaltningen fortsatt ska åvila en av de legala organisatoriska delarna av Svenska kyrkan, vilket vi anser, så är det de i lagen om Svenska kyrkan angivna enheterna som står till buds, närmare bestämt församling, samfällighet (pastorat), stift eller trossamfundet (nationell nivå).

15.1.6.1 Övervägda alternativ

Domkyrkan som ett fristående rättssubjekt

Redan en mycket översiktlig betraktelse gällande tanken på ett fristående rättssubjekt för ägande och/eller förvaltning avseende domkyrkorna uppvisar omfattande problem. Som ett övergripande problem med en sådan lösning, gäller att domkyrkan som rättssubjekt inte skulle utgöra en organisatorisk del av Trossamfundet Svenska kyrkan, vars organisatoriska delar (församlingar, sammanslutning av församlingar (kyrkliga samfälligheter), stift och nationell nivå) ju är angivna i lag. Det skulle vidare krävas en frivillig äganderättsöverföring för att överföra äganderätten från domkyrkoförsamlingarna till annan juridisk person. En särskild fråga är också hur möjligheterna till kyrklig tillsyn skulle påverkas.

I det följande pekas på några särskilda problem gällande stiftelsealternativet, som framstår som det närmast tänkbara. En stiftelse kan bildas på de sätt som anges i 1 kap. 1 § stiftelselagen (1994:1220). Av 2 § framgår att en stiftelse bildas genom att egendom enligt förordnande av en eller flera stiftare avskiljs för att varaktigt förvaltas som en självständig förmögenhet för ett bestämt ändamål. Stiftelsens egendom ska anses vara avskild när den har tagits om hand av någon som har åtagit sig att förvalta den i enlighet med stiftelseförordnandet. Om en stiftelse väl har bildats, är den underkastad stiftelselagens bestämmelser och kan t.ex. inte upplösas eller ändras avseende sitt ändamål annat än i enlighet med lag.

Det finns flera direkt identifierbara problem med alternativet att bilda stiftelser för domkyrkorna. För det första måste det från början finnas ett stort kapital att avskilja för varaktig förvaltning – en stiftelse ska i princip kunna leva på sin avkastning – och frågan är var detta kapital skulle tas ifrån och hur det skulle kunna beräknas. För det andra skulle det krävas en frivillig äganderättsöverföring beträffande äganderätten av domkyrkorna, om ägandet och förvaltningen är tänkt att hållas samlat. Ägandet, såväl som förvaltningen, skulle komma att ske av ett rättssubjekt som formellt sett inte är en del av Trossamfundet Svenska kyrkan. Det skulle särskilt behöva utredas vad detta skulle innebära för möjligheterna till kyrkoantikvarisk ersättning. Härutöver skulle en sådan lösning onekligen komplicera Svenska kyrkans organisation.

Lunds domkyrka är visserligen ett särskilt rättssubjekt som kan sägas vara av stiftelsekaraktär. Dock är förhållandena beträffande Lunds domkyrka av historiska skäl mycket speciella, inte minst genom de medeltida donationerna, vilket medfört en betydande egendoms massa och föranlett Lunds domkyrka att behålla sin speciella rättsliga karaktär, liksom förvaltningsmodell med ursprung i sent 1600-tal, genom historien och även relationsändringen. Svenska kyrkan är Lunds domkyrkas förvaltare enligt lag. Genom bestämmelser i kyrkoordningen har Svenska kyrkan beslutat att denna förvaltning ska ske av ett domkyrkoråd och även reglerat rådets sammansättning. Mot bakgrund av denna lagreglering om Lunds domkyrka och den i lag angivna kopplingen till Svenska kyrkan, är förhållandena beträffande Lunds domkyrka unika. Inför relationsändringen uppgavs Lunds domkyrkas förmögenhet uppgå till ca 300 mkr.

Domkyrkonämnd/råd – olika former av samverkansorgan

Idag finns två former av samverkan mellan domkyrkoförsamling och stift, med koppling till domkyrkan, reglerad i kyrkoordningen. Dels finns regleringen om biskopens (eller annan företrädare för stiftet, utsedd av biskopen) närvaro- och yttranderätt i kyrkorådet vid ärenden om domkyrkans förvaltning, dels finns en reglering om tillsättningsnämnden, en särskild men tillfällig nämnd för tillsättning av domprost.

Vi har övervägt olika former av särskilda organ för samverkan mellan församling och stift avseende domkyrkan, t.ex. ett organ liknande den särskilda tillsättningsnämnd som idag finns som en reglerad samverkansform i kyrkoordningen, men som endast är verksamt i samband med tillsättande av en befattning som domprost. Som tidigare nämnts är vår slutsats att det inte framstår som ändamålsenligt att kyrkoordningsreglera några särskilda samverkansorgan mellan församling och stift. Vi utvecklar denna slutsats nedan, efter att i kort-het ha redogjort för några relevanta förarbeten till den organisation på lokal- och stiftsnivån som gäller enligt kyrkoordningen idag.

Kort om tillsättningsnämnden

Genom bestämmelserna om tillsättningsnämnden inrättades ett helt nytt organ, som dock utses och verkar endast när det är aktuellt att utse en ny domprost. Av förarbetena framgår att det under utredningsarbetet uppmärksammats att en invändning mot en tillsättningsnämnd skulle kunna vara att denna ytterligare komplicerar den redan komplexa kyrkliga organisationen. Utredningen som föregick beslutet om att införa de nya bestämmelserna om en tillsättningsnämnd menade dock att detta inte borde tillmätas någon stor betydelse. Utredningen konstaterade att "En tillsättningsnämnd ska inte vara ett permanent organ utan utses bara när en ny domprost ska tillsättas. För varje berörd församling och stift sker detta relativt sällan."²⁸⁷ Ur förarbetena kan i sammanhanget också särskilt uppmärksammas att kyrkostyrelsen bedömt att tillsättningsnämnden närmast får anses ha koppling till stiftsnivån.²⁸⁸

Om strukturutredningens utgångspunkter

Strukturutredningen – tillsatt av kyrkostyrelsen på uppdrag av 2007 års kyrkomöte – hade det övergripande syftet att skapa bästa möjliga organisatoriska förutsättningar för församlingarna att fullgöra sin grundläggande uppgift. När utredningen utvecklade de utgångspunkter som låg till grund för lämnade förslag, framhölls bl.a. följande.

Den organisatoriska utformningen av Svenska kyrkans lokala nivå bör vara utformad så att ansvars- och kompetensfördelning blir så tydlig som möjligt mellan olika förtroendevalda organ och mellan styrelseorgan och anställda. Man bör undvika risken att organisationen i sig bidrar till att konflikter uppstår. Så långt som det är möjligt ska den i stället utformas så att problem kan undvikas och så att det när konflikter ändå uppkommer står klart vem som har rätt och skyldighet att ingripa. En styrelse, kyrkoråd, med ett samlat styrelseansvar och en kyrkoherde med ett samlat ledningsansvar bidrar till den eftersträvade tydligheten.²⁸⁹

En av de nyheter som följde på strukturutredningens förslag, var att det inte ska finnas andra nämnder än valnämnd på lokal nivå. Detta mot bakgrund av ambitionen att skapa ytterligare tydlighet i styrningen av församlingar och pastorat, där kyrkorådet bör ha hela det samlade styrelseansvaret. Avseende valnämnder framhölls dock att dessa utgör ett särskilt slags nämnder. Det angavs att dessa nämnder inrättas genom beslut i kyrkoordningen och att de uppgifter som valnämnden svarar för är angivna i kyrkoordningen eller i närmare bestämmelser om de direkta valen som utfärdas av Kyrkostyrelsen. Därmed konstaterades att det inte blir fråga om att ta ifrån kyrkorådet styrelsefunktioner som riskerar att reducera dess betydelse som en samlad styrelse.²⁹⁰

Kyrkostyrelsen delade utredningens uppfattning om att det inte ska finnas andra nämnder än valnämnd på lokal nivå och framhöll – mot bakgrund av att ett antal remissinstanser påtalat behovet av nämnder för begravningsverksamheten – möjligheten för kyrkorådet att tillsätta utskott, i vilket ledamöterna också kan tillsättas efter friare kriterier p.g.a. att valbarhetsvillkoren inte gäller. Det kan särskilt uppmärksammas att remissinstansen *Strängnäs domkyrkoförs. med Aspö* påpekat att en domkyrka inte är en vanlig församlingskyrka, utan en

²⁸⁷ SKU 2008:1 s. 157.

²⁸⁸ KsSkr 2009:5 s. 50.

²⁸⁹ SKU 2011:2 s. 231.

²⁹⁰ SKU 2011:2 s. 251.

kyrka som delas mellan stift och församling, vilket ansågs tala dels för att bibehålla möjligheten att inrätta nämnder, dels för (åter)inrättandet av en självständig Domkyrkonämnd med representation från stift och församling. Kyrkostyrelsen kommenterade inte dessa synpunkter särskilt.²⁹¹

15.1.6.2 Slutsatser avseende samverkansorgan

Jämförelse med tillsättningsnämnden

Eftersom domprosten, såväl som domkyrkan, har funktioner på både församlings- och stiftsnivå, framstår det som naturligt att överväga någon form av liknande konstruktion även avseende domkyrkan. En avgörande skillnad är dock att ett liknande organ för ärenden rörande domkyrkan skulle behöva vara permanent till skillnad från tillsättningsnämnden, som är ett tillfälligt organ. Det väljs och fungerar endast, som framgår ovan, vid tillsättning av en ny domprost, vilket normalt sker relativt sällan. Ett organ för domkyrkan behöver ha en permanent funktion, ha ett betydligare bredare spektrum av uppgifter och därmed också på ett annat sätt relatera till de ordinarie styrande och verkställande organen.

En utgångspunkt vid tillskapandet av ett nytt organ är att avgöra var tyngdpunkten ska ligga gällande organets sammansättning, närmare bestämt om det ska vara ett organ på församlings- eller stiftsnivå. Som framgått ovan anses tillsättningsnämnden närmast ha koppling till stiftsnivån. Med tanke på att församlingen är såväl ägare som förvaltare av domkyrkan, framstår det som naturligt att organet skulle ha sin närmaste koppling till församlingen. Om man istället skulle vilja ha ett organ kopplat till stiftsnivån, skulle det kyrkoordningsreglerade ansvaret för förvaltningen behöva flyttas till stiftet. Fram till relationsändringen år 2000 hade stiftet genom domkapitlen ansvar för de *medeltida* domkyrkornas förvaltning, medan övriga domkyrkor alltid förvaltats som församlingskyrkor. Ett förvaltningsansvar på stiftsnivån skulle alltså innebära återgång till en i någon mening känd struktur för de medeltida domkyrkorna, men däremot innebära en nyhet för övriga domkyrkor. Att observera är dock att ägandet alltså skulle ligga kvar hos församlingarna.

Organ på lokal nivå

För ett särskilt organ avseende domkyrkan på lokal nivå är en avgörande fråga vilken relation ett sådant organ skulle ha till kyrkorådet. Om det ska vara ett organ jämställt med kyrkorådet, d.v.s. en nämnd, måste det till en särskild kyrkoordningsreglering kring denna nämnd, som möjliggör ett avsteg från principen om att det inte ska finnas några andra nämnder på lokal nivå än valnämnden. Som framgått ovan menade kyrkostyrelsen att förslaget om obligatoriska valnämnder på lokal nivå inte skulle innebära att kyrkorådet framtogs styrelsefunktioner som skulle riskera att reducera dess betydelse som en samlad styrelse. Det är troligt att samma överväganden skulle behöva göras i relation till att inrätta en domkyrkonämnd och vi menar sammantaget att det inte framstår som en ändamålsenlig väg att gå.

Mot bakgrund av att en nämnd inte bedöms lämplig, skulle ett annat alternativ kunna vara att inrätta ett särskilt domkyrkoutsnitt under kyrkorådet. En kyrkoordningsreglering av ett obligatoriskt utskott på lokal nivå vore dock en kyrkorättslig nyhet i relation till hur kyrkoordningen idag är utformad. För att uppnå önskvärd representation från såväl församlings- som stiftsnivån, skulle även utskottets sammansättning behöva kyrkoordnings regleras. Som utskott vore detta organ naturligtvis underställt kyrkorådet, varför det skulle kunna ifrågasättas hur pass självständigt detta organ egentligen skulle kunna bli.

15.1.6.3 Valda alternativ

Våra förslag för en ökad samverkan beträffande domkyrkan som stiftets katedral har sin grund i vår uppfattning om domkyrkans uppgift som – utöver sitt uppdrag som församlingskyrka – stiftets katedral. Det är katedralaspekten som gör domkyrkorna unika och det är den aspekten som våra förslag syftar till att lyfta fram och stärka.

Vi är övertygade om att nyckeln till att åstadkomma en i praktiken ökad samverkan kring katedralen och ett förverkligande av katedralaspekten, ligger i den teologiskt grundade för-

²⁹¹ KsSkr 2012:5 s. 106 f.

ståelsen av domkyrkans potential som stiftets katedral. Vi menar därför att denna förståelse behöver synliggöras i kyrkoordningen, vilket vi föreslår som utgångspunkt ska ske dels i inledningstexten till tionde avdelningen *Kyrkobyggnader*, dels i bestämmelsen i 40 kap. 3 §. I denna bestämmelse föreslår vi att det ska anges att *Domkyrkan är såväl församlingskyrka som biskopens kyrka och stiftets katedral. Såväl församlingen och om domkyrkoförsamlingen ingår i ett pastorat, även pastoratet, som stiftet ska verka för att domkyrkan kan fullgöra sin uppgift som församlingskyrka och stiftskatedral.* Denna reglering bildar utgångspunkt för de förslag till närmare komplettering av kyrkoordningens bestämmelser avseende domkyrkoförsamlingars/pastorats och stifts uppdrag när det kommer till att verka för domkyrkan som stiftets katedral.

Vi presenterar våra närmare överväganden för respektive förslag i kommande avsnitt. Det kan dock redan här framhållas att en utgångspunkt för våra förslag, efter att ha beaktat olika alternativ i enlighet med vad vi angivit under avsnitt 15.1.6, *Rättsliga utgångspunkter för en ökad samverkan*, har varit att skapa strukturer för samverkan inom ramen för gällande organisation. Även om särskilda organisatoriska lösningar för domkyrkorna skulle kunna ha sina fördelar, menar vi att de risker vi ser med sådana lösningar, inte minst sett till värnandet om ett samlat styrelseansvar för kyrkoråden, väger över.

Genom förslaget att domkyrkoförsamlingarnas församlingsinstruktioner ska kompletteras med ett avsnitt i vilket det särskilt ska redovisas hur domkyrkan gestaltar uppdraget som församlingskyrka och stiftskatedral och att samråd avseende detta avsnitt ska ske med stiftet (istället för enbart med domkapitlet) menar vi att en konkret yta för samverkan skapas och som i viss mån även kan ses som en vidareutveckling av en redan existerande samverkan.

Ett alternativ till en påbyggnad av församlingsinstruktionens innehåll skulle kunna ha varit att ange att det för varje församling ska finnas riktlinjer eller måldokument avseende domkyrkan. Vi menar dock att församlingsinstruktionen, sett till dess karaktär av identitets- och grunddokument för församlingen, samt till den inneboende samverkan som redan idag rymms i formerna för utarbetandet av densamma, på ett bättre sätt än riktlinjer och måldokument åstadkommer den manifestation av domkyrkans funktion, liksom även den samverkan och reflektion mellan församling och stift, som vi eftersträvat.

15.2 Förslag till ändringar i kyrkoordningen

I avsnitt 15.1 har vi redovisat de utgångspunkter och resonemang kring domkyrkans ställning och uppdrag som ligger till grund för de förslag till ändringar av kyrkoordningen som vi presenterar nedan. Våra utgångspunkter innebär sammanfattningsvis att domkyrkan som stiftskatedral utgör en unik resurs i sin egenskap av ett konkret uttryck för episkopé (det enande biskopsuppdraget) – för hela stiftet och i förlängningen för hela Svenska kyrkan – och att förverkligandet av den potential som domkyrkan besitter kräver en särskild medvetenhet, särskilt gällande relationsbyggande och ansvarstagande bland samtliga berörda.

Allt sedan reformationens dagar är domkyrkorna också församlingskyrkor och av den kunskapsinhämtning vi har gjort har det visat sig att det också är så de i grunden fungerar, möjligen med undantag av Lunds domkyrka. Vi vill poängtera att funktionen som församlingskyrka fortsatt är viktig att värna. Detta inte minst eftersom ett rikt församlings- och gudstjänstliv är av stor betydelse för den katedralaspekt av domkyrkan som vi med våra förslag önskar bidra till att stärka.

Vår uppfattning är att det idag saknas en sådan formell struktur för samverkan mellan domkyrkoförsamling/pastorat och stift som vi menar är nödvändig för att domkyrkan ska kunna nå sin fulla potential som samtidigt varande församlingskyrka, biskopens kyrka och stiftskatedral. Flera av de som svarat på vårt frågeunderlag (jfr avsnitt 5.2) har också framhållit behovet av en formell struktur för samverkan och menat att det finns en sårbarhet i dagens ordning genom att den oformaliserade samverkan som råder i hög grad är personbunden och beroende av fungerande relationer, inte minst mellan domprost, biskop och eventuella andra funktioner nära dessa.

I det följande lämnar vi några förslag till ändringar och tillägg i kyrkoordningen, i syfte att stärka den samverkan mellan domkyrkoförsamling och stift som är nödvändig och avgö-

rande för att domkyrkan ska nå sin potential. Som vi tidigare framhållit är vi dock övertygade om att värdet av våra förslag sträcker sig bortom själva samverkan mellan församling och stift och bortom domkyrkobyggnaderna som sådana. Genom en stärkt samverkan, grundad i och inspirerad av den djupare förståelsen av katedralens unika uppdrag, menar vi att förslagen har betydelse för och gagnar hela Svenska kyrkan.

Vi vill för tydlighets skull klargöra att våra förslag endast avser de domkyrkor som innehar funktionen som stiftskatedraler, alltså som biskopskyrkor och stiftens huvudkyrkor.

15.2.1 DOMKYRKAN SOM STIFTETS KATEDRAL

UTREDNINGENS FÖRSLAG:

I inledningstexten till kyrkoordningens tionde avdelning *Kyrkobyggnader* ska ett tillägg göras i syfte att klargöra att domkyrkan, utöver att vara församlingskyrka och biskopens kyrka, även är stiftets katedral.

Ändrad inledningstext: Tionde avdelningen

Bakgrund

I inledningstexten till kyrkoordningens tionde avdelning *Kyrkobyggnader* anges att "domkyrkan har en särskild ställning bland kyrkorna i ett stift". Denna särskilda ställning beskrivs vidare på följande sätt. "Förutom att vara församlingskyrka är den också biskopens kyrka och den normala platsen för stiftets högtider och vagningsgudstjänster".

Inledningstexterna till kyrkoordningen, dess olika avdelningar och i vissa fall kapitel, var en nyhet som infördes i samband med kyrkoordningens tillkomst vid relationsändringen år 2000. Det uttalade syftet med inledningstexterna är att tydliggöra den teologiska reflektionens primära betydelse för kyrkoordningens innehåll och utformning. Avsikten är att texterna ska ge en koncentrerad framställning av det som utgör grunden och sammanhanget för de bestämmelser som finns i de följande paragraferna.

Skälen för förslaget

Vi föreslår att inledningstexten till kyrkoordningens tionde avdelning *Kyrkobyggnader* kompletteras i skrivningarna avseende domkyrkans särskilda ställning, på så sätt att det klargörs att domkyrkan, utöver att vara församlingskyrka och biskopens kyrka, även är stiftets katedral. Med det föreslagna tillägget ges det aktuella textstycket följande lydelse, där den nya texten här återges i fet stil.

Domkyrkan har en särskild ställning bland kyrkorna i ett stift. Förutom att vara församlingskyrka är den också biskopens kyrka, **stiftets katedral** och den normala platsen för stiftets högtider och vagningsgudstjänster.

Vi menar att domkyrkorna och hela Svenska kyrkan har mycket att vinna på att domkyrkans uppgift som stiftets katedral, tydliggörs och lyfts fram i kyrkoordningen. Eftersom förståelsen av domkyrkan som stiftets katedral i första hand är teologiskt grundad bör denna beskrivning framgå redan av den teologiska inledningstexten.

Vi har redogjort för hur vi ser på sambandet mellan begreppen domkyrka och katedral i avsnitt 15.1.2 ovan. Genom att tydliggöra domkyrkans ställning som stiftskatedral i inledningstexten, liksom i övriga berörda bestämmelser enligt förslagen nedan, menar vi att den kyrkorättsliga strukturen kring domkyrkan som katedral stärks och att domkyrkan därmed ges bättre förutsättningar att fullgöra sin uppgift som församlingskyrka och stiftskatedral.

15.2.2 FÖRSAMLING OCH STIFTS ANSVAR ATT VERKA FÖR ATT DOMKYRKAN KAN FULLGÖRA SIN UPPGIFT

UTREDNINGENS FÖRSLAG:

Domkyrkan är såväl församlingskyrka som biskopens kyrka och stiftets katedral. Såväl församlingen och om domkyrkoförsamlingen ingår i ett pastorat, även pastoratet, som stiftet ska verka för att domkyrkan kan fullgöra sin uppgift som församlingskyrka och stiftskatedral.

Ändrad paragraf: 40 kap. 3 § kyrkoordningen

Bakgrund

Domkyrkans särskilda ställning anges idag, i koncentrerad form, enbart i inledningstexten till kyrkoordningens tionde avdelning *Kyrkobyggnader*. Vi har i föregående avsnitt föreslagit ett tillägg i denna inledningstext, genom vilken det klargörs att domkyrkan också är stiftets katedral. I flera av kyrkoordningens övriga avdelningar finns bestämmelser som på olika sätt preciserar domkyrkans särställning, t.ex. genom att ange att den ska vara den normala platsen för vigningshandlingar och att vissa särskilda befattningar är knutna till den.

Skälen för förslaget

Vi menar att domkyrkans särställning är så pass grundläggande för inriktningen på den verksamhet som ska bedrivas i och med koppling till densamma, att denna särställning i koncentrerad form bör framgå av kyrkoordningens bestämmelser. Vi menar vidare att ett ömsesidigt ansvarstagande och samverkan mellan domkyrkoförsamling och stift är helt avgörande för att domkyrkan ska kunna tjäna sin funktion som samtidigt varande församlingskyrka, biskopens kyrka och stiftets katedral. Även detta förhållande menar vi är fastslått i en bestämmelse i kyrkoordningen, på en övergripande nivå i anslutning till klargörandet av domkyrkans ställning. En naturlig plats för en sådan bestämmelse menar vi är tionde avdelningen *Kyrkobyggnader* och vi föreslår att 40 kap. 3 §, vilken idag anger att det i varje stift ska finnas en domkyrka, kompletteras med ett andra stycke som dels, med utgångspunkt i skrivningarna om domkyrkan i avdelningens inledningstext, anger att domkyrkan är såväl församlingskyrka som biskopens kyrka och stiftets katedral, dels att såväl församlingen och i förekommande fall givetvis även pastoratet, som stiftet ska verka för att domkyrkan kan fullgöra sin uppgift som församlingskyrka och stiftskatedral.

Jämfört med beskrivningen av domkyrkans ställning i inledningstexten, saknas formuleringen ”och den normala platsen för stiftets högtider och vigningstjänster” i den bestämmelse vi föreslår. Vi menar att formuleringen kan utgå i bestämmelsens text, dels eftersom det fortsatt uttrycks i inledningstexten, dels eftersom detta förhållande fastslås på andra ställen i kyrkoordningen (se t.ex. 25 kap. *Vigningshandlingar*) och slutligen dels eftersom det är något som i hög utsträckning ligger i innebörden av katedralfunktionen.

Att ansvarstagandet består i ett ”verka för” innebär stor frihet att anpassa insatserna till vad som mot bakgrund av varje stifts och domkyrkoförsamlings unika situation – sett till såväl historiska som nutida förhållanden – framstår som mest ändamålsenligt. Samtidigt föreslår vi i det följande några konkreta sätt som detta ”verkande för” ska ske på, gällande både församling och stift. För domkyrkoförsamlingens/pastoratets del handlar det om att vi föreslår att ett tillägg ska göras i församlingsinstruktionen, i vilken särskilt ska redovisas hur domkyrkan gestaltar uppdraget som församlingskyrka och stiftskatedral. För stiftets del handlar det om att vi föreslår att det i kyrkoordningen anges att stiftet i sitt främjandearbete ska beakta katedralen som en särskild resurs och därvid verka för denna som en konkret gestaltning av Svenska kyrkan som episkopal kyrka i enlighet med Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära. Vi föreslår vidare att stiftet görs delaktigt vid utarbetandet av församlingsinstruktionen i den del som avser domkyrkoförsamlingens redovisning av domkyrkans uppdrag. Det handlar därutöver inte minst om att stiftet behöver beakta de merkostnader som uppstår hos domkyrkoförsamlingarna till följd av domkyrkans funktion som katedral och ersätta dessa med ett bidrag baserat på de faktiska merkostnaderna.

Vi menar att värnandet om domkyrkans särskilda funktion kräver ett medvetet och lyhört förhållningssätt hos såväl församling som stift om dels den egna dels den andra nivåns uppdrag och roll i förhållande till domkyrkan. För att nå ett lyckosamt resultat behöver alltså såväl församling som stift samtidigt balansera det egna och den andra nivåns perspektiv. För församlingens del handlar det t.ex. om att balansera användandet av domkyrkan som församlingskyrka med att upplåta den för stiftets verksamhet, liksom att ha en öppen hållning till samarrangemang. För stiftets del handlar det dels om att på olika sätt verka för att domkyrkan kan tjäna sitt syfte som katedral, t.ex. genom att förlägga olika typer av främjande verksamhet dit, dels om att i planeringen av denna verksamhet ha en medvetenhet kring och ge utrymme för att domkyrkan samtidigt är en församlingskyrka. Ett konkret avtryck och tillfälle för reflektion kring denna samverkan ges i och i och med arbetet med domkyrkoförsamlingarnas församlingsinstruktion, i enlighet med det förslag vi utvecklar nedan.

15.2.3 STIFTETS ANSVAR ATT BEAKTA KATEDRALEN SOM EN SÄRSKILD RESURS

UTREDNINGENS FÖRSLAG:

Stiftet ska i sitt främjandearbete beakta katedralen som en särskild resurs i relation till församlingens grundläggande uppgift och därvid verka för katedralen som en konkret gestaltning av Svenska kyrkan som episkopal kyrka i enlighet med Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära. Detta ansvar ska uttryckligen anges i kyrkoordningen.

Ändrad paragraf: 6 kap. 4 § kyrkoordningen

Bakgrund

Stiftets uppdrag regleras i 6 kap. kyrkoordningen. Dess grundläggande uppgift är att främja och ha tillsyn över församlinglivet. Stiftet har också förvaltande uppgifter. Som närmare utvecklats under avsnitt 4.3 utgör begreppen främjande och tillsyn två kompletterande aspekter på stiftets episkopé-uppgifter. Stiftets uppgifter är närmare preciserade i 6 kap. 4 § och där anges bl.a. på ett mer konkret sätt vad som innefattas i stiftets främjande och tillsyn.

Skälen för förslaget

Vi föreslår att det uttryckligen ska anges i kyrkoordningens bestämmelser om stiftets uppgifter att stiftet i sitt främjandearbete ska beakta katedralen som en särskild resurs i relation till församlingens grundläggande uppgift och därvid verka för katedralen som en konkret gestaltning av Svenska kyrkan som episkopal kyrka i enlighet med Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära. Genom att på förslaget sätt i nämnd bestämmelse lyfta fram och synliggöra katedralen som en särskild resurs i stiftets främjandearbete understryks stiftskatedralens betydelse, inte bara för stiftet utan för hela Svenska kyrkan. I det senare sammanhanget vill vi också gärna poängtera att stiftens katedraler, på ett alldeles särskilt sätt, har en roll att fylla som "skyltfönster" för hela Svenska kyrkans räkning. Ur ett sådant perspektiv menar vi att även nationell nivå bör betrakta stiftskatedralerna som en särskild resurs. Vi menar också att en kyrkoordningsreglering på förslaget sätt är av stor vikt för att i praktiken uppnå ett genomslag av visionen av domkyrkan som stiftets katedral. Vi vill emellertid samtidigt framhålla att den komplettering av bestämmelsen om stiftets uppgifter som vi nu föreslår, i teori och praktik inte innebär något nytt, utan ett synliggörande av vad som även tidigare gällt, nämligen att stiftets arbete ska vara förankrat i och utgå från stiftets gemensamma altare.

I likhet med vad vi anfört gällande sättet att verka för domkyrkan enligt vårt förslag avseende tillägget i bestämmelsen i 40 kap. 3 §, vill vi framhålla att det naturligtvis måste råda stor frihet och variation gällande vad det i praktiken kan innebära för respektive stift att beakta katedralen som en särskild resurs i enlighet med vår föreslagna formulering. En ledstjärna för detta arbete bör dock vara att domkyrkan som katedral ska fungera som en mötes- och inspirationsplats för hela stiftet. Som en hjälp och inspiration till detta arbete vill vi hänvisa till vad vi framhållit och utvecklat under avsnitt 15.1.1.5, *Katedralen som uttryck för*

episkopé, i vilket vi utvecklat vår syn på hur det mångfasetterade biskopsuppdraget episkopé kommer till uttryck i katedralen. Bland dessa uttryck vill vi särskilt lyfta fram det pedagogiska uppdraget. Som biskopens kyrka och plats för dennes lärostol har katedralen en direkt koppling till biskopens läroansvar. Ur ett historiskt perspektiv har domkyrkan en stark undervisningstradition, både avseende teologi och övrig bildning. Vi menar därför att det finns goda skäl för stiftet att i sitt främjandearbete särskilt beakta katedralen som resurs när det kommer till lärofrågor och detta i relation till församlingens grundläggande uppgift. Här vill vi gärna lyfta fram arbetet med katedralakademier eller motsvarande som goda och inspirerande exempel.

Musiken i domkyrkan är viktig och betydelsefull, inte minst i det stiftsgemensamma sammanhanget, t.ex. som en inspirationskälla för stiftets församlingar. Vi vill därför också peka på den stora potential som vi ser (och som i hög utsträckning delats av domkyrkoorganisationerna) i tanken på domkyrkan som stiftets kyrkomusikaliska centrum, detta i allt från resurs och plattform vad gäller rekrytering, utbildning och fortbildning av kyrkomusiker, till gudstjänstutveckling och kyrkomusikalisk fördjupning.

Som vi nämnt ovan finns stora möjligheter till variation när det kommer till sättet för stiftets främjande. Vårt att lyfta fram är emellertid vad vi i avsnittet om *Finansiering* framhållit om att stiftet bör tillskjuta ett ekonomiskt bidrag baserat på domkyrkoförsamlingarnas faktiska merkostnader för domkyrkan som stiftskatedral.

15.2.4 SÄRSKILD REDOVISNING OM DOMKYRKAN I FÖRSAMLINGSINSTRUKTIONEN

UTREDNINGENS FÖRSLAG:

I församlingsinstruktionen ska för en domkyrkoförsamling särskilt redovisas hur domkyrkan gestaltar uppdraget som församlingskyrka och stiftskatedral. Utarbetandet av församlingsinstruktionen ska i denna del ske i samråd med stiftet.

Ändrad paragraf: 57 kap. 5 § kyrkoordningen

Bakgrund

Av 2 kap. 6 § kyrkoordningen framgår att det för varje församling ska finnas en församlingsinstruktion som anger hur församlingen fullgör sin grundläggande uppgift. När flera församlingar samverkar i ett pastorat har de en gemensam församlingsinstruktion. Församlingsinstruktionen är ett instrument för stiftets tillsyn. Därför finns huvudbestämmelserna om församlingsinstruktionen i kyrkoordningens kapitel 57 om tillsyn.

I avsnitt 4.3.3 har vi lämnat en närmare redogörelse för bakgrunden till kyrkoordningens bestämmelser om församlingsinstruktionen.

Skälen för förslaget

En domkyrkoförsamling har att fullgöra sin grundläggande uppgift med den särskilda dimension det innebär att domkyrkan inte bara är församlingskyrka utan även stiftets katedral. Fullgörandet av församlingens grundläggande uppgift; att fira gudstjänst, bedriva undervisning samt utöva diakoni och mission, påverkas naturligtvis av att domkyrkan också är stiftets katedral och sätter sin särskilda prägel på varje nämnd aspekt av församlingens grundläggande uppgift.

Vi menar att det är både nödvändigt och värdefullt för såväl församling som stift att reflektera över och klargöra på vilket sätt och i vilka sammanhang som domkyrkan gestaltar uppdraget som stiftets katedral. En tydliggörande reflektion i det lokala och regionala sammanhanget är nödvändig för att domkyrkan ska ha möjlighet att i praktiken nå fullt genomslag som församlingskyrka och stiftskatedral. Vi föreslår därför att ett tillägg ska göras i kyrkoordningens bestämmelser om församlingsinstruktionens innehåll, på så vis att det anges att det för en domkyrkoförsamling särskilt ska redovisas hur domkyrkan gestaltar uppdraget som församlingskyrka och stiftskatedral. Aspekten ”biskopens kyrka” menar vi rymms inom

begreppet stiftskatedral, varför den benämningen kan uteslutas i detta sammanhang. Vi föreslår vidare att utarbetandet av församlingsinstruktionen i denna del ska ske i samråd med stiftet, istället för med domkapitlet. På det viset ges den samlade stiftsledningen (biskop, domkapitel och stiftsstyrelse) tillfälle att bli delaktiga i arbetet och i samrådet med församlingen. Vi menar att detta är viktigt eftersom skrivningarna om domkyrkan som katedral är relevanta inte minst för stiftsstyrelsen.

När vi tagit del av domkyrkoförsamlingarnas församlingsinstruktioner har vi kunnat konstatera att flera domkyrkoförsamlingar redan idag har beskrivningar av domkyrkan som stiftets katedral. Vår vision är dock att dessa skrivningar ska utvecklas och konkretiseras. Genom ett krav på skrivningar i församlingsinstruktionen om hur domkyrkan gestaltar uppdraget som församlingskyrka och stiftskatedral skapas en garanti för att dessa reflektioner på ett konkret sätt kommer till stånd avseende varje domkyrkoförsamling, så väl som hos stiftet. Vi tänker oss att det exempelvis kan handla om en redovisning av i vilka situationer och i vilken utsträckning som domkyrkan, i egenskap av stiftskatedral, ska användas som ett uttryck för episkopé i enlighet med det ovan sagda.

Enligt uttalanden av Tillsyns- och uppdragsutskottet, i samband med 2006 års kyrkomöte, bör församlingsinstruktionen ha karaktären av ett identitets- och grunddokument byggt på teologiska reflektioner om församlingens uppdrag i det sammanhang där den är satt att verka. I ljuset av dessa uttalanden menar vi att församlingsinstruktionen är en naturlig plattform för församlingen att i samråd med stiftet reflektera över domkyrkans roll och funktion i det lokala och regionala sammanhanget. Vi är medvetna om att församlingsinstruktionen är ett identitets- och grunddokument *för församlingen* och i första hand ett tillsynsinstrument för stiftet. Det är därför viktigt att skrivningarna om hur domkyrkan gestaltar sitt uppdrag som stiftskatedral inte ges karaktären av krav eller åligganden gentemot stiftet, eftersom det skulle innebära en förskjutning av församlingsinstruktionens karaktär. Eftersom katedralaspekten har stor betydelse för domkyrkoförsamlingens utförande av sin grundläggande uppgift, menar vi att en redovisning om hur domkyrkan gestaltar sitt uppdrag som katedral på ett naturligt sätt hör hemma i domkyrkoförsamlingarnas församlingsinstruktion. Med vårt förslag till tillägg i 40 kap. 3 § kyrkoordningen ges också församlingen en skyldighet att verka för domkyrkans uppgift som församlingskyrka och stiftskatedral.

På samma sätt som vad gäller för utarbetandet och utformningen av de enskilda församlingsinstruktionerna tänker vi oss att stor frihet – utöver det som kyrkoordningen reglerar – måste få råda i arbetet med och redovisningen av domkyrkans uppdrag. Vi tänker oss att församlingen dels bör lyfta fram sådant i den egna församlingsverksamheten där domkyrkan fungerar i sin katedralsfunktion, det kan t.ex. redovisas hur domkyrkan i samband med olika samlingar kommer stiftets övriga församlingar till del, dels bör det lyftas fram i vilka sammanhang som domkyrkan upplåts för stiftets räkning samt för samarrangemang. Vi menar att skrivningarna i församlingsinstruktionen sedan kan tjäna som underlag för mer detaljerade samtal och planering kring användandet av domkyrkan mellan församling och stift. En utgångspunkt för ett sådant samtal kan vara nyckelorden i avsnitt 15.1.1.5; *Katedralen som uttryck för episkopé*.

Med hänsyn till att aktuell bestämmelse tillförs ett nytt andra stycke krävs en konsekvensändring av bestämmelsens sista stycke, på så vis att det i den nya lydelsen hänvisas till första till tredje styckena istället för första till andra styckena.

15.2.5 BISKOPENS NÄRVARORÄTT VID AVGÖRANDE AV VISSA ÄRENDEN OM DOMKYRKAN

UTREDNINGENS FÖRSLAG:

Den rätt att delta med yttranderätt och förslagsrätt samt rätt att få sin mening antecknad i protokollet, som enligt 40 kap. 4 § kyrkoordningen tillkommer biskopen, eller någon av denne utsedd företrädare för stiftet, när en domkyrkoförsamling eller ett pastorat avgör ärenden om domkyrkans förvaltning, ska även gälla när en domkyrkoförsamling eller ett pastorat avgör ärenden som är av betydelse för vad som enligt 57 kap. 5 § andra stycket är angivet beträffande domkyrkan i gällande församlingsinstruktion.

Ändrad paragraf: 40 kap. 4 § kyrkoordningen

Bakgrund

Enligt dagens reglering i 40 kap. 4 § kyrkoordningen stadgas en yttrande- och förslagsrätt för biskopen, eller en företrädare för stiftet, utsedd av biskopen, när en domkyrkoförsamling eller ett pastorat avgör ärenden om domkyrkans förvaltning. Med närvarorätten följer också en rätt att få sin mening antecknad i protokollet. Bestämmelsen i kyrkoordningen tillkom i samband med relationsändringen och tillförsäkrar biskopen, eller en av denne utsedd person, en möjlighet att närvara och delta i överläggningarna när en domkyrkoförsamling eller pastorat avgör ärenden om domkyrkans förvaltning.

Det saknas närmare resonemang i förarbetena om valet att knyta biskopens närvarorätt till ärenden om domkyrkans *förvaltning*. Vid en jämförelse med kyrkolagens reglering, då förvaltningsansvaret för de medeltida domkyrkorna åvilade domkapitlet, var rätten till inflytande för domkyrkoförsamlingens del hänförlig till "ärenden som rör domkyrkan".

Närmare relevant bakgrund återfinns i avsnitten 10.4.1 och 10.5.

Skälen för förslaget

Vi har föreslagit att det i församlingsinstruktionen för en domkyrkoförsamling särskilt ska redovisas hur domkyrkan gestaltar uppdraget som församlingskyrka och stiftskatedral och att församlingsinstruktionen i denna del ska utarbetas i samråd med stiftet. Bestämmelsen innebär att församling/pastorat och stift knyts närmre varandra på ett formellt sätt, när det kommer till samarbete beträffande domkyrkan som församlingskyrka och stiftskatedral. Mot den bakgrunden är det rimligt att denna närmare samverkan även får ett formellt genomslag när det kommer till biskopens närvarorätt i kyrkorådet, vid avgöranden av ärenden med koppling till domkyrkan.

Dagens reglering i 40 kap. 4 § kyrkoordningen om biskopens närvaro- och yttranderätt omfattar sannolikt knappast alla ärenden som kan vara av betydelse för de skrivningar som, utifrån vårt ovan nämnda förslag, är gjorda avseende domkyrkan som stiftskatedral i församlingsinstruktionen. Det skulle t.ex. kunna handla om att det i församlingsinstruktionen har angivits att domkyrkan ska utgöra platsen för vissa arrangemang och att församlingen/pastoratet i ett senare skede behandlar ett ärende vars förslag negativt påverkar eller omöjliggör vad som angivits i församlingsinstruktionen om katedralens verksamhet. Vi menar därför att biskopen, eller någon av denne utsedd företrädare, bör ges möjlighet att närvara och delta i överläggningarna när ett sådant ärende avgörs i kyrkorådet.

Vi föreslår att aktuell bestämmelse kompletteras med ett andra stycke, vilket klargör att biskopens, eller dennes företrädares, närvarorätt även ska gälla i ärenden av betydelse för vad som enligt 57 kap. 5 § andra stycket är angivet beträffande domkyrkan i gällande församlingsinstruktion. Genom ett sådant tillägg tillförsäkras biskopen, eller företrädare för denne, en rätt att närvara och delta i överläggningen beträffande sådana ärenden som är av betydelse för vad som är angivet om katedralen i församlingsinstruktionen, oavsett om de kan anses beröra domkyrkans förvaltning eller inte. Genom detta tillägg tillförsäkras biskopen och därmed även stiftet, insyn och delaktighet i beredningen av ärenden som kan påverka vad domkyrkoförsamling/pastorat och stift tidigare samverkat kring i anslutning till utarbetandet av församlingsinstruktionen.

Formuleringen ”gällande församlingsinstruktion” är tänkt att indikera att biskopen inte har närvarorätt när kyrkorådet utarbetar förslag till ny församlingsinstruktion. I de situationerna är ju biskopen delaktig i processen genom samrådet med domkapitlet/stiftet.

15.2.6 DOMKYRKOORGANISTEN SOM FÖREDRAGANDE I KYRKOMUSIKALISKA FRÅGOR I DOMKAPITLET

UTREDNINGENS FÖRSLAG:

I frågor som rör den kyrkomusikaliska verksamheten i stiftet är domkyrkoorganisten föredragande. Möjligheten att i domkyrkoorganistens ställe utse någon annan musiksakkunnig som föredragande i domkapitlet utgår.

Ändrad paragraf: 9 kap. 3 § kyrkoordningen

Bakgrund

Domkyrkoorganisten har en särskild ställning i gällande kyrkoordning. Domkyrkoorganisten är den enda i kyrkoordningen särskilt reglerade kyrkomusikerbefattningen och är alltid försteorganist, vilket innebär att domkyrkoorganisten har avlagt Svenska kyrkans kyrkomusikerexamen på A-nivå, eller, i enlighet med kyrkostyrelsens närmare bestämmelser, ansetts ha en likvärdig examen.²⁹² Detta innebär att det finns ett kyrkoordningsreglerat krav på att domkyrkoorganisten innehar den högsta av Svenska kyrkans reglerade kyrkomusikerexamina.

När en domkyrkoorganist ska anställas ska domkapitlet beredas tillfälle att yttra sig över de sökande. Det hör samman med domkyrkoorganistens roll som föredragande i domkapitlet i frågor som rör den kyrkomusikaliska verksamheten i stiftet. Som framgått av tidigare avsnitt fanns redan i 1686 års kyrkolag en sådan koppling mellan domkyrkoorganisten och domkapitlet (konsistoriet).

Enligt gällande reglering i kyrkoordningen är domkyrkoorganisten, eller annan musiksakkunnig, föredragande i domkapitlet i frågor som rör den kyrkomusikaliska verksamheten i stiftet (9 kap. 3 § andra stycket). När möjligheten att förordna även någon annan än domkyrkoorganisten som föredragande i domkapitlet i kyrkomusikaliska frågor infördes 1990, gällde ett kompetenskrav i form av organistbehörighet, för den som skulle kunna förordnas i domkyrkoorganistens ställe. I samband med relationsändringen och kyrkoordningens tillkomst slopades kravet på organistbehörighet för den som jämte domkyrkoorganisten kunde utses till föredragande.

Skälen för förslaget

Musiken har stor betydelse i Svenska kyrkan och i det episkopala sammanhanget. Kyrkomusiken samlar, berör och inspirerar, inte enbart i gudstjänstsammanhanget. Musiken i domkyrkan är viktig, inte minst som en inspirationskälla för stiftets församlingar och i övriga inomkyrkliga sammanhang, men även ur ett samhällsperspektiv.

Vi ser stora möjligheter i tanken på stiftskatedralen som stiftets kyrkomusikaliska centrum, i allt från resurs och/eller plattform vad gäller rekrytering, utbildning och fortbildning av kyrkomusiker, gudstjänstutveckling samt kyrkomusikalisk fördjupning och utveckling. Denna tanke har fått ett positivt mottagande från domkyrkoorganisterna, vilka också i flera fall menar att domkyrkan fungerar på – eller strävar mot – en sådan funktion redan idag.

Vi menar, inte minst mot bakgrund av det ovan sagda, att det finns all anledning att slå vakt om kyrkomusikens ställning, samt med den sammanhängande frågan om relevant kompetens hos Svenska kyrkans musiker. Med dagens reglering i kyrkoordningen finns ingen garanti för att domkyrkoorganisten är domkapitlets föredragande och sakkunnig i kyrkomusikaliska frågor. När möjligheten för domkapitlet att förordna någon annan musiksakkunnig än domkyrkoorganisten infördes 1990, gällde att denne skulle vara behörig att anställas på en tjänst som organist. Som framgått tidigare slopades dock vid relationsänd-

²⁹² Jfr 34 kap. 15–15 a §§ kyrkoordningen samt kyrkostyrelsens beslut (SvKB 2018:1) om Svenska kyrkans kyrkomusikerexamen.

ringen kravet på organistbehörighet för den som jämte domkyrkoorganisten skulle kunna utses till föredragande i domkapitlet, vilket innebär att domkapitlets föredragande och musiksakkunnig idag teoretiskt sett helt skulle kunna sakna musikalisk utbildning. Vi menar att det är en principiellt sett olycklig ordning, inte minst sett till att garantier saknas vad gäller kyrkomusikalisk kompetens och erfarenhet.

Sett till att domkyrkoorganisten har högsta kyrkomusikerexamen och även är verksam som kyrkomusiker i stiftets katedral, är det naturligt att det är domkyrkoorganisten som ska vara föredragande och sakkunnig i frågor som rör den kyrkomusikaliska verksamheten i stiftet. Vi föreslår därför att aktuell bestämmelse om vem som är föredragande i domkapitlet i dessa frågor ändras, med resultatet att domkyrkoorganisten alltid är den som innehar denna roll. Genom att på detta sätt garantera att domkyrkoorganistens kyrkomusikaliska kompetens och erfarenhet kommer stiftet till del, menar vi att goda förutsättningar finns för ett indirekt stärkande av relevant kyrkomusikalisk kompetens och erfarenhet i stiftets församlingar. Denna ordning innebär också ett formellt stärkande av den samverkan mellan domkyrkoförsamling och stift som vi eftersträvat och är helt i linje med vår vision om domkyrkan som stiftets katedral och våra förslag i övrigt.

Även om domkyrkoorganisten alltid är föredragande i domkapitlet i kyrkomusikaliska frågor, finns inget hinder mot att domkapitlet också, jämte domkyrkoorganisten, tar hjälp av stiftsmusiker, musikkonsulent eller annan vid stiftet anställd musiker, vid handläggningen av de aktuella ärendena. Vi vill också framhålla att flera domkyrkoorganister har lyft fram det goda samarbete som sker mellan dem och stiftsmusikern (eller motsvarande funktion) redan idag.

15.3 Övriga förslag – Finansiering

UTREDNINGENS FÖRSLAG:

Ett bidrag om 1 miljon kronor ska under en övergångsperiod om fem år utgå från nationell nivå till varje stift, avseende sådana kostnader för katedralverksamhet som uppkommer i relation till den redovisning som ska ske avseende domkyrkan i församlingsinstruktionen. Kyrkostyrelsen ska beakta detta i sitt framtida budgetarbete.

Som framgått i tidigare avsnitt förvaltas domkyrkorna av kyrkorådet i respektive domkyrkoförsamling, med undantag för Lunds domkyrka som förvaltas av Domkyrkorådet i Lund. Förvaltningen och finansieringen av domkyrkorna sker under samma förutsättningar och i enlighet med de bestämmelser som i övrigt gäller för fastighetsförvaltningen gällande Svenska kyrkans kyrkobyggnader, däribland bestämmelserna i kulturmiljölagen (1988:950).

Ekonomiska medel för domkyrkans förvaltning följer således samma modell som gäller för en församling/pastorats ordinarie fastighetsförvaltning, d.v.s. med utgångspunkt i uppburna kyrkoavgiftsmedel, erhållna medel genom utjämningsystemet och medel erhållna genom systemet för kyrkoantikvarisk ersättning (KAE). Det nuvarande utjämningsystemet innehåller en komponent som riktar sig specifikt mot domkyrkor, nämligen en komponent inom stiftsbidraget avseende bidrag till gudstjänster av rikskaraktär i domkyrkor. Komponenten benämns "Bidrag domkyrka" och tillfaller i praktiken Uppsala och Stockholms och stift. För år 2021 utgår sådant bidrag om 4 mnr till Uppsala stift och 0,3 mnr till Stockholms stift.

Vi kan konstatera att det faktum att domkyrkan har en funktion som sträcker sig utöver församlingskyrkans, innebär en rad särskilda kostnader. Det handlar t.ex. om ett högre verksamhetsutbud; i något fall framhålls att det totala gudstjänstutbudet bedöms vara 30–50 % högre just av anledningen att kyrkan är domkyrka och i ett annat fall nämns att pastoratet uppskattar de personalkostnader som är direkt hänförliga till domkyrkan som domkyrka till 3,6 mnr, om visningsverksamhet, generösare öppettider, men också om särskild prioritet vad gäller underhåll.

Genom de svar och upplysningar som vi har fått genom de frågor vi har ställt till företrädare för såväl stift som domkyrkoförsamlingar, kan vi konstatera att de bidrag som stiftet lämnar

till domkyrkoförsamlingarna är mycket skiftande, både sett till storlek och vilka kostnader de är avsedda att täcka. Från flera håll vittnas också om en osäkerhet gällande vilka kostnader som bidraget egentligen är avsett att täcka, samtidigt som det även finns exempel på tämligen detaljerade överenskommelser. Generellt sett synes dock bidragen långt ifrån täcka de merkostnader som domkyrkoförsamlingarna har med hänsyn till domkyrkans särskilda ställning.

Det är naturligtvis inte rimligt att domkyrkoförsamlingarna själva ska bära de extra kostnader som med nödvändighet uppstår till följd av domkyrkans särskilda ställning som stiftets katedral, liksom sådana kostnader som uppstår i samband med särskilda gudstjänster/samlingar av nationell karaktär. Sett till att katedralen är stiftets angelägenhet och dessutom en grundläggande sådan, är det en uppgift för stiftet att prioritera sina resurser på ett sådant sätt att katedralens verksamhet kan garanteras. I det ligger, menar vi, att stiftet bl.a. tillskjuter bidrag baserat på domkyrkoförsamlingarnas/pastoratens faktiska merkostnader, men inte minst att stiftet planerar sin verksamhet till och med utgångspunkt i katedralen; platsen för dess huvudaltare.

Den närmare omfattningen på aktuellt bidrag och hur verksamheten i övrigt bör planeras i och med koppling till katedralen menar vi är upp till varje stift att avgöra i samverkan med respektive domkyrkoförsamling/pastorat. I detta arbete menar vi att skrivningarna om domkyrkan i församlingsinstruktionen, i enlighet med det tillägg vi föreslagit i 57 kap. 5 § kyrkoordningen, kommer att utgöra den naturliga utgångspunkten. Vi har dock funnit det angeläget att utreda och peka på några specifika merkostnader som vi menar är desamma för varje katedral, sådana omkostnader som så att säga ingår i grundförutsättningarna för att vara stiftets katedral och som inte är beroende av exempelvis stiftets geografi, demografi och kyrkobyggnadens ålder. Vi menar att merkostnader för domprost, kaplan och domkyrkoorganist är sådana merkostnader som uppträder i samtliga domkyrkoförsamlingar. Merkostnaderna för dessa tjänster är av två slag; dels ligger dessa tjänster i ett högre löneläge jämfört med motsvarande tjänster i en "vanlig" församling/pastorat, dels utför domprosten, kaplanen och domkyrkoorganisten uppgifter som på olika sätt är stiftsrelaterade och därmed inte kan sägas komma domkyrkoförsamlingen/pastoratet till del fullt ut. Detta är som sagts merkostnader som torde föreligga hos varje domkyrkoförsamling/pastorat avseende domkyrkan som katedral redan idag och som det förutsätts att stiftet kompenserar för.

Vår övertygelse är, som framgått, att verksamheten i och med koppling till domkyrkan kan utvecklas på många sätt, alla med syftet att domkyrkan som katedral ska bli en samlande och enande plats för hela stiftet. Ett sådant utvecklingsarbete kommer förstås att generera ytterligare kostnader, vilka blir stiftens uppgift att planera för. Stödet syftar således inte till att täcka redan befintliga kostnader. Samtidigt som vi kan konstatera att det som utgångspunkt är stiftets ansvar att tillse att resurser prioriteras till katedralen för att täcka även eller åtminstone dessa merkostnader, är vi medvetna om att flera stift har ett ansträngt ekonomiskt läge och att omprioriteringar av stiftets verksamhet i syfte att stärka och utveckla verksamhet vid katedralen tar tid. Mot denna bakgrund och med syfte att stimulera till ett utvecklingsarbete mellan stift och domkyrkoförsamling/pastorat avseende domkyrkan som stiftskatedral, menar vi att ett årligt bidrag under en övergångsperiod om fem år bör tillskjutas varje stift från nationell nivå. Vi föreslår att bidraget uppgår till en miljon kronor per stift och år.

Vi föreslår alltså sammanfattningsvis att kyrkostyrelsen avsätter och planerar in ett särskilt riktat bidrag till vart och ett av stiftet under fem års tid, avseende sådana kostnader för katedralverksamhet som uppkommer i relation till den redovisning som ska ske avseende domkyrkan i församlingsinstruktionen. Under denna period är det viktigt att stiftet själva planerar och anpassar sin verksamhet och sina resurser på ett sådant sätt att kostnaderna för domkyrkan som stiftskatedral framgent kan bäras – direkt eller, om kostnaden uppstår hos domkyrkoförsamlingen/pastoratet, indirekt – av stiftet.

15.4 Övriga reflektioner

15.4.1 ANGÅENDE BISKOPENS STAV OCH SKRUD

Det som hör till biskopens liturgiska skrud är kulturhistoriskt värdefulla, kyrkliga inventarier. Vår bild är att dessa föremål av tradition huvudsakligen förvarats i domkyrkorna, men att platsen för förvaring alltmer kommit att skifta. Denna uppfattning stöds också av de svar vi tagit del av under utredningsarbetet.

Ägandeförhållandena beträffande såväl äldre som nyare inventarier varierar säkerligen i stor utsträckning runt om i domkyrkorna. Skrudar och andra föremål kan ha skänkts till eller införskaffats av exempelvis biskopsämbetet eller domkyrkan.²⁹³ Om föremålen inför relationsändringen år 2000 ägdes av det självständiga rättssubjektet domkyrkan, övergick äganderätten genom lag till domkyrkoförsamlingen. Enligt vad vi erfarit finns exempel på att föremål tillhörande biskopens liturgiska skrud idag ägs av stiftet.²⁹⁴ En vanlig ordning synes dock vara att domkyrkoförsamlingen ombesörjer löpande vård och förvaring.

Vi menar generellt sett, ur kulturarvssynpunkt, att det är önskvärt att det som hör till biskopens liturgiska skrud, oavsett äganderättsförhållanden och platsen för förvaring, normalt sett tas upp i församlingens inventarieförteckning. Redan av kulturmiljölagens bestämmelser framgår ju att förteckning kan ske även om ett föremål ägs eller förvaltas av någon annan än församlingen och även om det förvaras på någon annan plats än i kyrkan. Efterlevnad och tillämpning av bestämmelser på kulturmiljöområdet åvilar emellertid församlingen och eftersom förutsättningarna för vård och förteckning m.m. regleras i lag, kan bestämmelser på området inte anges i kyrkoordningen.

En konsekvens av att föremålen tas upp i församlingens inventarieförteckning är att länsstyrelsens tillstånd kan krävas för att bl.a. reparera eller flytta det ”från den plats där det sedan gammalt hör hemma” (jfr. 4 kap. 9 § KML). Detta om föremålet inte bedöms ägas av ”någon enskild person eller släkt”; i sådana fall behövs inget tillstånd och enligt vad vi erfarit har åtminstone en länsstyrelse i landet givit uttryck för en sådan tolkning beträffande biskopens ämbetsföremål. För de inventarier som är upptagna i förteckningen har kyrkoherden och en kyrkvård ett genom kyrkoordningen stadgat ansvar, vilket ska utövas i enlighet med kulturmiljölagens bestämmelser. I detta ansvar ingår, enligt kulturmiljölagen, att föra förteckningen samt att tillse att föremålen förvaras och vårdas väl. Detta vårdansvar behöver dock utövas med respekt för den rätt och behov av att disponera föremålen som tillkommer biskopen i kraft av sitt ämbete. För att undvika oklarheter menar vi att inventarieansvariga och biskopen eller representant för denne, bör diskutera och dokumentera den ordning man önskar ska gälla för t.ex. bruket av upptagna inventarier. Vid behov av vägledning i detta arbete framstår länsstyrelserna och/eller de regionala samrådsgrupperna som naturliga samtalspartners.

Slutligen bör uppmärksammas att möjligheten till kyrkoantikvarisk ersättning, enligt de av kyrkostyrelsen utfärdade villkoren, är beroende av att inventarierna ägs eller förvaltas av Svenska kyrkan och att det beträffande förvaltningen anges att denna ska åligga Svenska kyrkan genom avtal.

15.4.2 Angående den kyrkoantikvariska ersättningen

Det är av flera skäl nödvändigt att domkyrkorna hålls i ett gott skick. Detta dels mot bakgrund av sin särskilda ställning som församlingskyrka och stiftets katedral, men dels även som en av respektive stiftsstats mest betydelsefulla byggnader, inte minst som bärare av ett både kyrkligt och samhälleligt kulturarv.

Både behovet av och viljan till att prioritera domkyrkans underhåll och restaurering är ett framträdande perspektiv i de svarsunderlag som vi har tagit del av. Samtidigt ges i flera fall uttryck för att stora delar av resurserna går till domkyrkan på bekostnad av andra kyrkobyggnaders verksamhet och underhåll. Vidare uttrycks en oro inför att i framtiden, utifrån prognostiserat minskade intäkter från kyrkoavgiften, klara kostnaderna för bl.a. kyrkobyggnadernas vård och underhåll.

²⁹³ Jfr Stolt, Bengt, *Kyrklig skrud enligt svensk tradition*, Stockholm 1964, s. 81 ff. och s. 88.

²⁹⁴ I Lund ägs biskopens insignier och liturgiska skrud av den juridiska personen Lunds domkyrka.

Möjligheten att erhålla kyrkoantikvarisk ersättning är en mycket viktig del av hur vården och bevarandet av det kyrkliga kulturarvet finansieras, vilket också framhållits i Svenska kyrkans senaste rapport till regeringen. I samband med den senaste kontrollstationen, 2019, uttryckte regeringen att den kyrkoantikvariska ersättningen är en grundläggande förutsättning för att det kyrkliga kulturarvet ska kunna bevaras för kommande generationer. Samtidigt kunde regeringen konstatera att den kyrkoantikvariska ersättningens reala värde successivt minskat i och med att det inte räknats upp sedan det 2010 nådde nivån om 460 miljoner kronor per år.²⁹⁵

Vi kan konstatera att nivån på det statliga anslaget har en direkt koppling till möjligheten att planera och genomföra önskvärda och nödvändiga vårdåtgärder, både vad gäller kyrkobyggnader och inventarier. Vi kan samtidigt konstatera, mot bakgrund av vad som framhållits i Svenska kyrkans senaste rapport till regeringen, att ansökningarna om kyrkoantikvarisk ersättning vida överstiger disponibla medel och att det råder ett fortsatt högt ansökningstryck från församlingar och stift. Vi delar därför den ovan beskrivna oro som framkommit från verksamhetshåll under vårt utredningsarbete och vill understryka att det är angeläget att kyrkostyrelsen håller frågan om ersättningsnivåns betydelse aktuell i sin dialog med regeringen.

²⁹⁵Regeringens skrivelse 2018/19:122 Det kyrkliga kulturarvet (Skr. 2018/19:122), s. 41 f.

16. Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Vi anser att våra förslag till tillägg och ändringar av kyrkoordningens bestämmelser kan träda ikraft direkt vid efterföljande årsskifte sedan kyrkomötet beslutat om dem, vilket innebär att vi föreslår ett ikraftträdande satt till den 1 januari 2023. Samtidigt menar vi att det är tillräckligt att domkyrkoförsamlingarna/pastoraten anpassar sina skrivningar i församlingsinstruktionen, med hänsyn till det nya kravet vi föreslår ska gälla för en domkyrkoförsamling, i anslutning till sina respektive ordinarie processer med att se över församlingsinstruktionen. Vi föreslår därför en övergångsbestämmelse som anger att "bestämmelsen i 57 kap. 5 § i den nya lydelsen tillämpas första gången i samband med att kyrkorådet i respektive domkyrkoförsamling - eller om domkyrkoförsamlingen ingår i ett pastorat - kyrkorådet i pastoratet, i enlighet med 57 kap. 6 § tredje stycket kyrkoordningen prövar om det ska ske en ändring av församlingsinstruktionen".

Med hänsyn till det krav som enligt 57 kap. 6 § tredje stycket kyrkoordningen ställs på kyrkorådet att minst vart fjärde år pröva om det ska ske en ändring av församlingsinstruktionen, kan vi konstatera att samtliga berörda kyrkoråd ska ha tillämpat bestämmelsen senast den 1 januari 2027.

Vi ser inget behov av några övergångsbestämmelser i övrigt.

17. Konsekvenser

Enligt våra direktiv ska vi fortlöpande analysera vilka konsekvenser våra förslag kommer att få, särskilt ur vissa angivna perspektiv. Sådan analys har också gjorts löpande och återfinns i våra överväganden. Nedan redovisar vi vilka konsekvenser våra förslag kan förväntas få ur ett barnperspektiv, samt en sammanfattning av vår syn på de särskilt efterfrågade konsekvenserna i övrigt.

Konsekvenser för barn

Barnet intar en särställning i kristen tro och mot den bakgrunden gäller sedan den 1 januari 2013 ett kyrkoordningsreglerat krav på att genomföra barnkonsekvensanalyser inför avgörande beslut, bl.a. för den nationella nivån.

Våra förslag till ändringar och tillägg i kyrkoordningens bestämmelser avseende domkyrkan har inte några *direkta* konsekvenser specifikt för barn. Det är däremot sannolikt och vår förhoppning att förslagen i sin förlängning kommer att leda till flera gynnsamma konsekvenser för barn.

Barnkonventionen, vilken sedan den 1 januari 2020 inkorporerats i svensk lag, stadgar en rätt för barn till bl.a. andlighet och kultur. Vi menar att en relation till domkyrkan är av stort värde ur båda dessa perspektiv för barn, detta oavsett om barnet tillhör Svenska kyrkan eller inte.

Våra förslag syftar till att stärka domkyrkans identitet och uppdrag som stiftets katedral. Omsatt i handling bör dessa förslag innebära att fler tillfällen uppstår för barn att i olika sammanhang besöka domkyrkan och ta del av dess speciella miljö och sammanhang. Det kan tänkas handla om särskilda besökstillfällen som stiftet och/eller domkyrkoförsamlingen inbjuder till, t.ex. för körer eller andra särskilda grupper, eller om initiativ som väcks runt om i stiftets övriga församlingar, t.ex. besök i domkyrkan i samband med konfirmationsundervisning, eller andra besöksresor. Ett stärkande av domkyrkans ställning och utveckling av verksamheten där har förstås även betydelse för barn i respektive domkyrkoförsamling/pastorat på så vis att de förhoppningsvis upplever en ökad nyfikenhet på domkyrkan.

Teologiskt perspektiv, inklusive tillsyn; episkopé

Katedralen symboliserar och förenar Svenska kyrkans självförståelse som öppen demokratisk och episkopal folkkyrka. Biskopsämbetet är hävdvunnet, rollen är konstitutiv för stiftet, tillsättningen är demokratisk, förankringen är stiftsövergripande, uppdraget är gränsöverskridande. Katedralen binder, i kraft av sin roll som ett konkret uttryck för biskopsuppdraget (*episkopé*), samman en rad olika pastorala aspekter med bäring på stiftet som helhet.

Våra förslag, att i kyrkoordningen klargöra och fastslå domkyrkans unika uppdrag som stiftets katedral och därmed som ett konkret uttryck för episkopé, innebär ett tydliggörande och stärkande av Svenska kyrkans episkopala identitet. I tillägget i inledningstexten till tionde avdelningen redovisas den teologiska förståelsen av domkyrkan som stiftets katedral och genom de bestämmelser som vi i övrigt föreslår skapas förutsättningar för denna förståelse att nå ett praktiskt genomslag.

Stiftets grundläggande uppgift är att främja och ha tillsyn över församlingens liv. Med våra förslag tydliggörs katedralen som en särskild resurs i detta arbete (i relation till församlingens grundläggande uppgift) och därmed markeras att stiftets uppgift är direkt relaterat till dess huvudaltare.

Som föremål för stiftets främjandearbete bör våra förslag innebära att församlingarna i sin tur stärks i sin grundläggande uppgift. Detta genom att domkyrkan som stiftskatedral har stor betydelse för varje aspekt av församlingens grundläggande uppgift (att fira gudstjänst, bedriva undervisning samt utöva diakoni och mission) när det kommer till att samla, ena och inspirera det arbete som sker i församlingarna.

Ekonomiskt perspektiv

De direkta ekonomiska konsekvenserna av våra förslag innebär att nationell nivå under en övergångsperiod om fem år utbetalar bidrag om 13 miljoner kronor per år till stiftens, att användas särskilt för kostnader relaterade till katedralverksamhet. Bidraget är avsett att utgöra ett temporärt verksamhetsbidrag i syfte att understödja det utvecklingsarbete som behöver ske i stiftens och domkyrkoförsamlingarna/pastoraten – inte minst i samverkan mellan stift och församling/pastorat – i syfte att stärka och utveckla stiftskatedralens uppdrag. Som framgått av våra överväganden förutsätts stiftens efter denna övergångsperiod ha anpassat sin verksamhet och ekonomi på ett sådant sätt att kostnaderna för domkyrkan som stiftskatedral kan bäras av stiftens själva. Detta innebär att en översyn och anpassning av de ekonomiska och verksamhetsmässiga förutsättningarna behöver påbörjas direkt.

Som vi framhållit i våra överväganden fordrar våra förslag, när de omsätts i praktisk handling, att stiftens ersätter domkyrkoförsamlingarna/pastoraten för de kostnader som är förknippade med domkyrkan som stiftskatedral. Generellt sett innebär en sådan ekonomisk kompensation att domkyrkoförsamlingarna/pastoraten ges ökat ekonomiskt utrymme för den verksamhet som hör till den grundläggande uppgiften.

18. Kyrkoordnings- kommentarer

6 kap.

4 §

I bestämmelsen om stiftets uppgifter införs ett femte stycke i vilket det anges att stiftet i sitt främjandearbete ska beakta katedralen som en särskild resurs i relation till församlingens grundläggande uppgift och därvid verka för katedralen som en konkret gestaltning av Svenska kyrkan som episkopal kyrka i enlighet med Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära.

Övervägandena finns i avsnitt 15.2.3.

9 kap.

3 §

Bestämmelsen om bl.a. föredragande i domkapitlet ändras på så vis att möjligheten att låta "annan musiksakkunnig" vara domkapitlets föredragande i frågor som rör den kyrkomusikaliska verksamheten i stiftet utgår. Ändringen innebär att det alltid är domkyrkoorganisten som är föredragande i domkapitlet i dessa frågor.

Övervägandena finns i avsnitt 15.2.6.

Tionde avdelningen: Kyrkobyggnader

Inledningen

I inledningstexten till tionde avdelningen om kyrkobyggnader görs ett tillägg i tredje stycket om domkyrkan, vilket beskriver domkyrkans särskilda ställning bland kyrkorna i ett stift. Genom tillägget klargörs att domkyrkan, förutom att vara församlingskyrka och biskopens kyrka också är *stiftets katedral* och den normala platsen för stiftets högtider och vigningsgudstjänster.

Övervägandena finns i avsnitt 15.2.1.

40 kap.

3 §

I bestämmelsen om att det ska finnas en domkyrka i varje stift införs ett nytt andra stycke i vilket domkyrkans särskilda ställning fastställs. I detta stycke införs också en skyldighet för såväl församling, eller om domkyrkoförsamlingen ingår i ett pastorat, även pastoratet, som stiftet att verka för att domkyrkan kan fullgöra sin uppgift som församlingskyrka och stiftskatedral.

Övervägandena finns i avsnitt 15.2.2.

4 §

I bestämmelsen om rätt för biskopen, eller en företrädare för stiftet utsedd av biskopen, att delta med yttranderätt och förslagsrätt samt rätt att få sin mening antecknad i protokollet när en domkyrkoförsamling eller ett pastorat avgör ärenden om domkyrkans förvaltning, införs ett andra stycke i syfte att utsträcka nämnda rätt till att även omfatta sådana ärenden som är av betydelse för vad som är angivet om domkyrkan i församlingsinstruktionen i enlighet med regleringen i 57 kap. 5 § andra stycket kyrkoordningen. Formuleringen i *gällande församlingsinstruktion* är avsedd att indikera att biskopen inte har närvarorätt när kyrkorådet utarbetar förslag till en ny församlingsinstruktion. I de situationerna är ju biskopen delaktig i processen genom samrådet med domkapitlet.

Övervägandena finns i avsnitt 15.2.5.

57 kap.

5 §

I bestämmelsen om församlingsinstruktionens innehåll görs två tillägg och en konsekvensändring. Dels införs ett nytt andra stycke i vilket det anges att det för en domkyrkoförsamling särskilt ska redovisas hur domkyrkan gestaltar uppdraget som församlingskyrka och stiftskatedral, dels görs ett tillägg i första stycket i vilket det anges att samråd vid utarbetandet av församlingsinstruktionen i detta fall ska ske med stiftet, till skillnad mot det samråd som i övrigt ska ske med domkapitlet.

Med hänsyn till att aktuell bestämmelse tillförs ett nytt andra stycke krävs en konsekvensändring av bestämmelsens sista stycke, på så vis att det i den nya lydelsen hänvisas till första till tredje styckena istället för till första till andra styckena.

Övervägandena finns i avsnitt 15.2.4.

19. Litteratur

Nedan presenteras sådan relevant fördjupningslitteratur som legat till grund för vårt arbete.

Propositioner m.m.

Kungl. Maj:ts proposition Nr 111. *Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående överflyttning av domkyrkotunnomedel från Kalmar domkyrka till Växjö domkyrka; given Stockholms slott den 13 mars 1925.*

Kungl. Maj:ts proposition nr 199 *Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående nya grunder för kyrkomusikerorganisationen m. m.; given Stockholms slott den 1 april 1949.*

Regeringens proposition 1987/88:104 *om kulturmiljövård.*

Regeringens proposition 1987/88:144 *om musiken i Svenska kyrkan.*

Regeringens proposition 1988/89:16 *om lagstiftning med kompletteringar till reformen av svenska kyrkans organisation på lokal- och stiftsplanet, m.m.*

Regeringens proposition 1989/90:11 *om stiftsledningen i Uppsala stift m.m.*

Regeringens proposition 1991/92:85 *Ny kyrkolag.*

Regeringens proposition 1995/96:80 *Ändrade relationer mellan staten och Svenska kyrkan.*

Regeringens proposition 1997/98:116 *Staten och trossamfunden – bestämmelser om Svenska kyrkan och andra trossamfund.*

Ärkebiskopen Uppsala, *Remissyttrande över Staten och trossamfunden remiss 1, 12 augusti 1997.*

Regeringens proposition 1998/99:38 *Staten och trossamfunden – begravningsverksamheten, kulturminnena, personalen, avgiftsbetalningen m.m.*

Kyrkomötestryck

Andra kyrkolagsutskottets betänkande 1995:1 Ändrade relationer mellan staten och Svenska kyrkan, 2KL 1995:1.

Andra kyrkolagsutskottets betänkande 1998:1 RegSkr 1998:1 Staten och trossamfunden - kulturminnena, personalen, vittnesförbud, 2KL 1998:1.

Andra kyrkolagsutskottet 1999:1 Kyrkoordning för Svenska kyrkan, 2KL 1999:1.

Andra kyrkolagsutskottets betänkande 1997:8 RegSkr 1997:2 Staten och trossamfunden – grundläggande frågor, 2KL 1997:8.

Extra kyrkomötet 1997, protokoll nr 11, sönd. 23 nov 1997.

Kyrkomötet 1999 Snabbprotokoll, fredagen den 11 november, Kyrkoordning för Svenska kyrkan.

Tillsyns- och uppdragsutskottets betänkande 2013:2 Domprostens ställning, uppdrag och tillsättning, TU 2013:2.

Läronämndens yttrande 2013:9y Tillsättning av domprostvikarie, Ln 2013:9y.

Läronämndens yttrande 1999:3 med anledning av centralstyrelsens förslag till Kyrkoordning för Svenska kyrkan, Ln 1999:3.

Motion 1999:136 av Hans-Olof Andrén Om föredragande i kyrkomusikaliska frågor.

Kyrkorättsutskottets betänkande 2013:3 Minska krånglet, Kr 2013:3.

Organisationsutskottets betänkande 2014:1 Ändringar i kyrkoordningen m.m., O 2014:1.

Kyrkomötets skrivelse 2014:13 Ändringar i kyrkoordningen m.m., KmSkr 2014:13.

Läronämndens yttrande 2014:04y Ändringar i kyrkoordningen m.m.

Ekonomi- och egendomsutskottets betänkande 2016:1.

Gemensamt ansvar – fastigheter, kyrkor och utjämningsystem, EE 2016:1.

Kyrkomötets skrivelse 2016:7 Gemensamt ansvar – fastigheter, kyrkor och utjämningsystem, KmSkr 2016:7.

Svenska kyrkans centralstyrelsens skrivelser

CsSkr 1999:3 Svenska kyrkans centralstyrelsens skrivelse till kyrkomötet 1999:3 Kyrkoordning för Svenska kyrkan.

Kyrkostyrelsens skrivelser

KsSkr 2003:7 Kyrkostyrelsens skrivelse till Kyrkomötet 2003:7 Översyn av vissa bestämmelser i kyrkoordningen.

KsSkr 2006:6 Kyrkostyrelsens skrivelse 2006:6 Kyrkoordningens bestämmelser om balanskrav m.m. samt vissa utjämningsfrågor.

KsSkr 2012:5 Kyrkostyrelsens skrivelse 2012:5 Strukturfrågor.

KsSkr 2013:3 Kyrkostyrelsens skrivelse 2013:3 Ändringar i kyrkoordningen m.m.

KsSkr 2014:3 Kyrkostyrelsens skrivelse 2014:3 Ändringar i kyrkoordningen m.m.

KsSkr 2016:6 Kyrkostyrelsens skrivelse 2016:6 Gemensamt ansvar – fastigheter, kyrkor och utjämnings-system.

Statens offentliga utredningar m.m.

SOU 1949:63 Domkyrkornas förvaltning och ekonomi.

SOU 1967:46 1958 års utredning Kyrka-stat:x "Kyrklig egendom, skattefrågor, prästerskapets privilegier.

SOU 1985:55 Musiken i Svenska kyrkan.

SOU 1997:47 Staten och trossamfunden – Den kyrkliga egendomen.

Civildepartementet, Kyrkoenheten, PM ang. domkyrkornas förvaltning, Göran Göransson, 1989-06-01.

Svenska kyrkans utredningar

SKU 1995:9 *Ärkestiftsutredningen*.

SKU 1998:3 *Arbetet på olika kyrkliga nivåer*.

SKU 1998:6 *Personal, tillsyn, överklagande*.

SKU 2008:1 *Styra och leda – Samverkan och ansvarsfördelning i Svenska kyrkan*.

SKU 2011:2 *Närhet och samverkan*.

SKU 2013:1 *Domprostens ställning, uppgifter och tillsättning*.

SKU 2015:1 *Gemensamt ansvar – En utredning om fastigheter, kyrkor och utjämningsystem*.

Vägledningar och handböcker m.m.

Edqvist, Gunnar m.fl. *Kyrkoordning för Svenska kyrkan 2018 med kommentarer och angränsande lagstiftning*, Verbum AB, Stockholm 2018.

Trossamfundet Svenska kyrkan, *Handbok för arbetet med kyrkoantikvarisk ersättning, version 2.0*.

Trossamfundet Svenska kyrkan, *Villkor för kyrkoantikvarisk ersättning version 2.0*.

Riksantikvarieämbetet, *Vägledning för tillämpning av Kulturminneslagen, Kyrkliga kulturminnen*, 2014.

Övrig litteratur

Berntson, Martin och Ciardi, Anna Minara, *Kyrklig rätt och kyrklig orätt – kyrkorättsliga perspektiv*, festskrift till professor Bertil Nilsson, Artos & Norma bokförlag, 2016.

Boström, Ragnhild, *Sveriges domkyrkor*, Stockholm 1952.

Biskopsämbetet, *Rapport från den officiella samtalsgruppen mellan Svenska kyrkan och Stockholms katolska stift*, 1988.

Ciardi, Anna Minara, *On the Formation of Cathedral Chapters and Cathedral Culture: Lund, Denmark and Scandinavia, c. 1060-1225*, Lunds universitet, 2016.

Claesson, Urban, *Folkhemmets kyrka – Harald Hallén och folkkyrkans genombrott – En studie av socialdemokrati, kyrka och nationsbygge med särskild hänsyn till perioden 1905–1933*, Uppsala universitet 2004.

Günther Gassman och Scott Hendrix, *För Kristi skull: Introduktion till de lutherska bekännelserna*, Skellefteå: Arcus, 2017.

Martling, Carl Henrik, *Svensk kyrka – en historik*, Artos och Norma bokförlag, Malmö 2008.

Stolt, Bengt, *Kyrklig skrud enligt svensk tradition*, Diakonistyrelsens bokförlag, Stockholm, Aktiebolaget Tryckmans, Stockholm 1964.

Sundberg, Halvar G.F., *Kyrkorätt*, Helsingfors 1948.

Wallquist, Gunnel, *Helgonens svar*, Stockholm: Proprius, 1981.

Walter. E.V., *Placeways: A Theory of the Human Environment*, University of North Carolina Press, 1988.

20. Bilagor

20.1 Bilaga 1 – Direktiv

Direktiv till en utredning om domkyrkornas ställning i Svenska kyrkan

Dnr Ks 2018:1375

SVENSKA KYRKAN

Kyrkostyrelsen

Direktiven är fastställda av kyrkostyrelsen den 17 november 2019.

Bakgrund

Uppdraget från 2018 års kyrkomöte

Kyrkomötet beslöt 2018 att, i enlighet med Förvaltarskapsutskottets förslag i betänkande F 2018:3, bifalla motion 2018:61 *Domkyrkornas ställning i Svenska kyrkan*, av Johan Dalman m.fl. att uppdra till kyrkostyrelsen att utreda och föreslå förändringar av domkyrkornas organisatoriska ställning och förutsättningar i Svenska kyrkan, för att bättre stödja och ta till vara domkyrkornas unika identitet och uppdrag (KmSkr 2018:15).

Kyrkomötets behandling av frågan

Motionärerna till motion 61 menade bl.a. att Svenska kyrkans domkyrkor, som katedraler och samlade resurser i respektive stift och i Svenska kyrkan, innehar en särställning historiskt, teologiskt och i det praktiska kyrkolivet. De påpekade vidare att denna särställning inte motsvaras, utom vad gäller domkyrkan i Lund, av en reglering i kyrkoordningen som tar hänsyn till eller stödjer domkyrkornas särskilda roll. Motionärerna menade att domkyrkornas unika uppgift i Svenska kyrkan och det svenska samhället skulle vinna på att deras identitet och uppdrag tydligare än nu formuleras i kyrkoordningen. Utskottet anförde i sina överväganden att man delade motionärernas uppfattning om att domkyrkorna har en särställning och en uppgift i Svenska kyrkan, men att nuvarande reglering och teologiska resonemang kring domkyrkorna är otydliga och inte genomlysts sedan relationsförändringen. Utskottet anförde vidare följande.

Även om kyrkoordningen benämner det som biskopens kyrka och den normala platsen för stiftets högtider och vigningsgudstjänster, önskar utskottet precis som motionärerna att domkyrkan kan fungera som en samlings- och mötesplats för hela stiftet. Detta perspektiv upplever utskottet saknas i dagens reglering och förhållningssätt kring domkyrkornas ställning, samt att det till viss del skiljer sig åt mellan stiftet.

Utskottet anförde avslutningsvis att ”Om Svenska kyrkan menar allvar med att domkyrkor har en särställning behöver det manifesteras tydligare i den inomkyrkliga regleringen och ekonomiska fördelningen” och att det sammantaget vore värdefullt att såväl utreda som föreslå förändringar kring domkyrkornas organisatoriska ställning och uppgift, samt förutsättningarna för desamma.

Allmänt om domkyrkor

I 40 kap. 3 § kyrkoordningen anges att det i varje stift ska finnas en domkyrka. ”Domkyrka” kommer av latinets *domus Dei*, vilket betyder Guds hus. Bestämmelsen motsvarar vad som

tidigare stadgades i 39 kap. 1 § kyrkolagen (1992:300). När bestämmelsen togs in i kyrkolagen vid dess tillkomst i början av 1990-talet, angavs att regleringen om en domkyrka per stift motsvarades av vad som sedvanerättsligt redan gällde, utan att det var föreskrivet. De bestämmelser om domkyrkor som fanns i 1686 års kyrkolag rörde närmast förvaltningen av de medeltida domkyrkorna.

Domprosten är kyrkoherde för den församling där stiftets domkyrka är belägen och tillsätts enligt särskilda bestämmelser (se 5 kap. 3 § andra stycket och 34 kap. 12 § kyrkoordningen). Det förekommer att domprosten, till sin hjälp i det närmare arbetet med domkyrkans gudstjänstliv m.m., utser en domkyrkokaplan.

Utöver de domkyrkor som finns i de tretton domkyrkoförsamlingarna finns ytterligare två kyrkor som benämns domkyrkor, även om de inte längre har denna funktion, nämligen Kalmar och Mariestads domkyrkor. Kalmar stift upphörde 1915 och Kalmar domkyrka ligger numera inom Växjö stift. Mariestads superintendentur (superintendent användes som benämning för den som var stiftschef utan att vara biskop, under tiden närmast efter reformationen) fanns under en period i slutet av 1500-talet och början av 1600-talet. År 1646 upphörde Mariestads stift och superintendenturen flyttades till Karlstad, varvid Karlstads stift bildades. Ett kungligt brev den 9 januari 1696 slog fast att kyrkan i Mariestad inte längre var att betrakta som domkyrka.

Domkyrkan har en särställning bland de byggnader som omfattas av bestämmelserna i kyrkoordningens tionde avdelning *Kyrkobyggnader*. I inledningens tredje stycke anges följande om domkyrkan.

Domkyrkan har en särskild ställning bland kyrkorna i ett stift. Förutom att vara församlingskyrka är den också biskopens kyrka och den normala platsen för stiftets högtider och vigningsgudstjänster.

Domkyrkans särställning kommer till uttryck i kyrkoordningen bl.a. genom bestämmelserna i 25–26 kap. om vignings- och mottagningshandlingar. I 25 kap. anges att präst- och diakonvigningar ska ske i stiftets domkyrka (6 och 8 §§). Om en sådan vigning inte kan hållas i domkyrkan får den äga rum i någon annan kyrka i stiftet. I 4 § samma kapitel anges att biskopsvigningar ska äga rum i Uppsala domkyrka. Av 26 kap. 2 § framgår att en biskop som vigts och tillträtt sin tjänst, så snart som möjligt ska mottagas i en gudstjänst i stiftets domkyrka. Vignings- och mottagningsgudstjänster firas som huvudgudstjänster (17 kap. 4 § kyrkoordningen). Kyrkoordningen reglerar vem som leder vignings- och mottagningsgudstjänsterna. Ärkebiskopen leder biskopsvigningar och stiftets biskop leder präst- och diakonvigningar. Mottagningsgudstjänst avseende en biskop ska ledas av domprosten. Till dessa bestämmelser finns också bestämmelser om vem som i undantagsfall kan leda nämnda gudstjänster.

Det finns också särskilda bestämmelser avseende domkyrkoorganist och anställning av denne (34 kap. 2 § tredje stycket). Vidare finns en bestämmelse som anger att biskopen, eller en företrädare för stiftet, har närvaro-, yttrande- och förslagsrätt, samt rätt att få sin mening antecknad i protokollet, när en domkyrkoförsamling eller ett pastorat avgör ärenden om domkyrkans förvaltning, se nedan.

Ibland omnämns domkyrkan också som stiftets ”katedral”. Ordet katedral kommer från grekiskans ”kathédra”, vilket betyder lärostol och syftar i detta sammanhang på biskopsstolen. Stiftets katedral är alltså den kyrka där biskopsstolen finns.

Domkyrkans förvaltning

Domkyrkan med tillhörande inventarier, kyrkotomt och kyrkogård ägs, liksom alla församlingskyrkor, av den församling där kyrkan är belägen. Detta klargjordes i samband med relationsändringen genom stadganden i 9 § lag (1998:1592) om införande av lagen (1998:1591) om Svenska kyrkan. Äldre kyrkor (uppförda före år 1817 på landet respektive 1843 i stad) hade dessförinnan ägt sig själva såsom särskilda rättssubjekt av stiftelsekaraktär.

Övergången av äganderätten kom dock inte att gälla Lunds domkyrka med fastigheter och fastighetsfond, vilken enligt samma lagreglering fortsatte att vara ett eget rättssubjekt med förvaltning som en självständig förmögenhet. Enligt lagregleringen förvaltas Lunds domkyrkas egendom av Svenska kyrkan. Det finns därför särskilda bestämmelser avseende förvalt-

ningen av Lunds domkyrka och domkyrkorådet i Lunds sammansättning i kyrkoordningen (40 kap. 5 6 §§). Särregleringen av Lunds domkyrka hör samman med denna domkyrkas speciella historia, vilken som nämnts ovan, föranledde en särskild statlig reglering vid relationsändringen (se 9 § tredje stycket lag om införande av lagen om Svenska kyrkan). Av de statliga bestämmelserna framgår vidare bl.a. att för Lunds domkyrkas skyldigheter svarar endast domkyrkans tillgångar och att egendomen skall användas för samma ändamål som innan relationsändringen. Det framgår också att regeringen får besluta om tillsyn av förvaltningen.

När en domkyrkoförsamling eller ett pastorat avgör ärenden om domkyrkans förvaltning ska, vilket nämnts ovan, biskopen eller en företrädare för stiftet, utsedd av biskopen, ha rätt att delta med yttranderätt och förslagsrätt samt rätt att få sin mening antecknad i protokollet (40 kap. 4 §).

Innan relationsändringen fanns särskilda bestämmelser om förvaltningen av de medeltida domkyrkorna i kyrkolagen. Av bestämmelserna framgick att domkyrkans fastigheter och biskopsgård skulle förvaltas av egendomsnämnden (med undantag för Lunds domkyrkas fastigheter), samt att domkyrkans fastighetsfond skulle förvaltas av den som förvaltar domkyrkan. Dessa bestämmelser har, med undantag för vad som alltså gäller för Lunds domkyrka, ingen motsvarighet i kyrkoordningen. Däremot finns, i 46 kap. 13 § kyrkoordningen en bestämmelse om *Församlingskyrkors och domkyrkors fastigheter och fastighetsfonder, m.m.* Av bestämmelsen framgår att stiftet får besluta att förvaltningen av församlingskyrkors och domkyrkors fastigheter och fastighetsfonder ska stå under tillsyn, samt att stiftet också får reglera detaljer omkring tillsynen. Vidare finns i samma kapitel, 15:e §, en bestämmelse som anger att Lunds domkyrkas fastigheter och fastighetsfond ska förvaltas av Domkyrkorådet i Lund och att för förvaltningen av fastigheterna och fastighetsfonden gäller det som sägs om prästlönefastigheter och prästlönefonder i 3, 4, 8 och 10–12 §§.

Finansieringsformer för dagens förvaltning

I 40 kap. 2 § kyrkoordningen, om *Vård av kyrkobyggnader och deras inventarier*, anges att kyrkobyggnader och deras inventarier ska underhållas så att de kan tjäna sitt ändamål. Bestämmelserna gäller alla kyrkobyggnader, däribland domkyrkor. Det finns härutöver, med undantag för Lunds domkyrka, inga särskilda bestämmelser i kyrkoordningen avseende hur domkyrkors förvaltning ska gå till. Det finns inte heller i kyrkoordningen några bestämmelser om särskilda bidrag för domkyrkor. Förvaltningen av domkyrkan ankommer därmed på kyrkorådet i den församling eller pastorat där domkyrkan är belägen, att ske under de förutsättningar och i enlighet med de bestämmelser som i övrigt gäller för fastighetsförvaltningen, däribland bestämmelserna i kulturmiljölagen (1988:950). Ekonomiska medel för domkyrkans förvaltning följer således samma modell som gäller för en församling/pastorats ordinarie fastighetsförvaltning, d.v.s. med utgångspunkt i uppburna kyrkoavgiftsmedel, erhållna medel genom utjämningsystemet och medel erhållna genom systemet för kyrkoantikvariatsk ersättning (KAE).

Det nuvarande utjämningsystemet innehåller en komponent som riktar sig specifikt mot domkyrkor, nämligen en komponent inom stiftsbidraget avseende bidrag till gudstjänster av rikskaraktär i domkyrkor. Komponenten benämns "Bidrag domkyrka" och tillfaller i praktiken Stockholms och Uppsala stift.

Enligt 44 kap. 15 § kyrkoordningen ska kyrkostyrelsen besluta om ett särskilt bidrag till stiftet som stiftet ska använda till församlingarnas underhåll av kyrkobyggnader, nämligen ett kyrkounderhållsbidrag. Kyrkounderhållsbidraget infördes i kyrkoordningen 2018 efter beslut av kyrkomötet 2016. Detta efter förslag lämnade i betänkandet *Gemensamt ansvar – En utredning om fastigheter, kyrkor och utjämningsystem* (SKU 2015:1). Tidigare hade bidrag avseende kyrkobyggnader funnits med som en delkomponent i stiftsbidraget vilket stiftet fritt förfogar över. Genom att bidraget kyrkoordningsreglerades som just ett kyrkounderhållsbidrag är stiftet numera styrda att fördela medlen för just underhåll av kyrkobyggnaderna. Bidraget ska uteslutande avse underhåll och därmed inte kostnader hänförliga till om- och tillbyggnad eller driftskostnader.

Staten anslår årligen kyrkoantikvariatsk ersättning (KAE) till Svenska kyrkan som en kompensation för att Svenska kyrkan, enligt kulturmiljölagen (1988:950), vårdar och under-

håller de kyrkliga kulturminnena. Den kyrkoantikvariska ersättningen ska täcka de kulturhistoriskt motiverade kostnader som uppkommer vid vård och underhåll av de kyrkor, inventarier och kyrkomiljöer, till följd av att exempelvis särskilda hantverksmetoder och materialval måste användas i kulturhistorisk bebyggelse. Det faktum att det endast är kulturhistoriskt motiverade kostnader som kompenseras genom KAE innebär att församlingarna och pastoraten alltid måste ha en egeninsats, vilken kan variera i storlek beroende på åtgärdens karaktär och komplexitet. Den nationella nivån fördelar ersättningen mellan stiftet och stiftet fördelar ersättningen vidare inom sitt geografiska område. För ersättningens fördelning gäller detaljerade villkor, vilka fastställs av kyrkostyrelsen. Den kyrkoantikvariska ersättningen kan endast gå till åtgärder som är berättigade ersättning enligt det regelverk som är upprättat av kyrkostyrelsen. Enkelt uttryckt kan ersättningen gå till vård och underhåll av kyrkor, inventarier och andra byggnader eller fasta anordningar på kyrkotomten, men inte till nybyggnationer och anpassningar till församlingens egen verksamhet.

Stiftet får ta hänsyn till den sökande församlingens/pastoratets aktuella ekonomiska ställning i samband med fördelning av det kyrkoordningssystemet kyrkunderhållsbidraget. Motsvarande hänsyn får däremot inte tas i samband med beviljande av den statliga bidragsformen kyrkoantikvarisk ersättning.

Utvecklingen sedan relationsändringen

Den inomkyrkliga regleringen kring domkyrkor har i huvudsak förblivit oförändrad sedan år 2000. Frågan om domkyrkans status behandlades av kyrkomötet 2007 med anledning av en motion 2007:37. Motionären ville få till stånd ändringar i tillämpliga bestämmelser så att en domkyrkas ursprungstid i stället för den tid den blev domkyrka ska avgöra dess status. Ekonomi- och egendomsutskottet konstaterade i sitt betänkande EE 2007:2 att det inte var någon skillnad mellan domkyrkor och andra församlingskyrkor och föreslog ingen förändring i detta avseende. Kyrkomötet följde utskottets förslag och motionen avslogs. I kyrkostyrelsens skrivelse KsSkr 2016:6, *Gemensamt ansvar – fastigheter, kyrkor och utjämningsystem* föreslogs åtgärder för att effektivisera förvaltningen av kyrkobyggnader samt säkerställa ett långsiktigt, hållbart, brett accepterat utjämningsystem. Skrivelsen behandlade inte domkyrkor specifikt, men i remissammanställningen redovisas att några av remissinstanserna uttalat att domkyrkorna är särskilt kostnadskrävande att förvalta. Kyrkostyrelsen konstaterade att en del av stiftsbidraget till Uppsala och Stockholms stift utgör bidrag till gudstjänster av rikskaraktär i domkyrkor och föreslog ingen förändring.

Utredningsuppdraget

Uppdraget berör hela Svenska kyrkan på samtliga tre nivåer och innefattar såväl läro- och kyrkosynsfrågor som ekonomiska och organisatoriska frågor.

Utredningen ska:

Teologiskt perspektiv

- Belysa domkyrkans ställning, identitet och uppdrag ur ett teologiskt perspektiv. Detta innefattar en analys av de kyrkosynsfrågor som aktualiseras i sammanhanget, särskilt relationen mellan församlingarna och stiftet, inklusive domprostens roll, där domkyrkan kan betraktas som den konkreta platsen för denna relations innebörd i en episkopal och synodal kyrka. Såväl historiska som nutida och framtida perspektiv ska beaktas och internationella jämförelser göras.

Organisatorisk ställning

- Utredda och analysera domkyrkans organisatoriska ställning, såväl ur ett rättsligt som praktiskt perspektiv. I det praktiska perspektivet ligger att beskriva på vilket sätt och av vilka aktörer som domkyrkan används idag.
- Utredda och om det bedöms lämpligt, föreslå alternativa former för domkyrkans organisatoriska ställning.

Förvaltning och finansiering

- Ge en samlad bild av hur domkyrkans förvaltning och verksamhet finansieras.
- Med utgångspunkt i vad som enligt utredningspunkterna ovan framkommit beträffande teologiskt perspektiv och organisatorisk ställning, utreda och om det bedöms lämpligt, föreslå alternativa och/eller kompletterande former för domkyrkans förvaltning och finansiering.

Uppdraget vad avser att föreslå eventuella alternativa former för domkyrkans organisatoriska ställning samt förvaltning och finansiering omfattar inte Lunds domkyrka.

Utgångspunkter

Utredningen ska ha följande utgångspunkter för sitt arbete:

- Ett övergripande mål för utredningens arbete ska vara att identifiera och föreslå former för åtgärder som kan stödja och ta tillvara domkyrkans unika identitet och uppdrag, bl.a. som en samlings- och mötesplats för hela stiftet.
- Erfarenheter och inspiration bör kunna hämtas såväl från förhållandena för domkyrkorna före relationsändringen som från internationella utblickar.

Konsekvenser till följd av utredningens förslag

Utredningen ska i sitt arbete fortlöpande analysera vilka konsekvenser förslagen kommer att få, särskilt:

- ur ett teologiskt perspektiv, särskilt avseende kyrkosyn och förutsättningar att utföra den grundläggande uppgiften,
- ur ett ekonomiskt perspektiv, såväl vad gäller församlingar/pastorat och stift som nationell nivå, samt
- ur ett tillsynsperspektiv.

Utredningen ska för framlagda förslag redovisa eventuella behov av övergångsbestämmelser. Utredningen ska även föreslå sådana ändringar i kyrkoordningen som föranleds av utredningens förslag.

Områden att bevaka

Under sitt arbete behöver utredningen bevaka utvecklingen på lagstiftningsområdet, liksom pågående statliga utredningar, i för utredningen relevanta ämnen.

Praktiskt genomförande

Organisation

Utredningen ska bestå av ledamöter representerande nomineringsgrupper i kyrkostyrelsen, en domprost och en biskop. Generalsekreteraren tillsätter experter, sekreterare och annat biträde i den utsträckning det behövs.

Tidsplan

Utredningen ska lägga fram sina resultat för kyrkostyrelsen senast den 15 oktober 2021.

20.2 Bilaga 2 – Sammanställning av svar från domprostarna

I följande redogörelse har samlats några citat i urval från domprostarnas svar, i syfte att ge en – sett till det samlade svarsunderlaget – beskrivande bild av vad domprostarna framhållit under respektive aspekt av biskopsämbetet, liksom avseende sin roll som domprost. Avslutningsvis redogörs också för några ytterligare aspekter som några domprostar önskat lyfta i sammanhanget.²⁹⁶

Apostolisk

Av grekiskans apostello, ”vara utsänd” anger att biskopen, i apostlarnas efterföljd, är utsänd som del i Guds mission. Applicerat på katedralen innebär detta att dess kallelse är att vara proaktiv - utåtriktad. Att den ska rikta blicken utåt - vara missionerande och vara det utifrån biskopsuppdraget - dvs med hela stiftet som målbild. Rent konkret torde det innebära att katedralen i dess roll som stiftsgemensam resurs snarare fokuserar på den övergripande missionen än på den lokala missionen - inriktar sig på hela stiftets apostoliska, missionerande, kollektiva kallelse.

- Domkyrkan behöver gå före, visa vägen och vara ett gott föredöme i liturgi och predikan, ja, i stort sett på alla områden som rör den grundläggande uppgiften.
- Domkyrkan tar ofta initiativ till samarbete med musik-, kulturliv, universitet för att inspirera kyrkans arbete i stift och församlingar.
- Mitt i det flödet ligger katedralen som öppnar sina portar på morgonen och stänger på kvällen, och människorna strömmar in och ut under hela dagen. Flödet pågår ständigt, vilket märks på dem som sitter eller knäfaller, tänder levande ljus eller bara står och stannar till en stund. Oavsett vilken tid på dagen. (...) En av Domkyrkoförsamlingens komministertjänster har dessutom ”mission” som särskilt uppdrag, vilket innebär att arbeta uppsökande och kontaktskapande i närmiljön (...).
- De tillfällen detta fokus lyfts fram i domkyrkans arbete är vignings- och sändningsgudstjänsterna. Vigning till präst och diakon. Sändning av musiker och katekumener, vilka leds av biskop respektive domprost. Samt de gudstjänster och samlingar som finns runt omkring dessa uppdrag. Det vill säga samlingar under studietiden. Därutöver samlar biskopen till ämbetsträffar, förnyelse av vigningslöften, val till domkapitel, biskopnomineringar etc.
- Det är också viktigt för oss att domkyrkan inte blir en i snäv mening kyrklig lokal, utan att även andra aktörer kan ha tillgång till domkyrkan. Skolavslutningar, Rotaryprogram konserter, etc. Öppenhet med bibehållen tydlig identitet är något vi strävar efter och tror har en missionerande verkan. (...) Domkyrkan skulle säkert kunna fylla en mot samhället tydligare roll för hela stiftet. Här finns utrymme för kreativitet. Jag tror att mycket inspiration kan hämtas från Church of England.
- Domkyrkan är missionerande där den står, som ett tecken på Guds närvaro i vår stad, och genom vårt klockspel ljuder psalmer i stadens centrum varje dag. Men också genom att vi stöttar olika verksamheter. (...) För att nå ut behöver vi också vara tillgängliga och därför är all vår verksamhet kostnadsfri men man kan lämna frivilliga gåvor. Det är inget inträde när man vill besöka domkyrkan, konserter i vår regi och de som är samarrangemang med oss är gratis, det finns gratis böcker och material lättillgängligt i domkyrkan. (...) Biskopens böcker finns att få i Domkyrkan.
- På detta sätt ser jag att domkyrkan har ett missionerande och undervisande uppdrag som just detta kyrkorum har större möjlighet att utföra än andra. Sedan kan man ju alltid fundera kring hur mycket av detta som faller under biskopsämbetets apostello och vad som är ett utflöde av den lokala församlingens grundläggande uppgift. Kanske är det inte heller meningsfullt att försöka uträna gränserna däremellan.
- Vid vissa tillfällen kan det också handla om specifika aktiviteter (t ex föredrag, samtal) som har som syfte att presentera kristen tro eller kyrkans syn på någon fråga för en intresserad allmänhet. Då äger det oftast rum i domkyrkocentrum snarare än själva domkyrkan men det är ett uttryck för livet kring domkyrkan och för dess uppdrag. Denna verksamhet kan sägas i första hand möta lokalförsamlingen/pastoratet/dem

²⁹⁶ Citaten är av oss avidentifierade, efter godkännande av respektive berörd domprost.

som vistas i staden. För dessa men också för stiftet som helhet har domkyrkan en indirekt missionerande möjlighet genom själva kyrkobyggnaden med dess historia och nuvarande gestaltning. Den talar på många olika sätt om tron och dess betydelse i livet för de många som besöker domkyrkan – antingen för enskilda eller ännu tydligare för de grupper som tas emot från hela stiftet.

Profetisk

Att vara profetisk är att förkunna Jesu uppståndelse och tolka Evangeliet. Begreppet förstås emellanåt i politiska termer, men är långt mer radikalt än så. Det verkligt profetiska är att möta den andre i ögonhöjd för att tillsammans, och i ljuset av Kristi uppståndelse och Evangeliets budskap, söka sanningen. Applicerat på katedralen behöver den erbjuda just denna form av ödmjukt, uppenbarelsetroget, sanningssökande med det vidare samhället och bredden av stiftets församlingar i fokus.

- Jag vill i detta sammanhang peka på möjligheter som vi arbetar med att utveckla inom ramen för Projekt Domkyrkoberget. Runt domkyrkoberget i x finns en rad aktörer vilka för första gången sedan reformationen nu tillsammans frågar sig: om vi ser våra olika resurser som möjligheter att samarbeta utifrån, vad skulle vi kunna göra tillsammans i olika konstellationer för att var och en bättre skulle kunna utföra och uppfylla sitt uppdrag än idag? Aktörerna är: domkyrkoförsamlingen, stiftet, Kungliga biblioteket, x kommun, Stiftelsen Europaskolan samt Statens fastighetsverk. (...) Om vi får till detta kommer det att ha omfattande positiva konsekvenser för domkyrkans möjlighet att svara an mot flera av de aspekter som denna enkät lyfter fram.
- I Domkyrkan anordnar vi utställningar (konst, foto, textil, mm) som ofta har en inriktning mot att tolka evangeliet i vår tid och ibland föreläsningar. Vi deltar i stiftets arbete "Livet värt att leva" som belyser viktiga frågor där evangeliet och samtiden möts. Vi uppmärksammar också på olika sätt viktiga datum/engagemang i samhället, som t ex Förintelsens minnesdag och x Pride.
- Domkyrkans fysiska förutsättningar och speciella karaktär som katedral kan dock i bästa fall ge förutsättningar för att på ett tydligare sätt våga ta upp eller markera vissa konsekvenser av kristen tro i samhället – t ex i form av speciella gudstjänster som kan manifesteras tydligt var kyrkan står (t ex i HBTQ-frågor) eller i utställningar kring ett viktigt tema. Denna verksamhet kan många gånger riktas mot den lokala kontexten och samtidigt signalera till hela stiftet. Goda krafter som vill samarbeta med kyrkan kan nog uppfatta det som viktigt att ha domkyrkan som samarbetspartner för att få större genomslag.
- Detta ska givetvis samtliga församlingar göra men domkyrkan har ett särskilt fokus från media tex vilket gör det extra viktigt. Predikans betydelse bör också betonas här, det är skillnad att predika i domkyrkan än i andra kyrkor. Därför är kopplingen mellan biskop, domprost och domkyrka viktig.
- Det profetiska uppdraget konkretiseras ofta genom diakonin, x domkyrka har haft utställningar för att synliggöra de osynliga i samhället, inbjudit till samtal om brännande frågor. Vid påskuppropet för några år sedan samverkade stift och församlingar, likaså sker samverkan i arbetet bland flyktingar och asylsökande.
- X har i århundranden varit en plats för protest och manifestation. Läget (...) har gjort x till en naturlig mötesplats för det som utredningen beskriver som profetiskt.
- Uppmärksamma samhällsfrågor, adressera lokala förhållanden eller internationella frågor: domkyrkan är platsen där högtidsdagar firas och minnesstunder hålls. Men där det också påtalas när människor far illa. Guds utsatthet i Jesus Kristus lär oss att värna människor i utsatthet. En profetisk röst hörs i domkyrkan, en röst som kan ifrågasätta och utmana, men också samla och engagera och vågar säga som det är.
- Detta perspektiv präglar i ganska låg omfattning katedralen i x. Tolkat utifrån uppdraget att mötas i samtal i ögonhöjd med det goda samhället för ögonen. Det sker i förkunselse i kyrkorummet men samtalet sker främst i andra sammanhang. (...) Biskopens arena för det profetiska tilltalet är media, öppna samlingar vid visitationer, samtals kvällar, mötesplatser i offentliga sammanhang, till exempel vid Pride samlingar i stiftets större städer etc.

Bedjande

Den dagliga mässan och det bönelivet har i alla tider varet ett av katedralens tydligaste kännetecken. Rötterna till detta återfinns naturligtvis i klostrens tidegärds tradition men även sedan denna koppling upphört vinnlägger sig katedraler världen över om att ordna sitt böne- och gudstjänstliv så att varje församling kan leva i förvissning om att man i stiftets huvudkyrka ber för alla församlingar, medarbetare, förtroendevalda, ideella och det sammanhang i vilket de verkar.

- Utöver det regelbundet återkommande gudstjänstliv som präglar varje vecka och som riktar sig till människor i närområdet, men som ofta har deltagare från andra platser, finns det gudstjänster eller andakter som genomförs med grupper som kommer till domkyrkan vid speciella tillfällen, t ex från andra församlingar i stiftet eller grupper som har en gemensam uppgift. (...) Vi ber för stiftets församlingar, för övriga stift i Sverige och systerkyrkor enligt en fastställd ordning i onsdagens veckomässa varje vecka. (...) Jag vill som domprost vara lyhörd för att gudstjänstlivet i domkyrkan ska tjäna stiftet både som plats för dess gemensamma gudstjänster och som förebild för andra församlingar. Detta är något som måste ständigt eftersträvas och inte sker per automatik.
- Tanken med det katedraliska är att kyrkan ska vara en andlig plats för bön. Vi ber för stiftets församlingar, vänstift och allt annat som är aktuellt. Bönen görs också ekumeniskt. Bönen ska på det sättet vara motor i katedralens liv. Det är ett viktigt budskap till besökare att de inte kommer till ett museum utan till ett levande hus. Biskopen leder en mässa i veckan när han finns i staden, domprosten en annan. Det är viktigt att koppla bönen och gudstjänsten till dessa ämbeten.
- Genom ett rikt och uthålligt gudstjänstliv varje dag året runt. (...) Stiftets biskop eller stiftsadjunkter leder en veckomässa där stiftsgruppen engageras. (...) Blivande präster från olika stift arbetar som tjänstebiträden med ansvar för andakter och visningar under sommaren.
- Morgonbönen varje vardag vid Ljusgloben i x leds av någon av våra präster eller diakoner. Den är tvåspråkig. Den är en grundbult i sin enkelhet i livet i x. Lördagens förbönsmässa som bärs av flera regelbundna deltagare både församlingsbor, och personer från andra församlingar i stiftet är också den en grundbult i x liv. Söndagens högmässa bärs av regelbundna gudstjänstfirare både församlingsbor och personer från hela stiftet. För det mesta deltar också personer från hela landet och utlandet.
- De allra tydligaste stiftskopplingarna/episkopala trådarna tydliggörs sannolikt i domkyrkans gudstjänstliv. Där finns det rika och regelbundna gudstjänstlivet. Här firas de enkla dagliga mässorna och bönerna, men även de stora festerna. Biskopen/stiftet har sin veckovisa morgonmässa, jag som domprost likaså. Det är känt i pastorat och i stift att det i domkyrkan firas gudstjänster med denna regelbundenhet. I huvudgudstjänsten beds bland annat löpande för stiftets församlingar. (...) Samtidigt ser jag att den stora merparten av gudstjänsterna i domkyrkan är församlingens/pastoratets. (...) Det är den av församlingsgudstjänst uppfyllda kyrkan som har en tillräcklig pastoral förankring för att också tjäna sitt syfte som biskopskyrka.
- Präst- och diakonvigningar, morgonmässa på tisdagar gestaltas av personal från stiftskansliet, andra gudstjänster/mässor i samband med stiftshögtider samt t.ex. Dansmässan på Annandag pingst som är sammanlyst från hela stiftet. Den tv-sända högmässan har också stiftet som målgrupp.
- De dagar, fem stycken, när mässa inte firas vid lunchtid så beds middagsbön i domkyrkan. De samlar få men vi ser det som katedralens uppdrag att hålla bönen ständigt pågående. Domkyrkans gudstjänstliv är förebildligt. Därför har vi en domkyrkokaplan med särskilt ansvar för domkyrkans gudstjänstliv i allmänhet och för de större stiftsgudstjänsterna i synnerhet. Tjänsten är i praktiken delvis finansierad av stiftet. Här vill jag passa på att ta upp min dröm om att det till domkyrkan skulle vara knutet någon form av kommunitet, en dagligt bedjande gemenskap.
- Domkyrkans roll och betydelse för stiftet när det gäller denna aspekt skulle definitivt kunna stärkas, inte minst genom ökad involvering av stiftets församlingar. Vi skulle mer än idag kunna tjäna stiftets församlingar som förebild och förebedjare.

- Det bedjande perspektivet är dagligen närvarande i x domkyrkas liv. Såväl anslagna böner i kyrkorummet som i gudstjänstlivet. De mindre bönesamlingarna varje dag syftar till att ge den förbipasserande och den i x dagligen boende möjlighet till fördjupad bön.
- Stiftsmessa varje vecka med bön för varje församling, kontraktssvis, för kontraktsproshtar och medarbetare i vigningstjänst. Vid särskilda händelser i världen märks inte bara ett ökat antal människor som kommer in och ber. Händelser uppmärksammas i minnesstunder eller bönegudstjänster, vare sig det är naturkatastrofer, krig, stora olyckor eller politiska skeenden. Oavsett religion eller politisk tillhörighet, hör man av sig och ber om att få hålla manifestationen i Domkyrkan, som uppenbarligen anses som den naturliga platsen att samlas på.

Teologisk

Att värna kyrkans tro, bekännelse och lära utifrån katedralens perspektiv handlar om att tillföra det samhällseliga samtalet argument utifrån en kristen verklighetsförståelse. Katedralen ska vara en teologisk fortbildnings- och fördjupningsplats för stiftets medarbetare och för samhället i stort. Bredden bör vara stor. Tankeutrymmet generöst tilltaget. Det handlar om att på ett djupare plan bidra till det goda samhällsbygget.

- Genom att i många sammanhang vara ett rum för möten och samtal med olika företrädare från samhället (...). Teologifestivalen där flera stift inbjuder samlar deltagare från hela landet, nu också Litteraturfestival domkyrkan samarbete med Sigtunastiftelsen. Konstutställningar med lokala, nationella och internationella konstnärer. Nationella musiksymposier för att främja musiklivet i Svenska kyrkan. Pedagogisk och fortbildande verksamhet där domkyrkan i sig är ett redskap för teologin. (Detta är ett särskilt utvecklingsprojekt de kommande åren)
- Det teologiska samtalet är viktigt, men knappast knutet till domkyrkan. Att jag som domprost eller de andra prästerna i domkyrkoförsamlingen skulle ha ett särskilt uppdrag i detta kan jag knappast se, även om den teologiska reflektion som mynnar ut i konkret verksamhet möjligen kan få större genomslag när den sker i domkyrkan.
- Här förs nu samtal om att bygga upp en sådan verksamhet då det inte funnits under överskådlig tid bakåt. (...) En av mina målsättningar och strävande som domprost är att få igång en teologisk fortbildnings- och fördjupningsplats med domkyrkan som centrum. Mina första år har dock präglats i väldigt hög utsträckning av pastoratsbildningsarbete.
- Som ett givet inslag samlas stiftets medarbetare för teologisk fortbildning och fördjupning i samband med till exempel biskopens kategoridagar för respektive yrkesgrupp. Dessa årligt återkommande samlingar tar upp teologiska perspektiv och är ett viktigt forum för utbyte. Utöver det finns ett flertal andra forum för teologisk diskussion, såsom Bokmässans seminarier och gudstjänster, Vetenskapsfestivalen (i samarbete med universitetet) samt inbjudna teologer som håller föredrag.
- Runt domkyrkan ska finnas utrymme för samtal om tro och liv. (...) Jag har en vision om en katedralakademi som skulle rikta sig till såväl allmänheten som anställda i Svenska kyrkan i hela stiftet. Avsikten med en sådan akademi är att erbjuda studium på olika nivåer riktad till olika målgrupper. Jag ser visionen om en katedralakademi som en viktig del av den främjande uppgiften som stiftsstad och domkyrkan representerar och en sådan verksamhet bör ske i nära samarbete med biskop och domprost. Den yttersta visionen är att det skulle finnas en sådan i varje stiftsstad.
- Jag påstår att vi lever i den riktning (självlärt på väg i ofullkomlighet) som utredningen menar är viktig för en domkyrkomiljö-katedralsmiljö. Det är mycket stimulerande. Jag tror det bidrar till arbetsglädjen för många medarbetare i miljön och inte minst för många personer som är med i sammanhanget. Genom Katedralakademin skapas och upprätthålls kontakten med personer knutna till olika samhällssektorer och till personer i forskarsamhället.
- Stiftet är en tänkt målgrupp i visionen att göra domkyrkan i x till teologiskt centrum för stiftet och på sikt också värd för pastoral-teologisk/diakonal/samt kyrkomusikalisk utbildning för att tillgodose stiftets behov av präster, diakoner och musiker. Denna vision

- är domprosten i x och församlingen har tagit den till sig. Hitintills har de större föreläsningsserier och event som hållits i domkyrkan bekostats och administrerats av församlingen själv. Även de gånger då stiftets församlingars medarbetare och ideella varit målgrupp.
- Bland annat genom att teologiska fortbildningar som äger rum i x självklart relaterar till och nyttjar domkyrkan. Det är min uppfattning att om det skedde i större grad skulle fortbildningarnas och konsultationernas förankring bli tydligare än när de sker på andra platser. Teologiskt sett så utgår alla vigdas tjänst från domkyrkans altare, det skulle tjäna på att gestaltas tydligare. Inte minst när tron blir mindre självklar i samhället (och kanske mindre teologiskt förankrad i församlingarna) är det angeläget att kyrkan har en miljö med tydlig förankring i uppdraget och identiteten, ingen plats har bättre potential för det än våra domkyrkor.
 - Här har vi ett utvecklingsbehov. Det förekommer stiftsfortbildningar, kördagar, stiftskonfirmanddag och medarbetardagar som man kan räkna under denna punkt. Även gästpredikanter som bjuds in till att predika under högmässan, några föredrag och utställningar passar in här. Samtalsgrupper och bibelstudiegrupper erbjuds. Men det behöver utvecklas så att det kan bli en relevant och naturlig del i samhällets samtalskultur.
 - Det tydligaste uttrycket för att domkyrkan kan bidra till detta i ett stiftsperspektiv är i samband med större stiftsfortbildningsinsatser där domkyrkan själv kan vara en plats som ur både psykologisk och pedagogisk synpunkt främjar den teologiska bearbetningen av vissa frågor (t ex fortbildningsvecka eller präst- och diakonmöte). Domkyrkan skulle kunna användas ännu mer systematiskt i utbildnings- och fortbildningssyfte i relation till vigningstjänsten. Det förs samtal på stiftet kring detta inför framtiden.

Pastoral

I kraft av sin unika roll erbjuder katedralen stora möjligheter till andlig fördjupning. Först och främst är den naturligtvis hem åt den lokala domkyrkoförsamlingens gudstjänstliv med allt vad det innebär. Samtidigt lockar den gärna till sig personer som sällan eller aldrig annars besöker en kyrka. Skälen härtill är många: byggnadens historia, storlek, skönhet osv - men också att rummet i sig upplevs som mer neutral mark. Att besöka en katedral känns "ofarligt". Detta faktum erbjuder goda möjligheter för kyrkan att nå nya grupper.

- Självvård och enskilda samtal med präster och diakoner erbjuds öppet och generöst. Genom att vara kyrka och inte museum, genom att vara sevärd men inte i första hand en sevärdhet.
- Domkyrkans roll som en kyrka som många – utöver aktiva församlingsmedlemmar eller regelbundna gudstjänstdeltagare – söker sig till är väldigt tydlig. De olika rummen i rummet med deras olika konstnärliga gestaltning skapar möjligheter för olika människor att finna andliga anknytningspunkter. I detta spelar särskilt ljusträdet en viktig roll. Det rika och varierande gudstjänstlivet skapar i sig möjligheter för människor med olika erfarenheter att känna sig hemma.
- Genom den nu 40 år gamla dramatiserade visningen "Röster i valven" som blivit stilbildande för många museer och kyrkor har vi på ett "ofarligt" sätt kunnat gestalta svensk historia och kyrkans historia. (...) x är ett viktigt rum i Sveriges historia. Därför är företrädare för x med i ett nätverk med företrädare för Museerna i x.
- I det faktum att kyrkan alltid hålls öppen och samling med bön sker regelbundet under dagen. Det öppna, välkomnande och intresseväckande perspektivet är centralt i katedralens liv. Tanken är att man skall vilja komma till x domkyrka med nyfikenhet, kulturellt, historiskt eller arkitektoniskt intresse och komma hem och säga; "jag åkte dit för att se x men vet ni vad, jag mötte Gud i x domkyrka!"
- Turistströmmen har ökat markant, festivaler av olika slag, fler kryssningsfartyg och riktade turistsatsningar märks också i mängden människor som söker sig till Domkyrkan. Vi ser dem som moderna pilgrimer på väg. De utforskar och tillvaratar miljön i kyrkan på väldigt skilda sätt. Oavsett om de tillhör en religiös grupp eller identifierar sig som icke-troende, väljer de att ta del av insidan. (...) Stiftets domkyrka har en särskild uppgift att

- förvalta traditionen, men förväntas också inspirera och visa på förnyelse, genom olika gudstjänstformer och gudstjänstmusik, liturgi och predikan. Som stiftets främsta turistkyrka har Domkyrkan utvecklat arbetsformer som inspirerar pilgrims- och turistarbetet i andra kyrkor. Katedralen har också karaktären av en missionsstation, mitt i stadens flöde av människor på väg.
- Guideverksamheten är periodvis stor, särskilt under sommaren när de stora turistströmmarna via kryssningsfartyg angör hamn. Dessa dagar guidar vi mellan 600 – 1200 personer. Återkommande kontakter grupper oss för att boka guidning. I stort sett all guidning sker av utbildade ideella medarbetare som också talar flera språk. (...) Besökare från övriga stiftet är som tidigare nämnts inte så många, turistbesök från övriga delar av landet är betydligt fler.
 - Varje söndag och inte sällan under veckorna kommer det personer tillresande till x för att fira sin gudstjänst i domkyrkan. (...) Domkyrkan används ibland av lokala aktörer. Människor i x är i allmänhet stolta över sin domkyrka. Den är en omistlig del av stadens DNA. Vi tar emot många grupper och enskilda besökare från stiftets församlingar. Guidningarna handlar naturligtvis inte bara om föremål och byggnad, utan om deras mening och innebörd.
 - Ett arbete pågår med att utveckla Domkyrkans miljö, både den yttre och den inre. Det sker bl.a. i samarbete med x stadsbyggnadskontor. Vi vill att Domkyrkan ännu tydligare blir en trygg och naturlig del av stadens mitt, en oas i x centrum.
 - Under de senaste åren har domkyrkans karaktär av besöksmål förstärkts, med bland annat ett café intill och en "skattkammare" med utställningar som ska kunna visa föremål från domkyrkan och andra delar av pastoratet (...). Vidare arbetas på en utökad domkyrkobutik med lite större utbud än nuvarande "bokbord". Idén är här att det alltid ska finnas möjlighet till ett bemötande och till en vidadesslussning till rätt instans: vill jag titta på kyrkan? boka ett dop? tala med en präst? besöka någon annan av pastoratets kyrkor?

Diakonal

Katedralens diakonala profil blir, utifrån dess fokus på stiftet i sin helhet, ett annat än lokalförsamlingens. Enkelt uttryckt skulle man kunna säga att det handlar mer om strategiska, övergripande frågor än om hjälp till enskilda på plats.

- Under mina år som präst har jag aldrig upplevt ett sådant tryck på själavård som jag gör i förhållande domkyrkan. Många, unga och gamla, söker samtal, någon att dela bekymmer med. Dagligen har vi en själavårdstimme i domkyrkan som är bemannad av präst eller diakon. Det är inte många minuter som den tjänstgörande sitter utan besök under den timmen.
- I x pastorat sker mycket av det diakonala arbetet gemensamt för alla församlingar. Diakonins Hus ligger i närheten av domkyrkan och flyttar särskilt sommartid, in sin verksamhet i domkyrkan. (...) Till domkyrkan söker sig ofta människor med särskilda och stora behov. Detta medför att domkyrkans personal måste vara utbildade både i diakonalt förhållningssätt, ha en välkomnande attityd och ha kunskap om säkerhetsaspekter, ha tillgång till larm.
- Utställningar med diakonalt tema har formats i domkyrkan för att sedan lånas ut till andra församlingar.
- Vi arbetar både strategiskt och med konkreta diakonala insatser i x city. En ständig utveckling av Svenska kyrkans närvaro genom diakonin i x city är absolut nödvändigt. Behovet är oändligt.
- Domkyrkan erbjuder själavård, enskilda samtal och bikt, bjuder in till samtalsgrupper och retreat; mötet med t ex människor i utsatthet, i psykisk ohälsa, i långa sjukskrivningar, i hemlöshet.
- Jag tycker att det är svårt att identifiera hur domkyrkan skulle ha den strategiska övergripande roll utifrån stiftsfokus som det talas om i frågan. Däremot har vår domkyrka en väldigt viktig diakonal roll i närsamhället utifrån dess placering och just som den stora kyrka som man vågar gå in i. (...) En av domkyrkans veckomässor har blivit en viktig sam-

- lingspunkt för människor som finns i diakonicentrums verksamhet och fältarbete. Som domprost ser jag det som viktigt att kyrkan vågar lyfta de sociala frågorna i relation till samhällsaktörer. Där ger kopplingen biskop/stift/ domprost/domkyrka möjligheter.
- När det gäller strategiska och övergripande frågor så är domkyrkan en samlingsplats i fall av kris och katastrofer. Det riktar sig kanske främst mot de som bor i staden, men domkyrkan är också den naturliga platsen som är öppen vid större kriser av stifts- och nationell nivå. Som exempel, nu i början av Coronakrisen ökades bemanningen samt serverades korb med bröd för gymnasieelever som p g a skolstängningen inte hade tillgång till sin skollunch längre. Att ha kyrkan öppen och gratis är också en diakonal strategi, liksom att bedriva opinionsarbete och att delta i samverkansprojekt kring diakonala utmaningar som hemlöshet, fattigdom etc.
 - Jag kan inte heller se att den diakonala profilen här skulle bli en annan, eller skilja sig åt gentemot andra kyrkor. Givetvis har domkyrkoförsamlingen ett lokalt diakonalt ansvar, men också det är insatt i ett diakonalt helhetstänkande som i allra högsta grad är strategiskt och övergripande i pastoratet.
 - Det gör det inte. Dvs. den har inte stiftets strategiska och övergripande diakonala frågor på agendan. Orsaken står troligen att finna i att x som är en av stiftets stiftsgårdar har det uppdraget.
 - Det är självklart att diakonen medverkar liturgiskt f a i söndagens högmässa. Det tjänar förmodligen som förebild i stiftet. Diakonens uppgift är då att läsa evangeliet, leda församlingens förbön, biträda vid kommunionen samt sända församlingen ut i världen från mässan. Diakonen är då ett tydligt tecken för församlingen, diakonin representeras och synliggörs, men det blir också tydligt under veckans arbete för diakonerna att det är förankrat vid altaret, i församlingens gudstjänst.

Enande

Biskopen och därmed katedralens har till uppgift att samla, ena och synliggöra gudsfolkets gemensamma kallelse och bidrag. Katedralen ska manifesteras och understödja de döpas gemenskap – stärka och göra tydligt att kyrkan utgör av ett samlat "vi". Utan detta förenade "vi" fanns inget stift och ingen katedral.

- Det finns mycket goda förutsättningar nu att x i högre grad än tidigare kan vara och blir en enande miljö som utredningen frågar efter.
- Det faktum att många samlas och det genomslag som domkyrkans liv har bland allmänheten skapar förutsättningar för att biskopen ska kunna utöva sitt ämbete.
- Genom att arbeta på ett sätt som skapar känslan av att "detta är vår kyrka" för den målgrupp som just då samlas, för dopfamiljen, sorgehuset, vid sjuksköterskornas examination, högmässofirare, konsertbesökare, (...).
- Domkyrkan är biskopens kyrka och i biskopens uppdrag ingår att verka för enheten inom kyrkan, mellan olika riktningar, teologiska tecken, som samlande kraft i vår kyrka och i vårt stift. "Vi" tar gestalt i stiftshögtiderna, när nyvigda sänds ut i tjänst.
- Vi firar en stiftsmässa varje vecka där vi ber för stiftets församlingar. På domkyrkans altare lyser alltid en glaslykta som är gestaltad som stiftets geografiska kontur. Domkyrkan är plats för stiftskonfirmanddagar och andra stiftsarrangemang. Präst – och diakonvigningar där de vigdas sänds ut till stiftets församlingar. Vi söker engagera körer och andra från stiftets församlingar i Domkyrkans gudstjänstliv. Vi ser dock behov av att stärka Domkyrkans roll i detta avseende, här finns en del att göra. Domkyrkan har ingen självklar ställning i stiftet. Känslan av att domkyrkan är vår kyrka behöver stärkas.
- I domkyrkan manifesteras också nationella satsningar av symbolisk karaktär. Ett exempel är gudstjänster/klockringningar vid nationella eller internationella trauman, som branden i Notre Dame. Att domkyrkan får denna roll är självklart och väcker knappast några frågetecken. Den sträcker sig därmed utanför det lokala sammanhanget mot en nationell och internationell funktion.
- Det är inte så svårt att rekrytera ideella och kyrkvårdar till domkyrkan, delaktigheten är större än i många andra kyrkor.

- I mycket av de ovan beskrivna dimensionerna i katedralens uppdrag spelar domkyrkan en enande roll för stiftet både konkret och symboliskt. När domkyrkan används till stiftshögtider eller andra stiftsaktiviteter blir det en konkret plats att förenas på, där stiftets "vi" gestaltas fysiskt, särskilt om biskopen är på plats. Också utan att "stiftet är samlat" fysiskt är domkyrkan för många en symbol för vår gemenskap i stiftet, t ex för vigningstjänsten (både de som vigs där och de som kommit till stiftet från andra stift) eller för många församlingsbor – "det är vår domkyrka, vi som hör till x stift".
- Ett problem i sammanhanget är att x har blivit för litet som stad med dess faciliteter i form av hotell och konferensanläggningar när det kommer till att samla stiftets ämbetsbärare. De sista ämbetsmötena har varit förlagda till x som är största stad.
- Biskopsstolen i domkyrkans högkor är ett synligt tecken på denna aspekt. Den är förmodligen viktigast när biskopen inte är på plats, som en symbol för biskopsfunktionen. Den här aspekten skulle definitivt behöva stärkas.

Ekumenisk

En av biskopens/katedralens självklara uppdrag handlar om att vara brobyggare kristna gemenskaper emellan. Detta förhållningssätt ska därför också präglade katedralens liv.

- Det är en självklarhet för livet i x att vara en brobyggare kristna gemenskaper emellan. Även dialog och diapraxis vad gäller mötet med företrädare från andra religiösa traditioner är en självklarhet. Det ingår regelbundet i storstadslivet.
- Katedralen har under period varit gudstjänstplats för den katolska församlingen i staden. Vi firar ekumenisk vesper. Vi firar ekumenisk gudstjänst på spanska. Oavsett tro söker sig människor till domen. Jag har hört både en judisk och en muslimsk kvinna förklara varför de ofta sitter i kyrkan och tänder, båda sa "jag älskar Jesus".
- En eller flera ekumeniska böner hålls varje vecka i domkyrkan. X kristna råd samlar alla stadens kristna trossamfund, ofta med gudstjänst i domkyrkan. Domkyrkan lånas ut för gudstjänster eller kyrkliga handlingar till andra trossamfund. Stiftets vänförsamlingsavtal skrivs under i domkyrkan. Svenska kyrkans vänavtal med andra kyrkor skrivs under i x domkyrka.
- Också i det lokala sammanhanget ses Domkyrkan som en naturlig mötesplats för stadens olika kyrkofamiljer, och Svenska kyrkan som en samlande part. Ekumeniken i stiftsstaden har betydelse för hela stiftet genom att visa vägen, till exempel i sättet att vårda relationerna till andra samfund.
- Den präglas väldigt lite av det ekumeniska perspektivet. I det lokala sammanhanget syns det ekumeniska perspektivet i de få gemensamma gudstjänster vi har under året. Under böneveckan och långfredagens korsvandring. Vad gäller ekumeniska möten med för hela stiftet har det varierat med hur viktig frågan varit för respektive biskop. Under nuvarande biskop har det varit försök till årliga ekumeniska möten som till stor del blev inomkyrkliga.
- Martyrernas kapell (...) är ett ständigt närvarande ekumeniskt vittnesbörd. (...) Inte sällan firar medlemmar i andra församlingar på orten gudstjänst i domkyrkan. Julnattsmässan i domkyrkan firas i ekumenisk gemenskap med de andra församlingarna på orten. Domkyrkan skulle kunna spela en större roll i det ekumeniska sammanhanget än den gör idag.
- Domkyrkans förbönslista har tydliga stiftsanknutna och ekumeniska kopplingar. Här beds för stiftets församlingar och de ekumeniska kontakter som finns. Här beds för vänstift och biskop. Domkyrkan är också en naturlig plats för ekumeniska gudstjänster (även om de förstås även förekommer i andra kyrkorum). Domkyrkan är ett kyrkorum som flera olika kristna beännare kan finna hemkänsla i.
- Vi ber för andra kyrkor regelbundet, har ekumeniska gudstjänster några gånger om året, samt deltar i ekumeniskt arbete både lokalt och genom vänstift.
- Utöver de ekumeniska kontakter och samarbeten som vi har lokalt, har ekumeniken en plats i katedralens liv genom att ekumeniska gäster ofta deltar i stiftshögtiderna i domkyrkan eller medverkar vid stiftssamlingar där. Dessutom har domkyrkan en viktig roll i kontakterna med våra vänstift i andra kyrkliga traditioner. Dessa ber vi givetvis för regelbundet.

Ytterligare aspekter som lyfts fram av domprostarna:

- Vi skulle vilja lägga till rubriken: "Pedagogisk" som på något sätt ingår i alla andra men som just med tanke på den stora satsningen inom pedagogiken och utbildningen skulle kunna lyftas lite extra. Vi satsar på kyrkopedagogiken och erbjuder guidningar för alla åldrar i och runt omkring domkyrkan. (...) Framst riktar sig guidningar till elever i låg- mellan och högstadieskolor i x men det finns även tema-guidningar för vuxna. Detta riktar sig till skolor i x men det är också möjligt att boka en guidning för en konfirmand- eller besöksgrupp från hela stiftet. Detta ser vi även som en inspiration för församlingarna i stiftet i hur man skulle kunna visa upp ett kyrkorum.
- Andra perspektiv som inte riktigt synliggjorts i enkäten är klimat och miljöfrågor som också får en direkt koppling till kulturarvsfrågor och relationer till länsstyrelserna i landet. Fördelning av KAE och KUB och den framtida ekonomin är en ständig källa till oro för en domprost som ska fördela resurser i stora pastorat med stora behov och möjligheter.
- Biskopsvigningsliturgi. Det finns mycket att säga om denna. Biskopens roll i Svenska kyrkan är inte självklar. Löftena är övergripande och idealistiska och inte direkt konkreta i förhållande till de frågor som en biskop möter. Å andra sidan måste löftena ha en sådan karaktär. Inledningsordet skulle kunna vara mer konkret men samma sak här, det är ju inte en arbetsbeskrivning som ges.

Tar man de frågor som denna remiss utgår ifrån, den amerikanska episkopala kyrkans, tycker jag att de ger en tydligare bild av biskopens uppdrag och koppling till sitt stift än vad både inledningsord och löften ger i vår handbok. Det hade också varit bra om den grundläggande uppgiftens fyra ledord varit uttryckta. Det hade skapat tydligare koppling och närhet till det som uppdraget handlar om. Biskopen har som exempel ett diakonalt uppdrag att utföra.

Jag anser också att inledningsordet kunde koppla biskopens ämbete konkret till domkyrkans altare. Biskopen måste ha ett altare att utgå ifrån och att återvända till. Altaret är den plats som vittnar om det ännu större sammanhanget och som inte kan beskrivas vare sig med kyrka, stift eller församling och som är det faktum att veta sig stå inför Gud. Kyrkan är insatt i det större sammanhanget som kallas Guds rike. Guds rike är kyrkans och biskopens mission att verka för.

Rollen som domprost

I frågeunderlaget avslutades varje perspektiv av biskopsämbetet med frågan "Hur bidrar din roll som domprost till detta perspektiv?" Ett urval av citaten från domprostarnas svar redovisas här samlat.

- Jag betraktar biskop och domprost som ett radarpar som tillsammans med stiftsorganisationen och livet i domkyrkan agerar motor i utveckling, befrämjande och tillsyn i stiftet. (...) Domprostens roll i detta avseende [apostolisk] är att befästa och möjliggöra.
- Domprosten deltar eller delegerar planering av allt som sker under året, beslutar och inbjuder samverkanspartners. Finns med i olika nätverk i x för att involvera domkyrkan i stadens liv. (...) Domprosten är genom sitt ämbete den enande personen för domkyrkan och kontaktas när det skaver i enheten.
- Efter förmåga har jag under mina år som domprost försökt påminna om vikten av att hålla ihop det lokala och det stiftsövergripande.
- I sin roll som kyrkoherde i domkyrkoförsamlingen ser domprosten till att det finns förutsättningar för de olika verksamheterna, vare sig det är stiftets eller lokalförsamlingens. Samtidigt är domprosten stiftsmedarbetare genom att stötta biskopen i uppdraget att leda, inspirera och välsigna. (...) Domprosten är del av styrelsen i stadens kristna råd och företräder både biskopen och Svenska kyrkans församlingar. I styrelsen pågår en dialog kring kyrkornas arbete, här planeras också för vissa gemensamma aktiviteter, en del av dem återkommande för varje år.
- En av mina målsättningar och strävande som domprost är att få igång en teologisk fortbildnings- och fördjupningsplats med domkyrkan som centrum. Mina första år har dock präglats i väldigt hög utsträckning av pastoratsbildningsarbete.

- Efter samtal med såväl förutvarande biskopar som domprostar kan vi tydligt dra slutsatsen att relationen mellan domprost och biskop klart påverkat livet och verksamheten i domkyrkan. (...) Jag vill lyfta detta faktum då det tydligt visar på en svag strukturell ordning och funktion i relation domprost/biskop-stift. Hade uppdraget varit tydligare formulerat och ratificerat hade de personliga relationernas vara inte fått samma genomslag. (Just nu är relationerna väldigt bra vilket gynnar ett gott samarbete.)
- Jag bär som domprost visionen av katedralen i x som teologisk och spirituellt centrum för hela stiftet. Jobbar för det och hoppats få med mig stiftsmedarbetarna och stiftsstyrelsen. Härvidlag hoppas jag att den här utredningen blir till hjälp! (...) I nuläget är domprostens roll i sammanhanget avhängt vad vederbörande själv tar för initiativ till ekumeniska möten och därmed också kostnadsmässigt en del av församlingens verksamhet.
- Jag ser det som min uppgift att stärka relationerna med och själv vara aktiv i stiftets arbete. Jag är t ex alltid med vid prostmötena trots att jag inte är kontraktsprost. (...) Det är självklart att jag som domprost själv deltar i bönelivet i domkyrkan. Det är också självklart att jag medverkar vid många av stiftets gudstjänster i domkyrkan. Det kan också t ex handla om att för nya medarbetare i domkyrkoförsamlingen berätta om den särskilda roll vi spelar som stiftet katedral, inom detta och andra områden, att den är något mer och delvis annat än en församlingskyrka.
- I min roll som domprost har jag sedan jag började för snart sex år sedan arbetat för att förbättra och utöka samarbetet med stiftsorganisationen. (...) Understryker i olika sammanhang att kyrkliga arrangemang som förläggs i x gärna kan vara i Domkyrkan eller inledas eller avslutas i Domkyrkan. (...) Kontinuerliga möten och samtal kring det som ska äga rum i Domkyrkan för att se till att det finns både bredd och djup i det som sker där. Har satt samman en särskild arbetsgrupp för att kontinuerlig arbeta för Domkyrkans utveckling.
- Sannolikt är jag ett barn av min tid (född efter reformationen) när jag i huvudsak ser mitt uppdrag som domprost som kyrkoherde i pastoratet med "påhängda" stiftsuppgifter, på samma sätt som jag primärt ser domkyrkan som en av våra lokala församlingskyrkor med "påhängd" stiftsfunktion. Troligen förstärks detta av storleken hos x pastorat. Det betyder förstås inte att jag bortser från det dubbla uppdraget (relaterat till både stift och pastorat), men det säger något om var jag upplever att tyngdpunkten (och den faktiska tidsåtgången) ligger. Kanske hänger det också ihop med synen på församlingen som Svenska kyrkan grundläggande enhet. (...) Det teologiska samtalet är viktigt, men knappast knutet till domkyrkan. Att jag som domprost eller de andra prästerna i domkyrkoförsamlingen skulle ha ett särskilt uppdrag i detta kan jag knappast se, även om den teologiska reflektion som mynnar ut i konkret verksamhet möjligen kan få större genomslag när den sker i domkyrkan. Eller att det domprosten predikar i domkyrkan kan upplevas ha en annan tyngd.
- Som kyrkoherde i ett stort pastorat med många kyrkor vill jag kombinera uppgiften att leda gudstjänst i dess olika församlingar med min speciella knytning som domprost till just domkyrkan där jag ofta bör vara med i gudstjänster – det är en balansgång. (...) Dessutom är det viktigt att domprosten deltar i domkapitlet med dess ansvar för teologi i frågor om kyrkans tro, bekännelse och lära samt gudstjänst i tillsyn och främjande. (...) Som domprost ser jag det som viktigt att kyrkan vågar lyfta de sociala frågorna i relation till samhällsaktörer. Där ger kopplingen biskop/stift/ domprost/domkyrka möjligheter.

